STALİN

ISAAC DEUTSCHER

bir devrimcinin hayatı

AĞAOĞLU YAYINEVİ

★★★★★★★★★★★★★★★

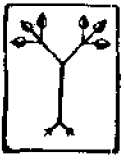
Bu kitap İstanbul'da Özaydın Matbaasında dizildi. Ülke Matbaasında bası dı. Hamit Cilt Atölyesinde ciltlendi. Kapak baskısı : Çay Matbaası.
Kapak: Ersal Yavi.
Ağaoğlu Yayınevi
İstanbul
Haziran 1969

İSAAC DEUTSCHER

STALİN

II

Türkçesi:
SELAHATTİN HİLAV

AĞAOĞLU YAYINEVİ

BÖLÜM VIII

BÜYÜK DEĞİŞİKLİK

Giriş: Ölçülü davranan Stalin. — Troçki'nin yenilgiye uğratılması ve üçlü yönetimin sonu (1925). — Buharin, Rykov ve Tomski tarafından yönetilen bir sağ kanadın ortaya çıkışı. — Stalin'in, mujiklerden - yana bir siyaseti desteklemesi. — Dünya kapitalizmi hakkındaki çelişken görüşler. — Zinoviev ve Kamenev'in Stalin'e karşı muhalefete geçerek (1925) Troçki ile birleşmeleri (1926). — Frunze olayı. — Stalin'in, Buharin ve Rykov'u, Zinoviev ve Kamenev'e karşı savunması. — Partinin ondördüncü kongresinde başarı kazanması (1925). — "Stalin'in etrafında birleşmiş olan Leninist Merkez Komitesi". — Zinoviev ve Kamenev'in, Stalin hakkındaki açıklamaları. — Troçki'nin "Clemenceau hakkındaki sözü". — On beşinci kongrenin, Troçki ve taraftarlarını ihraç etmesi. — Zinoviev ve Kamenev'in, Stalin'e "teslim oluşu". — Stalin; Buharin'e,

Rykov'a ve Tomski'ye karşı (1928-30). — Köylülerin, şehirleri aç bırakma tehditi. — Stalin'in, tarımı kollektifleştirmesi. — Politbüro'nun Troçki'yi Rusya'dan çıkarmaya karar vermesi (1929). — Sağ kanat liderlerinin geri plâna atılması. "Stalin günümüzün Leninidir". — Stalin'in "Kulaklara karşı saldırıya geçme" emri verişi (1929'un sonları ve Rusya'yı bir sanayi ülkesi haline getirmek için yapılan plânı açıklaması (Haziran 1930). — Kasaba ve köylerde kargaşa ve gerginlik. — İlk beş yıllık plân sırasında (1929-1932) Sovyet Rusya'nın genel görünüşü. — Stalin ve Cromwell. — Stalin'in milliyetçilik duygularına başvurması. — Stalin'in çevresindeki siyasî kaynaşma. — 1932 yılı Kasım ayında, Stalin'in karısı Nadezhda Alliluyeva'nın intiharı. — Stalin'in sosyal siyaseti. — Çalışmanın yönetilmesi, cebrî çalışma ve "eşitleştirmeciler" e karşı mücadele. — Sanayileşme alanındaki başarılar. — Tek ülkede sosyalizmin "İlk birikim" i.

Lenin'in ölümünden beş yıl sonra, yani 1929'da Sovyet Rusya'da ikinci bir ihtilâl başlamıştı ve bu ihtilâl sadece Stalin tarafından yönetilmişti. 160 milyon insanın hayatı üzerinde hemen görülen etkisi ve genişliği bakımından, bu ihtilâl, birincisinden daha köklü ve kapsayıcıydı. Rusya'nın süratle sanayileşmesi sonucunu doğurmuştu bu ihtilâl. Yüz milyondan fazla köylüyü, ufak ve ilkel mülklerinden ayrılmak ve kollektif çiftlikler kurmak zorunda bırakmıştı; karasabanı mujiklerin elinden çekip almış ve onun yerine, aynı mujiklerin eline traktörün direksiyonunu vermişti; on milyonlarca insanı okula göndermiş ve okuyup yazma öğrenmelerini sağlamıştı. Ayrıca, manevî bakımdan, Avrupa Rusyasını Avrupa'dan ayırmış ve Asya Rusyasını, Avrupa'ya yaklaştırmıştı. Şaşırtıcı başarılar sağlamıştı bu ihtilâl ama bu başarılar, bütün bir neslin, manevî ve siyasî hürriyetini tamamen kaybetmesi bahasına elde edilmişti

Tarihte bir başka örneğine pek kolayca rastlanmayan bu değişikliğin büyüklüğünü ve karmaşıklığını kav-

rayabilmek için, insamn hayalgücünü iyice çalıştırması gerekir. Çeşitli çağlarda yapılmış olan tarihî ve sosyal işlerin ayrı ölçüleri olduğu gözönünde tutulsa bile, Rusya'nın Korkunç İvan ve Büyük Petro gibi reformcuları ve başka ülkelerin büyük reformcuları, Genel Sekreterle karşılaştırıldıkları zaman, pek küçük kalırlar onun yanında.

Ne var ki, bu dev görünüşün Stalin'e pek de uymadığı görülür. İkinci ihtilâlin büyüklüğü ile onu yapan kimsenin çapı arasında bir nispetsizlik vardır; oysa 1917 ihtilâli için aynı şeyi söyleyemeyiz. 1917 ihtilâlinde, liderlerin çapı, olaylara uygun görünmektedir; oysa ikinci ihtilâlde, olaylar, taşıdıkları önemi ve büyüklüğü lidere yansıtıyor gibidir. Lenin ve Troçki, 1917 ihtilâlini önceden görmüşler ve gerçekleşmesinden yıllar önce hazırlamışlardı. Onların fikirleri, 1917 hasadı için, Rus toprağına atılmış tohumlar gibiydi. Oysa Stalin için aynı şeyi söyleyemeyiz. İkinci ihtilâlin temelini teşkil eden fikirler, Stalin'in fikirleri değildi. Stalin, bu ihtilâli ne önceden görmüş ne de hazırlamıştı. Ama bu ihtilâli Stalin, belli bir anlamda sadece Stalin gerçekleştirmişti. Başlangıçta, karşısına çıkan tehlikeler tarafından bu ihtilâli yapmaya sürüklenmişti âdeta. El yordamıyla ve korkularına rağmen başlatmıştı onu. Ama zaman geçtikçe, yaptığı işlerin etkisiyle, açılmış olan muazzam yolda durup dinlenmeden yürümeye başlamıştı. Sızlayan ve kanayan ayaklarıyla milyonlarca Rus vatandaşı ve tek ülkede sosyalizmi gerçekleştirmek umuduyla harekete geçen bütün bir nesil sürüklenmişti ardından. Stalin'in görüntüsü efsanevî boyutlar ediniyordu sanki. Yakından bakıldığında, boyubosu alelâde düşünceleri sıradan bir kimseydi hâlâ. Gerçek görüntüsüne aykırı düşen şey, sadece elleri ve ayaklarıydı. Bir devin elleri ve ayaklarıydı bunlar.

Stalin'in hayatı hakkındaki hikâyemiz, 1925-6 yıllarına ulaşmış bulunuyor. Bu yıllardan sonra Stalin'e muhalif olan komünistler, onu, karşı - ihtilâlci gericiliğin lideri olarak tasvir edip durmuşlardır; komünist düşmanı olanların çoğunluğu ise, komünizmin hayaletini onun şahsında elle tutulur hale gelmiş olarak görmüşlerdir ve görmeye devam etmektedirler. Oysa 1920 yıllarının Bolşevik liderleri arasında, Stalin, herşeyden önce, ölçülü bir kimse olarak belirmektedir. O sırada, Parti tarafından benimsenmek amacıyla ileri sürülen ve birbiriyle çatışan aşırı görüşlerden iğreniyordu Stalin ve bu içgüdüsel bir iğrenmeydi. Stalin'in özellikle yaptığı iş, birbirine karşıt aşırı fikirleri uzlaştırır gibi görünen formüller ortaya koymaktı. Partinin tereddüt içinde olan birçok üyesi, Stalin'in sözlerini sağduyunun ta kendisi olarak görüyorlardı. Bunlar, Partinin, "orta yol" boyunca güvenli bir şekilde hareketè geçirilebileceğini, yönetici ilkenin "önce güven" olacağını umdukları için, Stalin'in liderliğini kabul etmişlerdi. Sayacağımız adları Bolşeviklikle yanyana getirmek pek aykırı düşmezse; Stalin'in, Bolşevikliğin Baldwin'i ve Chamberlain'i ya da Harding'i ve Hoover'i olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Herhangi bir orta yoldan gitmeyi asla başaramayıp, en tehlikeli maceralara atılarak "güvenliği" sürekli olarak bir yana bırakmak zorunda kalması, Stalin'in ne hatası ne de meziyetidir. Aşırılıklardan kaçarak orta yolu tutmaya ya da "sağduyu" ya izin vermemek, ihtilâllerin bir kuralıdır. Bir ihtilâlde orta yoldan gitmeye çalışanlar, ayakları altından toprağın kaydığını görürler. Stalin, yolun şu ya da bu yanına birçok kere ve düzensiz bir şekilde sıçramak zorunda kalmıştı. Bundan ötürü, sağ kanattaki muhaliflerinin çok daha sağına ve sol kanattaki muhaliflerinin de çok daha soluna sık sık geçti-

ğini göreceğiz Stalin'in. Zaman zaman keskin dönüşler yapması, çağının korkunç kargaşası içinde dengesini korumaya çalışan ölçülü adamın çırpınışlarıydı. Şaşırtıcı olan yan, dengesini çok iyi bir şekilde korumasıydı; daha az çevik liderlerden biri, onun sıçrayışlarından herhangi birini yapmaya kalkışsaydı, bir yerini sakatlardı. Çatışan Bolşevik görüşlerini uzlaştırmaya karşı duyduğu bütün eğilime rağmen, Stalin, bir uzlaşmacı değildi. Bu görüşlerin birbiriyle çelişken olması bir yana, Stalin'in kişisel özellikleri de bir uzlaşmacının özellikleri değildi. Herhangi uzlaşmacı bir insan ile arasındaki biricik ortak nokta, aşırı iddialara karşı güvensizlik duymasıydı. Ama siyaset alanında barış sağlayabilecek bir insanda bulunması gereken tatlı dil, ikna yatkınlığı ve karşıt fikirler arasındaki uçurumu kapatmak konusunda duyulan gerçek ilgi yoktu Stalin'de. Mizaç bakımından uzlaşmayı sevmeyen bir kimseydi ve mizacı ile aklı arasındaki çatışma, davranışlarından çoğunun kaynağını teşkil ediyordu. Partinin karşısına, bazı kısımlarını sağ kanat Bolşeviklerinden, bazı kısımlarını da sol kanat Bolşeviklerinden aldığı acayip uzlaştırma formülleriyle çıkıyordu. Bu formüllerin amacı, aşırı uçları bir araya getirmek değil onları ortadan kaldırmaktı. Kendisine nispetle sağa ya da sola kaymış olanların arasında ilinti kurmuyordu Stalin; yok ediyordu onları. İhtilâl sonrası toplumunda ortaya çıkan bütün aşırı fikirler üzerinde kurulmuş ölçülü bir diktatörlük, Stalin'in kişiliğinde elle tutulur hale geliyordu; kendine yani "ölçülülüğe" sadık kalması imkânsız bir diktatörlüktü bu.

Stalin'in, tek ülkede sosyalizm dogmasını ileri sürdüğünü söylemiştik son olarak. Şimdi, Lenin'in yerine geçmek için yapılan mücadelede, Stalin'in hemen sonra neler yapmış olduğunu gözden geçirelim. 1925 yılı Ocak

ayında, Troçki'yi, Savaş Komiserliğinden istifa etmek zorunda bırakmıştı nihayet. Silâhlı kuvvetler komutanı olarak, Troçki'nin elinde hâlâ korkunç bir koz vardı. Askerî bir hükümet darbesi yapmayı seçmiş olsaydı, üçlü yöneticileri belki yenilgiye uğratabilirdi. Ama, Troçki, yaratmış ve yedi yıl yönetmiş olduğu orduyu, kendisini savunmak için kullanmaya kalkışmadan görevinden ayrıldı. Kim tarafından ve ne şekilde yönetilirse yönetilsin, Parti'yi, işçi sınıfının meşru sözcüsü olarak görmekte devam ediyordu. Orduyu, Partinin karşısına dikecek olursa, kendini, işçi sınıfına düşman sınıf menfaatlerinin ajanı haline sokacağını düşünüyordu Troçki. İzlemeyi reddettiği Bonapartizm yoluna sürüklenmiş olacaktı. Savaş Komiserliğinden çekildikten sonra, Stalin'in kendisine vermiş olduğu küçük görevlerde bütün enerjisini ve kabiliyetini ortaya koyarak çalışmaya başladı. Troçki hâlâ Politbüro üyesiydi ama bir yıldan uzun süre, kamu tartışmalarından uzak kalmıştı.

Troçki böylece bir kenara çekildikten sonra, üçlü yöneticileri bir arada tutan yegâne bağ da çözülmüş oldu. Son ana kadar, Troçki'ye büyük cezalar verilmesi gerektiğini; hatta tutuklanmasının zorunlu olduğunu söylemiş ve gürültü koparmıştı Zinoviev. Stalin, bir yazı yazarak, Troçki'nin Parti liderliği kadrosundan tasfiye edilmesinin "akıl almaz" bir şey olduğunu söyledi ve böylece Zinoviev'e karşı koydu. Pek az zaman sonra, üçlü yönetimi bozacak şekilde davranmaya başladı; Politbüro oturumlarından önce, Zinoviev ve Kamenev ile fikir alışverişinde bulunmadı ya da oturumdaki davranışlarıyla onların davranışları arasında tutarlık bulunmasını gözönüne almadı. Kamenev'in Moskova teşkilâtına iyice yerleşmiş olmasına ve Zinoviev'in Leningradlı Bolşeviklerin başında bulunmasına rağmen; Stalin, tartışma kabul etmeyecek şekilde elinde tutuyordu Partiyi. Parti

üzerindeki hakimiyeti büyük olmasına rağmen, Stalin liderliğini ancak resmî bir kurula dayanarak, yani Politbürodaki bir çoğunluğun sözcüsü olarak ortaya koyabilirdi. Partinin totaliterlik yönündeki gelişmesi, üyelerinin, herhangi bir lider tarafından yürütülen apaçık diktatörlüğe boyun eğmesine yol açacak noktaya varmış değildi henüz. Gerçekten de, Stalin, o sırada, tilmizlerinden hiçbirinin Lenin'le mukayese edilemeyeceğini ve ancak bir takım olarak liderlik edebileceklerini sık sık söylüyordu. Bu takım Politbüro içinde organize edilmişti ve Politbüronun iradesi, çoğunluk oyu ile dile geliyordu. 1925 yılında bu kurulun yedi üyesi vardı: Stalin, Zinoviev, Kamenev, Troçki, Buharin, Rykov ve Tomski. Üçlü yönetimi sona erdirmiş olan Stalin, üç üyenin kendisini desteklemesine muhtaçtı şimdi. Bu üç üye ise, Buharin, Rykov ve Tomski'ydi.

Bu gruplaşma, Parti ve Politbüro içinde bir sağ kanadın teşekkülüyle aynı zamana rastlamıştı. Süreç, 1925'in ilk yarısında başlamış ve ikinci yarısında tamamlanmıştı. Buharin, Rykov ve Tomski, bu yeni eğilimin başlıca sözcüleriydi; Kamenev ile Zinoviev ise sol kanadın başındaydılar. Yeni gruplaşma ile eski gruplaşmalar arasında pek az ortak nokta vardı ya da hemen hemen hiçbir ortak nokta yoktu. Lenin'in zamanında, uzun bir süre, sol komünistlerin başında bulunmuştu Buharin; Zinoviev ile Kamenev ise, İhtilâl sırasında ılımlı grupların sözcülüğünü yapmışlardı. Lenin'in zamanında, gruplar arasındaki ayırımlar kesin olmadığı gibi katı da değildi. Değişen bir siyasî sahnede, çeşitli grupların ortaya çıkıp dağıldığı görülüyordu. Durumlar, meseleler ve davramşlar değiştikçe, daha önce bir grupta yer alan bir kimse; bir başka grupa geçiyordu. Dünün solcuları ertesi günün ılımlıları haline geliyordu; bunun tersi de oluyordu. Bir grupa ya da kliğe sadakatla bağlı

olmak, pek fazla önem taşımıyordu. Oysa şimdi sözünü ettiğimiz gruplaşma, bunlardan farklıydı. Yeni teşekkül etmiş olan bu grupların, üzerinde tartıştığı değişmeyen konular vardı ve aralarındaki ayırım çok katıydı. Sol ve sağ, Bolşevik siyasetinin hemen hemen her yanını kapsayan çelişken programlar ve sloganlar ileri sürerek birbirlerinin karşısına çıkmışlardı.

Stalin bu kanatlardan hiçbirine dahil değildi. Taktik nedenlerden ötürü, sağ kanadın sözcüleri ile birleşmek zorunda kalmıştı ve Politbüro'da onların oylarına muhtaçtı. Ayrıca, yeni sağ kanadın temsilcilerine karşı, eskiden işbirliği yaptığı kimselere duyduğundan daha fazla yakınlık duymuştu. Zinoviev ve Kamenev; Stalin'in "tek ülkede sosyalizm" tezini eleştirdikleri halde, Buharin, Rykov ve Tomski, bu tezi kabul etmişlerdi. Hatta tezin ileri sürülmesinde, Buharin'in de Stalin kadar payı olduğu söylenebilirdi. Bu tezin dayandığı teorik delilleri Buharin ortaya koymuş ve ona Stalin'in azçok kaba ifadesinde bulunmayan bilimsel bir renk katınıştı (*). Stalin'in sağ kanat liderleri ile birleşmesinde, mizaç bakımından aralarında bulunan yakınlıkların da rolü olmuştu. Zinoviev ve Kamenev, her şeyden önce birer ideologdular. Buharin de öyleydi şüphesiz. Ama Rykov ve Tomski, tıpkı Stalin gibi, herşeyden önce birer idareciydiler. Rykov, Halk Komiserleri Konseyinin başkanıydı; yani Sovyet Rusya başbakanıydı. Tomski ise, sendikaların lideriydi. Her ikisi de, muazzam idari mekanizmaların başında bulunuyorlar ve bu mekanizmaları, dar olmakla

(*) 1930'ların ilk yıllarına kadar Rus ve Avrupalı komünistler, fikirlerini ileri sürerken Stalin'nin yazılarından çok Buharin'in yazılarına dayanmışlardı. Buharin'in, Komünizmin Alfabesi (Preobrajenski ile birlikte yazılmıştır) ve Tarihi Maddecilik adlı iki kitabı, komünist propagandasının en önemli temel elkitaplarıydı.

birlikte sağlam bir gerçek duygusuyla idare ediyorlardı; ikisi de tam anlamıyla namuslu kimselerdi. Stalin de onlar da aym dille yani idareci diliyle konuşuyorlardı. Bununla birlikte, Stalin bu yeni grupla işbirliği yaparken tedirginlik duymaktan da geri kalmıyordu. Politbüroda biricik "orta yolcu" olan Stalin, işbirliği yaptığı kimselerin tutsağı gibi hissediyordu kendini. Kendi durumunu kuvvetlendirmek için, önüne çıkan ilk fırsatı kullandı. 1925 yılı Aralık ayında, on dördüncü kongreden sonra, Molotov, Voroşilov ve Kalinin Politbüroya seçildiler. Voroşilov ve Kalinin'in sağ kanada fazlaca eğilim göstermelerine rağmen, bu üç kişi Stalinist "merkez" i teşkil etmişlerdi. Entelektüel bakımdan pek parlak bir kimse olmadığı halde, çalışma konusunda muazzam bir sabır ve yatkınlık gösteren Molotov, Stalin'e 1913 yılında Pravda'nın ilk sayısım çıkarması konusunda yardım etmiş ve o günden beri bir gölge gibi arkasından ayrılmamıştı. Kurnaz ve taşyürekli kimselerin, bu vasıfları taşımayan insanlar üzerinde kimi zaman gösterdikleri büyüleyici etkiyi, Stalin de Molotov üzerinde gösteriyordu.

Yeni tartışmaya yol açan temel mesele, N.E.P. siyasetine verilmesi gereken pratik yorumla ilintiliydi. N.E. P. çerçevesi içinde, Rusya'da bir karma ekonomi yürürlükteydi. Devletin tasarrufunda bulunan sanayi, bu ekonominin, "sosyalist sektör" ünü teşkil ediyordu. Ticaret ve küçük - çapta sanayi alanında özel teşebbüs yürürlükteydi. Tarımda ise, özel teşebbüs tamamen hâkimdi. Sosyalizme, özel teşebbüs sektörü ile rekabet halinde bulunan sosyalist sektörün tedrici olarak genişlemesi yoluyla ulaşılabileceği, genel olarak kabul edilmiş bir görüştü.

Böylece şu soru ortaya çıkmış bulunuyordu: "Bu rekabete hangi sınırlar içinde izin verilecek ve bu reka-

bet ne gibi şekiller alacak?" Ülkenin, bu iki sektör arasındaki belli bir uyum ve işbirliğine muhtaç olduğunu herkes kabul ediyordu. Tarım yapanlardan, yiyecek ve hammadde almadan ve kendi ürününün bir kısmını onlara satmadan, sosyalist sanayiin işlemesi mümkün değildi. Ürünlerin dağıtımı ticaretle uğraşanlara bağlıydı. Ne var ki, iki sektörün rekabet etmeleri, onlar arasında belli ölçüde bir çatışmanın bulunmasına da yol açıyordu. Köylüler, daha ucuz ve daha fazla sanayi ürünü için seslerini yükseltiyorlar ve kendi ürünleri için daha yüksek bir fiyatın kabul edilmesini istiyorlardı. Yavaş yavaş kurulmakta olan sanayi ise, pek az ve yüksek fiyatlı ürün ortaya koyabiliyor ve ucuz yiyecek maddesi ve hammadde istiyordu. Kaba hatlarıyla, "Buharin grupu", millî ekonominin çeşitli sektörleri arasındaki uyum ve işbirliği üzerinde durduğu halde, Zinoviev ve Kamenev bu sektörlerin menfaatleri arasındaki çatışmaya önem veriyorlardı.

Bu genel mesele, daha özel iki mesele ortaya çıkarıyordu. Bunlar, Rusya'nın sanayileşmesinin temposu ve Hükümetin özel tarıma [çiftçiliğe] karşı göstereceği tutumla ilgiliydi. Sol Bolşevikler, sanayiin süratle gelişmemesinin, sosyalizm için en önemli tehlike olduğunu söylüyorlar ve süratli bir sanayileşmenin gerçekleştirilmesini istiyorlardı. Sağ kanat ise, sanayileşmenin, Buharin'in deyimiyle, "salyangoz yürüyüşü" süratiyle bile ilerlese, sosyalizm için herhangi bir tehlikenin sözkonusu olmadığını ileri sürüyorlardı. Gerçekleştirilmesi konusunda herkesin ilke [prensip] olarak kabul ettiği sanayileşme için fonlara ihtiyaç vardı. Bu fonların büyük bir kısmı özel teşebbüsten ve özel tarımdan sağlanmak zorundaydı. Buharin, bu çeşit para ve fon sağlamanın, özel teşebbüsü ürkütmesinden ve bunun sonucu olarak ekonomik dengeyi bozmasından korkuyordu. Sol kanat ise,

çiftçilerin ve tacirlerin, ürün temin etmek konusunda zaten olumsuz davrandıklarını ve hem daha ucuz hem de daha fazla sanayi ürünü piyasaya sürülecek olursa, onların da daha fazla yiyecek ve hammadde satmaya yanaşacaklarını iddia ediyordu.

Bu sırada, köylüler, N.E.P. çerçevesi içinde kendilerine tanınan imtiyazların daha da genişletilmesini istemişlerdi. Zengin köylüler, tarım işçilerinin çalıştırılması konusundaki kısıtlamaların kaldırılması amacıyla baskı yapıyorlardı. Toprak satışı yasaklanmış olduğu için, uzun süreli kiralamaya izin verilmesini; tarım alanına yatırım yapma hürriyetinin, v.b., kabul edilmesini istiyorlardı. İktidar partisi, büyük çiftçilerle yani *kulak*'lar diye adlandırılan zengin köylülerle değil, yoksul ve "orta" köylülerle "ittifak yapmaktan yana olduğunu ileri sürüyordu (*). Oysa, pratik zorunluklar bakımından, Partinin, *kulak*'ları da memnun etmesi gerekiyordu. Çünkü *kulak*'lar, şehirlere gerekli olan besin maddelerini çoğunlukla vermedikleri gibi öteki köylülerin de aynı şekilde davranmalarına önayak oluyorlardı. 1920'lerin ortalarında, çiftçiler, savaştan önce şehirlere sattıkları besin maddelerinin ancak üçte birini satıyorlardı.

1924 yılı Yazında, Gürcistan'da bir köylü ayaklanması patlak verdi. Bu ayaklanma, bir bakıma, 1921'deki istilâ yüzünden Gürcülerin rencide edilmiş olan milli hislerinin gecikmiş bir tepkisiydi. Ayaklanmanın nedenlerinden biri, ekonomik sıkıntılardı. Stalin, tarım alanındaki komünist teşkilâtların sekreterlerini toplayarak, "Gürcistan'da ortaya çıkan durumun, Rusya'nın tümünde or-

(*) Köylüler şu üç kategori içinde ele alınıyorlardı: "Ücretli işçi çalıştıran (kuvvetli)" çiftçiler **kulak**; ırgat kullanmadıkları gibi kendileri de başkasının yanında çalışmayan orta köylüler (**serednyak**) ve küçük mülkleri olan ama kimi zaman bizzat ırgat olarak da çalışan yoksul köylüler (**byednyaks**).

taya çıkabileceğini" söyledi. Sonuç olarak da, Partinin, köylülerle ilişkisini kaybetmiş olduğunu ve mujiklere, şimdiye kadar olduğundan daha büyük bir dikkat ve güvenle yaklaşması gerektiğini belirtti.

Ama, mujiğe güvenmek gerektiğini söylemek kâfi değildi. Bundan sonra ne yapacağı husunda kesin bir karara varamıyordu Politbüro. Bu mesele, başlangıçta, kesin bir gruplaşmaya yol açmadı. Zinoviev, Sovyetlerin yönetiminde, köylülere daha büyük bir pay verilmesi ve bu payın gerçek bir pay olması gerektiğini ileri sürdü. Troçki de, ekonomik bakımdan teşvik edici durumların köylülere sunulmasının zorunlu olduğunu söyledi. Gruplaşma ve bölünme; Buharin, Rykov ve Tomski, belirli bir mujik - taraftarı siyasetin sözcülüğünü etmeye başladıkları zaman; yani daha sonra ortaya çıktı. Yoksul ve orta köylüler ancak kendilerini besleyecek kadar üretim yaptıkları için, Buharin ve arkadaşları, şehirlere besin maddesi sağlayabilecek olan zengin çiftliklerin gelişmesinin, hükümet tarafından teşvik edilmesi gerektiğini ileri sürdüler. Yani Buharin ve arkadaşları, hükümetin, zengin çiftçilere karşı takınmış olduğu düşmanca tavırdan vazgeçmesini istiyorlardı; nitekim, millî ekonominin "yönetici noktaları" yani sanayi, ulaşım ve bankalar hükümetin elinde olduğuna göre, zengin köylülerin, sosyalizm için bir tehlike teşkil edemeyeceğini düşünüyorlardı. Sosyalizm, en ağır ilerleyen kesimin, yani tarımın süratiyle yoluna devam etmek zorunda bile kalsa en sonunda, *kulak*'ların az çok kolay bir şekilde sosyalist ekonominin içinde eriyeceklerine inanıyordu. Buharin ve köylülerin "zenginleşmeleri" gerektiğini açıkça söylemişti.

Stalin, Politbüroda bu konuda yapılan tartışmaları dinlemiş ve başlangıçta, herhangi bir tarafı tutmaktan kaçınmıştı. Pratik bakımdan uygun düştüğü için, mujik - taraftarı siyaseti benimsemeye eğilim duymuştu. Ama

sağ kanat, zengin çiftçilerin de memnun edilmesi gerektiğini açıkça ileri sürdüğü zaman, Stalin çekimser davranmıştı. Birlikte hareket ettiği insanların, yani Buharin ve arkadaşlarının daha dikkatli davranmalarını sağlamak istemiş ve Buharin'in köy burjuvazisine karşı açıkça başvurmaya kalkmasından yana olmadığını belirtmişti. Bu konudaki kendi düşüncelerini de açıklamıştı; eklektik [karşıt fikirleri bir araya toplayan] bir özellik taşıyordu bu görüşler. Pratikte, Buharin'in ileri sürdüğü siyaseti tutuyordu ama Bolşevik ortodoksluğuna sadakatle bağlı olduğunu da göstermek istiyordu.

1925 yılı Nisan ayında, bir Parti konferansı, bu tartışmaların sonucunu ortaya koydu. Tarım vergisi indirilmişti. Toprak kiralamak, işçi çalıştırmak ve sermaye biriktirmek konusundaki kısıtlamalar, büyük çapta kaldırılmıştı. Mujik - taraftarı grup, ilk başarısını elde etmiş bulunuyordu. Bu grup, mujik - tarafı siyaseti, kapitalist tarımı kendi hatırı için teşvik etmesinden ötürü tutmuyordu; şehirlere yiyecek maddeleri sağlayan bir siyaset olduğu için tutuyordu sadece.

İç siyasetteki bu dönüşle aynı zamanda, enternasyonal durumla ilintili yeni bir görüş de benimsendi. Buharin ve Stalin, Avrupa'da, ihtilâlci akımın gerilim ve basınç çağının sona ermiş olduğunu ve dış kapitalizmin belli bir istikrara ulaşmış bulunduğunu ve bunun da Rusya'nın uzun süre bir başına kalacağı anlamına geldiğini açıklamışlardı Partiye. Sağ kanat sözcüleri, kapitalist ülkelerde, belki de 1914'ten önce görülene benzeyen bir istikrar ve refah çağının açılacağını tahmin ediyorlardı. Stalin, "istikrar" ı bozabilecek hal ve şartlar üzerinde önemle duruyordu ama kapitalist dünyanın savaştan doğan kötü durumları telâfi ettiği ve yabancı ülkelerde yeni bir ihtilâl buhram ihtimalinin azçok uzak bir geleceğe ait olduğu sonucuna varmaktan da geri kalmıyordu. Bu-

gün bakıldığı zaman, 1929 dünya ekonomik buhranından bir kaç yıl önce yapılan bu tahminlere şaşmamak mümkün değildir. Bu tahminler, tek ülkede sosyalizm tezine ve o yıllarda Sovyet siyasetinde ortaya çıkan ve Fabian'larınkine benzeyen bir eğilimin yani «tedrici gelişmecilik» eğilimini tamamlayan ve süsleyen şeylerdi.

Zinoviev ve Kamenev, işte bu Sovyet Fabianizm'ine (*) karşı geliyorlardı. Zinoviev ve Kamenev, büyük çiftçilerin daha da güçlendikleri takdirde, şehirlerde oturanlara besin maddesi sağlamaktan daha kolaylıkla kaçınabileceklerini ve hükümetten daha fazla taviz isteyeceklerini; kısacası, Sovyet yönetimini içinden kemirerek kapitalizmin kurulması için daha kolaylıkla çalışacaklarını söyleyerek, mujik - taraftarı siyasetin yanlış ve zararlı olduğunu ileri sürüyorlardı. Hükümetin, orta ve yoksul köylülerden alınan vergileri azaltması ve zengin çiftçilerden aldığı vergiyi ise artırması doğru olurdu. Besin maddesi yokluğundan doğan buhran, ülkeyi sürekli olarak tehdit altında tutuyordu. Eski zamanlarda, büyük toprak sahiplerinin geniş arazileri ve çiftlikleri sayesinde gerekli besin maddeleri sağlanması mümkün oluyordu. Oysa bu geniş araziler ve çiftlikler bölünmüştü şimdi. İhtilâlden önce, Rusya'da 16 milyon çiftlik vardı; oysa bunların sayısı şimdi, 24-25 milyona yükselmişti. Hükümetin büyük çiftlikler kurması gerekiyordu; piyasaya sürülebilen hububatı bunlar sağlamalıydı; ama *kulak*'ların büyük çiftlikleri değil, büyük kollektif çiftlikler olmalıydı bunlar.

Sol Bolşevikler, köylüleri, kollektif çiftliklere zorla sokmayı akıllarından bile geçirmiyorlardı. Özel çiftliklerden kollektif çiftliklere geçiş, köylülerin kendi rıza-

(*) İngiltere'de 1884 yılında kurulmuş olan ve sosyalizm ülkelerini tedrici bir şekilde yaymaya çalışan ılımlı sosyalistler topluluğunun görüşü. (Ç.)

sıyla yavaş yavaş gerçekleşmeliydi. Hükümet, traktör, gübre, v.b. verdiği takdirde, yoksul köylülerin çoğu, kollektif çiftliklere memnuniyetle katılacaktı. Bu durum, tarım emeğinin ürününü büyük ölçüde artıracak ve öteki küçük toprak sahibi köylülerin de kollektif çiftçiliğin daha kârlı olduğunu kavramalarına yol açacaktı. Hükümetin bu yardımları yapabilmesi ise, sanayi geliştiği takdirde ve geliştiği zaman mümkündü. Ayrıca, mujiğe, makinaları kullanmayı öğretmek gerekliydi. Sol kanat, bu iddiaları ileri sürdükten ve tarımdaki değişikliğin uzun bir zaman alacağını söyledikten sonra, hükümetin reform konusunda kararlı bir şekilde işe başlaması gerektiği sonucuna varıyordu.

Sol Bolşevikler, Stalin ve Buharin tarafından kapitalizmin istikrara kavuşmuş olduğu hakkında ileri sürülen tezleri de kabul etmiyor ve Lenin'e dayanarak, Birinci Dünya Savaşının, kapitalist düzenin içine girdiği genel bir buhrana; dünya çapında ihtilâlci değişmelerle dolu bir çağa yol açmış olduğunu iddia ediyorlardı. Sol kanada göre, komünizmin, yabancı ülkelerdeki geçici ilerleyiş ve gerileyişleri, içinde bulunulan çağın taşıdığı temel ihtilâlci karakteri değişikliğe uğratmamıştı. Sol Bolşevikler, yeni başlamış olan Çin ihtilâline ve Büyük Britanya'da patlak veren sosyal buhranın ilk yankılarına dikkati çekiyorlardı.

1925 yılı Sonbaharında, tartışma, Politbürodan basına ve genel toplantılara yayıldı. Zinoviev, *Bir Çağın Felsefesi* adlı denemesini ve *Leninizm* adlı kitabını yayınladı. Sol kanadın liderleri, Ekim ayında, Merkez Komitesine bir muhtıra verdiler. Bu muhtırada, üzerinde tartışılan bütün konularla ilintili olarak serbest bir müzakere açılmasını istediler. Troçki'nin daha önceki müdahalelerini andıran bu muhtırada, Zinoviev'in, Kamenev'in, Krupskaya'nın ve Maliye Komiseri Sokolnikov'-

un imzaları vardı.

Gerçek çatışma ve tartışma, iki aşırı kanat arasındaydı. Stalin, bu tartışmaya, tek bir fikir bile katmamıştı kendinden. Sanayileşme ve kollektifleştirme konusunda ileri sürülen cüretkâr planlara kuşkuyla baknış ve eskiden işbirliği yaptığı kimselerin "aşırı - sanayileşmeci" olduklarını söylemişti. Oysa onların planları, Stalin'in birkaç yıl sonra bizzat teşvik edeceği planlara nispetle çok daha ihtiyatlıydı. Onları, proletarya ile köylüler arasındaki ittifakı bozmakla itham etmişti Stalin. Oysa, 1929-30 yıllarında gerçekleştirilecek olan kollektifleştirmeye nispetle, Kamenev, Zinoviev ve arkadaşlarının alınmasını teklif ettikleri mujik - aleyhtarı tedbirler çok daha ılımlıydı. Sağ kanadın teklif ettiği tutum, çok daha emin ve çok daha avantajlı görünmüştü Stalin'e.

Ama Parti karşısında, orta yolu savunan bir kimse gibi gözükmek için çaba da sarfetmişti. Mujiklerin yani yoksul ve orta köylülerin lehinde ama *kulak*'ların aleyhinde konuşmuştu. Zinoviev ve Kamenev'in, sadece *kulak*'lara karşı değil orta köylülere karşı da düşmanca bir tavır alınmasını ileri sürdüklerini söyleyerek, onları bu bakımdan itham etmişti. Onların "aşırı - sanayileşmeci" olduklarını iddia ettiği halde, on beşinci kongreye sunduğu kendi programına, sanayileşmeyi de almaktan kaçınmamıştı. 1928'e kadar, yani aşağı yukarı üç yıl, sanayileşme meselesi hasır altı edilmiş ve sağ kanadın programı uygulanmıştı. Ama Stalin'in ileri sürdüğü ve kesin bir anlamı olmayan ılımlı formüller, sağ kanadın gerçekleştirmek istediği amaca yararlı olmuştu. Bu formüller, sağ kanadın siyasetinin resmî temelini teşkil etmiş ve sol ile sağ arasında kesin bir seçme yapmak durumunda kalmış olsalar, belki de solu seçecek olanlara

Bu arada, Stalin; Troçki ile Zinoviev ve Kamenev'in işbirliği yapmamalarından yararlanmıştı; oysa birçok konuda aynı düşünceleri ileri sürüyorlardı. Bulunduğu elverişli yerden, muhaliflerinin çekingen bir şekilde birbirlerine yaklaşmaya çalıştıklarını, kıskançlıklarını ve kızıp gücenmelerini seyrediyordu Stalin. Troçki'ye karşı belli belirsiz bir yakınlık göstererek, onları daha da şaşırtıyordu. Genel Sekreterliğin adamları, Troçki'nin taraftarlarına, kendilerine açılnuş olan mücadelede, Stalin'in değil Zinoviev'in çok sert davranmış olduğunu sürekli olarak hatırlatıyorlardı. Stalin ise, 1926 yılı Ocak ayında yayınlanmış olan *Leninizmin Meseleleri* adlı kitabında, bütün eleştirme gücünü Zinoviev ve Kamenev'e yönelttiği halde, Troçki aleyhinde tek söz söylemekten bile kaçınıyordu. Antonov - Ovseenko ve Radek gibi belli başlı Troçkistler, Stalin'le birleşmek konusunda taraftarlarını teşvik ediyorlardı. Bazıları ise, hem Genel Sekreterden hem de Zinoviev ve Kamenev'den çekiniyorlardı. Troçki'nin en yakın arkadaşlarından biri olan Mraçkovski, yapılacak herhangi bir koalisyonun taşıdığı rizikoları, kısaca şöyle dile getiriyordu: "Stalin aldatır bizi, Zinoviev de yüzüstü bırakır." Öte yandan, Zinoviev'in taraftarları, Troçki aleyhinde öylesine kuvvetli bir şekilde yetiştirilmişlerdi ki, onun tezlerinden birçoğunu benimseyip tekrarlamaya kalkışmaları, tarihin gerçek bir alayı olurdu şimdi. Bu arada, Genel Sekreterin güçlü yumruğu, tıpkı eski hasımlarının sırtına indiği gibi, şimdi de son ayrıldığı kimselerin ve taraftarlarının sırtına inmişti. Zinoviev'in taraftarları, önemli görevlerden alınmışlardı. Daha önceki muhalefet lehine oy verdikleri için yerlerinden olduklarını hatırlayan görevlilerden birçoğu, taraf tutmaktan kaçınıyorlardı şimdi. Bu çeşit bir tehlikeyi göze almak için çok cesur olmak gerekiyordu; çünkü N.E.P. çerçevesi içinde işsizlik almış yürümüştü.

Şüpheciler ve tereddüt içinde bulunanlar, Genel Sekreterliğin "demir gibi bir disiplin" e uyulması konusunda yaptığı çağırıya, olumlu cevap vermişlerdi.

O günlerde, yani 1925 yılı Kasım ayında ortaya çıkan garip bir olay, bu "demir gibi disiplin" in en akıl almaz taleplerine bile cevap verecek şekilde, Parti reflekslerinin nasıl şartlanmış olduğunu açıkça göstermektedir. Troçki'den sonra Savaş Komiserliğine getirilmiş olan Frunze, o sırada hastalanmıştı. Kendisine bakan doktorlardan bir kısmı ameliyat geçirmesi gerektiğini söylüyorlardı; bazıları da, ameliyata dayanamayacağını ileri sürüyorlardı. Politbüro, komiserin ameliyat geçirmesi konusunda emir vererek meseleyi çözmüştü. Frunze istemeye istemeye boyun eğdi bu emre ve ameliyat sırasında öldü. Daha sonraları, Troçki Stalin'in, Polibüroya ameliyat lehinde fikir vermeleri için kendi adamı olan bazı doktorlar bulmuş olduğunu ve Politbüro, bu doktorların kanaatına dayanarak emir verdiği için, Stalin'in Zinoviev'i destekleyen Frunze'yi öldürmüş sayılacağını ileri sürdü (*). İşin içyüzünü açıklamak çok güçtür. Burada kesin ve en önemli olan nokta, Politbüronun, bu ölçüde kişisel bir meselede karar verme yetkisini kendine vermesidir. Ferd olarak Bolşevik, ister baş komutan ister bir taşra komitesi başkanı olsun, bütün varlığıyla Partinin malıydı. Parti dışında, varlığı ya da iradesi diye bir şey sözkonusu değildi. Özel hayatının en mahrem gerçekleri bile, üstleri tarafından ele alınıp incelenebilirdi. Frunze gibi bir kimse bu emre boyun eğdikten sonra, sıradan bir üyenin itiraza kalkışması şüphesiz ki imkânsızdı. Parti ise, o amansız cerrahın, yani Genel Sekreterin bıçağı altına yatmış durumdaydı.

Bundan ötürü, on dördüncü kongrede, Stalin'in iş-

(*) L. Trotsky, **Stalin**, s. 418.

birliği yaptığı eski arkadaşlarını yenilgiye uğratması şaşılacak bir şey değildi. Zinoviev, Leningrad delegelerini çevresinde toplamış olduğu halde, sonuç değişmemişti. Ayrıca, Kamenev'le birlikte, Genel Sekreterin hâkimiyetine karşı şiddetle itirazda bulunmuşlar ve Lenin'in vasiyetini Partinin dikkatine sunmuşlardı; ama gecikmiş bir dikkati çekmeydi bu. Troçki'nin daha önce Kamenev ve Zinoviev'e karşı ileri sürdüğü bütün ithamları, Stalin şimdi, onlara karşı ileri sürmüştü. Oysa bu ithamları bir yıl önce Troçki ileri sürdüğü zaman, Kamenev ile Zinoviev'i savunmuştu. Zinoviev ve Kamenev'in, Ekim İhtilâli kaçakları ve "grev kırıcıları" olduklarını söylüyordu Stalin. Buharin, Rykov ve Tomski'yi; bir yıl önce Zinoviev ve Kamenev'i desteklerken söylediği sözleri tekrarlayarak, yani onlar olmaksızın Partinin yönetilebileceğini düşünmenin saçma olduğunu tekrarlayarak savunuyordu. Kendisini şimdi eleştirmekte olan kimseler tarafından görevinin başında âdeta nasıl zorla bırakıldığını ve kaç kere istifa etmek istediğini anlatmıştı. Tam bu sırada, Leningradh delegelerin "Öyleyse şimdi istifa et!" diye bağırmaları; çoğunluğun öfkeli haykırışları ve Stalin ile "onun çevresinde birleşmiş olan Leninist Merkez Komitesine" yapılan muazzam tezahürat arasında kaybolup gitmişti. Bu tipik söz, işte bu sırada kullanılmaya başlamıştı. İsim bakımından, Parti, bir topluluk yani "Leninist Merkez Komitesi" tarafından yönetilmekteydi, ama bu topluluk, "Stalin etrafında birleşmiş" bulunuyordu. Tüzük bakımından, Genel Sekreter, Merkez Komitesinin öteki üyelerinden herhangi birinden daha üstün bir mevkide olduğunu iddia edemezdi; ama daha şimdiden *primus inter pares* [eşitler arasında birinci] olarak kabul edilmişti. Yıllar sonra, yani Merkez Komitesi bir kukla haline geldikten sonra da, Stalin'in mevkii, teorik bakımdan yine yukarda açıklandığı gibi olacaktı.

Stalin'in kongreden sonra giriştiği ilk teşebbüs, muhalefeti, Leningrad'dan söküp atmaktı. "Lenin'in şehri" nin sesi, muhalefetten yana konuşmasına izin verilmeyecek kadar önem taşıyordu.

Zinoviev'i Leningrad'da etkisiz hale getirmesi için Stalin'in görevlendirdiği kimse, Sergei Kirov'du. Kirov'un 1934 te öldürülmesi, 1930'ların sonundaki tedhiş hareketlerinin başlangıcı olmuştur. Kendisine bu görev verilene kadar Bakû teşkilâtı sekreterliğinde bulunmuş olan Kirov, eski Bolşeviklerin ikinci derecede önemli yöneticilerindendi; enerjik bir teşkilâtçı ve güçlü bir hatipti. Tam yetkiyle işe girişen Kirov, Leningradlıların disiplin duygusuna dokundu ve hiç olmazsa dış görünüş bakımından amaçlarına süratle ulaştı. Şehir, muhalefete karşı yakınlık duyuyordu ama Genel Sekreterliğin verdiği emirlere de boyun eğiyordu.

Zinoviev ve Kamenev, Troçki ile, ancak yenilgiye uğramalarından sonra, yani 1926 Baharında işbirliği yapmaya başladılar. Bu arada, Lenin'in vasiyetini yayınlamış olan ve yabancı ülkelerde bulunan taraftarlarına sırt çeviren Troçki'nin de, bu davranışından ötürü durumu sarsılmıştı. Hatta disiplin uğruna, bu belgenin uydurma olduğunu bile söylemişti. Demek ki, bu iki muhalefetin birleşmesi, daha önce tek tek hırpalanmış olanların birleşmesinden fazla bir şey ifade etmiyordu.

Stalin, muhaliflerinin birleştiklerini haber alınca, şu kısa ve alaycı sözleri söylemişti: "Ha! Demek karşılıklı af ilân ettiler!" Üç rakibini gülünç hale sokmak için, birbirleri hakkında yazmış ve söylemiş olduklarını hatırlatması kâfiydi Stalin'in. Parti, Kamenev'in ve Zinoviev'in ağzından Troçki'ye karşı Stalin'in ve bizzat kendilerinin yaptıkları komploların "iç yüzünü" de öğrenmişti. Bu açıklamalar komploculardan hiçbirine daha iyi gözle bakılmasına yol açamazdı tabii. Politbüroyu bü-

tün erdemlerin kaynağı ve özellikle, ihtilâle bütün varlığıyla hizmet eden kimselerin yeri olarak gören insanlar için, bu açıklamalar inanılmaz şeylerdi. Zinoviev ve Kamenev'in şahsî meseleleri uğruna hareket ettiklerinin apaçık olması, kendilerine karşı duyulabilecek güveni azaltıyordu. Troçki'ye ve yakın arkadaşlarına açıkladıkları şeyler, gerçekten şaşırtıcıydı. Hayatının tehlikede olduğunu söylemişlerdi Troçki'ye ve Stalin'e muhalefet etmeye başlar başlamaz, vasiyetlerini hazırladıklarını da söylemişlerdi. Genel Sekreteri, kurnaz ve kinci bir sadist olarak tasvir etmişler ve iktidar ihtirasıyla yanıp tutuştuğunu söylemişlerdi. Ama söyledikleri doğruysa, böyle bir adamla üç yıl niçin işbirliği yaptıklarını açıklayamamışlardı. Kapılmış oldukları panik de, başarıya ulaşmaları hakkında güçlü bir umud duymaktan alıkoymamıştı onları. Kamenev Troçki'ye şöyle demişti: "Partiyi yeniden kazanmak için, Zinoviev'in ve sizin halk karşısında birlikte görünmemiz kâfidir."

Ama aradan çok geçmeden, Stalin onların umutlarını boşa çıkardı. Bu karma muhalefetin, daha önce Troçki'nin yenilmesine yol açan titiz davranış yüzünden tökezleyeceğini biliyordu Stalin. Yani, bu yeni muhalefetin, mücadeleyi Parti safları dışına taşırmayacağından emindi. Muhalefet, ayrı bir parti halinde teşekkül etmeyi de aklından geçirmezdi; çünkü Sovyet devletinde ancak bir partinin mevcut olabileceği ve iki ayrı parti, etkili olmak için rekabet ettikleri takdirde, bunlardan birinin mutlaka karşı - ihtilâlci bir rol oynayacağını ilke olarak kabul etmişti. Ne var ki, durumun zorunluğu, muhalefeti, ayrı bir parti rolünü oynamak durumuna düşürdü. Muhalefetin bu yönde attığı her adım, liderlerinin yüreğini pişmanlık ve dehşetle doldurıyordu. Bu adımların herbirinden geri dönülmüş ve vazgeçilmiş ama ardından yine dönüleeek ve vazgeçilecek yeni adımlar atıl-

mıştı. Birçok Bolşevik, bu davranışı namuslu ve samimî bir davranış olarak görmemişti. Bu ise, muhalefet taraftarlarının umudlarını kırmıştı.

En önemli ve nazik mesele, muhalefetin ordu içindeki durumuydu. Frunze'nin ölümünden sonra, Voroşilov Savaş Komiserliğine getirilmişti. Çaritsin grupunun Troçki'den intikam alışım tamamlamak için yapılmış gibiydi bu atanma. Ama, Zinoviev'in arkadaşı ve destekleyicisi olan Laşeviç, Voroşilov'un yardımcısıydı. 1924 yılındakinden farklı olarak, bu yeni muhalefet, bir hayli tereddüt ettikten sonra, mücadeleyi orduya yaymaya başlamıştı. 1926 yılı Temmuz ayında, Stalin, Merkez Komitesi önünde, Laşeviç'in yaptığı işleri ve askerler arasında teşekkül etmiş olan muhalefet taraftarı yarı gizli bir teşkilâtın mevcudiyetini açıkladı. Muhalefet için yıkıcı bir darbe olmuştu bu. Laşeviç, ordudaki görevinden alındı ve Merkez Komitesinden çıkarıldı. Laşeviç'in koruyucusu olan Zinoviev de Politbürodaki yerini kaybetti.

Stalin ilk olarak, muhaliflerini Partiden atılma tehditiyle karşı karşıya bırakıyordu. Bu durumdan kurtulmaya çalışan muhalifler, geri çekilmek zorunda kaldılar. 4 Ekimde, Troçki, Zinoviev, Kamenev, Piatakov, Sokolnikov ve başkaları, bir demeç imzalayarak, Partinin tüzüğüne aykırı hareket ettikleri için suçlu olduklarını ve Parti içindeki bir partiyi andıran gruplarını dağıtacakları hakkında söz verdiklerini açıkladılar. Ne var ki, disiplin kurallarına aykırı hareket ettiklerini kabul etmekle birlikte, Troçki ve arkadaşları, Stalin ve Buharin'in siyaseti hakkındaki eleştirmelerini vakur bir sebatkârlıkla yeniden dile getirdiler.

Teşebbüse geçme sırası Stalin'e gelmişti şimdi. 1926 yılı Ekim ayı sonlarına doğru, Stalin, Troçki'yi Politbürodan ihraç etti. Bu kurulda, muhalefetin tek bir temsilcisi kalmamıştı şimdi. Zinoviev'i Komünist Enternas-

yonali başkanlığından alıp bu teşkilâtın Yürütme Kurulu önünde suçladı ve görevden alınmasını kabul ettirdi. Bir Rusya Parti konferansı, Politbürodaki değişiklikleri destekledi ve örnek olacak şekilde kendilerini eleştirmiş ve yaptıklarından vazgeçmiş olan Şlyapnikov ile Medvedev'in, yeniden Partiye alınmaları hususundaki ricalarını kabul etti.

Bu olayların ardından, 1927 yılının ilk yarısında ortalık biraz yatışır gibi oldu; ama fırtınadan önceki sessizliğe benziyordu bu. Enternasyonal siyasetteki önemli gelişmelerle ilintili olarak, mücadele yeniden alevlendi. 12 Mayısta, İngiliz polisi, Sovyet delegasyonunun Londra'da oturduğu binaya baskın yaptı. Bu olaydan iki hafta sonra da İngiliz hükümeti, Rusya ile siyasî ilişkilerini kesti. 7 Haziranda, Sovyetlerin Varşova'daki sefiri Voikov, bir Rus mültecisi tarafından öldürüldü. Yine o sırada, Şan Kay - şek, Çin komünistlerine karşı düşmanca davranmağa başladı. Oysa Çin komünistleri, Şan Kay - şek'i desteklemişler ve Komintang'a katılmışlardı Rus ve Çin komünizminin Şan Kay - şek'i desteklemesine önayak olan Stalin, muhalefet tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmişti. Ve Şan Kay - şek'in siyaset değiştirmesi, Stalin'i kötü bir duruma sokmuştu şimdi. Muhalefet karşısında savunmuş olduğu Sovyet - İngiliz sendikaları anlaşmasının bozulması da zor duruma düşürmüştü Stalin'i (*). Bu olayların yarattığı savaşı andırır hava içinde, muhalefetin seksen üç lideri, bir bildiri yayınlayarak, son başarısızlıkların hepsinden, Stalin ve Buharin'in sorumlu olduğunu açıkladılar.

Troçki «Clemenceau hakkındaki sözü» diye bilinen açıklamayı işte bu sırada yapmıştı. İkinci Dünya Sa-

(*) Bu olaylarla ilintili daha geniş açıklamalar, onuncu bölümde, Stalin'in dış politikası incelendiği zaman yapılmıştır.

vaşımn gölgesi dünya üzerine çökmeğe başladığı sırada, yani on yıl sonra ortaya çıkan birçok olayı anlamamızı sağlayacak ipucunu teşkil etmektedir bu sözler. Troçki'nin bu açıklamasının temelini şöyle özetleyebiliriz: Rusya kendisini savaşla karşı karşıya bulursa, muhalefet, yönetici grupa karşı, Clemenceau'nun, Caillaux ve Malvy tarafından yönetilen Fransız hükümetine karşı 1917 buhranında gösterdiği tutuma benzer bir tutumu benimseyebilir. (Clemenceau, iktidarı ele almadan ve Almanya'ya karşı zaferle sonuçlanan bir savaşa girişmeden önce, hükümeti, beceriksizlik ve yenilgicilikle itham etmişti o zaman). Başka bir deyişle, Stalin, Rykov, Buharin ve Voroşilov'u, kısa görüşlülük, beceriksizlik ve kararsızlıkla itham ediyordu Troçki. Ayrıca, acil bir durumla karşılaşılacak olursa, hükümetin değişikliğe uğratılması için harekete geçeceğini ve böylece ülkeyi derleyip toplayarak, kaynaklarını, yine ülkenin savunulması için etkili bir şekilde organize edeceğini söylemek istiyordu. Hükümetlerin birbiri ardından görev başına gelmesini kabul eden herhangi bir rejimin ölçülerine göre, Troçki'nin bu tutumu normaldi. Nitekim, İkinci Dünya Savaşının arefesinde, Churchill'in de, "Clemenceau taktiklerini" İngiltere'de başarılı bir şekilde uygulamış olduğu söylenebilir. Ne var ki, bir başka hükümetin işbaşına geçmesi imkânının mevcut olmadığı bir rejimde, Troçki'nin bu söylediklerinde hıyanete benzer bir şey vardı. Genel Sekreterlik, Troçki'nin bu sözlerine, "Chamberlain'den Troçki'ye kadar uzanan birleşmiş bir Sovyet düşmanı cephe" den söz ederek cevap verdi.

Politbürodan atılmış bulunan Troçki ve Zinoviev'in, hâlâ Merkez Komitesi üyesi olmalarına rağmen, muhalefet pratik bakımdan kanun dışına düşmüş bulunuyordu. Genel sekreterlik Troçki ve Zinoviev'in, Partinin gelecek kongresi için hazırlamış oldukları muhtıraların

basılmasına izin vermedi. Bunun üzerine, muhalefet mensupları, sözü geçen muhtıraları yarı gizli olarak bastılar. Ve bundan ötürü, liderler, Merkez Komitesinden de atıldı. 7 Kasım 1927'de, İhtilâlin onuncu yılı dolayısıyla yapılan resmî kutlama törenlerinde; Troçki ve Zinoviev, taraftarlarını, Moskova ve Leningrad sokaklarında, bağımsız topluluklar halinde yürüttüler. Bu topluluklar, hiçbir şiddet hareketine başvurmadıkları ve gösteriye katılanların taşıdıkları dövizler yönetici grupu ancak imalı bir şekilde eleştiren sözlerden ibaret olduğu halde; bu olay, iki taraf arasındaki mücadeleyi iyice kızıştırdı. Troçki ve Zinoviev, Partiden derhal atıldılar. Aralık ayında, on beşinci kongre, "muhalefete ve propagandasına bağlılığın, Parti üyeliği ile uzlaşmasının imkânsız olduğunu» açıkladı. Kamenev ve Rakovski'nin, muhalefeti savunmak için söyledikleri sözler, üyelerin sürekli ve hoşgörüsüz çığlıkları arasında kaybolup gitti. "Artık yeter arkadaşlar" dedi Stalin, "bu oyuna bir son vermek gerek... Kamenev'in konuşması, bu kürsüden yapılan en düzmece, ikiyüzlü ve aldatıcı muhalefet konuşmasıdır." Kongre, ileri sürmüş oldukları görüşlerden vazgeçmelerini ve bunların yanlış olduğunu söylemelerini istedi muhalefet liderlerinden. Bu onların Parti üyeliğinin devam etmesinin ceremesiydi. Kamenev ve Rakovski, bu çeşit isteklerin Bolşeviklik geleneğine aykırı olduğunu beyhude yere ileri sürdüler ve istenilen yerine getirilse bile, sözü geçen kimselerin kendilerini küçük düşürmüş olacaklarını ve ayrıca üyelerin saygısını da kazanamayacaklarını söylediler. 18 Aralıkta, kongre, daha önce ihraç edilmiş ve hapsedilmiş olanlara ilave olarak, muhalefetin bellibaşlı yetmiş beş liderini de ihraç etti. Bir gün sonra, muhalefet safları da çözüntüye uğradı. Muhalefetin Troçkist bölümü, kongrenin isteklerine boyun eğmeyi kabul etmedi. Troçki Alma Ata'ya; Ra-

kovski Astrakhan'a sürgüne gönderildi. Buna karşılık, Zinoviev, Kamenev ve taraftarları, bir demeç vererek, görüşlerinden vazgeçtiklerini açıkladılar. Muhalefet, Stalin'in missilleme hareketleri kadar kendi geri dönüşünden dolayı da yenilgiye uğramıştı. Boyun eğmiş olanların içine düşümüş olduğu küçültücü durum ise, bu geri dönüşle birlikte, henüz başlamış bulunuyordu. Nitekim, kongre, onların kayıtsız şartsız "teslim oluşunu" kabul etmemiş ve yeniden Partiye kabul edilmeleri konusunda karar vermeyi Genel Sekreterliğe bırakmıştı. Stalin'in eskiden işbirliği yaptığı kimselere karşı kazandığı zafer, Troçki'ye karşı kazandığı zaferden çok daha kuvvetliydi.

Bundan sonra olup bitenler, bundan hemen önce olup bitenlere öylesine benzemektedir ki, ayrıntılarıyla anlatılmaya pek değmez. Stalin'in, Buharin, Rykov ve Tomski ile yaptığı işbirliği, rakiplerinin yenilgiye uğramasından hemen sonra bozulmuştu ve bu bozulma, Troçki'nin bir kenara çekilmesinden sonra üçlü yöneticiler arasındaki işbirliğinin çözülmesini tıpatıp andırıyordu. Bu yeni dönemin sosyal ve siyasî zemininin bir hayli farklı olmasına rağmen; hikâyemizin bellibaşlı kahramanlarının mevki hırsları, korkuları, sonradan düşündükleri ve yeni bir grup kurmak için giriştikleri gecikmiş teşebbüsler, eski olayda gördüğümüzden hemen hemen farksızdı.

Eski ve yeni hasımları tarafından Stalin'in böylesine küçük görülmesi ve bu hasımların işledikleri hataları bu kadar çabuk anlamaları gerçekten şaşırtıcıdır. Muhalefet onbeşinci kongrede, sol kanat yenilgiye uğratıldıktan sonra, liderliğin, Stalin'den Buharin, Rykov ve Tomski'ye geçeceğini tahmin etmişti. Troçki, kapitalizmin yeniden kurulmasıyla sonuçlanacak kesin ve yakın

bir "sağa kayış" konusunda Partiyi sürekli olarak ikaz etmişti. Buharin, Rykov ve Tomski de, asıl zaferi kendilerinin kazanmış olduğunu sanıyorlardı. Kongreden sonra seçilmiş olan Politbüro da, onların ağırbasmasını garanti altına alacak nitelikte görünüyordu. Yeni Politbüro dokuz üyeden kurulmuştu., Stalin dört oydan emindi. Bunlar, kendisinin, Molotov'un ve Politbüroya yeni girmiş olan iki üyenin; yani Kuibyşev ile Rudzutak'ın oylarıydı. Buharin, Rykov ve Tomski ise, Voroşilov ve Kalinin tarafından desteklenecekleri ne güveniyorlardı. Ama sıra oy vermeye gelince, Voroşilov ve Kalinin'in de Stalin'den yana oldukları anlaşıldı. Daha sonraları, "Stalin'in onlar üzerinde bilmediğim özel bir etkisi vardı" demişti Buharin. Politbüronun yedek üyeleri olan Kirov, Kaganoviç, Andreyev, Mikoyan ve daha başkaları da (sadece Uglanov müstesna), Stalin'i destekliyorlardı. Çoğunluğa dayanan Stalin, Buharin'in taraftarlarını, idarî kadrolardaki önemli görevlerinden ve Parti yönetim kadrolarından uzaklaştırmaya başladı. Ama bu arada, Politbürodaki hasımlarına karşı açıkça mücadeleye girişmekten kaçınıyordu.

Sağa yönelme, Troçki ve Zinoviev'in tamin ettikleri şekilde gelişen tehlikeli bir sosyal buhranın zemini üzerinde başladı. Troçki ve Zinoviev hakkında, kongrenin karar vermesinin üzerinden ancak bir hafta geçmişti ki, Rusya'mn şehirleri ve kasabaları kıtlık tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. 1928 yılı Ocak ayında, hükümetin köylülerden satın aldığı hububat, şehirlerdeki nüfusu beslemek için gerekli olan asgarî miktardan iki milyon ton aşağıya düşmüştü. Politbüro, Stalin'in, "idare alanındaki keyfî davranış, ihtilâl yasasına aykırı hareket etme, köylülerin evlerini basma ve gayrî meşru aramalar" diye bizzat nitelediği "acil tedbirler" e başvurdu. Pek az zaman önce söylemiş olduklarıyla çelişmeye düşen Stalin,

"*kulak*'ların, Sovyet ekonomik siyasetini köstekledikleri-ni" ileri sürdü. Haziranda yeni acil tedbirler alındı ve Temmuzda, "*kulak*'lara şiddetli bir darbe indirilmesi" için Stalin, Partiye çağrıda bulundu. Bu çeşit emirler, köylerde bulunan Bolşevikler tarafından severek ve isteyerek yerine getirilmedi. Çünkü son üç yıl boyunca, "köylüler ile ittifakın" çok önemli olduğu kabul ettirilmişti onlara; ayrıca, mujiklere karşı düşmanca davranmanın Troçkist bir tutum olduğu da öğretilmişti kendilerine. Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran ayları boyunca, Genel Sekreterlik, acil tedbirlerin uygulanmasını köstekleyen memurları görevden uzaklaştırarak bir "bahar temizliği" yaptı.

Politbüronun kapalı kapıları ardında, Buharin, Rykov ve Tomski, bu yeni tutumdan vazgeçilmesini sağlamak ve tasfiyeye kurban gidenleri korumak için beyhude uğraşıp durdular. Ama tartışmayı gazetelere ve genel toplantılara kaydırmamak hususunda dikkat etmişlerdi. Bütün ülke, bu acil kararların alınmasında onların da sorumluluğu olduğunu düşünüyordu. Stalin onların bu titiz davranışından mümkün olduğu kadar fazla yararlandı ve acil tedbirlerle tasfiyenin, Politbüroda oybirliği ile kararlaştırılmış olduğunu söyledi Partiye. "Politbüroda sağ kanat mensupları diye bir şey yoktur" diyordu. Ekim ayında, "Politbüroda bulunan bizler [bir ay sonra aynı sözleri tekrar ediyordu], birlik halindeyiz ve birlik halinde kalacağız." Merkez Komitesinin genel oturumunda, Buharin'in en yakın yardımcılarından biri olan Maliye Komiseri Frumkin'e hücum etmekle yetinmişti Stalin. Hücumun nedeni, Frumkin'in, "yoksul köylülerin bir kısmı müstesna, köylerde, herkes bize karşı" ve "köylülerin büyük çoğunluğu, umutsuzluk ve üzüntü içinde" demesiydi. Stalin, Buharin'in sağ kanat lideri olduğunu, mücadele başladıktan bir yıl sonra, yani 1929

yılı Nisan ayında açıklamıştı ancak.

Daha önceki muhalefetler, yenilgiye uğramadan önce, Stalin'e karşı mücadele etmişlerdi hiç olmazsa. Buharin'in grupu Stalin'in meydan okumasına cevap verecek durumda bile değildi. Çekişmenin başlangıç safhalarında, Buharin, kendisini desteklemesi için Kamenev'e yanaşmıştı. Bu yaklaşma, daha önce, Kamenev ve Zinoviev'in Troçki'ye yaklaşmalarına benziyordu. Her iki durumda da, Stalin'in işbirliği yapmış olduğu eski arkadaşları, onun hakkında tıpatıp benzer açıklamalar yapmışlardı ve bu açıklamaları yaparken, bir yandan korkuya ve dehşete, öte yandan da belli belirsiz umutlara kapılmış bulunuyorlardı. Bu bakımdan da Kamenev ve Zinoviev'den farksızdılar. Kamenev ve Zinoviev kendi hayatlarının ve Troçki'nin hayatının tehlikede olduğundan söz etmişlerdi. Buharin ise, Kamenev'e, "[Stalin] bizi boğazlayacak" diyordu şimdi (*). Şunları da ileri sürüyordu: "İktidar hırsına her şeyi feda edebilecek, ilke tanımaz bir entrikacıdır Stalin. Birisini bertaraf etmek istediği an, teorilerini değiştirmekten kaçınmaz." "Stalin'in güttüğü siyasetin, ihtilâl için ölüm demek olduğuna inanıyoruz. Bu siyaset bir uçuruma sürüklüyor bizi. Stalin ile aramızdaki anlaşmazlıklar, sizinle olan anlaşmazlıklarımızdan çok daha önemlidir." Buharin, karşısındakine güven vermek ister gibi, muhalefeti destekleyecek olan teşkilâtları ve etkili kimseleri birbir sayıyordu. Ama aralarında geçen konuşma hakkında kimseye bir şey söylememesini, rica etmişti, çünkü siyasî polis her ikisini de takip ediyordu. Kamenev'in yanından ayrılırken, Genel Sekreterliğin "Cengiz Hanı" ından

(*) B.Souvarine, **Stalin**, s. 485. Souvarine'in, Buharin tarafından yapılan açıklamaları zikrederken dayandığı belge, bizim tarafınızdan da görülmüştür. Bu belge, Rusya'da gizli bir şekilde elden ele dolaşmıştır.

korkuyla söz etmişti Buharin. Troçki ile Zinoviev ve Kamenev Stalin'e karşı çok geç birleşmişlerdi. Ama Buharin ve Kamenev'in birlikte hareket etmeleri için bile çok geçti artık.

Bu patetik duruma yol açan nedenlerden biri, şüphesiz ki, Stalin'in tüm ülke üzerindeki basıncının âdeta otomatik bir şekilde artmış olmasıydı. Ardarda gelen muhalefetlerden herbirinin yenilgiye uğratılması, kanaatlerin serbest bir şekilde dile getirildiği alanı daha da daraltıyordu. Bu muhalefetlerin liderleri, Stalin ile birlikte çalıştıkları zaman hasımlarının hareket alanlarını daraltıyorlar ve kendileri muhalefete geçtikleri zaman daralttıkları bu alandan daha dar bir alan içine düşüyorlardı. Daha önce kusurlu sayılmayan bir davranış, çatışmadan sonra, affedilmez bir tutum olarak görülmeye başlanıyordu. Hükümetin değiştirilmesi konusunda bir tehdidi ihtiva etmesine rağmen, Stalin, "Clemenceau hakkındaki sözü" dolayısıyla Troçki'yi usule uygun şekilde Partiden atamazdı. Disipline karşı işlenen özel suçlar; gizli olarak yayın yapmak ya da izin almadan sokak gösterileri düzenlemek gibi davranışlar; yani Stalin'in hasımlarını yapmak zorunda bıraktığı davranışlar olmasa, 1927 muhalefetine karşı misilleme hareketine geçilemezdi. Ama bundan bir yıl sonra, Politbüro üyelerinden biriyle muhalefetin tövbekâr bir lideri arasında geçen gizli bir konuşma, yani Buharin ile Kamenev arasında geçen bir konuşma, büyük bir kabahat sayılıyordu artık ve bu kabahat yüzünden Politbüro önünde ağlıyarak af diliyordu Buharin (*). Boyun eğmek ve kabahati kabul etmek, dayanılmaz bir yalnızlığa sürüklüyordu insanı; hem de iki yanlı bir yalnızlıktı bu. Çünkü, "kabahatli" ye karşı idida ileri süren kimse bir sınıf düşmanı değil,

(*) Aynı eser, s. 518.

"kabahatli" nin ihtilâl ve mücadele arkadaşıydı ve boyun eğme, "kabahatli" yi, her çeşit içini boşaltma imkânından yoksun kılıyordu.

Stalin'e muhalefet edenlerin sayısı arttıkça güçlerinin azalması gibi garip bir durum da vardır ortada ve bu durum bir başka nedenden doğmuştur. Buharin, "Stalin ile aramızdaki anlaşmazlıklar, sizinle olan anlaşmazlıklarımızdan çok daha önemlidir" demişti Kamenev'e. Buharin bunları söylerken, Stalin'in despotluğunu, kaba ve sert davramşını, kamuoyuna fazla önem vermeyişini ve Partinin seçkin tabakasına hor bakmasını gözönünde tutuyordu. Yeni, eski her muhalefet, bu hususta aynı şeyi düşünüyordu. Ama muhalefeti, kaynaştırarak tek bir cephe haline getirmeye yetmiyordu bu. Buna karşılık, Stalin'in son teşebbüsleri ve mujik - taraftarı siyasetten vazgeçmesi, muhaliflerin saflarında şaşkınlığa ve çözülmeye yol açmıştı. Troçki'nin düşüncelerini kendi görüşleri gibi ortaya sürüyordu Stalin. Genel Sekreterliğin adamları, eski muhalefetin sürgünde bulunan liderlerinden birçoğunu ziyaret ederek, geri dönme konusunda onları iknaya çalışıyorlardı. Stalin, sizin savunduğunuz görüşlerden yana işte, diyorlardı. Stalin'in *kulak*'lara karşı harekete geçtiğini ve ülkenin sanayileşmesine çalıştığım ileri sürüyorlardı. Buharin ,Rykov ve Tomski'ye karşı mücadele ettiğini ve bunların, hem Stalin'in hem de sürgündeki liderlerin gerçek hasımları olduklarını iddia ediyorlardı. Parti, sürgündeki liderlerin tecrübesine ve kabiliyetine muhtaç olduğu halde, bu liderlerin bir kenarda durmasının ne anlamı vardı? Haklı olduklarının açıkça ortaya konmasını istiyorlardı bu liderler. Ama, Partinin prestijinin ne bahasına olursa olsun yüksekte tutulması gereken önemli ve tehlikeli bir anda, Parti liderlik kadrosundan, hata etmiş olduğunu açıklamasını istemek doğru olur muydu? Kişisel gurur,

Bolşeviklerin erdem olarak kabul ettikleri bir şey değildi. Ayrıca, sürgündeki liderler, Parti disiplini bakımından suç işlemişlerdi. Partinin bu liderlerden bütün istediği sadece bir formalitenin yerine getirilmesiydi; yani, zaten geçmişe mal olmuş bir tutumun reddedilmesiydi. Sürgündeki liderler, bu tutumlarından vazgeçtiklerini söylerlerse, ihtilâle şerefli hizmetler yapmaya devam edebileceklerdi.

Troçki ile Rakovski, boyun eğmiyor ve tutumlarından vazgeçtiklerini söylemiyorlardı. Zinoviev, Radek, Piatakov, Smilga v.b. pişmanlık duyduklarını belirterek yuvaya döndüler. 1928 ve 1929 yıllarında, muhalefetin «pişmanlık» duyan liderleri, sürgünde bulundukları yerlerden sürekli olarak Moskova'ya dönüyorlardı. Stalin'in sola ansızın kaymasının kendi işlerine yarayacağına ve yakında Partiye hâkim olacaklarına inanmışlardı bu muhalifler. Karmakarışık ve küçültücü bir taktik oyununa girişmeyerek sürgünde ya da hapiste kalmayı tercih eden öteki muhalif arkadaşlarının da yanlış davrandığını söylüyorlardı bu arada. Böylece, yeni muhalefete darbeler indiren Stalin, eski muhalefetin temsilcilerinden de geçici olarak yararlanmaktan geri kalmıyordu. Kendi başarısızlıkları yüzünden hayal kırıklığına uğramış olan eski muhlefet liderlerinden bazıları, Buharin ve arkadaşlarına, umutsuz bir çatışmaya girmek durumuna düşmemelerini söylemişlerdi. Mujik - taraftarı grup, ihtiyatlı bir şekilde zaman kazanmaya çalışıyordu. Bu grup mensupları, Stalin'in bütün ülkeyi bir çıkmaza sürüklediğine ve sonunda görevinden çekilmesinin kaçınılmaz bir şey olacağına inanıyorlardı. Önemli olan nokta, kritik an için hazırlanmak ve yönetimin dizginleri Stalin'in elinden kaydığı sırada bu dizginlere sahip çıkmaktı.

1928 yılı sonlarına doğru, bu çeşit bir bunalımın belirtileri görünmeye başladı. Stalin, rakiplerinin ne um-

duklarım ve ne gibi taktik oyunlara girdiklerini anlamıştı. En tehlikeli muhalifin, boyun eğmez davranışı ile hem dostun hem de düşmanın saygısını kazanan Troçki olduğunu biliyordu. 18 Ocak 1929'da, Politbüroya, Troçki'nin Rusya'dan çıkarılmasım teklif etti. Buharin'in itirazlarına rağmen teklif kabul edildi. Bu olay, aradaki çatışmanın kanlı sonuna doğru yavaş yavaş nasıl yaklaştığını kavramamızı mümkün kılmaktadır. Stalin, 1929 yılında, Troçki'nin Rusya'da hapsedilmesinden kaçınıyordu henüz; oysa yedi yıl sonra, Troçki ve bütün "eski tüfekler" hakkında ölüm cezası vermek konusunda tereddüt etmeyecekti.

Troçki'yi, Rusya sahnesinden uzaklaştırdıktan sonra, Stalin, sağ kanadın liderlerini bertaraf etmek için süratle harekete geçti. Rykov, Lenin'in yerine geçmiş olduğu Sovyet Hükümeti Başbakanlığından alındı. Tomski, sendikalar liderliğinden uzaklaştırıldı. Görevinden alınmasına sebep olarak da, sendikaları, sanayileşme aleyhine kışkırtmış olması gösterildi. Zinoviev'den sonra Komünist Enternasyonali Başkanlığına getirilmiş olan Buharin de görevinden alındı. 1929 yılı sona ermeden, Buharin, Rykov ve Tomski, görüşlerinden vazgeçtiklerini söylediler ve birkaç yıl rahat nefes alır gibi oldular.

Stalin tam anlamıyla güçlüydü artık. İktidar mücadelesi sona ermek üzereydi. Rakiplerinin hepsi bertaraf edilmişti. Politbüronun üyelerinden hiçbiri, Stalin'in otoritesine meydan okumayı artık aklından geçiremezdi. Yılın son günlerinde, Moskova, Stalin'in ellinci yaş gününü büyük bir tarihî olay gibi kutladı. Rusya'mn dört bucağından övgüler yağdı Stalin'e. Taşradaki her Parti sekreteri, onun erdemlerini ve üstünlüklerini göklere çıkardı. Moskova duvarları, büyük portreleriyle kaplandı. Boy boy statüleri ve büstleri; alanları, genel binaları ve berber dükkânlarına varıncaya kadar bütün vitrinleri

dolduruyordu. "Stalin, günümüzün Lenin'idir!" diye haykırıyordu propagandacılar. Yaşlılar, Lenin'in ellinci yaşgününü hatırladılar. Gösterişten uzak bir kutlama olmuştu bu ve Lenin, hiç de istemediği halde, hayranlarının tören ve gösterişe gittikçe daha fazla önem verdikleri konusunda sitem etmek için katılmıştı toplantıya. Stalin'in bu yeni putlaştırılması, Lenin'in putlaştırılması ile apaçık bir şekilde içiçe geçiyor ve onu gölgeliyordu. Herhangi bir tören sırasında, Stalin, Lenin'in Kızıl Meydandaki anıt-kabrinin tepesinde göründüğü zaman, bu muazzam mezar, halefinin üzerine basıp yükseldiği bir kaide gibi duruyordu sanki.

Buharin, Rykov ve Tomski'ye karşı yaptığı mücadelede, Stalin'in sadece kişisel mevki hırsının etkisinde kalmış olduğunu söyleyecek olan bir tarihçi, doğru bir görüş ileri sürmüş olmayacaktır. Çünkü gerçek böyle değildir. Stalin'in kişisel amaçları, mücadelede kazanılacak ya da kaybedilecek olan biricik ve en önemli şey değildi. 1928 ve 1929 yılının buhranlı aylarında, Sovyet Rusya'nın bütün kaderi tehlikedeydi.

Köylüler, şehirlere sağlamaları gereken birkaç milyon ton hububatı verememişlerdi. Bu sıradan bir olaydı, ama içinde gerçek bir dramı taşıyordu. Besin maddelerini satmayan köylüler, bunu apaçık siyasî nedenlerden dolayı yapmıyorlardı. Sovyet rejimini bertaraf etmek için yapmamışlardı bunu. Siyasî bilince sahip bazı zengin köylüler böyle bir sonucun ortaya çıkmasını umuyorlardı belki ama köylülerin bu davranışında siyasî nedenler rol oynamamıştı. Köylülerin çoğu, bu özel "sabotaja" ekonomik hal ve şartlardan ötürü başvurmuştu. Küçük çiftliklerin [tarlaların] çoğu, ancak sahiplerine yetecek kadar ürün veriyordu. 1917'de tarım alanında yapılan değişiklik on yıldan daha fazla bir zaman sonra

öç alıyordu sanki. Büyük toprakların ve çiftliklerin, küçük tarlalar halinde bölünmesi; içsavaş sırasında, köylülerin Bolşevikleri desteklemesini sağlamıştı; ama tarımdaki üretkenlik ya da daha doğrusu, tarımın şehirlerde oturanları besleyebilme gücü azalmıştı. Öte yandan, büyük çiftlikler, besin maddeleri için yüksek fiyatlar istiyorlardı. Onların isteklerini yerine getirmek, şehirlerde oturanları ağır yük altına sokmak demekti. Büyük çiftçiler, kapitalist tarım yönünde, kendilerin daha fazla imtiyaz verilmesini de istiyorlardı. Stalin, içinden çıkılması çok güç bir durumla karşı karşıyaydı. Köylülerin isteklerini kabul etmeye kalkışsa, şehir emekçi kütleleri düşman olacaktı ona. Öte yandan, Hükümet aşağı yukarı iki yıl önce, sanayii, savaş öncesi seviyeye getirebilmek başarısını gösterdiği için, şehir emekçi kütleleri tarafından destekleniyordu. Ama köylülerin isteklerini kabul etmemek, şehirlerde kıtlığın ve tedirginliğin ortaya çıkmasına yol açacaktı. Meseleyi kökünden çözmek gerekti. Hükümet, Troçki'nin ve Zinoviev'in söylemiş oldukları gibi, büyük çiftçileri daha önce yola getirmiş ve tedrici kollektifleştirmeyi teşvik etmiş olsaydı, ekmek sağlamak için, acil ve sert tedbirler almak zorunda kalmayabilirdi şimdi. Ama Stalin, olayların korkunç basıncı altında hareket ediyordu. Olaylara karşı hazırlıklı olmayışı, kontrolünden çıkması mümkün bir tutumu hemen benimsemesine yol açtı.

Daha önceki yıllarda, yani 1924 ile 1929 arasında görüşlerini tesbit etmemiş olsaydı, Stalin'in ikinci ihtilâle bu ölçüde düşünüp taşınmadan ve pragmatik bir şekilde giriştiğine kimse inanamazdı. Oysa Stalin, bu değişiklikten; sona ana kadar kaçınınıştı ve değişikliğin kazanacağı genişlik ve şiddet konusunda fikri yoktu. Ama yalmz Stalin değildi bu durumda olan. Stalin'in şimdi başlatmış olduğu ölçüde yoğun bir sanayileşmeyi

ve kapsayıcı bir tarım kollektifleştirmesini, hiçbir Bolşevik grupu, topluluğu ya da zümresi düşünmüş değildi. Sol Bolşeviklerin en aşırıları bile, kollektifleştirmeyi, ılımlı ve tedrici bir reform olarak düşünmüşlerdi. Köylerde, bir "ikinci ihtilâl" yapılması gerektiği görüşünü savunan tek kişi, bir zamanlar Menşeviklerin sağ kanadında yer almış olan ikici dereceden bir iktisatçı olan Yuri Larin'di. Larin, bu görüşünü daha 1925 yılında yazarak açıklamış ve Stalin, çılgınca bir fikir olduğunu söyleyerek Larin'in bu görüşüyle alay etmişti. "Köylerde sınıf mücadelesini körüklemek" isteyen Bolşeviklere ateş püskürmüş ve şöyle demişti Stalin: "Bu, eski Menşevik ansiklopedisinden çıkarılmış eski bir Menşevik masalıdır... bir gevezeliktir sadece." Sverdlov Üniversitesi öğrencileri "Sınıf mücadelesi körüklenmeden, *kulak*'lara karşı nasıl savaşılabilir?" diye sorduklarında, Stalin, hiç istifini bozmadan, Partinin, "köylerde sınıf mücadelesini körüklemeye karşı ilgi duymadığını ve bu görüşün tamamen yersiz" olduğunu söyleyerek cevap vermekle yetinmişti.

Üç yıl sonra, 1928 yılı Mayıs ayında, *kulak*'lara karşı acil tedbirler uygulanmaya başlanmış bulunduğu sırada, "*kulak*'ların ortadan kaldırılmasının çılgınlık olduğu" konusunda hâlâ ısrar etmişti Stalin (*). Gelecek dört yıl içinde, tarımın ancak küçük bir kesiminde kollektifleştirme yapılabileceğini umuyordu. Aynı yılın sonunda kabul edilen beş yıllık plan, 1933'e kadar, bütün çiftliklerin, en fazla, yüzde yirmisinin kollektifleştirilmesini öngörüyordu. Hattâ 1929 yılı İlkbaharında bile, Buharin grupunu, kapitalist tarımdan yana olmakla itham ederken, şunları söylüyordu Stalin: "Ülkeye besin ve hammadde sağlamak hususunda, ferdî [özel] çiftçilik

(*) J. Stalin, **Problems of Leninism**, s.221.

[tarım] ağırbasan bir rol oynayacaktır." (*)

Bir kaç ay sonra, tüm kollektifleştirme en hararetli dönemine girmiş ve ferdî [özel] tarımın defteri dürülmüştü. Yıl sona ermeden önce, şöyle diyordu Stalin: "Birçok bölgelerde, köylülerin çoğunluğunu, eski kapitalist gelişme yolundan çevirmekte başarıya ulaştık." Politbüro, devlet çiftliklerinin ve kollektif çiftliklerin, şehirlere gerekli besin maddelerinin yarısını sağlayacağını umut ediyordu. Yılın son günlerinde, Stalin'in "*kulak*'lara karşı hücum" konusunda verdiği emirler, tehditkâr bir işaret gibi yayılıyordu Kremlin'de. "*Kulak*'ları ezmeliyiz; sınıf olarak ortadan kaldırmalıyız onları... Bu amaçları gözönünde tutmazsak, giriştiğimiz hücum, kuru gürültüden başka şey olmaz. ...Bir daha doğrulamayacakları ölçüde kuvvetle vurmalıyız *kulak*'lara..." diyordu Stalin. Zengin çiftçilerin mülksüzleştirilmesinin bir çılgınlık olduğunu ileri sürmekten vazgeçmişti artık. "*Kulak*'ların mülksüzleştirilmesine izin verebilir miyiz?... Bu, gülünç bir sorudur... Kafası kesilmiş bir adamın saçı dökülüyor diye üzülmek olur mu? Açık bir savaş vererek, bu sınıfın karşıkoymasını yok etmeliyiz."

Stalin'in, sanayileşme meselesi hakkında ileri sürdüğü temel görüşleri kısaca özetleyecek olursak, aynı şekilde, şaşırtıcı çelişmelere raslarız. 1920'lerin ilk yıllarında, savaş öncesi seviyesine ulaşmaya başlayan Rus sanayii, ortaya koyduğu üründe, yıllık yüzde yirmi ile otuz artış gösteriyordu. Bütün tesisler ve fabrikalar tam randımanla çalıştıktan sonra, bu artışın ne kadar olabileceği hakkında, Politbüroda tartışılmıştı. Bu noktaya ulaşıldıktan sonra, yıllık artışın azalacağını herkes kabul ediyordu. Zinoviev, Troçki ve Kamenev, sanayi üre-

(*) Problems of Leninism, s. 267.

timini yıllık yüzde yirmi artışa yaklaştırmanın mümkün olabileceğini söylüyorlardı. Stalin, onları "aşırı - sanayileştirmeciler" diye adlandırmıştı. Muhalifleri, Dinyeper üzerindeki büyük hidro - elektrik santralı Dnieprostroy hakkındaki projeyi teklif ettikleri zaman, Stalin bu teklifi bir yana bırakıp, Rusya için Dnieprostroy'u inşa etmenin, bir mujiğin öküz yerine gramafon almasına benzediğini ileri sürmüştü. On beşinci kongreye verdiği raporda, Stalin'in, o günkü Rus sanayiinin durumundan adamakıllı memnun olduğu açıkça görülmektedir. Ama muhalefetin düşüncelerinden birini alıp kullanmaktan da geri kalmanuş ve gelecek yıllarda, sanayi ürününün yıllık yüzde on beş artışı gerçekleştireceğini söylemişti Stalin.

Bir yıl sonra, Stalin'in, ülkenin sanayi durumu hakkındaki memnuniyetinden eser kalmanuştı. Rus tesislerinin ve fabrikalarının, teknik bakımdan "her çeşit eleştirmenin altında" yer aldıklarını söylemişti. Sanayileşmenin daha süratlendirilmesini istiyordu şimdi. Yaygın bir örneği ele alarak şöyle diyordu Stalin: "Büyük Petro, Batının ilerlemiş ülkeleri ile uğraşmak zorunda kaldığı için, fabrikalar ve atölyeler kurmak amacıyla büyük bir faaliyet göstermişti; böylece, ordularına gerekli malzemeyi sağlayacaktı... ama eski sınıflardan hiçbiri ...Rusya'nın geri kalmışlığını ortadan kaldırmak başarısını gösteremedi." Ne var ki, Rus toplumunun yeni yapısı, sanayileşme için çok daha elverişliydi. Stalin yine de aşırıya kaçmayan planlar ileri sürüyordu. Merkez Komitesinin bir oturumunda, sermaye yatırımı için bütçede 650 milyon rubleden daha fazla para ayıramayan Maliye Komiseri Frumkin ile tartışmış ve daha fazla para ayrılması gerektiğini savunmuştu.

Bir yıl sonra gerçekleşen yatırımlar, bir milyar üç yüz milyon rubleye; yani Stalin'in istediğinden aşağı yu-

karı 500 milyon ruble daha fazlasına ulaşmıştı. 1929 yılı ortalarında sermaye yatırımı için ayrılan para, 3 milyar 400 milyon rubleye yükseldiği zaman, sanayileşmeye doğru kesin ve köklü bir şekilde yönelinmiş oldu. Maliye Komiserinin izin verdiğinin beş katı ve Stalin'in istediğinin dört katıydı bu miktar. Aradan çok geçmeden, Politbüro sanayileşme işine âdeta çılgınca bir telâşla sarıldı. 1930 yılı Haziran ayında, Stalin'in muzaffer bir edayla yaptığı açıklamaları dinleyen on altıncı kongre üyeleri, şaşkına dönmüşlerdi: "Yurdumuz bir tarım ülkesi olmaktan çıkıp bir sanayi ülkesi haline gelmek üzeredir." diyordu Stalin. Bazı sanayi kollarında, beş yıllık planın, üç ya da iki buçuk sene içinde gerçekleştirilmesinin muhtemel olduğunu da söylemişti. O yıl, sanayide, ürünün yüzde elli artması için emir verilmiş olduğunu da söylemişti. Aşırı - sanayicilerin fantazisi içinde yer alabilecek bir çabaydı bu. (*)

Bütün Rusya'yı bir hamlede mucizeli bir şekilde kökten değişikliğe uğratmak fikrine kapılmıştı Stalin. İstatistiklerin ve sanayi ile ilgili emirlerin ve tâlimatların yarı-gerçek yarı-hayal dünyası içinde yaşıyor gibiydi. Bu dünya içinde, hiç bir hedef ve amaç, kendisinin ve Parti'nin ulaşamayacağı kadar uzakta görünmüyordu. "Bolşeviklerin ele geçiremiyeceği hiçbir kale yoktur" sözünü ortaya atmıştı Stalin. Bu söz, yıllar boyunca, her yazar ve hatip tarafından tekrarlanmış; ülkenin her yanında bayraklara ve afişlere yazılmıştı.

Sanayi alanında gösterilen korkunç çaba hakkında şu örnek iyi bir fikir vermektedir: Bilindiği gibi, demir

(*) Tam rakkam yüzde kırk yedidir. Stalin, daha sonraları, sanayi yöneticilerinin bir konferansında, bu artışın sadece yüzde yirmi beşe ulaşmış olduğunu söylemiştir. Ne var ki, bu miktarın da kesin olduğu söylenemez. Bkz: **Leninism**, c. II, s. 385; ve **Problems of Leninism**, s. 351.

ve çelik, sanayi alamndaki gücün temelini teşkil eder. 1928 yılında, Rusya sadece üç buçuk milyon pik demiri üretiyordu. Beş yıllık plana uygun olarak yapılan çalışmayla, 1933 yılı sonunda bu üretim on milyon tona yükselecekti. Bütün planın bir iki yıl önce gerçekleştirilmesi gibi zaman sınırları koymakla da yetinmiyen Stalin, on altıncı kongrede şöyle demişti: "On milyon pik demiri... yeterli değildir... Ne pahasına olursa olsun, 1932 yılında on yedi milyon ton üretim yapmalıyız." Bu kadar yüksek bir hedefe ulaşmanın mümkün olamayacağım düşünen iktisatçıları ve idarecileri (ileri sürdükleri itirazlar sağlam temellere bile dayansa), "sağ kanat oportünistleri" ve "yıkıcı kimseler" olarak niteliyordu. 1941 yılında, Hitler Rusya'ya saldırdığı zaman, Rusya'nın pik demiri üretimi, Stalin'in emirlerine göre on yıl önce ulaşması gereken düzeye ancak yaklaşmıştı.

1928 ve 1929 yıllarındaki sürekli açlık tehlikesi yüzünden, Stalin'in kollektifleştirmeye nasıl hızla başladığını açıklamıştık. Muhaliflerinden bazıları, besin maddeleri ithal edilmiş olsaydı bu tehlikenin savuşturulmasının mümkün olacağını söylemişlerdi. Ama ithalat için gerekli ödemeyi yapabilme imkâm yoktu pek. Üstelik, hükümet yabancı ülkelerden kredi alabileceğini de umud edemezdi! Çünkü ihtilâlden sonra yabancı devletlerin Rusya'ya karşı yaptıkları malî boykot devam ediyordu. Ayrıca zayıf olan yabancı para ve altın fonları, yabancı ülkelerden besin almak için kullanıldığı takdirde; sanayi, o güne kadar göstermiş olduğu ağır gelişmeyi de gerçekleştiremezdi. Sanayideki durgunluk, daha büyük bir besin maddesi buhranına ve şehirler ile köyler arasında daha tehlikeli bir gerilimin doğmasına yol açardı.

Bu açmazdan kurtulmanın en basit yolu, gizli stok-

lara el konması ve zengin köylülerin anbarlarındaki hububatın alınmasıydı. Bu tedbirler, köy tarafından şehirlere karşı kullanılan açlık tehlikesi yaratılmasından daha gaddarca sayılmazdı. Ne var ki, Parti ve polisten de yardım gördüğü halde, idarî kadrolar bu işin üstesinden gelemiyorlardı. Uzaktaki şehirlerde bulunan idarî teşkilatın yürütmeye çalıştığı kural ve nizamlara köylülerin nasıl yançizdiği malûmdur. Bırakın elkoma tedbirlerini, bu çeşit kural ve nizamlar bile, ancak köylü halkın bir kısmının bu kural ve nizamları bizzat desteklemesiyle etkili olabilir. Nitekim bundan ötürü, Stalin, zengin köylülere karşı, yoksul köylülere başvurmuştu. Ama mujiklere başvururken, onlara bir şeyler sağlaması da gerekiyordu. İşbirliği yapmaları için elle tutulur mükâfatlar vermeliydi yoksul köylülere. Küçücük bir tarlaya sahib olan, atı ya da öküzü bulunmayan ve *kulak*'lar ile faizcilerin elinde oyuncak haline gelmiş bulunan yoksul köylü için; hükümet tarafından *kulak*'ların tarım aletleri, hayvanları ve ayrıca traktörlerle donatılacağı söylenen kollektif bir çiftlikten daha çekici bir şey olabilir miydi?

25 milyon özel çiftçiden ne kadarının bu en yoksul sınıfa mensup olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bunların sayısının beş ilâ sekiz milyon arasında olduğu söylenmiştir; en az beş milyon küçük toprak parçası, karasabanla işleniyordu (*). Bunların tam karşısında yer alan zengin çiftçilerin sayısı ise, bir buçuk ya da iki milyon kadardı. Bunların arasında, 15 ilâ 18 milyon kadar "orta köylü" vardı. Demek ki, "büyük değişikliği" isteyerek karşılayacak olanlar ancak azınlığı teşkil ediyorlardı. Stalin, yaptığı reformu, en yoksul işletmelerin birleştirilmesine ve en zenginlerle en yoksullar arasında

(*) Trotsky, **The Real Situation in Russia**, s. 64-7; ve Stalin, **Problems of Leninism**, s. 206-16.

ılımlı bir yeni servet dağılımına inhisar ettirmiş olsaydı; kollektifleştirme kanlı bir âfet haline gelmeyecekti; oysa gerçekte böyle olmuştu. Kollektif çiftlikler, makina ve aletlerle donatılıp hükümetin verdiği krediler ve teknik yolgöstermelerle yardımda bulunulsaydı ve bu çiftlikler orada çalışanların hayat şartlarında gözle görülür bir düzelmeyi sağlayabilseydi, aslında sefalete yakın bir hayat yaşıyan orta köylülerden çoğunu, bu çiftliklere çekmek mümkün olurdu.

1929 yılı ortalarında, Stalin bu hareket ve değişikliğin hızına kapılmıştı. Kollektifleştirmenin başlangıcı apaçık bir şekilde başarılı olmuştu. Cesaret verici başarı raporları, Genel Sekreterlik masasının üzerinde yığıldıkça; Stalin, kollektifleştirmeyi, ilk kararlaştırılmış amaçlarının da ötesine itmeye başlamıştı. Köylere binlerce görevli göndererek bu görevlilere "*kulak*'ları sınıf olarak ortadan kaldırmaları" ve kollektif çiftliklere girmek istemeyen milyonlarca orta köylüyü bu çiftliklere sokmaları hakkında talimat vermişti. Stalin'in 1929 yılı Aralık ayında tarım görevlilerine verdiği bir nutuktan, bu talimat hakkında fikir edinmek mümkündür. İhtilâlin, bir avuç sömürücüye karşı şiddetle davranması gerektiğini ama aynı şiddeti milyonlarca küçük mülkiyet sahibine karşı göstermesinin doğru olmadığını hissetmiş olmaları gereken dinleyicilerinin tereddütlerini ortadan kaldırmak için, Stalin, açık ve kaba bir şekilde konuşmuş ve Engels'in şu sözlerini belli belirsiz bir istihza ile zikretmişti: "Biz, kesin olarak küçük köylülerden yanayız. Küçük köylünün hayat şartlarını daha iyi hale getirmek ve eğer kendisi karar vermişse, kooperatife geçmesini kolaylaştırmak için elimizden geleni yapacağız. Ama bu kararı henüz veremiyorsa, düşünmesi için uzun bir zaman bırakacağız ona." Stalin dinleyicilerine, "Engels'in bu aşırı ihtiyatının, Batı Avrupa şartlarına uygun

düştüğünü ama Rusya'da böyle bir şey söz konusu olamayacağını söylemişti. Kollektivizm konusunda düşünmeleri için zaman verilmeyecekti küçük köylülere. Stalin, *kulak*'ların mülksüzleştirildikleri gibi, mülksüzleştirilmelerinden sonra kollektif çiftliklere kabul edilmeyeceklerini de söylüyordu. Bazı Bolşeviklerin ileri sürdükleri gibi, *kulak*'ların mülksüzleştirildikten sonra kollektif çiftliklere kabul edilmeleri gerektiğini söylemek gülünç bir iddiaydı. Aileleri ile birlikte sekiz ilâ on milyonluk bir nüfus teşkil eden iki milyon *kulak*'ın, mülksüzleştirildikten ve kollektif çiftliklere de alınmadıktan sonra ne yapacaklarını söylememişti Stalin.

Rusya'nın tarım kesimi, kısa bir zaman içinde karmakarışık olmuştu. Köylülerin büyük bir çoğunluğu, Hükümete karşı korkunç bir muhalefet gösterdi. Kollektifleştirme bir askerî hareket ve bir içsavaş haline geldi. Başkaldırmış köyler, makinalı tüfeklerle çevrildi ve boyun eğmek zorunda bırakıldı (*). *Kulak*'lar Sibirya'nın uzak ve insan bulunmayan" yerlerine kütle halinde sürüldü. Evleri, anbarları ve tarım aletleri, kollektif çiftliklere devredildi. Aktarılmış olan bu malların 400 milyon rubleden daha fazla bir değeri olduğunu Stalin bizzat söylemiştir (**). Kollektif çiftlikleri, devletin malı olan fabrikalar şeklinde tasavvur eden ve kendilerinin

(*) Bu kritik günlerde, Rusya ve Ukrayna'da gezide bulunuyordum. Trenle Moskova'dan Harkov'a giderken G.P.U.'ya mensup bir albayın kollektifleştirme konusunda söylediği ilgi çekici sözleri hatırlıyorum. Son günlerde köylerde yapmak ve görmek zorunda kaldığı şeylerden dolayı, Albay iyice umutsuzluğa kapılmıştı. Şöyle diyordu: "Eski bir Bolşeviğim ben. Çar zamanında yeraltı teşkilatında çalıştım daha sonra içsavaşa katıldım. Bütün bunları, şimdi, köyleri makinalıtüfeklerle çevirip askerlerime, köylü kalabalıkları üzerine rastgele ateş etmelerini emretmek için mi yaptım? Hayır, hayır!"

(**) J. Stalin, **Leninism**, c. II, s. 480.

de fabrikada çalışan kimseler haline geleceklerini düşünen köylülerin büyük bir kısmı mallarının mümkün olduğu kadar azını bu çiftliklere getirmeye karar verdiler. Umutsuzluk ve karamsarlığa kapılarak, hayvanlarını öldürdüler, aletlerini tahrip ettiler ve ekinleri yaktılar. İngiltere'de on sekizinci yüzyıl başında görülen makina kırmak ve fabrika yakmak olaylarını hatırlatıyordu bunlar. Stalin ancak üç yıl sonra, yani 1934 yılı Ocak ayında sonuçların bir kısmını açıkladı. 1929 yılında, Rusya'da 34 milyon at vardı. 1933'de ise 16 milyon at kalmıştı; on sekiz milyon at öldürülmüştü. Büyük baş hayvanların otuz milyonu, yani toplamın yüzde 45'i ve 100 milyona yakın koyun ve keçi yani bu tür hayvanların üçte ikisi de öldürülmüştü (*). Geniş toprak parçaları, işlenmeden bırakılmıştı. Açlık, kasabalara ve Ukrayna'nın bozkırlarına kadar sokulmuştu.

Stalin'in tarım alanında yaptığı iş, sanayide de bunun hızla makinalaştırılmasını, bir ölüm kalım meselesi haline gelmişti şimdi. Geniş-çapta tarım, küçük tarımın ve özellikle Rusya'daki kalübeiâdan kalma çiftçilik usullerinin dayandığı teknik temelle karşılaştırılamayacak kadar yüksek bir teknik temeli gerektirir. Atın yerine traktörün geçmesi zorunludur. Çiftlik hayvanlarının büyük ölçüde öldürülmesinden önce, iktisatçılar, tam kollektifleştirmenin en az iki yüz elli bin traktöre ve çok miktarda başka makinalara ihtiyaç göstereceğini düşünmüşlerdi. Değişiklik başladığı zaman, bütün Rusya'da ancak 7.000 traktör vardı. 1929 yılı içinde, Stalin, büyük bir çaba sonucu, buna 30.000 traktörün daha katılmasını sağladı (**). Ama, ummanda bir damla gibiydi bu. Makina ve teknik yol gösterme olmaksızın tarım çalışmasının aklî [rasyonel] bir şekilde organize edilmesi ve

(*) J. Stalin, **Problems of Leninism**, s. 480.
(**) Aynı eser: s. 483.

işbölümü içine sokulması mümkün değildi. Kollektif çiftliklerin bir çoğu, kurulur kurulmaz dağılmak tehlikesiyle karşı karşıya kalıyordu. Bundan ötürü, sanayinin, milyonlarca makinayı en kısa zamanda sağlaması; traktörlerin işlemesi için gerekli olan milyonlarca ton petrolün çıkarılması; köyün elektriklendirilmesi; yeni elektrik santrallerinin kurulması ve nihayet (bu ötekilerden daha az önemli değildi) milyonlarca köylünün makina kullanmasını öğrenmesi gerekliydi. Ama bunları ortaya koyacak tesis ve fabrikalar mevcut değildi. Kömür, çelik, petrol, v.b. üretimi yetersizdi. Cahil mujiklere, traktör kullanmasını öğretecek kimse de yoktu pek.

Bu deneme, bütün mantık ve ekonomi kurallarını altüst eden çılgınlık dolu bir teşebbüstü. Bütün bir millet, içinde oturduğu köhne evlerini yıkmış ama gerçekten var olan bu evlerden henüz tek bir taşı bile konulmamış hayalî binalara taşınmıştı. Sanki, bütün bir millet, yeni evinin duvarları için gerekli tuğlaları, bu çılgınca göçten sonra yapmaya kalkışmış ama bir tutam balçık bile bulamamıştı sanki; aç, kir pas içinde ve soğuktan donarak; balçık, tuğla, duvarcı ve işçi aramaya başlamıştı; ancak bunları sağladıktan sonra alelacele bırakılmış olan eski ve köhne evlere nisbetle çok daha geniş ve iyi binalar kurulabilirdi. Bu milletin 160 milyonluk bir kütle olduğunu ve bu akıl almaz maceraya; sıradan, kaba ve oldukça ciddî bir kimse tarafından sürüklendiğini de unutmamak gerekir. Bu adamın bütün düşüncesi, yarı-gerçek ve yarı-hayalî bir tasavvura kapılmıştı; kendini üstün bir yargıç; üstün bir mimar ve modern bir üstün firavun rolüne sokmuştu bu adam. Rus hayatı böylesine acı ve umutla, böylesine içburkuntusu ve gülünçlükle doluydu ve bu hayat içinde Stalin'in yeri de yukarda açıkladığımız gibiydi; ama Stalin'in halkı yapmaya sürüklediği işler, faydasız piramitler değildi.

Stalin, bir modern firavun olarak değil, seçilmiş bir milleti çölde yöneten bir yeni Musa olarak görüyordu kendini. Çünkü, bu tanrıtanımaz diktatörün kafasında, İncil'in imajları ve sembolleri kaynaşıyordu. Üslûp inceliği ve tadı taşımayan yazılarında, "sosyalizmin vâdedilmiş toprağı" na yürüyüş sözü, Tiflis ve Bakû'nun birkaç "komite-adamını" yönettiği sırada bile, belki de en sık kullandığı sözdü. Bu söz kimbilir ne kadar hakiki geliyordu ona! Stalin ve taraftarları ile Cromwell ve Püritenler arasında tarihî çağ ve millî karakter bakımından çok büyük fark olmasına rağmen, Macauley'in, Cromwell ve taraftarları hakkında yazdıkları Stalin için de yazılabilir:

"Bu adamların çoğu gayretli ve inançlı cumhuriyetçilerdi. Yurtlarını tutsak haline getirirken, onu kurtardıklarına inanarak yanıltıyorlardı kendilerini. Yücelttikleri ve bağlı oldukları kitap, ağızlarından düşmeyen bir örnek sağlamıştı onlara. Cahil ve kadirbilmez halkın, kurtarıcıları aleyhinde söylendiği doğruydu. Bir başka seçilmiş millet de kendisini acı dolu korkunç yollardan geçirerek tutsaklıktan bolluk ve mutluluğa ulaştırmış olan bir lider aleyhinde söylenmişti; ama kardeşlerini, kendilerine rağmen kurtarmıştı bu lider; sunulmuş hürriyeti küçümseyerek Mısır'ın sömürücülerine ve lüksüne kapılanları da korkunç bir şekilde cezalandırmıştı."

Stalin, çaba ve fedakârlık isteyerek, programını halkın önüne koyduğu zaman hemen karşılanması gereken ekonomik ihtiyaçları açıklamakla yetinemedi. Planına, hayalgücünü harekete getiren bir çekicilik de kazandırmaya çalıştı. Halkın sosyalist duygularına olduğu gibi millî duygularına da açıkça başvurdu. Bu iki yanlı başvurmamn, tek ülkede sosyalizm öğretisinin özünde bulunduğu doğruydu. Ama millî gurur ve hırsı açıkça harekete geçirmekten o güne kadar kaçınmamıştı Stalin.

Bu duygulara karşı, Bolşeviklerin gösterdiği muhalif tutumu unutmuş değildi halk ve Stalin'in bu tutumdan ayrılmaya kalkışması kendisini eleştirenler karşısında zor duruma düşmesine yol açabilirdi. Ayrıca, daha önceki yıllarda, millî düşüncenin, Stalin'in zihninde iyice billurlaşmış olduğu da kesin olarak ileri sürülemez. Stalin'in benimsediği bu yeni tavır, 1931 yılı Şubat ayında sanayi ve ticaret yöneticilerine verdiği ünlü nutuklarından birinde olağanüstü bir şiddetle dile getirilmişti. Stalin, sanayileşmenin daha ağır bir tempoyla yapılması gerektiğini söyleyenleri uzun uzadıya eleştiriyor ve güttüğü siyasetin enternasyonal ve millî nedenlerini açıklıyordu. Sanayileşme, sosyalizm için esastı; ve Sovyet Hükümeti, bütün dünya proletaryasının gözünde sosyalizmi kurmakla görevliydi. Bu enternasyonal yükümlülüğü, millî yükümlülükten bile daha önemli gördüğünü söylüyordu Stalin. Ama meselenin enternasyonal sosyalist yanı hakkında öyle basmakalıp sözler söylüyordu ki; asıl ilgilendiği konunun bu olmadığı hissediliyordu. Güttüğü siyasetin millî ve sadece Rusya ile ilintili nedenlerinden sözederken, kelimeleri başka bir canlılık ve renk kazanıyordu. Şöyle diyordu Stalin:

"Hayır yoldaşlar... hızımızı azaltmamalıyız! Tam tersine, gücümüzün ve imkânlarımızın elverdiği ölçüde artırmahyız. S.S.C.B.'nin işçilerine ve köylülerine karşı olan ödevlerimiz, bunu gerektirmektedir. Bütün dünya proletaryasına karşı olan ödevlerimiz de bunu gerektirmektedir.

Hızımızı azaltmak geride kalmak demektir; geride kalanlar ise yenilgiye uğrarlar. Yenilgiye uğramak istemiyoruz biz. Eski... Rusya tarihi... Rusya, geriliği yüzünden sürekli olarak yenilgiye uğramıştır. Moğol Hanları tarafından yenilgiye uğratılmıştır; Türk Beyleri tarafından yenilgiye uğratılmıştır; İsveç derebeyleri ta-

rafından yenilgiye uğratılmıştır. Polonyalı - Lituanyalı *Pan*'lar tarafından yenilgiye uğratılmıştır; İngiliz - Fransız kapitalistleri tarafından yenilgiye uğratılmıştır; Japon baronları tarafından yenilgiye uğratılmıştır; evet herkes tarafından yenilgiye uğratılmıştır ve geri kalmışlığından ötürü bu duruma düşmüştür. Askerî gerikalmışlığından, kültürel geri kalmışlığından, siyasî geri kalmışlığından, sinaî geri kalmışlığından, tarım alanındaki geri kalmışlığından ötürü bu duruma düşmüştür. Yenmek kârlı olduğu ve cezalandırılmadığı için yenilgiye uğratılmıştır. İhtilâl öncesi şairinin sözlerini hatırlarsınız: 'Yoksul ve bereketlisin, güçlü ve zavallısın ana Rusya.'

...İleri ülkelerden elli ya da yüz yıl gerideyiz. On yılda kapamalıyız arayı. Ya bunu yaparız ya da bizi ezerler." (*).

Stalin'in sanayileşme çağrısı, ilk önce, şehir emekçi sınıflarını etkilemişti. Genç nesil, Rusya'nın "ikinci bir Amerika"; bir Sosyalist Amerika olması umudunu çoktan beri besliyordu. Dnieprostroy, Magnitogorsk ve bir yığın ültra modern tesislerin planları, bu neslin gö-

(*) J. Stalin, **Problems of Leninism**, s. 356. Stalin'in bu sözlerinin, söylendiği zaman ne kadar değişik ve yeni geldiğini kavrayabilmek için, Çarlık tarihini ne ölçüde olumlu olarak ele aldığına dikkat etmek gerekir. Stalin'in Rus tarihi konusunda yaptığı özette bu ülke, yabancı fatihlerin ve istilâcıların kurbanı olarak gösterilmektedir. O zamana kadar, Bolşevik tarihçileri, Rus tarihinin kötü yanlarını açıklamakla; Çar İmparatorluğu tarafından zayıf milletlerin boyunduruk altına alınmasını ve istilâ edilmesini gözönüne sermekle uğraşmışlardı. Stalin, İhtilâlden beri genç nesle aşılanan bu milliyetçilik aleyhtarı tarih anlayışına sert bir şekilde karşı çıkmıştı. Rus tarihi hakkındaki milliyetçilik aleyhtarı görüşlerin en ünlü temsilcisi olan Profesör Pokrovski, bir süre sonra afaroz edilmiş ve kitapları yasaklanmıştı. Milliyetçi geleneğin yeniden değerlenmesi, en yüksek noktasına İkinci Dünya Savaşı yıllarında varmıştı.

zünde yeni bir uygarlık görüntüsü canlandırıyordu ve bu uygarlıkta, insan makinenin hâkimiyetinde olmayacaktı; insan makinayı iradesine tâbi hale getirecekti. Birçok genç işçi ve özellikle Komsomol üyeleri, uzak ve ıssız bölgelerde çalışmak için gönüllü yazılmışlardı. Kendi kemikleri üzerinde kurulacak olsa bile, bu yeni dünya hayalini ateşli bir şekilde yüceltiyorlardı. Onlardan daha az idealist olan kimseler ise, bütün N.E.P. süresince Rus işçilerini tedirgin eden işsizliğe son verdiği için sanayileşmeyi iyi karşılamışlardı.

Stalin bir kere daha hareketin hızına kapılmış ve ekonomi alanında görevli bulunan hiçbir yöneticinin yapamayacağı ölçüde hayale kapılıp başarısızlığa uğrayana kadar toparlanamamıştı. Stalin, ekonomik meselelerde şaşılacak kadar tecrübesizdi hâlâ. Yetişmesi bakımından ekonomi alanında ayrı bir uzmanlığı yoktu, ama Marksist görüş, ekonomi meselelerini, herhangi sıradan bir uzmandan daha sağlam şekilde kavramasını mümkün kılıyordu. Lenin'in yanındayken, ekonomi siyasetini belirlemek konusunda önemsiz bir rol oynamıştı. Stalin; siyasî yönetimde oynadığı rol ne kadar büyükse, ekonomi alanında oynadığı rol de o kadar küçüktü. Ayrıca, o yıllarda, Rusya'nın ekonomik durumu o kadar ilkeldi ki, gerçekten önemli ve karmaşık herhangi bir kararın alınması söz konusu değildi. Daha sonraki yıllarda ise, Bolşevik yönetici kadrosunu rakiplerine karşı harekete geçirmekle meşgul olmuş ve gözü hemen hemen başka şeyi görmemişti Stalin'in; siyasî işlerin genel yönetiminden başka şeyle uğraşacak kadar zamanı yoktu ve fırsat elde edememişti. Böylece, felâketli sonuçlar vermeden, millî kaynakların ve halkın gücünün nereye kadar zorlanabileceğini pek bilmeden, bir sanayi ihtilâlini başlatmıştı Stalin. Edinmiş olduğu bütün tecrübe, sert ve iyice kaynaşmış bir idarî kadronun, büyük bir güç teşkil ettiği

konusunda sağlam bir inanç beslemesine yol açmıştı. Bir zamanlar onunca güçlü olan rakiplerinin hepsinden, bu idarî gücü onlar aleyhine döndürebildiği için kurtulmamış mıydı? Bir zamanlar uysallık nedir bilmeyen Partiyi, iyice uysallaştırıp söylediklerini yapmaya her zaman hazır, yumuşak başlı ve korkuya kapılmış kimselerin teşkil ettiği bir topluluk haline getirmemiş miydi? Dağınık ve teşkilâtlanmamış halde bulunan mujikleri, kendi düşündüklerini uygulamak durumuna nasıl olur da getirmezdi şimdi? Sanayi alanında sorumlu yerlerde bulunanların planda belirtilmiş olan miktarda kömür, çelik ve makina ortaya koymalarını niçin sağlayamayacaktı? Önemli olan, bu yöneticilerin, sürekli ve amansız bir şekilde Stalin'in ve Politbüronun baskısı altında tutulmasıydı. Bu baskıyı kendi emrindekilere duyurmak ve aynı baskıyı, onların, bütün öteki idarî kademelere iletmesini sağlamak konusunda kimse Stalin'den daha usta olamazdı. Stalin, en büyük korkutucu, dürtücü ve kandırıcıydı bu işte.

Köylerde yapılan pervasız ve dikkatsiz işlerin sonuçlarından nihayet haberdar olduğunda, köylüleri yatıştırmak ve kendini temize çıkarmak için çırpınmıştı Stalin. 2 Mart 1930'da, "Başarının Doğurduğu Başdönmesi" konusundaki açıklamalarıyla bir taşla iki kuş vurmak istemişti. İşlenen hataların suçunu fazla gayretkeş görevlilerin üzerine yıkmıştı. Tüm çiftliklerin yarısının kollektifleştirilmiş bulunduğunu; çoğunlukla şiddete başvurulduğunu ve bazı kollektif çiftliklerin varolmaya devam etmesinin imkânsız olduğunu itiraf etmişti. Üç ay önce, Partinin köylerde görev almış elemanlarını, küçük köylülerin "kendi tarlaları üzerinde" kollektifleştirme hakkında düşünmelerine imkân vermemelerini isterken, zoraki kollektifleştirme konusunda ne yapılması gerektiğini dile getiren apaçık bir işareti bizzat vermişti Stalin.

Oysa verdiği talimatın yanlış anlaşıldığını ima ediyordu şimdi: "Kollektif çiftlikler zorla kurulamaz. Böyle bir şey yapmaya kalkışmak budalalık ve gericilik olur" diyordu. "Oportünistlere", "et kafalılara", "gürültücü solculara", "çekingen filisten" lere sövüp sayıyordu. "Aşırılıklar" a son verilmesi gerektiğini söylüyordu. Stalin'in, mujiklerin koruyucusu olarak ortaya çıkması, Politbüroyu ve Merkez Komitesini şaşkınlığa uğratmıştı. Çünkü Stalin bu kurullara fikir danışmadan yapmıştı bu işi. Kendi suç ortağı olanların üstünden aşarak hitap etmişti köylülere ve suç ortaklarını gerçek suçlular olarak göstermişti. (*)

O günlerin uysal Merkez Komitesi bile, halkın öfkesini çeken bir paratoner gibi kullanılmasına karşı itiraz etmişti. Stalin, bunun üzerine, bir başka açıklama yaparak, şiddet hareketlerinin durdurulmasının sadece kendi fikri olmadığını ve bütün Merkez Komitesinin de bu düşünceyi benimsediğini söyledi.

İşin gerçeği ne olursa olsun, Stalin, kollektifleştirme akımını iyice frenlemişti. Bundan sonraki üç yıl için de, tüm çiftliklerin ancak yüzde onu kollektifleştirilmiş ve böylece, beş yıllık plan sonunda tüm çiftliklerin onda altısı kollektifleştirilmiş oldu. Kollektif çiftliklerin özellikleri de değişikliğe uğratılmıştı. Başlangıçta, çiftçilerin bütün mal mülkü kollektif mülkiyet ilân ediliyordu; kollektif çiftliklerde çalışanlar, emeklerine kar-

(*) "Başarının Doğurduğu Başdönmesi" hakkındaki açıklama, halk arasında yaygın olan "iyi hükümdar ve kötü danışman" fikrini gözönünde tutan ve böylece etkili olmak isteyen bir açıklama gibi görünmektedir. Etkinin sağlanıp sağlanmadığı bir başka meseledir. Bir Ukraynalı köylüye bu konuda soru sorduğum zaman aşağı yukarı şöyle demişti: "Bizim kollektif çiftlikte işler pek kötüydü ama Stalin, başarıdan doğan başdönmesinden kurtulduktan sonra biraz düzeldi."

şılık işçi ücretinden fazla bir şey almıyorlardı. 1930'ların ilk yıllarında ve ortalarında yapılan "Stalin reformları" ise, köylülerin ferdiyetçiliğine önemli tavizler sağladı. *Kolhoz* bir komüna değil bir kooperatif *(artel)* olacaktı. Üyeleri, çiftliğin kârından pay almalıydı. Ayrıca, üyelerin ufak tarlalara, kümes hayvanlarına ve belli miktarda büyük baş hayvanlara özel olarak sahip olmasına da izin verilmiştir. Zamanla yeni bir sosyal farklılaşma ortaya çıktı; "zengin" ve yoksul *kolhozlar* peydahlandı, aynı *kolhoz* içinde "zengin" ve yoksul üyeler bulunuyordu. Stalin, devlet malı olan çiftliklerden (*sovhozlar*) bir çoğunu dağıtarak bunların yüz yetmiş milyon dönümden fazla toprağını kollektif çiftliklere armağan etti. Böylece, özel ve kollektif menfaatler arasında, pek sağlam olmasa da yeni bir denge yaratılmış oldu ve bu, sert bir karşıkoma doğurmadan hemen bütün çiftlik ve arazilerin (eskisinden daha yavaş da olsa) Hükümet tarafından kollektifleştirilmesini mümkün kıldı. 1929 ve 1930 yıllarının büyük kayıplara yol açan kanlı dersleri, tamamen boşa gitmemiş oldu. 1930'ların başında atılmış temellerinin zayıf olmasına rağmen, tarım Rusyasının yeni sosyal yapısı, 1930'ların sonlarına doğru belli bir ölçüde sağlamlık kazandı.

Sanayi ihtilâlinin iniş çıkışları da tarım alanındakinden daha az şiddetli ve âni değildi. Hatırlanacağı gibi, Stalin, 1930 yılında demir ve kömür üretiminin bir yıl içinde yüzde elliye yakın arttırılmasını istemişti. Bir yıl sonra kendisinin itiraf ettiği gibi, gerçek artış yüzde 6 ilâ 10 arasındaydı (*). Madencilik alanındaki ağır ilerleme, imalat ve makina sanayiilerinin gelişmesini de köstekliyordu. Güçlüklere pek az önem veren ya da hiç aldırış etmeyen Stalin, Urallarda ve Sibirya'da modern

(*) J. Stalin, **Problems of Leninism**, s. 359.

ve büyük maden ocaklarının geliştirilmesi konusunda ısrar ediyordu. Bu konudaki çalışmalara katılmış olan bir Amerikalı tanık şöyle diyor: "Magnitogorsk'da ansızın savaşa sürdüler beni. Demir ve çelik cephesinde yer aldım. On binlerce insan maden eritme ocakları kurmak için en büyük güçlüklere göğüs gererek çalışıyorlardı. Çoğu isteyerek ve sınırsız bir coşkunluk duyarak yapıyordu bunu. Rusya'nın demir üretimi savaşındaki kayıplarının Marne savaşındaki kayıplardan daha fazla oldoğu konusunda bahse girebilirim." (*)

İnsan hayatı, enerji ve malzeme kaybı çok büyüktü ama elde edilen sonuçlar da çok büyüktü. Birinci beş yıllık planın hedeflerine ulaşılmadığı doğruydu (**). Ve Stalin, Hitler'e karşı verilen savaş yıllarının dışında, sanayi kollarından, ilk başta istediği kadar fazla çaba göstermelerini bir daha hiçbir zaman istememişti. İkinci beş yıllık plan içinde, sanayi üretimindeki yıllık artış yüzde 13-14'tü ve sanayi alanındaki ilerleme işte bu mütevazi plan çerçevesinde ve 1932-7 yıllarında pekiştirilmişti.

Çeşitli güçlükler ve terslikler karşısında ve ayrıca sallantılı bir teşebbüste ayak direyebilmek; sinir ve duygu nedir bilmeyen mutlak bir yöneticinin [amirin] yapabileceği bir işti. Stalin'in bu yıllardaki telâşsız ve sâkin görünüşünde, akıl almayan bir yan vardır. Bu görünüşün ardında endişe ve gerilimin bulunması gerekir. Ama Stalin, ancak bir kere zaafa kapılıyor gibi görünmüştür. 1932 yılı boyunca başarısızlıklar ve terslikler ardarda gelmiş; Stalin neşesiz ve kötümser bir hal al-

(*) John Scott, **Behind the Urals**, s. 9.

(**) Stalin, 1933 yılı Ocak ayında birinci beş yıllık planın muhasebesini yaparken, bu planın ancak yüzde 93'ünün gerçekleştirilmiş olduğunu söylemişti. Belki bu bile mübalagalı bir iddiaydı.

mıştı. Halk tarafından sevilip tutulması en alçak noktasına düşmüş bulunuyordu. Memnuniyetsizliklerin büyük dalgalar gibi yükselip Kremlin'in duvarlarını dövmesini sinirli bir şekilde seyrediyordu Stalin. Yenilgiye uğratmış olduğu muhaliflerinin yani Buharin'in Rykov'un, Tomski'nin, Zinoviev'in ve Kamenev'in gözlerinde umutla karışık endişe ve telâş izlerini görüyordu. Bu muhaliflerin harekete geçmesini engelleyen tek şey, Bolşevikliğin çeşitli tehditler altında bulunmasıydı. Partinin sağ ve sol kanatları arasındaki bölüntülü ve gruplaşma hemen hemen ortadan kalkmış ve onun yerini bir değişiklik isteği almıştı. Bu değişikliğin yapılmasını, Stalin'in en koyu taraftarları bile düşünmeye başlamışlardı. Stalin'in görevinden alınması hakkındaki muhtıralar, kendisine en yakın çevre içinde bile elden ele dolaşıyordu. Bu muhtıraların altında Syrtsov'un ve Lominadze'nin imzaları vardı. Ve bu iki insan, Troçkistler ile Buharin taraftarlarının yenilgiye uğratılmasında, Stalin'e yardımcı olmuşlardı. Hatta Syrtsov, Rykov'un yerine Rus Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri başbakanlığına getirilmişti (*). Bunlara benzeyen bir başka muhtıra da, propaganda şefi Riutin ve başkaları tarafından imzalanmıştı. Hıyanetle itham edilip hapse atılmışlardı bunlar. Oysa, onların bir komplo hazırlamış olduklarını söylemek kolay değildi. Bu adamlar, Stalin'i görevden alması için Merkez Komitesi üyelerine meşrû bir şekilde etki yapmak istemişlerdi. Ve Stalin de, Merkez Komitesinin, Genel Sekreteri görevinden almak hakkı olup olmadığını sormaya kalkışmamıştı hiçbir zaman. Gizli muhalefet hareketi Ukrayna'da da güçlenmişti ve bu ülke

(*) Syrtsov, Rus Cumhuriyetinin başkanıydı ve S.S.C.B. Hükümeti bundan ayrıydı. Rykov'un görevden alınmasından sonra, bu ikinci makamda Molotov bulunuyordu.

için için kaynıyordu. Stalin'in yakınlarından biri olan Postyşev, imanlı Stalinciler oldukları sanılan Ukrayna Hükümeti üyelerini tasfiye etmek için oraya gitti. Bu tasfiye, Ukrayna Hükümeti Eğitim Komiseri Skrypnik'in intiharına yol açtı. Skrypnik eski bir Bolşevikti.

Bu olaylar yetmiyormuş gibi, diktatörün evinde de trajik bir olay ceryan etti. Yaşlı kocasına o zamana kadar körü körüne bağlı olan Nadia Alliluyeva (Stalin'in ve Lenin'in yakın dostu olan işçi Alliyuyev'in kızıydı), Stalin'in yani kocasının güttüğü siyasetin doğruluğundan şüphe etmeye başlamıştı. 1932 yılı Kasım ayında bir akşam, Stalin ve karısı Alliluyeva, Voroşilov'ların evine misafirliğe gitmişlerdi. Politbüronun öteki üyeleri de oradaydılar ve siyasî meseleler üzerinde tartışıyorlardı. Nadia Alliluyeva, ülkedeki açlık ve memnuniyetsizlik konusunda olduğu gibi, Partinin manevî hayatında tedhişin yarattığı heyecan ve gerginlik konusundaki düşüncelerini de açıkça söyledi. Stalin'in sinirleri zaten kopacak gibi gerilmişti. Arkadaşlarının yanında karısını kaba bir şekilde haşladı. Nadia Alliluyeva, Voroşilov'ların evinden çıkıp gitmişti. Aynı akşam intihar etti (*). Aynı yıllarda Rusya'da bulunan ve daha sonra komünistlikten vazgeçmiş olan Fransız yazarı V. Serge de şöyle demektedir.

"Gazeteler bu beklenmedik ve zamansız ölümden söz etmeye koyuldular. İşin içyüzünü bilenlere göre, genç kadın açlık ve tedhişten: Kremlin'de sürdüğü konforlu hayattan ve alanlardaki bütün büyük binaların duvarlarını kaplayan kocasının resimlerinden ötürü ıstırap çekiyordu. Melankoliye kapılmıştı.

Kendisine çelik adam adını takmış olan insan [Stalin], bu genç cesetle karşı karşıya kalmıştı. Politbüro'-

(*) A. Barmine, **One who Survived**, s. 264.

da bir gün ayağa kalkarak, üyelere istifasını sunması da bu zamana rastlar. "Belki de, Partinin birliğini bozan gerçek bir engel haline geldim.. eğer durum buysa, çekilmeye hazırım yoldaşlar...' demişti Stalin. Politbüro üyeleri (bu kurul o sırada sağ kanattan temizlenmiş bulunuyordu) sıkıntı içinde bakmışlardı birbirlerine. İçlerinden hangisi şunları söylemeyi göze alabilirdi: "Evet, durum bu. Çekilmeniz gerek. Sizin için en iyisi budur.' Hangisi söyleyebilirdi bu sözleri? Ötekilerin desteği olmadan bunları söyleyecek bir kimse, büyük bir tehlikeyi göze almış demekti. Kimse ağzını açmamıştı.. Sonunda şunları söylemişti Molotov: 'Bırakın bunları, bırakın. Parti size inanıyor...' Olay böylece kapanmıştı." (*)

Bu Stalin'in kendine duyduğu güvenin kayboluşunun biricik örneği gibi görünmektedir. Bir kaç hafta sonra, 1934 yılı Ocak ayında, aylarca süren karanlık bir susuştan sonra, Merkez Komitesinin genel bir toplantısında yeniden konuşmuştu Stalin. Bu konuşması, kendisini savunan bir yan taşımakla birlikte, kendine karşı olan güvenini yeniden kazanmış olduğunu da dile getiriyordu "Parti, ülkeyi harekete getirdi ve ileri sürdü... Bunu yapmak zorundaydık... Ülke yüz yıl gerideydi ve öldürücü bir tehlike ile karşı karşıya bulunuyordu..." demişti Stalin. Birinci beş yıllık plamn henüz gerçekleştirilmemiş olduğunu kabul etmiş ama bunu, Uzak Doğuda savaş tehlikesi olduğu için sanayiin mühimmat üretmeye yönelmek zorunda kalışı ile açıklamıştı. Japonlar o günlerde Mançurya'yı istilâ etmişlerdi. Stalin'in, Rusya'ya Japonların saldırmasını, ekonomik planları böylesine kökten değişikliğe uğratacak kadar yakın bir tehlike olarak gördüğü şüphelidir. Ama şimdi, Hitler'in iktidara gelişinin

(*) V. Serge, **Portrait de Staline**, s. 94-5.

arifesinde, Stalin, bu tehlikenin ortadan kalkmış olduğunu ve sanayi temposunda zorlama yapmamn artık gerekmediğini ileri sürmüştü. Gelecek iki yada üç yıl içinde Rusya'mn yapması gereken iş, kazançlarım sağlamlaştırmak ve sanayi tekniği üzerinde hâkimiyet elde etmekti.

Bir kaç gün sonra, yeniden kürsüye çıkarak, köylerdeki durumun çok tehlikeli olduğunu söylemişti Stalin. Kollektif çiftliklerin, rejim bakımından, özel çiftliklerden daha tehlikeli olabileceğini söyleyerek şaşırtmıştı Partiyi. Daha önceleri, dağımk halde bulunuyordu köylüler ve süratle harekete geçemiyorlardı; siyasî teşkilât yatkınlığından da yoksundular. Kollektifleştirmeden sonra ise, köylüler, toplu hale gelmişler ve teşkilâtlandırılmışlardı; bunlar Sovyetleri destekleyebilecekleri gibi, Sovyetlerin aleyhine de dönebilirlerdi ve bu dönüş, ferdî [tek tek] köylülerin dönüşünden çok daha etkili olabilirdi. Bunlar üzerinde Partinin sağlam bir kontrolünü sağlamak için, tarım alanlarında Siyasî Kısımlar kuruldu. Bu tedbirlerle birlikte şaşırtıcı bir iş de başarıldı. Stalin bir yıl sonra, on yedinci kongrede, hayatlarında motora el sürmemiş iki milyon mujikin şöför olarak yetiştirildiğini; bir o kadar erkek ve kadının, kollektif çiftliklerin yönetimi konusunda eğitimden geçtiğini ve 111.000 mühendis ve tarım uzmanımn köylere gönderildiğini söyledi. Okuma yazma bilmeyen kimselerin miktarı yüzde ona inmişti. Kültür ihtilâli diye adlandırılan bu hareket de alelacele yapılmıştı ve bundan ötürü satıhta kalmıştı. Ama milletin görüş tarzında ve alışkanlıklarında çok önemli bir değişikliğin ortaya çıkmasına yol açmıştı.

Stalin'in ikinci ihtilâlde oynadığı rolü eksiksiz olarak anlatmak için, güdülmüş olan yeni sosyal siyasetten de

söz etmemiz gerekir. Stalin'in bu yeni sosyal siyasetin güdülmesinde, "büyük değişiklik" in bütün öteki yanlarında olduğundan daha fazla etki gösterdiği söylenebilir. Stalin'in çeşitli alanlarda güttüğü siyasetlerin ayrıntıları ve karşıtlıkları en iyi bu alanda kendini gösterir. Stalin, 1929 yılı sonlarında öyle karanlık ve belirsiz şekilde dile gelen bir çalışma siyaseti gütmüştü ki, bu siyasetin anlamı tamamen gözden kaçmıştı. N.E.P. çerçevesi içinde güdülen çalışma [iş] siyaseti, yüksek dozdan bir *laissez faire* [bırakınız yapsınlar] anlayışının özelliklerini taşıyordu. Yani işçiler, istedikleri işi seçmekte serbesttiler. İşsizlik alıp yürümüş olduğu için bu hürriyet bir hayli hayalî bir hürriyetti ama yine de bu çeşit bir serbesti tanınmıştı. Sanayi yöneticileri, yanlarında çalışanları işe almak ya da işten çıkarmak konusunda az çok hürdüler. Ama hızlı sanayileşme söz konusu olunca, sunulan emek ansızın yetersiz hale geldi; bu *laissez faire*'in sona ermesi demekti. Stalin'in deyimiyle, emek [iş] piyasasında, "kendiliğindenliğin sona erişi" demekti bu ve aynı zamanda, emeğin [işin] yönetilmeye başlanması çağının da açılışını dile getiriyordu. Emeğin yönetilmesinin bir çok şekilleri vardı. Sanayi teşekkülleri, kollektif çiftliklerle çeşitli sözleşmeler imzaladılar; bu sözleşmeler gereğince kollektif çiftlikler, belli sayıda erkek ve kadını, şehirlerdeki fabrikalara göndermeyi taahhüd ediyorlardı. Ana metod buydu. Bu çalışma şekline "cebrî çalışma" denip denmeyeceği, üzerinde tartışılabilecek bir konudur. Kollektif çiftlik üyelerinin, fazlalık olarak nitelendikleri; bu çiftliklerin üyeliklerinden çıkarıldıkları ve işsizlikten ötürü sırf ekmek parası kazanmak için fabrikalara girmek zorunda kalan kimselere benzedikleri ilk safhada, zorlama [cebir] çok şiddetliydi. Şehre geldikleri zaman, bu proleterleştirilmiş köylüler, işlerini değiştirmek konusunda serbest-

tiler. Stalin, sanayi için gerekli olan yedek işgücünü, kararnameler ile sağlamak amacını gütmüştü. Bilindiği gibi, bir çok ülkede gerekli yedek işgücü, yoksullaşmış köylülerin şehirlere kendiliğinden ve sık sık kaçması yoluyla sağlanmıştı.

Cebrî çalışma, tam anlamıyla, kollektifleştirmeye karşı şiddete başvurarak direnen köylülere uygulanmıştı. Bu çeşit köylülere, suçlu muamelesi yapılmış ve bunlar hapse atılmıştı. İşte bu noktada, tarihin, kötü ve kasvetli oyunlarından birini oynamış olduğunu görüyoruz. Daha önceki yıllarda, Sovyetlerin ceza sisteminde yaptıkları reformlar, insanî mülahazaları gözönünde tuttuğu için, suçluların hapsedilmesini bir ceza olarak değil, bu suçluların yeniden eğitilmesinin bir aracı olarak ele almıştı. Bu reformlar gereğince, suçlular, yararlı işlerde çalıştırılıyorlardı. Suçlular, sendikaların himayesindeydi ve yaptıkları işlerin karşılığı, sendika ölçülerine göre ödeniyordu. Ayakdireyen köylülerin sayıları arttıkça, bunlar, büyük çalışma kamplarında bir araya getirildiler ve kanal yapmak, demiryolu döşemek ya da kereste elde elmek gibi işlerde kullanıldılar. 1930'ların ilk yıllarındaki açlık ve sefalet içinde, bu çeşit suçlularla ilintili olan şartlar hiçbir şekilde yerine getirilememişti. Bundan ötürü "yeniden eğitim", köle çalışması şekline dönüşmüş ve insan hayatı bakımından büyük kayıplara yol açmıştı; ikinci ihtilâlin üzerinde, büyük ve kara bir leke gibiydi bu durum.

O sırada, Stalin, Sovyet Rusya'da, emeğin [çalışmanın], "acı verici ve ağır bir yük olmaktan ...onur verici bir iş; bir kişisel yiğitlik ve kahramanlık haline dönüşmüş olduğunu" söylediği zaman, bu sözleri, çalışma kamplarında bulunanlara bir alay gibi gelmiş olmalıydı. Ama sanayileşme, bazı işçiler için sosyal ilerlemeyi ifade ediyordu. Ve bu talihli işçiler, Stalin'in sözle-

rini aynı şekilde almamışlardı. Sanayi çalışması ve teknik etkinlik yüceltiliyor ve cazip hale getiriliyordu; bundan ötürü, genç nesil bu alanlara karşı büyük bir ilgi duyuyordu. Basın, tiyatro, sinema ve radyo, "üretim cephesi kahramanları" nı, başka ülkelerde ünlü komutanlarına ve film yıldızlarına yapıldığı şekilde yüceltiyordu. Her çeşit teknik okulun kapıları açıktı işçilere ve bu çeşit okulların sayısı olağanüstü bir hızla artırılıyordu. Stalin, "Bizler, işimizde uzman ve usta olmalıyız" diyordu Bolşeviklere. "Hiçbir hâkim sımf, kendi okumuşları [entelijansiyasi] olmadan işini yürütemez" de diyordu (*). 1930'lar boyunca, bu yeni okumuşlar zümresi; Sovyet toplumunu teşkil eden iki ana sımfa yani işçiler ile köylülere önem bakımından eşit ya da onlardan daha üstün bir sosyal grup olarak Stalin tarafından söz konusu edilinceye kadar genişledi ve arttı. Bu yeni okumuşlar zümresinin kütürel ve siyasî özellikleri, Çarların yönetimi altında ihtilâl ateşini yakmış ve işçiler ile köylülerin cumhuriyetini ilk günlerde yönetmiş olan eski okumuşlar zümresinden çok farklıydı. Yeni okumuşlar zümresi, siyasî ihtirastan nefret edecek şekilde yetiştirilmişti; eski okumuşlar zümresinin düşünce inceliği ve estetik olgunluğu yoktu bu yeni zümrede. Dünya meseleleri hakkındaki merakı kösteklenmiş ya da asla uyandırılmamıştı; Rusya ile dünyanın geri kalan kısmı arasında bir kader birliği bulunduğu hakkında gerçek bir duyıştan da yoksundu. Bu yeni zümre makinalara ve teknik keşiflere; geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için yapılan cüretkârane projelere; idarî işlere ve işletme sanatına karşı ilgi duyuyordu sadece. Bütün bu alanlarda da, kimi zaman, yabancı uzmanların gülmesine yol açan hazımsızlıklar göstermekten geri kalmıyordu. Ama bu

(*) J. Stalin, **Problems of Leninism**, s. 369.

hazımsızlığa rağmen, öğrenmeye karşı büyük bir tutkusu vardı bu zümrenin; her yeni bilgiyi hemen farkedip kapıyordu. Yeni bir dünya açanların özelliğiydi bunlar. Stalin'in "sınır adamları" nesli, bunlardı gerçekten.

Aynı zamanda, eski okumuşlar zümresi gözden düşmüştü. Stalin, bu zümrenin eleştirici düşüncesine ve bu çeşit okumuşların çoğunda görülen kozmopolit ve enternasyonalist dünya görüşüne güven duymuyordu. Eski idareciler ve teknisyenler ise, Stalin'in projelerini şüphecilikle ve hattâ açıktan açığa muhalif bir tavırla karşılıyorlardı. Aralarından bir çoğu, şu ya da bu muhalefet hareketinden yanaydı. Birkaçı ise, ekonomik planların işlemesini engellemeye ve hattâ sabote etmeye kadar varan yenilgici bir tutum almışlardı. Stalin, başlangıçta, eski neslin teknisyenlerine ve yöneticilerine karşı mübalağalı bir saygıyla davranmıştı; bu, hükümet yönetimine yeni gelen proleterlerde çoğunlukla görülen bir özellikti. Ama, kendine karşı güveni arttıkça ve sanayi devriminin süratine ayak uyduramayacak kadar ağır çalışma alışkanlığı olan ya da büyük bir ciddiyet ve gerçekçilik ile hareket eden iktisatçılar ve idareciler ile çatışmaya girince, Stalin'in bu kimselere karşı duyduğu saygı, saygısızlığa dönüştü. Onları küçümsemeye ve küçük düşürmeye başladı. Birkaç kişinin işlemiş olduğu suç ve kabahatleri, hepsine karşı şiddetli bir güvensizlik duyulmasına yol açacak şekilde kullandı. Profesör Ramzin ve arkadaşlarının yargıç karşısına çıkmalarına yol açan bir kaç gürültülü mahkeme ("yıkıcılar" ve "sabotajcılar" diye söz ediliyordu samklardan); işçilerin ve ustaların, teknisyenlere ve idarecilere karşı güvensizlik duymalarına yol açmıştı. Ve bunun sonucu, sanayi bakımından çok kötü olmuştu. Bundan başka, yeni okumuşlar ve uzmanlar zümresinin yetiştirilmesi, eski zümrenin istekli bir şekilde işbirliği yapmasına bağlıydı. Sonunda,

eski zümrenin üyelerini Stalin bizzat korumak zorunda kalmıştı. Bu konuda söylemiş olduğu nutuklar, korkularını, tereddütlerini ve durumu düzeltmek için giriştiği gecikmiş teşebbüsleri yansıtan çelişmelerle doludur.

Stalin'in güttüğü sosyal siyasetin en önemli yanı, belki de, eşitleştirmecilere karşı açtığı savaştı. Stalin, emeğin maddî bakımdan karşılanmasında, gösterilen ustalığı ve etkinliği teşvik eden, iyice farklılaşmış bir ıskalanın [derecelenmenin] gerekli olduğu üzerinde ısrar ediyordu (*). Stalin, Marksistlerin, basit anlamıyla eşitleştirmeci olmadıklarını ileri sürmüş ve Marx'ın, bir sınıfsız toplumda bile, işçilere, ilk başta, ihtiyaçlarına göre değil emeklerine göre ödeme yapılacağı hakkındaki ünlü sözleriyle desteklemişti. tezini. Ne var ki, Bolşeviklik içinde, eşitleştirmecilik eğilimi bir hayli güçlü olmuştu. Meselâ, Lenin zamanında, Partinin en yüksek kademesinde görevli olan üyelerin kazancı, bir kalifiye işçinin kazancı kadar yüksek olabiliyordu ancak. Sanayileşmenin ihtiyaçları ile, "bir lokma bir hırka" anlayışının hayat seviyesi arasında bir uzlaşmazlık olduğu ve teknisyenlere, idarecilere ve işçilere teşvik edici maddî imkânların sağlanamayışının, sanayî alamnda ustalık kazanmak konusunda engelleyici bir rol oynadığı apaçıktır. Ama, 1930 yılları boyunca, maaşlar ve ücretler arasındaki farklılaşmanın, Marksizmin lafzıyla değilse de, ru-

(*) Stalin bu siyaseti, sanayileşmenin "altı şartı" hakkındaki ünlü nutkuyla (23 Haziran 1931) başlatmıştı. Bundan sonraki her nutkunda, aynı konu üzerinde önemle durmuştu. On yedinci kongrede, yani 1934 yılında, aylıkların ve ücretlerin eşitleştirilmesini istemenin, "dünyadan el etek çekmiş bir ilkel tarikate uygun düşen gerici ve küçük - burjuvaca bir saçmalık olduğunu ve Marksist temeller üzerinde kurulan Sosyalist bir topluma yakışmadığını" söylemişti. "Yoksulları, Bolşevikliğin ebedî kalesi gibi görenler... sadece solcu [leftist] et kafalılardır" da demişti. (**Problems of Leninism**, s. 502.

huyla uzlaşmayacak ölçüde aşırı bir hale getirilmiş olduğu da apaçıktır. Böylece, kalifiye olmayan ve iyi ücret almayan geniş işçi kütleleri ile imtiyazlı "işçi aristokrasisi" ve bürokrasi arasında geniş bir uçurum açılmıştı. Bu uçurumun, tüm olarak milletin kültürel ve sınaî ilerlemesine, eski eşitleştirmeci anlayış kadar köstekleyici bir etki yapmış olduğu söylenebilir.

Muhalifleri ve özellikle sürgünde bulunan Troçki, Stalin'i, yeni ve imtiyazlı bir kastın lideri olarak, işte bu sosyal siyaseti bakımından itham etmişlerdi çoğunlukla. Gerçekten de, Stalin, gelirler arasındaki eşitliğin ortaya çıkmasına önayak olmuştu. Bu konudaki görüşü, "büyük değişiklik" ten çok önce kesinleşmiş bulunuyordu. Nitekim, 1925 yılında, şu bilmeceyi andıran sözleri söyleyerek on dördüncü kongreye ikazda bulunmuştu: "Eşitlik sözüyle oynamaya kalkışmamalıyız. Bu ateşle oynamaya benzer." (*) Daha sonraki yıllarda, "eşitleştirmeciler" e karşı sert ve kindar bir şekilde konuşmuştu. Böyle yaparken, siyasetinin en hassas ve zayıf yamm savunduğu seziliyordu. Gerçekten de hassas bir konuydu bu; çünkü, yüksek gelirli ve imtiyazlı idareci grupları, Stalin rejiminin destekleri haline gelmişlerdi. Bu rejimde müktesep hakları vardı onların. Stalin de, kişisel yönetiminin, katı bir menfaatler ve etkiler silsileî meratibine ne kadar fazla dayamrsa, o kadar fazla güven içinde bulunacağım hissetmişti. Stalin siyasetinin en zayıf taraflarından biri de buydu; çünkü, sosyal ihtilâlin altüst ettiği bir zemin üzerinde yeni bir silsileî meratip kurmak kadar güç ve tehlikeli bir çaba söz konusu olamazdı. İhtilâl, halkın eşitliğe karşı duyduğu ve âdeta uyuşmuş halde bulunan arzuları harekete getirip canlandırır. İhtilâlin gelişmesindeki en kritik an, lider-

(*) J. Stalin, Soçinenya, cilt: VII, s. 376.

lerin bu arzuları tatmin edemeyeceklerini hissettikleri ve ortadan kaldırmaya giriştikleri andır (*). O zaman bu liderler, muhaliflerinden bazılarının "ihtilâle hıyanet" diye adlandırdıkları işi yapmaya koyulurlar. Ama oynadıkları rolün apaçık bir anlam taşımamasından ötürü öylesine tedirgin ve sinirlidirler ki en öfkeli hareketlerini bu "hıyanet" in kurbanlarına yöneltirler. Bir Cromwell'in, bir Robespierre'in ya da bir Stalin'in kendi çağlarındaki eşitleştirmecilere vurdukları darbelerin korkunç şiddeti, işte buradan gelmektedir.

İkinci ihtilâlin meyvaları, ancak 1930'ların son yıllarına doğru olgunlaşmaya başladı. Bu on yılın sonuna doğru, Rusya'nın sanayi gücü, Almanya'nın sanayi gücüne yaklaşıyordu. Ama organizasyon alamndaki gücü ve etkinliği hâlâ düşük seviyedeydi. Halkının hayat standartları da öyleydi. Ama Rusya madenlerinin, tesislerinin ve fabrikalarının toplam üretimi, yabancı sermaye yardımı da gören en disiplinli ve etkili Avrupa milletlerinin ancak yetmiş beş yıllık yoğun bir sanayileşmeden sonra vardıkları düzeye yaklaşmış bulunuyordu. Birkaç yıl önce Rusya'nın önünde giden öteki Avrupa ülkeleri ise, şimdi gerisinde kalmışlardı (**).

(*) "Bürokratik yönetimin temeli, toplumun, tüketim malları bakımından yoksul olmasıdır. Bunun sonucu da herkesin herkese karşı mücadelesine yol açar. Bir mağazada, yeterince mal bulunduğu takdirde, satın alıcı istediği zaman gelir bu mağazaya. Mal az olunca, satın alıcılarm kuyrukta beklemesi gerekir. Kuyruklar çok uzun olunca, düzeni sağlamak için bir polise görev vermek gerekli olur. Sovyet büroksasisinin çıkış noktası işte böyledir. Kimin bir şey alması kimin de beklemesi gerektiğini "bilir" bu bürokrasi." (L. Troçki, **The Revolution Betrayed**, s. 110).

(**) Planlı ekonominin gerçekleştirdiği başarıları ayrıntılı şekilde açıklayan bilgiler vermek, Stalin'in biyografisinde belki de yersiz kaçar. Bundan ötürü, sadece bir özet vereceğiz. Ve bu

Sanayi ihtilâli, merkezî ve Batı Rusya'dan, Asya'nın uzak ıssızlıklarına yayıldı. Çiftçiliğin [tarımın] kollektifleştirilmesi de, olumlu sonuçlar vermeye başladı. Bu on yılın sonunda, hububat üretimi, ferdî çiftçilik yapıldığı zamankinden otuz ya da kırk milyon ton artmıştı. Sanayi, traktörleri ve diğer âletleri nihayet bol bol sağlayabilecek duruma girmişti; öyle ki, Sovyet tarımı en yüksek makinalaşma seviyesine ulaşmıştı. Rusya dışındaki dünya bu büyük değişikliğin ve bu değişikliğin sonucu olarak, devletler arası kuvvet dengesinde ortaya çıkan kaymanın pek farkında değildi. Birinci beş yıllık planın göze batan başarısızlıkları, yabancı gözlemcileri, ikinci ve üçüncü beş yıllık planların sonuçları hakkında iyice şüpheci bir görüş benimsemeye sürüklemişti. "Tasfiye" mahkemelerinin korkunç bir şekilde ardarda gelişi, ekonomik ve siyasî zaafı gösteriyor gibiydi. Şüphesiz ki zaaf unsurları söz konusuydu burada ve bu zaaflar, 1940'ların sonlarındaki elverişli noktadan bakıldığı

özette, Rusya'nın 1928-9 yıllarındaki sanayi gücü ile 1937-8 yılları, yani ikinci beş yıllık planın sonları ile üçüncü beş yıllık planın başlarına rastlayan yıllar arasındaki sanayi gücü arasında bir karşılaştırma yapacağız. Bu on yıl içinde, yıllık elektrik üretimi 6 milyar kilovattan 40 milyara; kömür, 30 milyon tondan yon tondan 18 milyona; otomobillerin sayısı, 1.400'den 211.000'e çıkmıştı. Makina-araçları üretiminin yıllık değeri, 3 milyardan 33 milyar rubleye ("mustakar fiyatlar"da) ulaşmıştı. (1941 yılında, Sovyet makina yapımı sanayii, 1913 seviyesinin elli misli yükseğindeydi.) 1928 ile 1937 arasında, işçilerin ve memurların sayısı, 11.5 milyondan 27 milyona çıkmıştı. İhtilâlden önce, doktorların sayısı 20.000'di; 1937'de ise, 105.000'e varmıştı. Hastahanelerdeki yatak sayısı 175.000'den, 618.000'e yükselmişti. 1914 yılında, her seviyeden okullara 8 milyon öğrenci gidiyordu; bu rakkam, 1928'de 12 milyon, 1938'de ise 31.5 milyon olmuştu. 1913'te 112.000 üniversite öğrencisi vardı; 1939'da, üniversite öğrencilerinin sayısı 620.000'di. İhtilâlden önce, genel kitaplıklarda 10.000 kişiye 640 kitap düştüğü halde, 1939'da 8.610 kitap düşüyordu. (**Strany Mira**, 1946 istatistik yıllığı).

zaman görülebileceğinden daha da büyüktü. Ama kuvvet unsurları da, 1930'ların sonlarında sanıldığından çok daha büyük önem taşıyordu.

Bu başarı, Rus millî özlemlerinin ölçüsüne vurulduğu zaman bile dikkati çekecek mahiyetteydi. Bir başka nispet içinde, bu başarı, Rusya'nın yeni gücünün temellerini atmıştı ve bu, bir zamanlar, Cromwell'in Navigation Act'inin [Gemicilik Kanunu], İngiliz deniz üstünlüğünü kurması olayına benziyordu. Ülkelerin siyasî kaderlerini, millî hırs ve prestij açısından görenler, Stalin'e, yüzyıllar boyunca Rusya'nın güçlenmesi uğrunda çalışmış olan büyük yöneticiler arasında en önde gelen yeri vermek zorundadırlar. Nitekim meseleye bu açıdan bakan Beyaz Rus mültecilerden birçoğu bile, Stalin'i bir millî kahraman olarak selâmlamışlardır. Ama ikinci ihtilâlin anlamı sadece Rusya için ifade etmiş olduğu şeyde değildir; hattâ bellibaşlı önemi de bu değildir. İkinci ihtilâl, planlı ekonomide girişilmiş muazzam bir deneme olması bakımından bütün dünya için önem taşıyordu. Bir hükümet, yönettiği ülkenin bütün ekonomik hayatını planlayıp düzenlemiş ve millîleştirilmiş sanayi kaynaklarını, milletin refahının arttırılmasına yönelmişti ve böyle bir deney bütün dünyada ilk olarak yapılıyordu. Bu fikrin yaratıcısı Stalin değildi şüphesiz. Çünkü Stalin, aralarında rakiplerinin de bulunduğu Marksist düşünürlerden ve iktisatçılardan o kadar çok şey almıştı ki, yaptığı işi başkalarından düpedüz aktarmış olduğu söylenebilirdi. Ama buna rağmen, bu soyut fikri hükümetin pratik işi haline sokan kimse Stalin'di. Pratik planlama konusunda, Alman Hükümeti ve Genelkurmayı tarafından Birinci Dünya savaşa sırasında önemli bir başlangıcın gerçekleştirilmiş olduğu doğruydu. Gelecekte girişilecek teşebbüsler için, bu çalışmanın önemli bir dayanak olduğunun bizzat Lenin tarafından belirtildiği de doğruydu. Ama Sta-

lin'in planında yeni olan taraf, bir savaş zamanı tedbiri olarak değil, barış içinde, ekonomik hayatın normal bir düzeni olarak ileri sürülmüş olmasıydı. Planlama denilen şey, o zamana kadar, ancak savaş araçlarına ihtiyaç duyulduğu zaman yapılmıştı. Stalin'in beş yıllık planları çerçevesinde de, tanklar ve uçaklar büyük miktarda imal edilmişti. Ama bu planların bellibaşlı üstünlüğü ve meziyeti, Rusya'nın silâhlanmasını sağlaması değil, Rus toplumunun modernleşmesini ve köklü bir değişikliğe uğramasını sağlamasaydı.

Stalin'in gerçekleştirdiği "büyük değişik" liğin çılgınlıklarını ve gaddarlıklarını gözden geçirdik. Bunlar, Karl Marx'ın *Das Kapital*'de tasvir etmiş olduğu İngiliz sanayi ihtilâlinin çılgınlıklarını ve gaddarlıklarını akla getirmektedir. Benzerlikler hem çoktur hem de çarpıcıdır. Bu eserin birinci cildinin sonunda, Marx, sermayenin "ilk birikimi" ni ya da Adam Smith'in dediği gibi "önceki birikimini" anlatır (*). "İlk Birikim"; bir sınıf üretim araçlarını elinde toplarken, öteki sınıfların topraklarını ve geçim imkânlarını kaybedip ücretliler haline gelmesine yol açan ilk süreçtir [vetiredir]. Marx, İngiliz büyük toprak sahiplerinin ve manüfaktürcülerinin, "sınırlama" [çitleme] ve "temizleme" [ferahlandırma] ile, "bağımsız köylüler sınıfı" olan *yeomanry*'yi nasıl mülksüzleştirdiklerini tasvir eder. Bu "sınırlamalara" benzer bir tutum, Stalin'in on altıncı kongreye sunduğu bir Sovyet kanununda rastlanmaktadır. Bu kanun, kollektif çiftliklere, kesintisiz bir arazi sağlayacak şekilde topraklarını "sınırlamak" ya da "toparlamak" hakkını vermektedir. Bu ise, kendi hesabına çalışan çiftçileri, ya kollektif çiftliklere katılmak zorunda bırakıyor ya da mülksüz-

(*) Türkçesi için bakınız: K. Marx. **Kapital.** Cilt I. Kitap. V, s. 153-195, Çev. M. Selik. Sol Yayınları. (Ç.)

leştiriyordu (*). Marx, hür İngiliz köylülerinin, ücretliler haline gelmesine yol açan "kanlı disiplini" ve "emeğin sömürülme derecesini artırarak sermayenin birikimini hızlandırmak için, polisi kullanan devletin kaba davranışını" gözönüne sermektedir. Marx'ın bu sözleri, Stalin'in önayak olduğu uygulamalardan birçoğu için geçerlidir. Marx, İngiliz sanayi ihtilâli tavsirini, şu sözlerle özetler: "sermaye, tepeden tırnağa bütün gövdesinden; bütün gözeneklerinden kan ve pislik akıtarak gelir [dünyaya]." Tek ülkede sosyalizmin dünyaya gelişi de böyledir.

Bu "kan ve pisliğe" rağmen, İngiliz sanayi ihtilâli, insanlığın tarihinde ileriye atılmış muazzam bir adımdı ve Marx bunu tartışma konusu bile yapmıyordu. Bu ihtilâl, yeni bir uygarlık çağı açmıştı ve bu çağın umudlandırıcı bir yanı da vardı. Stalin'in sanayi ihtilâli için de aynı şey söylenebilir. Stalin'in gerçekleştirdiği ihtilâlin, daha önceki yüzyıllarda mazur görülebilecek ama yaşadığımız yüzyılda mazur görülmesi imkânsız gaddarlıklara yol açtığı söylenmiş ve bu açıdan ithamlar ileri sürülmüştür. Bu geçerli bir iddiadır ama geçerliliği sınırlıdır. Rusya, tarihî gelişmesi bakımından geri kalmış bir ülkeydi. İngiltere'de, toprak-köleliği, on dördüncü yüzyılın sonunda ortadan kalkmıştı. Oysa Stalin'in ana babasının birer toprak-kölesi olduğunu biliyoruz. İngiliz tarihinin ölçüleri bakımından, on dördüncü ve yirminci yüzyıllar, bir bakıma, çağdaş Rusya'da bir araya gelmiş-

(*) Bu kanun, 1930 yılı Ocak ayında kabul edildi (J. Stalin, **Leninism**, c. II, s. 343). K. Marx. **Kapital** (Türkçesi). c. I. k.v.s. 188: "Böylece, mülklerinden zorla sürülüp çıkarılan ve serseriliğe mahkûm edilen kır nüfusu korkunç bir terör aracı olarak yararlanılan kanunlar altında kırbaçla dövülmek, kızgın demirle dağlanmak ve her türlü işkence altında inletilmek suretiyle, ücretli iş sisteminin zorunlu kıldığı disipline alıştırıldılar."

ti. Stalin'de bir araya gelmişti bunlar. Tarihçi, onun kişiliğinde eski yüzyılların despotlarını hatırlatan özellikler bulduğunda şaşırmamalıdır. Ama, yaptığı sanayi ihtilâlinin en gayrî aklî ve ihtilaçlı safhasında bile, Stalin kendi sisteminin Batının ilerlemiş milletlerinin içine düştüğü büyük ve gaddar bir çılgınlıktan sıyrılmış olduğunu rahatça ileri sürebilirdi. Dünya ekonomik buhranı sırasında haklı olarak şöyle demişti Stalin: "Kapitalistler ekonomik durgunluk sırasında, fiatları düşürmemek ve yüksek kâr sağlamak için emtia "artık" ını tahrip etmeyi ve tarım ürünü "fazlası" nı yakmayı, normal bir şey olarak görürler. Oysa bizde, yani S.S.C.B.'nde bu çeşit suçları işleyenler tımarhaneye kapatılır."

Sosyalist ve Maksist düşüncenin o zamana kadarki bellibaşlı akımlardan, Stalin'in ne kadar uzağa sürüklenmiş olduğunu görmek kolaydır. Stalin'in sosyalizmi ile her çeşit sosyalistin tasavvur ettiği yeni toplum arasında müşterek olan şey, üretim araçlarının kamu mülkiyeti altında olması ve planlamaydı. Farklı olan şey ise, toplumun belli kesimlerini yozlaştırması ve ihtilâle miras kalmış yoksulluk içinde, göze batan bir sosyal eşitsizliğin yeniden artışıydı. Ama Stalin ile geleneksel Sosyalist görüş arasındaki farkın kökü, toplumun köklü değişikliğe uğratılmasında "kuvvet" in oynadığı rol karşısında gösterdikleri tutumlardaydı.

Marksizm, bir bakıma on dokuzuncu yüzyıl liberalizminin gayrımeşru ve âsî çocuğuydu. Ana babasına şiddetle karşı geldiği halde, onlarla arasında birçok müşterek özellik vardı. *Laissez faire*'i [Bırakınız yapsınlar] savunanlar, sosyal hayatta hiçbir ilerici rol oyuayamayacağını kabul ederek, siyasî kuvveti gözden düşürmüşler ve değersiz bir şey olarak görmüşlerdi. Liberalistlere karşıt olarak, Marksistler, bazı milletlerin ve sınıfların

ilerlemesinde, kuvvetin, yardımcı bir rol oynadığı durumların ve örneklerin (İngiliz ve Fransız ihtilâlleri, Amerika kurtuluş savaşı ve iç savaşı gibi) üzerinde önemle durmuşlardı. Ama siyasî kuvvetin, sosyal hayat üzerinde gerçekleştireceği değişikliklerin sınırlı olduğunu da kabul etmişlerdi. Marksistler, milletlerin kaderlerinin, herşeyden önce, temel ekonomik ve sosyal süreçler tarafından şekillendirildiğini ve bunlarla karşılaştırıldığı takdirde; kuvvetin, ancak ikinci dereceden ve tâbi bir rol oynayacağını düşünmüşlerdi. Marksist ve Liberal toplum idealleri birbirinden farklı olmakla birlikte her iki akım da, modern uygarlığın geleceği hakkında (farklı derecelerde de olsa) iyimserlik duyuyorlardı ve bu iyimserlik on dokuzuncu yüzyılın ayırdedici özelliklerinden biriydi. Her iki akım da, modern toplumun ilerlemesinin, (az çok kendiliğinden) idealinin gerçekleştirilmesine yönelmiş olduğunu ileri sürüyorlardı. Marx ve Engels, yeni bir topluma gebe olan her eski toplum için, "kuvvet" in bir ebe ödevini gördüğünü söylemişlerdi ve bu sözleri çok ünlüydü. Ebe, zamanı gelince, çocuğun ana karnını terk etmesine yardım eder sadece. Başka bir şey yapamaz. Stalin'in siyasî kuvvet hakkındaki görüşü (bu görüş sözlerinden çok yaptığı işlerde kendini gösterir), yirminci yüzyıl totaliterciliğinin havasını taşımaktadır. Stalin, Marx ve Engels'in kuvvet hakkındaki ünlü sözünü şöyle yorumlayabilirdi: kuvvet, ebe değildir artık; kuvvet, yeni toplumun anasıdır.

BÖLÜM IX

ALLAHLAR SUSAMIŞLARDI

Giriş: Bolşeviklik ve Jacobinism. — Stalin, Troçki'nin yurt dışındaki faaliyetlerini gözlüyor. — Troçki'nin Rusya'daki etkisi. — Bolşevik muhalefetçilerinin iki nesli. — Stalin, baskı ile liberal davranış arasında kararsız (1933). — Kirov'un öldürülmesi (1934) ve yarı-liberal dönemin sona erişi. — Zinoviev ve Kamenev'in sözlerini yeniden geri almaları. — Stalin, Jdanov'u Leningrad'ta "tasfiye" ye gönderiyor. — 1936 "Stalin Anayasası" nın başlıca yaratıcıları Buharin ve Radek. — Stalin ve Dostovyevski'nin Engizisyon Mahkemesi Başkanı hakkında konu dışı birkaç açıklama. — Politbüronun durumu. — Stalin'in edebiyat ve kültür alanındaki etkileri. — Maksim Gorki ile arkadaşlığı. — "Tasfiye" mahkemeleri (1936-38). — Sanıklar ve İtham-lar. — Samklar niçin "itirafta" bulundular? — Mahkemelerin ayarlanışı. — Tukaçevski komplosu. — Stalin'in yeni

Anayasayı ilânı (Kasım 1936). — 1939 yılı başında tasfiyelerin sona erişi ve yarattıkları sonuçlar. — Troçki'nin öldürülmesi (Meksika, Ağustos 1940).

1930'ların ortalarında, Stalin'in siyasi hayatındaki en karanlık dönem başlamış ve bu dönemde, Stalin, "eski tüfek" Bolşeviklerin hemen hepsini ortadan kaldırmıştı. Bu dönem, Fransa'da, Jacobin ihtilâlinin kapanış dönemi (giyotinlerin konuştuğu dönem) ile sık sık karşılaştırılmıştır. Gerçekten de, birçok bakımdan, aradaki benzerlik öyle büyüktü ki, dışardan seyredenler gibi, bu dramının içinde yaşamış bellibaşlı kimseler de, aradaki farkları gözden kaçırmışlardı. Robespierre'in "tedhiş yönetimi" nde olduğu gibi Stalin'inkinde de, çocuklarını yiyen bir ihtilâl manzarasının insanda doğurduğu aynı mitolojik dehşet duygusu, aynı korkunç nitelik ve akıl dışı bir gaddarlığın aynı kara renkleri vardı. Belli bir noktaya kadar, olayların ardarda gelişi bile aynıydı. Robespierre, Hébert ve Clootz gibi liderlerin başında bulunduğu sol Jacobin'leri, sağ Jacobin'lerin lideri olan Danton'un yardımıyla bertaraf etmişti. Daha sonra, Danton ve taraftarlarını da bertaraf etmiş ve kendi merkezci Jacobin grupunun kayıtsız şartsız yönetimini kısa bir süre gerçekleştirmişti. Stalin'i de, Bolşeviklik içindeki merkez grupunun lideri olarak görmüştük. Önce, sağ kanat Bolşeviklere dayanarak sol kanadı yenilgiye uğrattığını ve daha sonra sağ kanada hücum ettiğini de görmüştük. En sonunda, grupunun muzaffer lideri olarak, iktidarı tek başına ele geçirdiğini de gördük.

Ama aradaki farklar daha az belirgin değildir. Jacobin liderlerin karşılıklı olarak birbirlerini boğazlamaları, ihtilâlin daha önceki bir döneminde ortaya çıkmıştı. İhtilâlin çeşitli dönemleri arasındaki süreler; ulaştığı en

yüksek ve alçak noktalar, çok kısa zaman içinde gelip geçmişti. İhtilâlin bütün dönemleri de, aynı kör ama hâlâ canlı kalmış ihtirasla yönetiliyor gibiydi. 1793'te, Mountain ve Gironde, (*) Kral'ın karşısına tek cephe halinde çıkmışlardı. Ama on ay sonra, yani 31 Ocakta, Gironde'un liderleri darağacına çıkarılmıştı. Daha sonra Jacobinism'in en yüce noktasına ulaşılmış ve fikir konuşmaları kaplamıştı her yanı. Ama beş ay sonra, Mart 1794'te, sol Jacobin liderlerin kafası uçurulmuştu. İki hafta içinde cellât, Danton'un koskoca kafasını, olup bitenleri seyreden Parisli kalabalığa göstermişti. Robespierre'in diktatörlüğü ise 27 Temmuz (9 Thermidor) 1794'e kadar dört ay bile sürmemişti. Olayların kendiliğinden ve süratli temposu karşısında; insan aklı, kendine hâkimiyet ve kendini-koruma içgüdüsünü işlemiyordu Liderler ve taraftarları; gruplar ve fertler, sanki hepsi, tarihi ödevlerini; yani derebeylik (feodal) Fransa'yı yıkmak ödevlerini yerine getiriyorlar ve çılgınlığa kapılarak kendilerini yakıp yıkıyorlardı sadece.

Rus ihtilâlinde ise, olayların zincirlenişi, bir hayli farklı görünmektedir. Bolşevik rejimi, Jacobinvâri çılgınlık eseri göstermeksizin ikinci on yılının sonlarına yaklaşmıştı. 1918 ile 1921 yılları arasında içsavaşta, tedhiş yapılmamış değildi tabii. Ama tedhiş, silâhlı ve savaşan bir karşı-ihtilâle karşı alınmış bir mücadele tedbiriydi henüz. Bu tedhişin metotları ve amaçları, bu mücadelenin mahiyeti tarafından belirlenmişti. Bolşevikler, Jacobin'lerden farklı olarak, kendi Girondist'lerini öldürmemişlerdi. Menşevikliğin en ileri gelen sözcülerinden Martov, Dan ve Abromoviç'e, partileri yasaklandıktan sonra, ya yurdu terk etme izni verilmiş ya da bunlar

(*) Fransız ihtilâlinde millî meclisteki aşırı ihtilâlci ve ılımlı cumhuriyetçi partiler. (Ç.)

sürgüne gönderilmişti. Geride kalan bir avuç Menşevik ise hapse atılmıştı. Ama yenilgilerini kabul eden Menşeviklerin çoğu, Sovyet yönetimi içinde ve hattâ belli başlı Bolşevikler arasında namuslu bir şekilde hizmet görmüşlerdi.

Bundan ötürü, Girondist'lerin hayatını bağışlayan Rus Mountain'ının, kendi liderlerinin kanına belenmeyeceğini umımak tabiiydi. 1930'ların başlarında, Bolşevikler arasında, liderlerinin, birbirlerine karşı darağacını kullanmayacakları hakkında, daha mücadeleye giriştikleri ilk anda gizlice söz vermiş oldukları hakkında bir hikâye anlatılıp duruyordu. Hikâye ister doğru ister yanlış olsun, Stalin'in, daha önceki korkunç Fransız İhtilâli örneği üzerinde düşünmüş olduğu ve bundan ötürü, bir süre, kökten halledici baskı tedbirlerine başvurmaktan çekindiği muhakkaktı. Bunu bir çok kereler açıklamıştı Stalin. Meselâ, Zinoviev ve Kamenev'in, Troçki'ye karşı misilleme yapılmasını istemeleri konusunda şöyle demişti: "Kelle uçurmanın büyük tehlikeler doğurduğunu bildiğimiz için, Zinovivev ve Kamenev ile mutabık kalamadık... Kelle uçurmak ve kan istemek (onlar kan istiyorlardı), tehlikeli ve bulaşıcı bir şeydir. Bugün bir kelle uçurursunuz; yarın bir başka ve daha sonraki gün de yine bir başka kelle uçurursunuz; peki, sonunda, Partiden ne kalır geriye?" Stalin, yirminci yüzyıl ihtilâlinin, çocuklarını kovabileceğini ama yemek zorunda olmadığını söylemek istiyor gibiydi. 1929 yılında, Troçki'yi Rusya'dan sürmeye karar vermişti. Kurşuna dizilmesi şöyle dursun, Troçki'nin hapse atılmasını düşünmek bile aklın almayacağı bir şeydi henüz. İhtilâl lavlarının iyice soğur gibi olduğu sırada, yani ancak yıllar sonra, tedhiş püskürtüsü yeniden kendini gösterdi. Bu şartlar ve aynı zamanda, Stalin'in rakiplerinin, mahkemeye çıkan Jaco-

bin liderlerinden çoğunun gururlu ve meydan okuyan davramşlarına karşıt bir tutum göstererek itiraflarda bulunmaları ve kendilerini mahkûm etmeleri, Stalin'in tasfiye mahkemelerinin, Robespierre'in "karıştırmalar" ından çok daha şaşırtıcı olmasına yol açmıştır.

Fransız ihtilâli tamamen kendiliğindendi. Partileri grupları, değişiklik içinde peydahlanıvermişlerdi. Belirli programları ve net fikirleri yoktu. Onlar ihtilâlin büyük akışının parçalarıydı ve güttükleri siyasetle ortaya attıkları sloganlar, hareket bir dönemden ötekine geçtikçe ortaya çıkıyordu. Jacobinism'in kuvveti, Fransa'nın derebeylik [feodal] yapısını yıkmak konusunda iyice kararlı olmasından geliyordu. Zayıflığının kaynağı ise, Fransız toplumuna herhangi yeni ve olumlu bir organizasyon sağlayacak güçte olmayışındaydı. Fransa, sadece derebeylik eşitsizliğinden burjuva eşitsizliğine geçmeğe hazırlanmış olduğu halde, Robespierre, Fransa'ya, küçük mülkiyete dayanan bir sosyal eşitlik ütopyası [hayali] sunuyordu. Robespierre, bütün Fransa'yı, faziletli bir aşağı orta-sınıf topluluğu haline getirmek için çırpınıyor ve burjuva ya da yarı-proleter muhaliflerini ölüme gönderiyordu. Fransa, Robespierre'in gösterdiği ve kendisini içine sokmak istediği sınırları parçalayarak ütopyacı diktatörden, yani derebeylik zincirlerinden kurtulmasını sağlayan Robespierre'den kurtulmuş; böylece, kazancını ve burjuvaca ilerlemesini emniyet altına almıştı. Jacobinism, bundan ötürü bu kadar dayanıksızdı; çünkü, içindeki gruplardan hiçbiri, milletin sosyal ihtiyaçları ve imkânları hakkında gerçekçi ve olumlu bir görüşe sahip değildi.

Bolşevikliğin dayanıklılığı ise Jacobinism ile karşılaştırılmayacak kadar büyüktür. İhtilâl akışının bir parçası olmak şöyle dursun; Lenin'in Partisi, kendiliğinden

hareketi hâkimiyet altına almaya kararlı olarak, yekpare bir kaya gibi girmişti ihtilâle. Bolşevik programının ana hatları, 1917'den önce kesinleşmişti. Hattâ akış yavaşlamaya ve gerilemeye başladığı zaman bile, Parti, iç çatışmalarla sarsılmış olduğu halde, millete, yapıcı bir sosyal program sunmuştu. Aşağı yukarı yirmi yıl boyunca, ihtilâlden doğan bir despotluğun özünde bulunan gayri aklî itkilere karşı, aklî [rasyonel] dünya görüşü sayesinde kendini korumuştu Parti. Bolşeviklik, aşağı yukarı yirmi yıl, susayan Allahlara karşıkoymasını bilmişti. Ama onlara teslim olunca, yere serilişi, Jacobinism'in yere serilişinden daha korkunç oldu.

Troçki'yi Rusya'dan attıktan sonra, rahat bir nefes almış olmalıydı Stalin. Sibirya'da sürgünde bulunduğu zaman bile, "teslim" olmamış taraftarları ile irtibatını devam ettirmişti Troçki. Ve birinci beş yıllık planın doğurduğu bütün memnuniyetsizlikler ve gerilimler sürüp giderken, Rusya'da kalacak olursa, etkili bir muhalefetin kaynağı olabilirdi. Stalin, Troçki'nin Büyükadaya gönderilmesi konusunda Türk hükümetinin muvafakatini almıştı. Bu adada, dünyadan ilintisi kesilmiş olarak faaliyet göstermeden kalacağını umuyordu. Ama sürgün, elinde kalmış tek silâhıyla, yani kalemiyle mücadeleye devam etti. Küçük bir derginin basılması işini Büyükadadan düzenledi. Sovyet ve Komünist siyaseti konusunda yazdığı sürekli yorumlarla doldurduğu bu derginin adı *Muhalefetin Bülteni*'ydi (Bulleten Oppozitsii). Önemsiz gibi görünen bu yayın, yurt dışında seyahat eden Sovyet görevlileri üzerinde büyük etki yapmıştı. Bu görevliler, dergiyi okuyorlar ve çoğunlukla Rusya'ya götürüp dostlarına veriyorlardı. Stalin, derginin her sayısını dikkatle inceliyordu (*). Dergideki yazılar, Rusya'-

(*) J. Stalin, **Problems of Leninism**, s. 507.

nın içinde olup bitenlerden çok iyi haber alınmış olduğunu gösteriyordu ve Troçki görmezlikten gelinecek bir eleştirici değildi. Stalin'in girişmiş olduğu birçok teşebbüsün ilk kaynaklarını *Bülten*'de bulmak mümkündür (*). Ayrıca, bu *Bülten*, muhalefetin duyguları, düşünceleri ve umutları hakkında, kendi polisinin raporlarından daha iyi bilgi veriyordu Stalin'e.

Stalin, Troçki'nin yurt dışında beklenmedik şekilde etkili olmaya başlamasını önemsemeden edemezdi. Troçki'nin *Bulten*'inden daha gösterişli olmayan Lenin'in *Iskra*'sının, bir zamanlar, "ihtilâl ateşini yaktığını" hatırlamıştı. Yalnız, Troçki, ihtilâl değil reform istiyordu şimdi. *Iskra*'dan farklı olarak, Troçki'nin *Bülten*'i, belki de, Rusya'daki işçilerin eline hiç geçmiyordu. Ama Troçki'nin emri altında çalışmış ve ona karşı bağlılık duygularını hâlâ kaybetmemiş olan bir çok yüksek memur ve etkili Parti üyesi arasında elden ele dolaşıyordu. Sürgüne gönderilmesinden kısa bir zaman sonra, gizli polis şeflerinden biri olan Blumkin bile, yurt dışına yaptığı seyahatlerden birinde, Büyükadaya uğrayarak Troçki'yi ziyaret etmişti. Stalin bu çeşit ilişkilere son vermek konusunda kararlıydı. Ötekileri yıldırmak için Blumkin kurşuna dizildi. Muhalefete yakınlık duyan bir kimsenin ölüm cezasına çarptırılmasının ilk örneği olarak görünmektedir bu. Aradan bir süre geçince, Troçki ile ailesi, Sovyet vatandaşlığından çıkarılmışlardı. Artık bundan böyle, Kızıl Ordunun kurucusu ile görüşen herhangi bir kimse, bir "yabancı fesatçı" ile ilişki kurmakla itham edilebilirdi.

Bununla birlikte Troçki, özellikle 1932-33 kriz yıllarında, uzaktan etki yapmaya devam etmişti. Krizin en şiddetli anında (aşağı yukarı Stalin'in karısının intihar

(*) Bu, 1932-33 ekonomik siyaseti için özellikle doğrudur. Bkz: **Bulleten Oppozitsii**, no. 33, Mart 1933.

ettiği sırada), Troçki'nin *Bülten*'inde ekonomik durum ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştı. Bu yazıda, sadece Sovyet Hükümeti üyelerinin eline geçebilecek bir yığın istatistik yer alıyordu (*). İmzasız yazıda şu sonuca varılıyordu: "Bugünkü liderliğin, ekonomik ve siyasî çıkmazdan kurtulmak gücüne sahip olmadığı farkedildiği için, Partinin liderlik kadrosunun değiştirilmesi gerektiği hakkındaki inanç gittikçe kuvvetlenmektedir." Sözünü ettiğimiz yazıyı, Kolçak'ı yenilgiye uğratan I.N. Smirnov yazmıştı. Troçki'nin taraftarlarından olan Smirnov, Stalin'e "teslim" olmuş ve yeniden resmî görev almıştı. O sırada da hükümet hizmetinde bulunuyordu. Sovyet vatandaşlığından atılmasını protesto eden Troçki eski yönetici arkadaşlarına; Lenin'in vasiyetinde Stalin'i "işbaşından uzaklaştırmak" için verilmiş olan öğüdü yeniden hatırlattı.

Rusya'da kıpırdanıyordu muhalefet ama hareket edemiyordu. Sibirya'dan dönen ve Stalin'e boyun eğen liderler, onun güttüğü siyaset karşısında duydukları rahatsızlığı saklayamıyorlardı. Ne var ki, bu siyasete karşı da çıkamıyorlardı ve çıkmaları imkânsızdı. Stalin'e karşı her çeşit eleştirmeyi yönelten Troçki bile, pratik bakımdan ne yapılması konusunda kesin bir şey söylemiyordu. 1932 yılı Sonbaharında şöyle yazıyordu Troçki: "Bugünkü bürokratik yönetimin devrilmesi [yani Stalin yönetiminin devrilmesi], şüphesiz ki, karşı ihtilâlin kuvvetleri yararına olacaktır". Ve bu sözler, muhalefetin, sadece soyut bir propaganda yapmakla yetinmesinden başka bir şeyi istemek demek değildi. Başka bir konuyla ilgili olarak şunları da söylemekten geri kalmıyordu Troçki: "Yakın bir gelecekte, ne sol ne de sağ muhalefetin ortadan kaldırılmadığı ve tam tersine, sadece bu

(*) Ibid, no. 31, Kasım 1932.

muhalefetlerin gerçek bir siyasî varlığının söz konusu olduğu görülecektir". 1932 yılında, Kamenev, Zinoviev ve başka Bolşevik liderler, Partiden tekrar atılarak Sibirya'ya sürgüne gönderilmişlerdi. "Hayatımın en büyük siyasî hatası, Troçki'yi 1927'de tek başına bırakmamdır" diyordu şimdi Zinoviev. Troçki'nin *Bülten*'inde açıklamalar yapan Smirnov, tevkif edilmişti. Çevresinde gayrı memnunların toplandığı propaganda başkanı Riutin ve Partinin Moskova teşkilâtı baskanı Uglanov da tevkif edilmişti. Rykov, Tomski ve Buharin, sol muhalefet ile anlaşmak isteyen taraftarlarını yüzüstü bırakıp kendi görüşlerinden bir kere daha geri dönmüşlerdi. Ama bir kaç ay sonra, sözlerini yeniden geri alan Zinoviev ve Kamenev, sürgünden dönmek iznini, 1933 yılı Mayıs ayında sağlamış bulunuyorlardı. Bu yeni "teslim" olmalar hakkında şöyle diyordu Troçki: "Stalin, tıpkı Gogol'un kahramanı gibi, canlı köleler olmadığı için ölü köleleri satın alıyor." Ama yeni sürgünler ve liderlerin sözlerini bir kere daha geri almaları Stalin'in işine yarıyordu. Çünkü, sürgünler, muhalefet hareketini dehşete düşürüyordu. Sözlerini geri almaları ise, şaşkına çeviriyordu bu muhalefeti. Ama Troçki'nin bu alayı, tamamen temelsiz değildi. Memnuniyetsizlik alıp yürümüştü Parti içinde. 1933 ile 1935 arasında Partiden atılan üyelerin sayısı, yüz binleri buluyordu. Daha önemli bir husus, memnuniyetsizliğin, yeni şekillere bürünerek kendini dile getirmesiydi. Muhalefet yapanların iki nesli arasında bir uzlaşmazlık, yani babalar ve çocuklar arasındaki çatışma, on dokuzuncu yüzyıl Rus okumuşları arasındaki bölünmelere benzer bir manzaraya bürünmüştü.

Eski muhalifler, uzun zamandır, sadece yenilgiye uğramış olmakla kalmamışlar aynı zamanda umutsuzluğa da düşmüşlerdi. Sürgünlerde ve hapislerde, ötekilerin

hepsinden daha fazla kalmış olan başeğmez Rakovski (eski Ukrayna başbakam; Londra ve Paris sefiri) bile, sonunda mücadeleden vazgeçmiş ve 1934'te Moskova'ya dönmüştü. Bütün öteki tövbekârlar gibi, o da hem kendini itham eden hem de Stalin'i öven sözlerin altına imzasını atmıştı. Bu çeşit beyanlarda, Stalin'in güttüğü siyasetin biricik doğru siyaset olduğu ve muhalefetin savunduğu yollardan hepsinin, felâket getirmekten başka bir sonucu olmayacağı söyleniyordu. "Teslim olanlar", kapitalizmin kurulması için çaba harcadıklarını kabul etmiyorlardı henüz. Onlardan bu çeşit itiraflar da beklenmiyordu. "Teslim olanlar" ın kendi kendilerini itham ederken söylediklerinin özü şuydu: Eğer kendi savundukları siyaset kabul edilseydi, iyi niyetlerine rağmen, ülkeyi kapitalizmin yeniden kurulması tehlikesiyle yüzyüze bırakmış olacaklardı.

"Kendi kendini eleştirme" nin bu çeşidini kabul etmeleri, Stalin'in kendilerine indirmiş olduğu ağır darbelerden ötürü değildi sadece. Boyun eğmeleri siyasî bakımdan bezgin olduklarını ve muhalefeti, canla başla benimsediklerini gösteriyordu. Sadece yaşları bile, bezginliklerini açıklayabilecek bir gerçekti. Çünkü "teslim olanlar" ın çoğu, otuz ya da kırk yıllık sürekli bir mücadele yapmış olan kimselerdi ve bu mücadele çoğunlukla, yeraltı faaliyeti şeklinde yapılmıştı. Stalin'in gerçekleştirdiği işlerin, (kullanılan metotlar hakkında ne düşünürlerse düşünsünler), ancak ihtilâle zarar vermek şartıyla engellenebileceğini anladıkça; muhalefeti canla başla benimsemekten, gittikçe daha fazla uzaklaşıyorlardı. Stalin'in metotları karşısında dehşete düşüyorlardı ama, Stalinistlerin ve anti-Stalinistlerin, hep birlikte aynı yolun yolcusu olduklarını hissediyorlardı. Bundan ötürü, onların sözlerinden vaz geçmeleri, ne tamamen gayrı samimî, ne de tamamen samimiydi. Kendi kendi-

lerini küçük düşürmeleri, Stalin'e ödedikleri bir fidyeye benziyordu. Sürgün yerlerinden döndükten sonra, eski siyasî dostluklarını ve ilişiklerini geliştirmişlerdi, ama Stalin'e karşı bir siyasî aksiyona girişmekten dikkatle kaçımyorlardı. 1930'ların ortalarına kadar, Stalin'in yeni Politbürosunun üyeleriyle, hemen hepsi irtibat halinde bulunuyorlardı. Buharin, Rykov, Piatakov ve Radek gibi "tövbekâr" lar, ya Stalin'in şahsî danışmanları ya da Hükümet üyesiydiler. Stalin'i ya da en yakın yardımcılarını öldürmek isteselerdi, bu iş için, birçok fırsat bulabilirlerdi.

Troçki'nin Rusya'daki haber vericilerinden biri, 1933 yılında bu liderlerin ruhî durumunu şöyle tasvir etmektedir: "Hepsi de, Stalin'in tek başına kalmış olduğundan ve ona karşı, genel bir nefret duyulduğundan söz ediyorlar... Ama çoğunlukla şunu da ekliyorlar sözlerine: 'Eğer bu (kullandıkları ağır sözü çıkarıyoruz) yüzünden olmasa, herşey dağılıp giderdi. Herşeyi bir arada tutan, Stalindir...'" (*) Muhalefetin "babalar"ı, kendi aralarında; sıkıntılarını ortaya döküyor, konuşuyor, homurdamyor ve ah çekiyorlardı. Stalin'den, Politbüronun Cengiz Han'ı; Asyalı adam ve yeni Korkunç İvan olarak söz etmeye devam ediyorlardı. Bu homurdanmalar ve kullanılan sıfatlar, Stalin'in hemen kulağına gidiyordu. Stalin'in sanki her yerde kulağı vardı. Küçük düşmüş olan muhaliflerinin gerçek duygularını ve kamu önünde açıkladıkları övgülerin değerini biliyordu Stalin. Ama, siyasî güçsüzlüklerini, şiddetli sözler kullanarak açıklamaktan ileri gidemeyeceklerinden de emindi.

Yaşlı muhaliflerin, gelecek hakkında bulanık umutlara kapıldıkları doğruydu. İkinci beş yıllık ya da üçüncü beş yıllık plandan sonra, refahın ve siyasî memnuni-

(*) **Bulleten Oppozitsii, no. 34.**

yetin gerçekleşeceğini ve o zaman, Stalin'in rejimindeki kısıtlamalara ve baskılara lüzum kalmayacağını ya da bunların hoşgörülmeyeceğini düşünyorlardı. Bu arada, sadece bekliyorlar ve kendilerinden daha genç ve sabırsız taraftarlarını frenliyorlardı. "Teslim olan korkaklar" a ateş püsküren Troçki bile, 1933 yılı Mart ayında şöyle yazmıştı: "Parti içinde ve ötesinde, 'Kahrolsun Stalin!' sloganı, gittikçe daha fazla duyulmaya başladı. Bunun nedenlerini anlatmanız gerekmez... burada. Ama bu sloganın yanlış olduğunu düşünüyoruz. Söz konusu olan şey, Stalin'in şahsı değil, grupudur... Kütleler tarafından zorla sevilen tek bir liderin Bonapartvâri rejimini, bir ihtilâlci parti kavramının en utanç verici yozlaşmalarından biri olarak ele alıp sona erdirmek gerektiği apaçıktır. Ama bizi ilgilendiren şey ferdlerin bertaraf edilmesi değil, sistemin değişikliğe uğratılmasıdır" (*). Hattâ Troçki, rejimde liberalleşme gerçekleştirildiği zaman ortaya çıkacak kritik dönem içinde, Stalin'le işbirliği yapmayı bile teklif etmişti.

Yaşlı muhaliflerin beklemeyi tercih etmeleri, gençler arasındaki gayrı memnunları tatmin edemezdi ve nitekim etmedi. "Oğullar" ın, boğucu diktatörlük havasına karşı, bezgin ve yorgun "babalar" dan daha sert bir tepki göstermeleri tabii ve kaçınılmaz bir şeydi. Genç nesil, şüphesiz ki, eski neslin bıraktığı yerden başlamayacaktı işe. Yani, tiksindirici "sözünü geri almalardan" ve kendi kendini küçük düşürmelerden işe başlayacak değildi. Bu nesil, Bolşevikliğin "eskiler" ine hâlâ saygıyla bakıyor ve onların itibarını iade etmeyi ya da yeniden iktidara gelmelerini sağlamayı umuyordu. "Oğullar", öğrenim ve siyasî tecrübe bakımından, "babalar" ın kendilerinden üstün olduğunu hissettikleri gibi, onların te-

(*) Ibid, no 33.

mel fikrini de yani "saf Leninizme dönüş" fikrini de kabul etmiş bulunuyorlardı. Eski Bolşevikler, gençlik günlerinde, Narodnikler'in ve Sosyal Revolüsyonerler'in yaptığı gibi, Çar'ın yüksek memurlarını öldürmeye karşı çıkmışlar ve Marksist olarak, Çarlığa karşı bir kütle hareketinin gelişmesine umut bağlamışlardı. Nitekim, bu siyasî geleneğe hâlâ bağlı bulunuyorlar ve rejimin daha iyi hale getirilmesinin; halkın arkasında faaliyet gösteren birkaç kişinin yapacağı komplo ile değil; emekçi sınıfların davranışındaki bir değişiklik sayesinde sağlanabileceğini umuyorlardı. Oysa "oğullar", kısıtlama ve kendini frenleme diye bir şey bilmiyorlardı. Bu genç nesil, sanayi işçi sınıfının, çoğunlukla, taşradan yeni gelmiş köylülerden teşekkül ettiğini ve siyasî bilincinin zayıf, aksiyon gücünün ise hemen hemen sıfır olduğunu görüyordu şimdi. Reformlar, bu sınıfın siyasî aksiyonu sayesinde gerçekleştirilecekse, Rusya, Stalin'in yönetimini daha yıllarca çekecek demekti. Genç ve ateşli muhaliflerin asla kabul edemeyecekleri husus da buydu işte. On dokuzuncu yüzyılda, Rus toplumunun hemen hiçbir sınıfı tarafından desteklenmedikleri halde, bombalar ve revolverlerle otokrasiye hücum eden yapayalnız Rus ihtilâlcilerinin hayat hikâyelerini, okulda ve Komsomol teşkilâtı hücrelerinde okuyup öğrenmişlerdi. Lenin'in kardeşi de, Çar III. Aleksander'i öldürmeye teşebbüs edenler arasında değil miydi? Ders kitaplarında, bu kahramanlardan ve kurbanlardan, romantik bir şekilde ve övgüyle söz ediliyordu; ve şimdi, geçmişin bu kutsal gölgeleri, Komünist Gençlik Teşkilâtının Stalin aleyhtarı sabırsız üyelerinin eline bombalar ve revolverler sıkıştırıyor gibiydi. (*)

(*) Jdanov, daha sonraları, ders kitaplarında, on dokuzuncu yüzyılın tedhişçi ihtilâlcilerinin övülmesine son verilmesini bundan ötürü istemişti.

Muhalefetin içindeki bu bölünmeye paralel olarak, Politbüro içinde de yeni bir anlaşmazlık baş göstermişti. Bu kurulun üyeleri, Stalin tarafından seçilmiş ve mevcut durumu savunacakları konusunda söz vermiş oldukları halde, kullanılacak araçlar ve metotlar bakımından anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Bazı üyeler, Stalin'in güttüğü otokratik yönetime daha liberal bir hava vermesini istiyorlardı; ötekiler ise sert davranmaktan yanaydılar. Kirov, Voroşilov, Rudzutak ve Kalinin, "liberaller" grupunu teşkil etmiş olmalıydılar. Voroşilov, Ordunun maneviyatı üzerinde kollektifleştirmenin yapmış olduğu etkileri ortadan kaldırmak zorundaydı. Uzak Doğudaki kuvvetlerin komutanı General Blücher, sınır topraklarında zorla kollektifleştirme yapıldığı takdirde, Uzak Doğu sınırını savunma sorumluluğunu üzerine alamayacağını bildirmişti (*). Voroşilov, Politbüroda, Blücher'in görüşünü savunarak, Uzak Doğu'daki çiftçilerin kollektifleştirmeden muaf tutulmasını sağlamıştı. Zinoviev'in muhalefet hareketini bastırmak için Leningrad'a giden Kirov, Rusya'mn bu en Avrupaî ve ihtilâlci şehrinde hüküm süren tedirginliğin ister istemez sözcüsü haline gelmişti. Muhalefete karşı yumuşak davranmasını istemişti Stalin'den ve kendi alanında, siyasî polisin etkisini sınırlamak için elinden geleni yapmıştı (**). Başbakan yardımcısı ve sendikalar başkanı Rudzutak da, aym doğrultuda etki yapmıştı. Molotov ve Kaganoviç ise, sert davranmak gerektiğini söyleyenlerin sözcüleriydi.

Bütün bu liderlerin, Stalin'e karşı duydukları bağlılıktan şüphe edilemez. Onların her zaman Stalin'in yanı sıra yürüdüklerini gören halk, Politbüro içinde bu çeşit şiddetli bir çekişme olduğunu bilmiyordu. Stalin de sâkin bir şekilde seyrediyordu bu çekişmeyi; korkması

(*) E. Wollenberg, **The Red Army**, s. 258.
(**) A. Barmine, **One Who Survied**, s. 247-8 ve 252.

için sebep yoktu. Çekişenler, Stalin'in bilgeliğine başvuruyorlar ve onun yargısını bekliyorlardı. Stalin, kimi zaman bir grupu, kimi zaman da öteki grupu destekliyordu. 1934 yılı boyunca, baskıyı arttırmak ile liberal davranmak arasında tereddüt edip durmuştu. Başkaldırmış *kulak*'lar için, İlkbaharda sınırlı bir af çıkardı. Ama, Haziran ayında, yeni bir kararname yayınladı. Bu kararname gereğince, herhangi bir aile üyesinin işlediği hıyanetten, bütün aile sorumlu tutuluyordu. Devlete hıyanet eden akrabalarından birini ihbar etmeyen kimse ağır cezaya çarptırılacaktı. Bir ay sonra, G.P.U.'yu lağvetti ve yerine İçişleri Komiserliğini koydu. Siyasi polisin yetkileri sınırlandırıldı; Genel - Savcı (bir eski - Menşevik avukat olan Andrei Vişinski, biraz sonra bu göreve getirildi), Komiserliğin faaliyetlerini kontrol etmek ve kanuna aykırı düştükleri takdirde bu faaliyetleri veto etmek hakkına sahipti. Muhalefet liderlerine, kalabalık karşısında konuşmak ve basın için yazmak izni verildi ama hükümeti eleştirmeleri söz konusu değildi. Daha geniş liberal tedbirler alınacağı hakkında büyük bir umut doğmuştu. Politbüroda, bir anayasa reformu yapılması fikri ortaya atılmış ve yeni anayasa projeleri üzerinde işbirliği yapmaları için muhalefetin belli başlı liderleri dâvet edilmişti.

Bu yarı liberal hava, Nikolayev adında genç bir muhalif komünist, Leningrad'da 1 Aralık 1934 tarihinde, Sergei Kirov'u öldürdüğü zaman ansızın sona erdi. Stalin hemen Leningrad'a gidip, tedhişçiyi saatlerce bizzat sorguya çekti. Kaatilin, ülkedeki baskı havasına karşı kızgınlık duyan ve ihtilâlci tedhişçilik fikirlerine kapılmış bulunan genç komünistlerin teşkil ettiği küçük bir grupa mensup olduğunu ve bu çeşit fikirlerin gençler arasında iyice yayılmış bulunduğunu; ayrıca, Nikolayev ve arkadaşlarının, Zinoviev ile doğrudan doğruya ya-

da dolaylı olarak hiçbir ilintileri olmadığı halde, kendilerini Zinoviev'in taraftarları olarak gördüklerini tesbit etti. Kirov'un liberalizmi sayesinde, tedhişçinin Smolny'deki dairenin yani Kirov'un çalıştığı yerin içine kadar girebilmiş olduğunu da farketmiş olmalıydı Stalin. Çünkü Kirov, siyasî polisin kendisini sıkı bir şekilde korumasına itiraz etmişti. Leningrad siyasî polisi, bu planlanmış teşebbüs hakkında bilgi edinmiş ama yine de, engel olmak için bir şey yapmamıştı. Stalin, bütün bunlardan, yarı-liberal tedbirler alınması zamanının artık sona ermiş olduğu sonucunu çıkarmıştı. Muhalefet üzerindeki zaferi tam olmaktan uzaktı. Memnuniyetsizliği, siyasî hayatın yüzeyinden, derinliklerine doğru geriletmeyi başarmıştı sadece. Şimdi daha kuvvetle ve derinlere ulaşacak şekilde vurması gerekiyordu.

Bundan sonraki olaylar, Rus otokrasisinin tarihinde sık sık gördüğümüz tarzda cereyan etmiştir. Çarlar devrinde, hemen her çağda, Çar'ın çevresindeki polisler ile yarı-liberal aydınlar arasında cereyan eden gizli bir çatışma ve çekişmeye raslarız. Ilımlı "babalar" ile radikal "oğullar" arasındaki muhalefetin yarattığı bölünmeye uygun düşüyordu bu. Nısbî bir yumuşaklık göstermeye çalışmasına rağmen, otokrasi, muhalefeti tatmin edecek ölçüde hiçbir zaman liberal değildi; sadece, ihtilâlcilerin kendisine saldırmalarına meydan verecek kadar liberaldi. Ilımlı "babalar", Çar'ın vereceğini söylediği ileriki haklara kadar, sabırla beklemeleri için radikal gençleri ikna etmek amacıyla beyhude yere uğraşıyorlardı. Otokrasiye karşı girişilen her ihtilâlci teşebbüs, aynı sonucu veriyordu. Yönetici gruplar arasında, liberaller yenilgiye uğruyor ve polisler başa geçiyordu. Polisler, ihtilâlcileri bertaraf etmekle yetinmiyorlardı. Radikal gençliğin yaptığı işlerin sorumlusu olarak da ılımlı muhalefeti gösteriyorlardı. Liberaller buna itiraz ediyorlar ve meşru bir

muhalefete izin vermeyen otokrasinin, gençler tarafından girişilen "aşırı" hareketin manevî sorumluluğunu taşıdığını ileri sürerek ithamlarda bulunuyorlardı. Böylece, Birinci Aleksander çağında, birçok yarı-liberal reformlar yapılmıştı. 1825 Decembrist ayaklanması ise, Birinci Nikola'nın, yani Demir Çar'ın (polislerin Çarının) yönetimine yol açmıştı. Yarı-liberal İkinci Aleksander, ihtilâlci komplocular tarafından öldürülmüştü; ama onun yerine geçen Üçüncü Aleksander, ihtilâlcileri demir bir yumrukla ezmişti. Son Çar'ın siyaseti ise, bu iki davranış arasında kararsız bir şekilde gidip gelmişti. Rusya'daki siyasî mücadelenin bu geleneksel özellikleri, Stalin çağında, henüz yerine oturmamış bir ihtilâl-sonrası toplumuna has olan gerilimler tarafından daha da göze çarpan ve net bir şekilde kendini göstermişti.

Nikolayev ve arkadaşları asıldı. Hemen çıkarılan özel bir kararname ile gizli oturumda yargılanmışlardı; tedhişçiye, savunma ve temyiz hakkı tanınmamıştı. Stalin, mahkemede, görüşlerini açıklamak ve yöneticileri itham etmek fırsatını vermezdi onlara. Ama bununla yetinmedi Stalin. Eski polislerin, radikal "oğulların" yaptıklarından, liberal "babalar"ı sorumlu tutmaları gibi, Stalin de, Kirov'un öldürülmesinden, Zinoviev ve Kamenev'i sorumlu tuttu. Onların mahkemesi de gizli görüldü. Zinoviev ve Kamenev, kaatille aralarında herhangi bir ilinti bulunduğu iddiasını reddettiler. Yaptığı işi mahkûm etmekle birlikte, Nikolayev'in, bir zamanlar kendilerinin Stalin'e yönettikleri eleştirmelerden ilham almış olabileceğini kabul ettiler. Ama açık eleştirmeyi ortadan kaldırdığı için, Nikolayev'i, umutsuzluktan doğan bu suçu işlemeye, Stalin'in sevkettiğini ileri sürdüler. Zinoviev on, Kamenev de beş yıl ağır hapse çarpıldılar. Ama bu iki eski Bolşeviği hapishanede tutmak, işine gelmiyordu Stalin'in. Çünkü hapiste kalmaları, bi-

rer ideal kurbam gibi görünmelerine ve bir bakıma, iktidarı talep eden kimseler olarak yeniden ortaya çıkmalarına yol açabilirdi. Stalin'in asıl amacı, suçlu olduklarını onların bizzat itiraf etmeleriydi. Bunu yaparlarsa, kurban olmanın sağladığı şeref ve yüceliği, kendi elleriyle yıkmış olacaklardı.

Bundan sonra, Zinoviev ile Kamenev'in sözlerinden vaz geçmelerinin formülü üzerinde kaba bir pazarlık yapıldı. Bu pazarlık, Stalin'in Kremlin'deki makamı ile, Zinoviev ve Kamenev'in kapatılmış bulundukları Lubyanka hapishanesinin hücreleri arasında cereyan etti. Mahpusların, kaatil ile ilintileri olmadığını kamu önünde açıklamayı kabul ediyordu Stalin. Ama buna karşılık, onların da, kapitalizmin yeniden kurulması amacını güttüklerini kabul ve itiraf etmelerini istiyordu.

Zinoviev ve Kamenev, Stalin'in bu teklifini kabul etmediler. Bunun üzerine, Stalin, onların itiraf ettiği bir husus üzerinde durarak, tedhişçilerin, muhalefet tarafından yapılmış olan eski propagandadan ilham almış olduklarını ileri sürdü (*). Tehditle ya da ikna yoluyla, Zinoviev'in bu itirafı kamu önünde yapmasını sağladı Stalin. Şöyle dedi Zinoviev: "Eski muhalefetin göstermiş olduğu eski faaliyet, nesnel [objektif] şartlardan ötürü, bu suçluların [yani Kirov'un kaatillerinin] yozlaşmasına yol açmaktan başka bir şey yapamazdı." Samimiyet ile, siyasî kaçamak cevap, burada birbirine karışmıştı. Bu tedhiş hareketini, samimî olarak mahkûm etmişti Zinoviev. Nitekim, Stalin de, Zinoviev'in bu sözleri söylemesini, bu samimî inancından ötürü sağlayabilmişti. Çünkü Zinoviev de, tedhişçiliğe yönelmenin yanlış olduğunu düşünüyordu. Ama Zinoviev, ancak dolaylı bir ma-

(*) Bkz: **Bulleten Oppozitsii**, no 45, 47, 52/53. Olayların akışı, 1934 yılı Aralık ayının ikinci yarısındaki ve 1935 yılı Ocak ayındaki **Pravda** gazetesinin nüshalarından izlenebilir

nevî sorumluluğu yülenebileceği üzerinde ısrarla durmuştu. Tedhişçilik eğilimine, ancak, "*eski* muhalefetin eski faaliyetinin yol açmış" olabileceğini söylemişti. Bu açıklamada, Stalin'in de itham edildiğini görüyoruz. Çünkü açıklama, tedhişçiliğin, "nesnel [objektif] şartlardan ötürü" yani ülkedeki siyasî baskıdan ötürü ortaya çıkmış olduğunu öne sürüyordu. Bu merhalede, ne Zinoviev ne de Kamenev, kendi kendilerini itham konusunda, daha fazla bir şey söylemeye hazırlıklı değillerdi. Zinoviev'in "itirafını" yaparken, ince ve derin sıfatlar arkasında saklanması kamuoyu bakımından hiçbir şey ifade etmiyordu; önemli olan, böyle bir "itiraf"ın yapılmasıydı. Böylece, muhalefetin liderleri, büyük tasfiye mahkemelerine götüren kaygan yokuştan aşağıya biraz daha inmiş oluyorlardı.

Kirov'un öldürülmesi, Stalin'i tetikte durur hale getirmişti. Acaba kendi yakın çevresine kadar girmemiş miydi komplocular? 1935 yılı İlkbaharında, muhafızlarından kırk kadarı, gizli oturumda yargılandı. İçlerinden ikisi idam edildi. Ötekilere çeşitli ağır hapis cezaları verildi. Basın, bu mahkemelerden söz etmedi (*). Partinin ve Komsomol'un çeşitli kollarında, tedhişçi aranmasına şiddetle başlanmıştı. Stalin, gerçek muhaliflerine ağır darbeler indirmenin yetmediği ve bu muhalifleri yetiştiren çevrenin de ortadan kaldırılması gerektiği düşüncesiyle hareket ediyordu. Bütün gazabını, Leningrad'a yöneltmişti; son on yıl boyunca, bu şehir Stalin'e meydan okuyor gibiydi. Leningrad vâliliğine, Kirov'a halef olarak Andrei Jdanov'u seçmişti Stalin. Jdanov, Konsomolu, sapınacılardan [deviationists] temizlemiş olan ve sendikalar çerçevesinde yapılan mücadelede, Tomski'ye

(*) Bu olayların çoğu, mahkemelerde yargılananları hapishanede görmüş olan Yugoslav Komünist Partisi eski lideri A. Ciliga tarafından açıklanmıştır. Bkz: **Bulleten Oppozitsii**, no. 47.

karşı giriştiği kibirli hücumlarla dikkati çekmiş olan genç, muktedir ve merhametsiz bir kimseydi. Leningrad'da temizlik yapmak konusunda, ona güvenebilirdi Stalin. 1935 İlkbaharında, on binlerce şüpheli Bolşevik, Komsomol üyesi ve aileleri Leningrad'dan Kuzey Sibirya'ya sürlüdüler. "Kirov'un kaatilleri" diye adlandırılan bu sürgülerin daha birçoğu da, başka şehirlerden alınarak hapishanelere ve toplama kamplarına gönderildiler.

Siyasî mahkûmlara gösterilen muamele de değişikliğe uğradı. O günlere kadar, siyasî mahkûmlara gösterilen muamele, Çarlık zamanındakinden farklı değildi. Siyasî suçluların belli bir takım imtiyazları vardı ve öğrenim yapabilmelerine hattâ siyasî propagandaya girişmelerine bile izin verilmişti. Muhalif görüşleri ihtiva eden muhtıralar, risaleler ve dergiler, hapishaneler arasında yarı serbest bir şekilde alınıp veriliyor hattâ gizlice dışarı bile kaçırılıyordu. Eski bir mahkûm olan Stalin, sürgün yerlerinin ve hapishanelerinin, ihtilâlcilerin "üniversiteleri" olduğunu biliyordu. Son olaylar, çok ihtiyatlı davranması gerektiğini öğretmişti ona. Bundan böyle, hapishanelerde ve sürgün yerlerinde, her çeşit siyasî tartışma ve faaliyet kesin şekilde önlenecek ve muhalifler; öylesine sefil ve hayvanca bir hayat süreceklerdi ki, normal olarak düşünmeye ve görüşlerini açıklamaya bile güçleri yetmeyecekti. (*)

(*) Trenler dolusu "Kirov kaatilleri", Rusya'nın dört bucağından Doğuya ve Kuzeye doğru yol alırken, Stalin, davranışını şöyle haklı çıkarıyordu: "...bu yoldaşlar, eleştirme ve pasif karşı koma ile yetinmediler her zaman. Parti içinde, Merkez Komitesine karşı bir ayaklanma çıkarmak tehdidinde bulundular. Hattâ, aramızdan bazılarını, kurşunlamakla tehdit ettiler. Bizi korkutarak, Leninist yoldan döndüreceklerini hesaplıyorlardı şüphesiz. Bu yoldaşlardan bazılarına sert davranmak zorunda kaldık. Başka çare yoktu. Ben de bu işe bizzat karıştığımı itiraf etmeliyim. (**Büyük tezahürat ve alkışlar**)" (J. Stalin, **Problems of Leninism**, s. 522.)

Liberal reformun umutlarına böylece hıyanet ederken, bu umutları tatmin etmek istediğini iddiadan da geri kalmıyordu Stalin. Halka, dehşet ile hayalin bir karışımını sunuyordu. Ve böyle yaparken zekice davranmış oluyordu. Çünkü, halka tedhişten başka bir şey göstermemiş olsaydı, en kuvvetli siyasî polisin bile karşısında aciz kalacağı şiddetli bir halk ayaklanması patlak verebilirdi. Ne var ki, Stalin'inkine benzer bir hükümet, tedhişle korunmamış olsaydı, halkın kapıldığı hayaller tek başına koruyamazdı bu hükümeti. Kirov'un öldürülmesinden iki ay sonra, 6 Şubat 1935'de, Sovyetlerin yedinci kongresi, yeni bir anayasa gerektiği hususunda verilen önergeyi kabul etti ve bu ayasayı hazırlayacak olan bir komisyon seçti. Stalin'in başkanlık ettiği bu komisyonda, Buharin, Radek, Sokolnikov ve onların karşısına; daha sonraları, savcı olarak çıkacak olan Vişinski gibi kimseler vardı. Bir buçuk yıl boyunca, bu komisyon, Stalin'in başkanlığında sık sık toplandı. Buharin ve Radek, yeni anayasanın belli başlı hazırlayıcılarıydı ve bu konuda, *Pravda* ya da *İzvestiya* sayfalarında tartışıyorlardı. Bu anayasa, Zinoviev ve Kamenev'in idam edilmelerinden aylar sonra, Kasım 1936'da, Sovyetlerin bir sonraki kongresinde kabul edilecekti. "Dünyanın en demokratik anayasası olan", "Stalin Anayasası" diye adlandırılacaktı.

Kirov'un öldürülmesinden önceki ve sonraki durumu tasvir ederken, Çar otokrasisi içinde kendini göstermiş olan geleneksel siyasî şekilden [modelden] söz etmiştik. Bolşevikleri Çarlık Rusya'dan ayıran derin uçurum dolayısıyla, böyle bir karşılaştırmanın zoraki ve mübalağalı olduğu söylenebilir. Ne var ki, bu karşılaştırmaya ilk değinen kimse, bizzat Lenin'dir. Yaptığı son konuşmalardan birinde; uygarlık seviyesi, fethettikleri ülkenin insanlarından daha düşük olan fatihlerin başına ne-

ler geldiğini hatırlatmıştı taraftarlarına. Yenilgiye uğrayan millet, fatihlere kendi uygarlığını kabul ettiriyordu. Sosyal sınıflar arasında da, buna benzer bir durum olabileceğini söylemişti Lenin. Bolşevikler, büyük toprak sahiplerini, kapitalistleri ve Çar bürokrasisini yenilgiye uğratmışlardı. "Onların kültürü [yani, yenilgiye uğratılan sınıfların kültürü], gerçekten çok düşük ve zayıftır" diyordu Lenin, "ama, yine de, bizim kültürümüzden daha yüksektir. Çok düşük ve zavallı olmasına rağmen, bu kültür bizim sorumlu komünist idarecilerimizin kültüründen yüksektir." (*)

Lenin, Çarlık Rusyasının, zafer kazanmış Bolşevikliğe kendi metodlarını ve değerlerini kabul ettirişinin ancak başlangıcını görmüştü. Geçmiş, kendisinden uzaklaşmak için cesur bir çaba gösteren nesilden intikamını almıştı ve bu intikam, özellikle ikinci ihtilâl süresinde en yüksek noktasına ulaştı. Rus tarihinin taşıdığı bu paradoks, Stalin'in kişiliğinde, elle tutulur hale geldi. Lenin'in sözünü ettiği bu "sorumlu komünist idareci" leri, yani, Rusya'nın eski yöneticilerine nispetle "kültür" bakımından zayıf olan ve bundan ötürü, pek farkına varmadan, eski yöneticilerin âdetlerini ve alışkanlıklarını taklit eden idarecileri, herkesten daha iyi temsil ediyordu Stalin. Tarih bakımından kaçınılmaz olan bu süreç [vetire], Stalin'in siyasî fizyonomisindeki değişikliklerde yansıyordu; Çarların Kremlin'inden hüküm süren Güreü Bolşeviğinin yüzünde, sadece bir tane değil ama birçok büyük Çar'ın yüz çizgileri yeniden canlanmıştı sanki. Bir aralık, Demir Çar Birinci Nikola'ya benzemişti tıpkı. Bir başka sefer, Büyük Petro'ya benzemişti. Stalin de, Büyük Petro'nun, Petersburg'u, kuruculanının kemikleri üzerinde yükselttiği gibi kurmuyor muy-

(*) **The Essentials of Lenin**, c. II, s. 789.

du sanayi Rusya'sını? İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise, Birinci Aleksander gibi davranacak ve onunkine benzer tavırlar takınacaktı. Muhaliflerini ortadan kaldırdığı bu büyük tasfiyeler çağında ise, *boyar*'lara [asillere] karşı sert davranan Korkunç İvan'a gittikçe daha fazla benziyordu. Stalin'in, sanayi tesislerini olduğu kadar hapishaneleri de kontrol etmekle görevli bulunan siyasî polisi, İvan'ın, yükselişini emniyet altına almasını sağlayan arazi sahibi muhâfızlar teşkilâtından yani *opriçina*'dan pek farklı değildi. Stalin'in Troçki ile giriştiği çatışmada, İvan ile *boyar*'ların âsi lideri Prens Kurbski arasındaki ateşli mücadelenin belli belirsiz yankılarını bulmak mümkündür. On altıncı yüzyılda olduğu gibi, şimdi de, "bir idam infaz edilmeden günün geçmesi için, dehşete kapılarak dua ediyordu" Moskova halkı. Tarihin bu intikamında, ileriye doğru yürüyen halkı, yakın geçmiş değil de çok eski geçmiş izliyor ve yakalıyordu sanki. Kendini ortaya koyan şey, çözülme devrinde olan Çarlığın son dönemlerdeki daha yumuşak ve "liberal" havası değil; imparatorluk kuran Çarların daha önceki dönemlerdeki öncü ve yırtıcı zihniyetiydi. Geçmişin, hali baskı altına alışındaki sertlik ve insafsızlık, ihtilâlin, geçmişi bir yana itmek zorunda kalışındaki kararlılık ile eşanlıydı.

Ama Stalin'de, ihtilâlci unsur ve özellikle Lenin'den gelen çizgiler geleneksel özelliklerle garip şekilde bir araya toplanmıştır. Ve bu bir araya toplanış, Stalin'i, çağının en güç anlaşılır şahsiyeti haline getirmiştir. Geçmiş, ihtilâli silmemişti. Kendi şekillerini ve modellerini, yeni bir sosyal cevhere kazımıştı daha çok. Cromwell'in, "Lord Protector" [Naib Lord] ya da Napolyon'un "İmparator" olması gibi, Stalin de ihtilâlin koruyucusu ve yeddiemini olarak kalmıştı şimdi. İhtilâlin millî kazançlarını pekiştirmiş ve genişletmişti. "Sosyalizmi kurmuş-

tu", ve muhalifleri bile, otokratik yönetimini eleştirmekle birlikte, Stalin'in yapmış olduğu ekonomik reformlardan çoğunun, sosyalizm için gerçekten önemli ve temel reformlar olduğunu kabul ediyorlardı. Demek ki, geçmişin intikamı, Stalin'in sosyal programında değil, hükümet yönetimi tekniğinde kendini göstermişti. Çarlığın "aşağılık ve sefil" geleneği, aslında, bu alanda ağır basmıştı.

Stalin'in iktidar [yönetim] tekniğinin, topluma karşı duyduğu güvensizliği ve topluma kötümser bir şekilde yanaşmasını dile getirdiğini ve bu tutumunu açığa vurduğunu biliyoruz. Stalin'e göre, sosyalizm, ikna yolundan çok zorlama ile kurulacaktı. Hattâ Stalin, kimi zaman ikna yoluna başvurduğunda bile, açıklayıcı ve bilgi verici delillerden çok, propagandayı tercih etmişti. Başka bir deyişle, bütün çağların ve ülkelerin yöneticilerinin, halklarını boyunduruk altında tutmak için kullandıkları aldatmacalara başvurmuştu. İhtilâl, halka güvenmek gerektiğini; yani emekçi sınıflara inanmak gerektiğini ve yol gösterici ilkesinin bu olduğunu ileri sürmüş olduğu ve siyasî aldatmanın, sadece sınıf baskısına hizmet eden bir araç olduğunu söylediği için; geçmişin intikam alışı, büyük bir fikir çatışmasının ortaya çıkmasına, gerçek bir manevî buhranın doğmasına yol açmıştı ve bu durum, en sonunda, söz konusu olan nesilde, komünizmin çehresinin değişikliğe uğraması sonucunu doğurmuştu. Topluma sadece yukarıdan şekil vermeye karar vermiş olan otorite ile, kendi kendini belirlemek hürriyetini arzu eden toplum arasındaki uzun süreli çatışmanın sonuydu bu.

Sözünü ettiğimiz çatışma sadece Rus ihtilâline has değildi. Gerçekten de, bütün ihtilâllerde ve dinî inançlarda görülüyordu bu çatışma. Engizisyon Mahkemesi Başkanı ile Hazreti İsa arasında, Dostovyevski'nin *Karama-*

zof Kardeşler adlı romanında geçen derin, kasvetli ve tutkulu çekişmenin özünü bu çatışma teşkil etmektedir. Dostovyevski'nin Engizisyon Mahkemesi Başkanı gibi, Stalin de, İncil'e karşı isyan halinde bulunan Kiliseyi temsil etmektedir. Engizisyon Mahkemesi Başkanı, Hazreti İsa'nın, ileri sürmüş olduğu öğretiyi, insanoğluna olan inancı; insanoğlunun hürriyet rüyâsı ve hürriyet içinde yaşama konusunda gösterdiği gururlu ve cesur yatkınlık üzerine temellendirmiş olduğunu ileri sürüyordu. Bundan ötürü, Şeytanın baştan çıkarmalarını reddetmiş ve insanoğlunu, bu insanoğlunun içindeki köleye seslenerek doğru yola getirmeye kalkışmamıştı Hazreti İsa. Ama Hıristiyanlık Hazreti İsa'ya uygun bir yaşantı gerçekleştiremezdi. Hazreti İsa yeniden yeryüzüne indiği zaman, Engizisyon Mahkemesi Başkanı kendisine şöyle demişti; "Senin işlerini [amellerini] düzelttik biz ve onları; mucize, sır ve otorite üzerine temellendirdik... Ve insanlar, yeniden bir sürü gibi güdülmekten hoşnut kaldılar; yüreklerinin üzerinden, o korkunç armağanın [yani hürriyetin]; kendilerine bunca acı vermiş olan o armağanın kaldırılmasından sevinç duydular. Böyle öğretmek ve davranmakta haklı değil miydik? Söyle! Güçsüzlüğünü farkedip, yükünü severek hafiflettiğimiz ve iznimizle de olsa, zayıf tabiatına günah işlemek iznini bile verdiğimiz zaman, insanlığı sevmedik mi? Sen bizi engellemek için niçin geldin şimdi?"

Engizisyon Mahkemesi Başkanı, sözlerine şöyle devam ediyordu;

"Yine söylüyorum sana; benden tek bir işaret alan bu itaatkâr sürünün, bizi engellemek amacıyla gelmiş olmandan dolayı, üzerinde seni yakacağım odun yığınına, yarın, ateş parçalarını nasıl yağdırdıklarını göreceksin. Gerçekten de, bizim ateşimizi en fazla hak etmiş olan biri varsa, o da sensin. Yarın yakacağım seni." Engizis-

yonun, hapis hücresinde, Hazreti İsa, "İhtiyara hafifçe yaklaşarak, doksan yaşının kansız dudaklarından öpüvermişti onu." Sanki Hazreti İsa da, kendi Kilisesinin, insana karşı duyulan saygıdan ve insan hürriyetinin kabul edilmesi ilkesinden; mucizeye, sırra ve otoriteye dönmüş olmasına rıza gösteriyordu.

Birçok inanç böyle bir dönüş [ihtida] geçirmişti ve bundan, Bolşeviklik de kaçınamamıştı. Stalin kendi batınî felsefesini açıklamak zorunda kalsaydı, şüphesiz ki, Rusya'nın, Ekim İhtilâli tarafından gösterilmiş olan "doğru işi [ameli]" düzeltmesinin mutlaka gerekli olduğunu ve bu ihtilâli; ilk benimsemiş ve dile getirmiş olduğu inancından, yani proletere; onun hürriyetine, ilerlemesine ve dayanışmasına iman etmek eğiliminden ve inancından kurtarmanın [temizlemenin] zorunlu olduğunu açıkça söyleyecekti. Engizisyon Mahkemesi Başkanının sözleri başka bir şekle sokarak, "ancak seçilmiş kişilerin ve güçlülerin bu inanca dayanarak hareket edebileceklerini, ama insanlığın, çok zayıf olduğunu; ekmek ve otorite için can attığını" ileri sürecekti. Sosyalizmin kurucularının yüzüne, tedirgin ve karanlık bir şekilde bakarak, "Niçin engellemeye geldiniz bizi?" diye soracaktı.

Stalin, küçük düşmüş ve yorulmuş olmalarına rağmen, eski ihtilâlci neslin, mucize, sır ve otoriteyi genellikle kabul etmeyeceğini ve kendisini, Bolşevikliğin ilk prensiplerini tahrif eden bir kimse, bir gasp edici olarak göreceklerini biliyordu. Eski Bolşevikler Derneğini, Eski Siyasî Mahkûmlar Derneğini ve Komünist Akademisini lağvetmişti Stalin. Eski Bolşeviklik ruhunun son sığınağıydı bu topluluklar. Bu davranışlar, "eski-Menşevik" Troçki'ye karşı eski tüfek Bolşevikler adına mücadeleye girişmiş olduğundan beri, geçtiği yol döneme-

cini gösteriyordu. Şimdi, genç nesle (bu neslin tedirginlerine değil, daha çekingen olan ve önem taşıyan kütlesine) başvuruyordu. Bu kütle, bilgi edinmek ve sosyal bakımdan ilerlemek için can attığı halde, Bolşevikliğin aslî fikirlerini pek az ya da hemen hiç bilmiyordu ve bunları öğrenmek için de canım sıkmıyordu. Bu daha genç nesil, çeşitli muhalefetlerin liderlerini ya şamar oğlanı ya da dövünen kimseler olarak görmüştü daima ve bundan daha öncesini de hatırlamıyorlardı zaten. Bu nesil, çocukluğundan beri, Stalin'i, sır ve otorite içinde görmeye alışmıştı. Parti sekreterleriyle sabırlı bir şekilde konuşan, kolayca yanına yaklaşılabilen ve yardımlarda bulunan bir kimse olmaktan çoktan çıkmıştı Stalin. Parti binasının merdivenlerinde, onların dertlerini sabırlı bir şekilde dinlediği görülmüyordu yıllardır. Şimdi, halkın karşısına pek nadir çıkıyordu; ve arkasında kalabalık bir maiyet bulunuyordu. Maiyet mensupları, eski saray erkânı gibi, şaşmaz bir sıra içinde ve belli bir mesafeden izliyorlardı Stalin'i. Kalabalık karşısında da nadiren konuşuyordu; ve söylediği her söz, tarihin bir dönüm noktası gibi gösteriliyordu. Bir otokratın buyruklarını andıran bu sözler, gerçekten de, her meslekten insan için, pratik bir anlam ve önem taşıyordu. Kişiliğinin uzaklığı ve etkisinin her yerde hissedilişi, özellikle daha genç neslin gözünde, Stalin'in görüntüsünü, doğulu hükümdarların halklarını etkiledikleri o korku verici renge bürüyordu.

Stalin'in çevresindeki maiyet, kendi Politbürosuydu şüphesiz. Ve bu Politbüro, her anlamda, "onun" Politbürosuydu. Çünkü bu Politbüro için seçmiş olduğu adamlar, bir liderin nasıl olması gerektiği hakkındaki fikrine uygun düşüyorlardı. "Yeni tip liderin" bir edebiyat ve fikir adamı olmaması gerektiğini, daha 1925'te yazmış-

tı Stalin. Lider, sosyal demokratik alışkanlıkların altında ezilmemiş bir kimse olmalıydı. Saygı duyulacaktı kendisine. Aynı zamanda, korkulacaktı liderden. Molotov, Kaganoviç, Voroşilov, Kuibyşev, Kossior, Rudzutak, Mikoyan ve Andreyev gibi liderlerin hemen hepsi, işlerine bağlı ve pratik görüşlü idarecilerdi. Hiçbiri yabancı ülkeleri tanımamıştı; tıpkı Stalin gibi, hepsi de Rusya'da yetişmiş Bolşeviklerdi (*). Bu liderlerin çoğu, Stalin tarafından yüksek mevkilere getirilmiş sıradan kimselerdi. Ama yıllar geçtikçe, yüklendikleri sorumluluklarla birlikte, bilgileri ve tecrübeleri de arttı. Politbüro, belli bir anlamda biricik hükümet okuluydu. Büyük siyasî ve diplomaktik kararlardan, taşra otoritelerinin karşılaştığı güçlüklere kadar; ülkenin bütün işleri, bu kurulda tartışılıyordu ve bu kurul, sürekli olarak toplantı halindeydi. Bakanlıklar arasındaki bitip tükenmez kavgalarda, son söz, Stalin'e aitti. Stalin, oturumlarda başkanlık bile etmiyordu. Tartışmaları, sesini çıkarmadan dinliyor ve yarı şakacı yarı tehditkâr bir halk adamı tavrıyla ya da âni ve sabırsız bir hareketle çözüm yolunu açıklıyordu. Şu ya da bu sanayi kolunda, şu ya da bu tarım kolunda, eğitim meseleleri üzerinde ya da orduda kullanılması gereken silâhlar konusunda şahsen karar vermek zorunda olan bu birkaç kişi, çeşitli alanlar hakkında o kadar ayrıntılı bilgiler edinmişlerdi ki, daha az merkezî bir sistemde çalışan idarecilerin bu ölçüde bilgi edinmeleri imkânsızdı. İkinci Dünya Savaşı sırasında, devâsa savaş makinasının teknik ayrıntılarını kavramak konusunda Stalin'in göstermiş olduğu olağanüstü başarı karşısında,

(*) Özellikle Molotov tarafından kullanılan ve muhalefet liderlerine yöneltilen bir itham, bu liderlerin Rus toprağından [gerçeğinden] ayrı düşmüş mülteciler olmalarıydı. Emil Ludwig ile yaptığı görüşmede, Stalin de bu husus üzerinde durmuştu.

yabancı devlet adamlarının ve generallerinin hayret etmeleri tabiiydi. Ama bu aşırı-merkezîleşmiş hükümet metodunun, çok tehlikeli mahzurları da vardı. Bu metot, idarenin her kademesinde bulunanların yüreğine, insiyatifle davranmak ya da sorumluluk yüklenmek konusunda korku salmıştı. Her görevliyi bir çark dişlisi haline getirmişti; kimi zaman, bütün idare mekazinmasının durmasına yol açmıştı. Daha da kötüsü, baştaki kimse gerektiği zaman düğmeye basmak başarısı gösteremediğinde, atalet kuvvetiyle, bütün mekanizmanın yanlış yönde hareket etmesine sebep olmuştu. Böylece, bütün idarî mekanizma, büroktratik iki yüzlülükle öylesine kösteklenmişti ki, bir yığın büyük hiciv yazarına kolayca malzeme sağlayabilirdi bu durum. Ama hiciv yazarları da, sorumluluktan korktukları için, elleri kolları bağlı oturuyorlardı.

Siyasî hayatla ilintili bütün konularda istediğini kabul ettirmekle tatmin olmayan Stalin, neslinin biricik manevî lideri olmak da istiyordu. Bu istek, Rusya'nın entellektüel seçkinlerini vesayeti altına almasından daha önceleri, bu seçkinlerin kendisine önem vermeyişlerinden ve vesayeti altına girdikten sonra bile; bilim, felsefe ve sanat konusunda ileri sürdüğü fikirleri, hiç olmazsa başlangıçta, istihza ile karşılamalarından ileri geliyordu bir bakıma. Bundan başka, Stalin, sapkınlığı [dalâleti], siyaset ve ekonomi alanlarından dışarı atmıştı ama felsefî ve edebî dergilerde bu sapkınlık dolu imaların kaynaşıp durduklarını görmüştü. Bu alanlara girmek cesaretini göstermesi, siyasî bir zorunluk olmuştu Stalin için. Aslında, Marksizm, siyaset, felsefe ve edebiyat arasındaki mesafeyi kısaltmıştı. Stalin ise, bunlar arasındaki karşılıklı ilintiler konusundaki Marksist görüşü, aşırı ölçüde basitleştirmişti. Bilimin, tarihin ve sanatın

değerini, siyasetin hizmetçileri haline geldikleri yere kadar alçaltmıştı. Yeni bir ekonomik ya da siyasî talimat verdiği zaman; tarihçiler, filozoflar ve yazarlar, son yazdıkları eserde, liderin son sözlerine aykırı düşen bir şey olup olmadığını dikkatli bir şekilde kontrol etmek zorunda kalmışlardı.

Tarihçilerin durumu hepsinden kötüydü. Daha 1931'de yazdığı ünlü "*Proletarskaya Revolutsia* Yayın Müdürüne Mektup" unda, tarihçileri iyice haşlamıştı Stalin. İlıtilâl tarihi alanında uzmanlaşmış olan dergi, "Troçkist kaçak mala" yer vermişti sütunlarında. Son yılların tarihi, muhaliflerden söz ederken, bunları, Stalin'e uygun gelecek biçimde ele almalı ve yeniden yazılmalıydı. Bu yapılmıştı. Mücadele şiddetlendikçe, Genel Sekreterlik tarafından dikte ettirilen tarihî açıklamalar, Stalin'in muhaliflerini yeterince küçük düşürücü görülmemeye başlanmıştı. Bundan ötürü, bir tarihî açıklamamn ardından bir başkasını ortaya koymak gerekmişti. Siyasî nedenlerden ötürü, eski geçmişe karşı gösterilen resmî tavır da değişikliğe uğruyordu. Rusya'nın eski tarihi de yeniden yazılmalıydı. Edebiyat eleştirmesi konusunda, Troçki derin bir etki yapmıştı Rusya'da. Bu etkiyi, resmî otoritesine dayanarak değil, bizzat eleştirmeciliğine dayanarak yapmıştı. Troçkist edebiyat eleştirmesi okulunun da topyekün kökünden sökülmesi gerekiyordu. Felsefeciler, Marksist diyalektiği, Plehanov'un yazılarına dayanarak açıklıyor ve öğretiyorlardı. Menşeviklerin lideri olan Plehanov'a karşı siyasî alanda mücadele etmiş olmasına rağmen, bu düşünürün felsefî eserlerinin büyük bir değer taşıdığım söylemişti Lenin. Stalin, felsefe profesörlerini ve okutınanlarını makamına çağırarak, benimsedikleri "çürümüş liberalizm" dolayısıyla çatmıştı onlara. Profesör Deborin ve öğrencilerinden birçoğu, üni-

versitelerden ve dergilerden uzaklaştırıldılar. Fikre karşı zor kullanıldığını gösteren birçok örnek daha bulunabilir bu konuda. Bütün bunların sonunda, edebiyat eleştirmecileri, tarihçiler ve felsefeciler, "sevgili lider" i, çağlarının ve bütün çağların en büyük edebiyat eleştirmecisi, tarihçisi ve bilim adamı olarak göklere çıkardılar. Disraeli, Kraliçe Victoria'ya şöyle yaltaklanmıştı bir kere: "Haşmetmeapları, edebiyatçıların başıdır." Ama ne Macaulay ne de Carlyle'dan, Kraliçe Vivtoria'nın üslûbuyla yazı yazması istenmemişti. Ne var ki, Genel Sekreter [Stalin], edebiyatçıların başı ilân edilince, "Stalin gibi yazmak", Sovyet yazarlarının ödevi olmuştu artık.

Bundan sonra olup-bitenler, Rus edebiyatı yıllıklarının çirkin ve karanlık bir sayfasını teşkil eder. Stalin'in şahsî üslûbu, Rusya'nın millî üslûbu haline gelmişti sanki. Herhangi bir yazar ya da denemecinin, Stalin'den doğrudan doğruya cümle almadan bir ya da iki paragraf yazı yazması büyük bir cesaretti ve iş bununla bitmiyordu. Yazar, kendi cümlelerinin de, üslûp ve kullamlan kelimeler bakımından, Stalin'den alınan metne mümkün olduğu kadar benzemesine dikkat etmek zorundaydı. Böylece, Rus basınında ve dergilerin çoğunda, anlatılması güç tatsız bir yeknesaklık hüküm sürmeye başladı. Hattâ konuşma dili bile inanılmayacak ölçüde "Stalinize" oldu; hiç olmazsa, ideoloji ve siyaset konularında konuşulduğu zaman böyleydi bu.

Stalin, edebiyat bakımından istidatlı olsaydı, bir millete hükmeden insanın üslûbunun bu milletin hâkim üslûbu olmasına yol açan bu anormalliği biraz daha fazla hoşgörüyle karşılamak mümkün olurdu belki. Oysa, millî üslûp, katı ve bezdirici tekrarlarla; sözde bilimsellik iddialarıyla yanyana yer alan avam kabalığıyla: gramer ve mantık bakımından tutarsızlıklarla yüklü özel

bir lehçe haline gelerek yozlaştı. Yükselişinden sonra, Stalin'in üslûbu eskisinden daha kaba hale geldi. Stalin'in oynadığı büyük ve dramatik rol ile, yazılarındaki ve nutuklarındaki tatsız ve battal üslûp (Rus halk hicvinden aldığı bir örnekle ya da kaba bir şakayla canlandırmaya çalışmakla yetiniyordu bu üslûbu), arasındaki karşıtlık gerçekten şaşırtıcıdır. Stalin'in üslûbundan rasgele seçilmiş bir örnek verelim:

(On yedinci kongrede yaptığı konuşmanın son bölümlerinden biridir bu.):

Davayı ne tarafa yöneltmek gerektiğini sadece bizim Partimiz bilmekte ve başarılı bir şekilde yol göstermektedir ona. Partimiz, üstünlüğünü neye borçludur? Üstünlüğünü; Marksist bir parti; Leninist bir parti olmasına borçludur. Üstünlüğünü; bütün işlerinde, Marx'ın, Engels'in ve Lenin'in ilkelerine uygun olarak yönetilmesine borçludur. Bu ilkelere bağlı kaldığımız ve bu pusula elimizde olduğu sürece, işlerimizde başarıya ulaşacağımızdan şüphe edilemez."

"Batıda bazı ülkelerde Marksizmin ortadan kaldırılmış olduğu söylenmektedir. Marksizmin, Faşizm diye bilinen milliyetçi burjuva eğilimi tarafından ortadan kaldırıldığı söylenmektedir. Besbelli ki, saçma bir sözdür bu. Tarih bilmeyen kimselerden başkası böyle söz söylemez. Marksizm, işçi sınıfının temel menfaatlerinin bilimsel ifadesidir. Marksizmin ortadan kaldırılması için, işçi sınıfının ortadan kaldırılması gereklidir. Oysa, işçi sınıfını ortadan kaldırmak imkânsızdır. Marksizm, ortaya çıkalı seksen yıldan fazla oldu. Bu süre içinde, yüzlerce burjuva hükümeti, Marksizmi ortadan kaldırmaya çalıştı. Peki ne oldu sonunda? Burjuva hükümetleri gelip geçtiler ama Marksizm hâlâ ayakta (*Şiddetli alkışlar*). Ayrıca, Marksizm, yeryüzünün altıda birinde tam bir za-

fer kazandı. Hem de bu zaferi, Marksizmin tamamen ortadan kaldırılmış olduğu sanılan ülkede elde etti. *(Şiddetli alkışlar).* Marksizmin tam anlamıyla zafere ulaşmış olduğu ülkenin, bunran ve işsizlik nedir bilmeyen biricik ülke olması ve faşist ülkeler de dahil olmak üzere bütün öteki ülkelerde dört yıldır bunranların ve işsizliğin hüküm sürmesi bir tesadüf olarak görülemez. Hayır yoldaşlar, bir tesadüf değildir bu. *(Uzun alkışlar).*

"Evet yoldaşlar, bizim başarılarımız, Marx, Engels ve Lenin'in bayrağı altında çalışıp savaşmamızdan ötürüdür."

"Bundan çıkan ikinci sonuç da şudur: Marx, Engels ve Lenin'in yüce bayrağına sonuna kadar bağlı kalmalıyız. *(Alkışlar)*" (*)

Tarihçiler, Tolstoy, Çehov, Plehanov ve Troçki gibi fikrî liderler yetiştirmiş olan bir milletin edebiyatının ve dilinin bu kadar yozlaşması karşısında hayrete düşeceklerdir. Bu durum ile, Rousseau, Voltarie ve Ansikiopedistler gibi büyük insanlar yetiştirmiş bir başka edebiyatın; ihtilâl, imparatorluk ve Restorasyon dönemlerinde içine düştüğü büyük yozlaşma arasında bir benzerlik bulacaklardır belki de. Rusya'da olduğu gibi, Fransa'da da, olağanüstü bir manevî enerji çabasının ardından halsizlik ve uyuşukluk gelmişti. Ama Stalinizmin kültür açısından taşıdığı önemi, edebiyat ve sanat üzerinde yapmış olduğu kötü etkiye dayanarak ölçemeyiz sadece. Unutulmaması gereken husus, Stalin'in yapıcı ve yıkıcı etkileri arasındaki çelişmedir. Okumuşların manevî hayatını merhametsiz bir şekilde sathîleştirmesine rağmen, daha önce gördüğümüz gibi, uygarlıktan yoksun geniş halk kütlelerine uygarlığın temel unsurlarını sağlamıştı Stalin. Onun etkisi altında, Rus kültürü derinliğinden

(*) J. Stalin, **Problems of Leninism**, s. 517-18.

kaybetmiş ama genişlik kazanmıştı. Rusya'da uygarlığın bu şekilde yaygınlaşmasının ardından derinlemesine bir gelişmenin ortaya çıkacağı ve bu dönemde yeni bir neslin, Stalin çağının barbar acayipliklerine, gönül rahatlığı ile bakabileceği hakkında kehanette bulunulabilir. Stalin'in üslûbunun, iyice öğrenim görmemiş olan ve mujikleri olduğu gibi bu mujiklerden türeyen bürokrasiyi de, anarşi dolu yoksulluklarından ve bilgisizliklerinden zorla kurtarmak zorunda bulunan bir yöneticiye özellikle uygun düştüğü, o zaman söylenebilir belki.

Bütün bunların, kültür açısından, Avrupa Rusya'sının geri kalmış Asyaî ve yarı-Asyaî çevre bölgeleri karşısında, nisbî bir gerilemeye uğramış olmasını ifade ettiğini söylersek; aynı meseleye, bir başka açıdan yanaşmış oluruz. Avrupa Rusya'sının standartları alçalmış ve Asya'nın standartları yükselmişti gerçekten. Bağımsız düşünceleri ile dikkati çeken ve fikrî meselelerde gösterdikleri ciddiyet ve atılım bakımından Batı Avrupa'daki benzerlerini geride bırakan Leningrad ve Moskova aydınları; bilgiçlik dolu özlemlerini bir yana bırakarak Kırgız ve Başkır bozkırlarından üniversitelere yığın yığın gelen daha genç ve daha görgüsüz kardeşleriyle uzlaşmaya hazır halde bulunmak zorundaydılar. Avrupa ile Asya'nın sınırından gelmiş bir liderin yönetiminde, Avrupa Rusya'sı Asya'nın içinde erir gibi oldu; buna karşılık Asya Rusya'sı da önemli ölçüde Avrupalılaştı. Bu karşılıklı içiçe geçme ve erime, bir bakıma kaçınılmaz bir şeydi ve yararlıydı. Ama bu durum, milleti fikrî bakımdan iyice yoksullaştıracak noktaya kadar ulaşmıştı çoğunlukla. Kollektifleştirilmiş tarım temeli üzerinde, sosyal farklılaşmanın ve eşitsizliğin doğmasına önayak olan Stalin'in, manevî ve fikrî meselelerde kaba ve zorba bir eşitleştirmeci gibi davranması gariptir. Stalin kasıtlı olarak böyle davranmıyordu (nitekim, bilimleri ve

sanatları kendine göre, korumuştu); fikir ve sanat alanında orijinaliteye karşı güven duymadığı için böyle davranıyordu. Çünkü bunda, bir ortodoksluktan-çıkış seziyordu her zaman.

Böylece, Rus şiiri ve romanı bile eski parlaklığını kaybetmişti. Resmî eleştirmeciler, "Bir Sovyet Tolstoy"u verin bize diye bağırıp çağırmışlardı yıllarca. Ama Sovyet Tolstoyu bir türlü ortaya çıkmadı. Hayatın, epik roman sanatı içinde ele alınıp dile getirilemeyecek kadar büyük değişikliklere uğraması, Sovyet Tolstoy'unun ortaya çıkmayışının bir nedeniydi belki. Bir başka nedeni de, "Artık susamıyorum" demek hürriyetine sahip olmadığı bir çevrede bir Tolstoy'un yetişememesiydi belki. Çağdaş Rusya'nın en orijinal iki şairi, yani Yessenin ve Mayakovski, intihar etmişlerdi. En iyi yazarlardan bazıları susmayı tercih etmiş ya da susturulmuştu. Geçmiş çağların ihtişamının bir örneği olarak, Maksim Gorki, proleter kültürünün babası olarak alkışlanıyordu ve Stalin'in yakın arkadaşı olarak da, 1930'ların ilk yarısında hayatını sürdürüp durmuştu. Stalin ile Gorki arasındaki arkadaşlığın gerçek bir fikir arkadaşlığı olduğu söylenemezdi pek. Stalin fikrî ve manevî otoritesinin bir başkası tarafından desteklenmesine muhtaçtı. Ve bu kimsenin otoritesinin genel olarak kabul edilmiş olması da gerekliydi. Yeraltı faaliyeti günlerinden beri Lenin'in yakın dostu olmuştu Gorki. Stalin, liderliğin öteki sıfatlarından birçoğu gibi, bunu da tevarüs etmenin akıllıca bir iş olacağını düşünmüştü. Öte yandan, Gorki, Lenin ile birçok kere sert kavgalara girişmişti ve Lenin, hiç bir politikacıdan duymaya tahammül edemediği sözlerine tahammül etmişti Gorki'nin. Bolşevikliğe duygusal bakımdan bağlı olan ve Lenin'e karşı giriştiği eski saldırılardan ötürü vicdan azabı çeken yaşlı yazar, Lenin'in halefi ile kavga etmemeye ka-

rar vermişti. Oysa Lenin'in halefî, herhangi bir kavgada hoşgörüyle davranmaya hazır değildi. Gorki kimi zaman Stalin'i yumuşatmaya çalışıyordu. Hattâ, Stalin ile Kamenev'i uzlaştırmak için teşebbüste bile bulunmuştu. Ama sonunda vazgeçmişti bunlardan. Gorki, 1936 yılında öldü. Ölümüyle birlikte, ihtilâl-öncesi yazarlarının büyük geleneği de son bulmuş oluyordu.

Gorki'nin ölümünden sonra ve tasfiyelerin en şiddetli noktasına ulaştığı çağda, Moskova'da, bir süre göklere çıkarılan iki şair peydahlandı. Bunlar, Kazak Cambul Cabayev ile Kafkasyalı Süleyman Stalski'ydi. Her ikisi de Doğu halk şairlerinin sonuncularıydı; yaşları doksanı geçmiş, bilgisiz, uzun sakallı, pitoresk görünüşlü geç kalmış Homeros'lardı bunlar ve halk türküleri besteliyorlardı. Harplarının eşliğinde, Lenin'in Anıt-kabrinde Stalin'i övmek için, yaşadıkları dağlık bölgelerden ve bozkırlardan Moskova'ya gelmişlerdi.

Avrupa Rusya'sının Asya Rusya'sı içinde erimesi, Rusya'nın bir bütün olarak, Avrupa'dan manevî bakımdan ayrılması ve bir başına kalması sonucunu doğurdu. Komünizm ile kapitalizm arasındaki uzlaşmazlık, bu ayrılma ve bir başına kalmayı kısmen açıklayabilir ancak. Çünkü, uzlaşmazlığın daha az şiddetli olmadığı 1920' lerde, Rusya'nın manevî dünyası, Avrupa düşüncesinin ve sanatının ilerici etkilerine alabildiğine açık durumdaydı. Bu bir başına kalma, 1930'ların özel havası tarafından pekiştirilmiş ve büyük tasfiyeler sırasında ise, eksiksiz olarak gerçekleşmişti.

Kirov'un öldürülmesinin ardından gelen mahkemelerden ve sürgünlerden sonra, rejim, bir kere daha yumuşuyor gibi görünmüştü. 1935 yılının ikinci ve 1936'nın ilk yarısında, ikinci beş yıllık planın başarıları ve yapılacak olan anayasa reformu halkın dikkatini çeken

başlıca konulardı. Stalin, "yeni ve mutlu" hayatları için kendisine teşekkür eden Stakhanovcu işçilerin, başarılı *kolhoz* çiftçilerinin ve bunların çoluk çocuğunun arasında beşuş bir çehreyle, daha sık görünmeye başlamıştı. Halk şenliklerinde bulunuyor, başarılı atletlere ödüllerini veriyor, çocukların sunduğu çiçekleri alıyor ve fotoğraf karşısında çeşitli saflık ve sevimlilik dolu pozlar veriyordu. Herşey, uzun bir siyasî yumuşaklık döneminin geleceğini vaad ediyor gibiydi. Eski muhalefetin liderlerinden Zinoviev, Kamenev ve Smirnov, Vekhne-Uralsk hapishanesinde bulunuyorlardı ama bir kere daha serbest bırakılacaklarını umuyorlardı. Buharin, Radek ve Sokolnikov ise, anayasa komisyonunda Stalin ile birlikte çalışıyorlardı. Buharin, *İzvestiya*'nın başyazarıydı ve Radek, Kremlin'in dış politikasını gazetelerde açıklayan ve yorumlayan biricik yazardı. Piatakov, Ağır Sanayi Komiseri ve ağır sanayiin gerçek teşkilâtlandırıcısıydı. Eski başbakan Rykov, Posta Telgraf Komiseriydi; Rakovski, Krestinski, Karahan, Raskolnikov, Antonov-Ovseenko, Rozengolz, Yureniev ve Bogomolov gibi, Stalin'le uzun bir süredir barış halinde bulunan daha bir çokları; yabancı ülkelerde sefir, özel elçi ya da ticaret heyeti başkanı olarak görevli bulunuyorlardı. Hattâ Gürcistan'da bile, Lenin'in zamanında Stalin'e karşı çıkmış olan eski muhalifler affa uğramış gibi görünüyorlardı. Bunların başlıca lideri olan Budu Mdivani, Gürcü Hükümetinin başbakan yardımcısı olarak yeniden görev başındaydı. Stalin ile ordu liderleri arasındaki ilişkiler yolunda gidiyor gibiydi. 1936 yılında, ordu, sürekli olarak silâh altında bulunan bir kuvvet halinde yeniden teşkilâtlandırılmış; eski rütbeler ve ihtilâl-öncesi disiplin yeniden uygulanmıştı. Beş askerî lider, yani Tukaçevski, Yegorov, Blücher, Voroşilov ve Budyeni, Mareşalliğe terfi etmişlerdi.

Ne var ki, Partinin ve idare kadrosunun alt kademelerinde, şiddetini kaybetmeden devam ediyordu tasfiyeler. 1935 yılının sonlarına doğru, Pravda ve İzvestiya hemen bütün Rus ve Ukrayna şehirlerinde gizli teşkilât hücreleri bulunduğu hakkındaki söylentilerle doluydu. İşçiler arasında, Stakhanovcu metotlara yani fabrikadaki çalışmanın entansite bakımından arttırılmasını ve verime göre tediyede bulunulmasını öngören metotlara karşı bir muhlefetin ortaya çıkmış olduğunu yazıyordu gazeteler. İşçiler, bazı yerlerde, Stakhanovculara saldırmışlar hattâ birkaçım öldürmüşler ve makinaları kırmışlardı. Sanayide yeni çalışmaya başlayan mujikler, beceriksizlikleri ya da çocukça davranışları yüzünden, ellerindeki aletleri bozuyor ya da kırıyorlardı çoğunlukla. Arıza yaptığı için yürümeyen makinasını, çekiçle ya da baltayla vurarak harekete geçirmek istiyen mujikler vardı. Rusya'nın geriliğinin, cahilliğinin ve umutsuzluğunun, cebrî sanayi ihtilâlini durdurmak için yaptığı "sabotaj" dı bu. Uzun yıllardır, sanayii teşkilâtlandırmış olan Piatakov'u ya da muhalefetin eski liderlerinden birini, sabotaj yapmakla itham etmek kimsenin aklından geçmemişti o zaman.

Troçkistlerin ve Zinovievistlerin sonu gelmez ihraçları hakkında *Pravda* ve *İzvestiya*'da yayınlanan yazılar üzerinde yorumlar yapan ve o sırada, Stalin'in üçüncü enternasyonaline karşı, dördüncü bir enternasyonal kurmağa girişmiş bulunan Troçki, *Bülten*'de şöyle diyordu: "İğrençlik ve vahşet bakımından bir eşi bulunmayan on üç yıllık zulme ve iftiralara ; başeğmelere ve sözden dönmelere rağmen, *dördüncü enternasyonalin en güçlü, kalabalık ve pekişmiş bölümünün S.S.C.B.'nde bulunduğunu kesin olarak söyleyebiliriz*" (*). Troçki'nin bu iddiası

(*) Bulleten Oppozitsii, no. 48, Şubat 1936.

övünmekten başka şey değildi bir bakıma, çünkü yedi yıllık sürgün hayatında, Rusya ile bütün kişisel irtibatını kaybetmişti Troçki (*). Bununla birlikte, Troçkizm, Rusya içinde, büyük potansiyele sahip bir düşünce eğilimi olmak niteliğini kaybetmemişti. Troçki'nin kendine çok güvenerek ileri sürdüğü bu iddia, Stalin'in iyice keskinleşmiş olan şüphesini daha da şiddetli hale getirmekten başka bir sonuç vermezdi. Bunları okurken, "görürüz bakalım!" demiş olmalıydı Stalin. Altı ay sonra, bütün dünya Zinoviev ve Kamenev davası karşısında şaşakalmıştı.

Mahkemelerin bitip tükenmeyen ardarda gelişini anlatmanın yeri, burası değildir. Bizim bu kitapta ilgilendimiz husus, Stalin'in bu davalarda oynadığı rol ve böyle bir işe girişmesinin nedenleridir. Stalin, mahkemelerde bir kere bile görünmemişti. Geniş komploların hedefi olduğu iddia edilen insan [Stalin], tanıklığa bile çağrılmamıştı. Ama bu korkunç manzara içinde, onun suflör rolü oynadığını hissetmemek de kaabil değildi. Suflörlük bir yana, Stalin, bu davaların görünmeyen yaratıcısı yöneticisi ve sahneye çıkarıcısıydı.

Bu sonu gelmez mahkemeler arasında (açık ya da gizli görülmüştü bu mahkemeler), dördü en önemlisiydi: Ağustos 1936'da yapılan "On altıların mahkemesi" (Zinoviev, Kamenev, Smirnov ve ötekiler); Ocak 1937'de yapılan, "On yediler mahkemesi" (Piatakov, Radek, Sokolnikov, Muralov, Serebriakov ve ötekiler); Haziran 1937'de gizli olarak yapılan Mareşal Tukaçevski ve Kızıl Ordunun en yüksek kademedeki generallerinin mahkemesi ve Mart 1938'de yapılan "Yirmi birler mahkemesi" (Rykov, Buharin, Krestinski, Rakovski, Yagoda ve ötekiler). Bu davalarda duruşmaya çıkan insanlar arasın-

(*) The Case of Leon Troçki, s. 264-5.

da, Stalin ve Troçki hariç, Lenin'in Politbürosunun bütün üyeleri bulunuyordu. Mahkemede bulunmamasına rağmen, Troçki, esas samktı. Ayrıca, bunlar arasında, bir eski başbakan, birçok başbakan yardımcısı, Komünist Enternasyonalinin iki eski başkanı, sendikaların genel başkanı (duruşmalardan önce intihar eden Tomski'ydi bu), Genel Kurmay başkanı, Ordu siyasî Komiserliği başkanı, bütün önemli askerî bölgelerin başkomutanları, Avrupa ve Asya'daki Sovyet sefirlerinin hemen hepsi ve en sonda sözünü ettiğimiz halde öncekilerden daha az önemli olmayan iki siyasî polis başkanı yani Zinoviev ve Kamenev davalarında kullanılan "deliller" i sağlamış olan Yagoda ve öteki davalar için aynı şeyi yapmış olan Yezhov vardı. Bütün bunlar, Stalin'i ve Politbüronun öteki üyelerini öldürmeye teşebbüs etmekle, kapitalizmi yeniden kurmaya çalışmakla, Rusya'nın askerî ve siyasî gücünü ortadan kaldırmaya kalkışmakla ve şu ya da bu şekilde Rus işçi kütlelerini zehirlemek ya da öldürmeye çalışmakla itham edilmişlerdi. Hepsi de, ihtilâlin daha ilk günlerinden itibaren, İngiliz, Fransız, Japon ve Alman casusluk servisleri ile birlikte çalışmakla ve Sovyet Rusya'yı parçalayıp, toprağının büyük parçalarını Almanlar'a ve Japonlar'a vermek için Nazilerle gizlice anlaşmış olmakla itham edilmişlerdi. Davalar görüldükçe biriken bu ithamlar doğru olsaydı, Sovyet devletinin mevcut olmasını ve mevcut olmaya devam etmesini açıklamak imkânsız bir şey olurdu. İdare mekanizmasının her kademesine sızdıkları ve tedhişçi oldukları iddia edilen bu kimseler, Stalin'in en yakınlarından birini yani Kirov'u öldürebilmişlerdi sadece. Duruşmalar süresince, savcılık makamı, bu komplonun iki kurbanı daha olduğunu iddia etmişti. Bunlar, Kuibyşev (Devlet Planlama Komisyonu başkanı) ve Maksim Gorki'ydi (*). Bu

(*) Stalin'in baş sekreteri A. Poskrebyşev, hatıralarında (Vo-

iddialar, "komplo" nun genişliği ile ortaya koyduğu sonuçların önemsizliği arasındaki aykırılığı açıkça göstermekteydi. Bütün Niyagara Şelâlesi, sanki bir oyuncak gemiyi harekete geçirmek için bendlere sokulmuştu.

Bu durumun taşıdığı gerçek dışı nitelik, itham edilenlerin (hiç olmazsa mahkemeleri açık olarak görülenlerin) hayaletimsi davranışlarıyla daha da anlaşılmaz ve gerçek olmayan bir şey haline geldi. Tanınmış kimselerin çoğu (birçok askerî ve sivil lider), gizli oturumda yargılandı; birçoğu mahkeme edilmeden idam edildi; çünkü işlemedikleri cürümleri itiraf ettirmek mümkün olmamıştı onlara. Ama açıkça mahkeme edilen talihsiz kişilerin hepsi, pişmanlık gösterdiler, günahlarını yüksek sesle itiraf ettiler ve Şeytamn oğulları olduklarını söyleyip, ayağı altında ezildikleri Üstün insana övgüler yağdırdılar. Dehşete düşmüş ve aptallaşmış bir millet, savcı Vişinski'nin ithamlarını sona erdirirken her zaman kullandığı "Kudurmuş köpekleri öldürün!" nakaratım hep bir ağızdan tekrarlayacak duruma getirilmişti. Dâvaların ilerlemesini ve yargıların temelini sağlayan biricik şey, itham edilenlerin itiraflarıydı. Normal muhakeme usulleriyle tahkik edilebilecek tek delil yoktu elde. İthaın edilenlerin, Troçki ile yurt dışında buluşmaları hakkında ileri sürülen iddialarla ilintili olarak söz konusu ettikleri özel bir kaç durumda (bu durumlar tahkik edilebilirdi), itiraflarının uydurma olduğu apaçık bir şekilde görülüyordu. Üç sanığın (Holtzman, David ve Berman-Yurin), Troçki ile randevulaşmış oldukları iddia edilen bir otel (bu otel Kopenhag'daydı), randevu tarihinden yıllarca önce tarihe karışmıştı. Piatakov'un Troçki ile buluşmak üzere, bir Alman uçağı ile

---

ronej'de 1940'da yayınlanmıştır), Gorki'nin eceliyle ölmüş olduğunu ima etmektedir. Bkz: A. Poskrebyşev i B. Dviskl, "Uçitel i drug çeloveseçtva", Stalin'de (Sbornik Statey), s. 194.

indiği iddia edilen havaalanının (bu havaalanı Oslo yakınlarındaydı), yöneticileri, sözü edilen tarihte, hiçbir yabancı uçağın alana inmediğini beyan etmişlerdi. Troçki ile oğlu, Stalin'e yakınlık duymasıyla tanınan ve o günlerde Fransız başbakam olan Herriot'nun da imzasını taşıyan bazı belgelerle, savcılığın iddia ettiği yerlerde ve belirttiği tarihlerde, oralarda bulunmalarının maddî bakımdan imkânsız olduğunu ispat etmişlerdi. (*)

Parti içindeki mücadele açısından ele alınınca, sanıkların mahkeme karşısındaki itirafları ve sözlerinden vazgeçmeleri, daha az şaşırtıcı görünmektedir. Bu itiraflar gökten zembille inmiş değildi. 1920'lerin ortalarından beri, itiraf ve sözünden vazgeçme, yenilgiye uğramış muhaliflerin bir alışkanlığı ve geleneksel davranışı olmuştu. Muhalifler, disipline karşı, sıradan suçlar işlemiş olduklarını kabul etmekle işe başlamışlar ve sonunda korkunç günahları kabul etmek durumuna düşmüşlerdi. Bu iki uç arasında bulunan bir yığın mertebeyi ve dereceyi yavaş yavaş geçmişler ve gittikleri yönün pek farkına varmamışlardı. Sözlerini geri aldıkları her sefer, bir önceki itiraflarından biraz daha ağır bir suçu kabullenmişlerdi. Her seferinde, Parti uğruna ve kendi kurtuluşları için kendilerinden istenilen fedakârlığın, son fedakârlık olduğunu ummuşlardı şüphesiz. Bu yolculuğun sonunda bile, kendilerini artık büyük felâketin beklediğini açıkça görmüş olduklarını kesin olarak söyleyemeyiz.

Muhalifler, Stalin'in yönetim metotları karşısında duydukları dehşet ile Stalin'in yönetiminin kendisi haline gelmiş olan sosyal rejime karşı duydukları bağlılık arasındaki halledilmez çatışmanın etkisi ve baskısı altında kalmışlardı. Ama tek başına bu duygu, göstermiş oldukları davranışı açıklamaya yetmez. Sürgünde bulunan

(*) **The Case of Leon Trotsky**, s. 109-227.

Troçki de, boyun eğmeksizin, bu korkunç açmaz ile mücadele etmişti. Muhalifler kendi titizliklerinin ve pişmanlıklarının altında âdeta ezilmişlerdi, ama Stalin'in tedhişi karşısında da dehşete düşmüşlerdi. Muhaliflere esrarengiz ilâçlar verildiği ya da ipnotize edilmiş oldukları hakkındaki hikâyeler saçmadır. Ama Rusya'da ya da başka herhangi bir ülkede özellikle polis tarafından yapılan uzun soruşturmalarda her zaman rastlandığı gibi, muhaliflerin maddî ve manevî işkenceye tâbi tutulmuş olduklarından şüphe edilemez. Daha önce gördüğümüz gibi, polise, sanıkların yakınlarım rehine olarak almak hakkı verilmişti. Nitekim bu rehineler, tanık olarak mahkeme karşısına çıkmışlardı. Hayatlarını inandıkları dava uğruna harcamaya en fazla hazır olan en başeğmez kimseler bile, ana babalarım ve çocuklarını aynı şekilde kurban etmeye hakları olduğunu düşünemezlerdi tabii. Sanıklar, yaptıkları itirafların, yakınlarını kurtaracağını ummuşlardı şüphesiz; kendilerini kurtaracağını da umar gibi olmuşlardı herhalde. Kirov'un öldürülmesinden sonra, çıkarılan bir kararname ile, tedhişçiler, temyiz hakkından yoksun kılınmışlardı. Ama Zinoviev ve Kamenev'in mahkemesinin başlamasından birkaç gün önce, bir nebze kurtuluş umudunu sonuna kadar muhafaza etmek ister gibi temyiz hakkı yeniden kabul edilmişti. Aralarından birkaçı (Radek ve Rakovski), ateş mangasının karşısına çıkarılmamışlardı; ve bir kişinin ölümden kurtulması, on ya da yirmi kişinin de kurtulabilecekleri hakkında umuda kapılmalarına yol açıyordu. Kendi kendilerini itham edişlerinin çok saçma bir şey olduğunu ve zor altında itirafta bulunduklarını herkesin açıkça göreceğini düşündükleri için, kişiliklerinin ve ünlerinin lekelenmeyeceğine inanmışlardı şüphesiz (Nitekim, Nazi toplama kamplarında da, mahkûmlar, yöneticiler tarafından, kendi kendilerine *Ich bin ein Sch-*

weinhund ya da buna benzer başka bir sözle küfür edecek şekilde alıştırılmışlardı ve bunlar aklı başında hiçbir insanın inanmayacağı küfürlerdi.) Demek ki, bir yığın seçkin insanın, Stalin'in önünden *Ave Caesar, morituri te salutant!* diye korkunç bir şekilde haykırarak geçmelerine yol açan baskılar ve nedenler, hem çeşitli hem de karmaşıktı.

Peki Stalin, böyle korkunç bir oyuna niçin ihtiyaç duymuştu. Eski Bolşevikleri, ekonomik alanda düştüğü başarısızlıkların sorumlusu olarak ölüme gönderdiği iddia edilmiştir Stalin'in. Bu iddiada bir parça hakikat payı vardır; ama hepsi bu kadardır. Çünkü, dâvaların görüldüğü sırada, ülkenin ekonomik durumunda iyiye doğru apaçık bir gidiş vardı. Başarısızlıklarını sırtına yıkacağı bu kadar çok insana muhtaç değildi Stalin. Muhtaç olsaydı bile, ağır hapis cezası vermesi kâfi gelirdi. Nitekim Sınaî Parti diye adlandırılan topluluğun ya da Menşeviklerin daha önceki muhakemelerinde böyle olmuştu. Bu eski dâvalarda suçlu görülmüş olan bazı kimseler, daha sonraları yani 1940'larda, ünlü kimseler ve önemli şahsiyetler olarak görevde bulunmuşlardı (Meselâ Profesör Ramzin). Stalin'i böyle bir iş yapmaya sevkeden asıl neden, bir başka hükümeti yani Rusya içinde bir başka hükümeti teşkil edebilecek olan kimseleri ortadan kaldırmaktı. Kurulması mümkün olan bir tek hükümeti değil, birçok hükümetleri ortadan kaldırmaktı belki de. Şüphesiz ki, Stalin'in konuşmalarında ve yazılarında bu konuyla ilgili deliller bulmak imkânsızdır. Stalin'in niçin böyle davranmış olduğunu, daha önceki olayların tarihinde; bu mahkemelerin içinde yer aldığı çerçevede ve sonuçlarında aramak gerekir. Stalin, daha başlangıçtan itibaren, bir başka hükümet kurmaya teşebbüs edilmesini, hattâ bir başka hükümetin kurulmasının düşünülmesini

karşı-ihtilâl ile bir ve aynı şey olarak görmüştü. Belli şartlar altında, bu çeşit bir teşebbüse kaynaklık etmesi mümkün olan bütün siyasî çevreleri ortadan kaldırmak, bu mahkemelerin inkârı kaabil olmayan dolaysız bir sonucuydu.

Cevap verilmesi gereken soru, Stalin'in, bu amaca niçin başka zaman değil de 1936 yılında ulaşmaya çalıştığıdır. 1936 yılının iç siyasetin ortaya çıkardığı meselelerden ötürü seçilmiş olduğunu söylemek doğru değildir. Halk arasında yayılmış olan memnuniyetsizlik, Stalin için acil bir tehlike teşkil edecek kadar şekilenmiş değildi. Muhalefet yenilgiye uğratılmış ve dağıtılmıştı; harekete geçecek durumda değildi. İktidarın tüm mekanizmasını sarsan güçlü ve âni bir darbe ortaya çıkmadıkça, muhalefetin, dağımk ve umutsuz kuvvetlerini toparlaması mümkün değildi. O sırada, bu çeşit bir tehlike ortaya çıkmıştı ve tehdit dışardan geliyordu. Büyük malıkemelerin birincisi yani Zinoviev ve Kamenev'in mahkemesi, Hitler ordusunun Renanya'ya girişinden bir kaç ay sonra başlamıştı; son mahkeme ise, yani Buharin ve Rykov'un mahkemesi ise, Nazilerin Avusturya'yı işgalleri sırasında sona ermişti. Alman emperyalizmi silâhlanıyor ve gücünü deniyordu. Stalin'in bu tehlikeyi ne gibi siyasî tedbirlerle karşıladığı, bundan sonraki bölümde incelenecektir. Burada, sadece şunu söylememiz kâfidir: Stalin, savaştan kaçınmanın mümkün olduğu hayaline kapılmamıştı. Bundan ötürü, ya Hitler'le anlaşma ya da onunla savaşma açmazı üzerinde düşünmüştü. Gerçekten de, 1936 yılında, anlaşma şansı pek zayıf görünüyordu. Batının yatıştırıcı havası, Stalin'i kuşkulandırıyordu. Almanya'nın askerî bakımdan güçlenmesine, Batının rıza göstermekle kalmayıp bu ülkeyi Rusya aleyhine kışkırttığından da şüpheleniyordu Stalin.

Rusya ile Almanya arasında yapılacak teke tek bir

savaş korkunç sonuçlar verebilirdi. Birinci Dünya Savaşında, iki cephede çarpışmak zorunda kaldığı halde, Alman askerî kuvveti, Rusya'ya öldürücü bir darbe indirebilmiş ve Çarlığın yıkılmasına yol açmıştı (*). Son Çar'ın hayali, Hitler'in savaş hazırlıklarını izleyen Stalin'in gözü önünde birçok kere canlanmış olmalıydı. Stalin ile bu hayalet arasında şu hayalî konuşmanın geçtiğini tasavvur edebiliriz: Hayalet, "Sonunuz geliyor," diye fısıldar; "Savaşın yarattığı kargaşadan yararlanarak tahtımı ortadan kaldırdımz. Ama şimdi bir başka savaşın kargaşası, sizi yutacak." Stalin cevap verir: "Tahtından indirilmiş krallar, yani sizler, hiçbir şeyden ders almaz ve hiçbir şey öğrenmezsiniz. Sizi yenilgiye uğratan savaş değil Bolşevik Partisiydi. Savaşın yarattığı şartları kendi yararımıza kullandık tabii, ama..." Hayalet, Stalin'in sözünü keser: "Yeni bir savaşı kendi yararına kullanacak herhangi bir muhalefetin çıkmayacağından emin misiniz? Almanların, Riga'yı ele geçirdikleri haberi duyulunca, Petersburg'da ortaya çıkan korkunç karışıklığı hatırlayın. Almanlar Riga'da, Kiev'de ya da Kafkasya'da yeniden görünürlerse ne olur acaba?" Stalin cevap verir: "Sizin karşımzda koskoca Bolşevik Partisi vardı; oysa ben, Troçki'yi sürgüne gönderdim ve bütün muhaliflerimi ezdim." Hayalet bir kahkaha atar: "1914 ile 1917 arasında sizi Sibirya'da sürgünde tutmamış mıydım ben? Ve Lenin ile Troçki de sürgünde değil miydi?..."

Savaşın en buhranlı çağında (eğer hayatta olsalardı), muhalefet liderleri, Stalin'in savaşı yönetmesinin bilgisizce ya da çok tehlikeli olduğunu, haklı ya da hak-

(*) Moskova'daki Alman sefiri Von Schulenberg, 6 Eylül 1939'da Ribbentrop'a şöyle yazmıştı: "Almanya'nın Dünya Savaşında gösterdiği askerî güç, hâlâ her yerde canlı bir şekilde hatırlanmaktadır." **Nazi-Soviet Relations**, s. 88-9.

sız olarak düşünüp, harekete geçebilirlerdi. Daha önce, Hitler ile anlaşmasına karşı çıkabilirlerdi. Troçki, ünlü "Clemenceau ile ilgili açıklama" sında, Stalin'e karşı bu çeşit bir hareketi önceden îma etmemiş miydi? Muhalefet liderleri; 1941 ve 1942 yılında Kızıl Ordunun uğradığı korkunç yenilgileri, Moskova kapılarına dayanmış olan Hitler'i, milyonlarca Rus askerinin Almanya'da esir olarak yaşadığını, 1941 yılı sonbaharında halkın maneviyatının adamakıllı çökmüş ve korkunç bir buhrana sürüklenmiş olduğunu (Sovyetlerin geleceği pamuk ipliğine bağlıydı bu sırada ve Stalin'in manevî otoritesi en alçak noktasına inmişti), görecek kadar yaşamış olsalardı; Stalin'i iktidardan uzaklaştırmak için, muhtemelen harekete geçerlerdi. Ama Stalin, böyle bir şeyin olmasına imkân vermemişti.

Stalin'in muhaliflere karşı ileri sürdüğü ithamlar, tepeden tırnağa uydurmaydı şüphesiz. Ama bu ithamlar, sapık bir "psikolojik hakikat" e; mümkün gelişmeler hakkında önceden yapılan kaba ve çarpıtıcı bir tahmine dayanıyorlardı. Stalin, bu konuda şöyle düşünmüş olabilirdi: Muhaliflerim, beni bir buhran içine sokmak isteyebilirler. Böyle bir teşebbüse zaten girişmiş olduklarını söyleyerek itham edeceğim onları. Savaşın yönetilmesi işinde, kendilerinin daha büyük yatkınlıkları olduğuna inandıkları besbelli; oysa saçma bir şey bu. Bir hükümet değişikliği, Rusya'nın savaş gücünü zayıflatabilir; başarıya ulaşırlarsa, o zaman, Hitler ile bir mütareke imzalamak zorunda kalabilirler, hattâ bir zaman Brest Litovsk'da yaptığınız gibi bazı toprakların verilmesini kabul edebilirler (*). Almanya ve Japonya ile gizli bir anlaşmaya zaten girmiş bulunduklarını ve Sov-

(*) Nitekim, Stalin'in propagandacıları, 1939 Rus-Alman antlaşmasını, Brest Litovsk'a atıf yaparak haklı çıkarmaya çalışmışlardır.

yet topraklarını bu devletlere verdiklerini söyleyerek itham edeceğim onları.

Eski tüfek Bolşeviklerin öldürülmesi için bundan daha hafif bir itham ileri sürülemezdi. Stalin'e muhalefet etmiş, ya da Stalin'i iktidardan uzaklaştırmak için komplo kurmuş oldukları iddia edilerek öldürülmüş olsalardı; birçok kimse, yüce bir dâvâ uğruna hayatını kaybetmiş kahramanlar olarak görebilirdi onları. Vatan hainleri, akıl almaz cürümler işleyen kimseler ve beşinci kolun başkanları olarak ölüme gönderilmeleri gerekiyordu muhaliflerin. Ölüme gönderilmelerinin ancak bu takdirde tehlikeli bir değişiklik doğurmayacağından emin olabilirdi Stalin. Ayrıca, kendisinin, özellikle genç ve bu işlerden habersiz nesil tarafından, ülkenin kurtarıcısı olarak görüleceğinden de yine bu takdirde emin olabilirdi. Stalin'in sadece gaddarlıkla ve iktidar arzusuyla hareket etmiş olduğunu kabul etmek mutlaka gerekli değildir. Stalin, yaptığı bu işin, ihtilâlin menfaatlerine hizmet ettiğine ve bu menfaatleri sadece kendisinin doğru bir şekilde görüp yorumladığına samimi olarak inanıyordu şüphesiz.

Stalin'in zihninden silemediği hayalî komplo fikrinin, bu tasfiye hareketleri sırasında, gerçek komplolar haline dönüşmesi ve gerçek komploların ortaya çıkması kaçınılmaz bir sonuçtu. Tedhişin fasit dairesi genişledikçe, önemli görevlerde bulunanların hemen hepsi tedirginlik ve emniyetsizlik duymaya başladı. Bu korkunç ve sürekli hareketi engellemek için, bunlardan bazıları, teşebbüse geçmişlerdi. Bu teşebbüsler, eski muhalefetin güçsüz liderlerinden değil; o ana kadar kendilerinden şüphe edilmemiş olan ve sürekli olarak sözlerinden vaz geçmek durumuna sokulup manevî bakımdan iyice ezilmemiş bulunan ve ayrıca iktidarın görevlileri arasında yer alan

kimselerden gelmişti. Tedhişe karşı gösterilen bu tepki, 1937 yılı başlarında, Radek, Piatakov ve Sokolnikov'un mahkemelerinden hemen sonra, Stalin'in çevresinde baş-göstermişti. Stalin ile Orjonikidze arasında bir anlaşmazlık çıkmış olmalıydı. Orjonikidze, Bakû hapishanesinde Stalin'in yanında bulunmuş olan; 1912 yılında Stalin'in Merkez Komitesine girmesini destekleyen ve on yıl sonra, Menşevik Gürcistan'ı dize getirmesi konusunda ona yardımda bulunan ve o zamandan beri, bütün muhalefet hareketlerine karşı Stalin ile sıkı işbirliği yapan ünlü ve eski bir Bolşevikti. Orjonikidze, Piatakov'un ve öteki bellibaşlı sanayi yöneticilerinin harcanmasına karşı tepki gösteriyordu şimdi. Bu çatışma, Orjonikidze'nin ansızın ölmesiyle sona ermiş ve bu ölüm, karanlık bir olay olarak kaldı. Ama, Stalin grupunun liderlerinden biri olan sendikalar başkan yardımcısı ve lideri Rudzutak, Stalin'e karşı çıkmıştı bu sefer.

Ama gerçek komplo, ordu liderleriyle; Tukaçevski ve arkadaşlarıyla başladı. Rudzutak ve Mezhlauk (Mezhlauk da Stalin grupunun liderlerindendi ve sendikalar başkan yardımcısıydı) gibi yarı-liberal sivil liderlerin, askerî liderlerle işbirliği yapıp yapmadıkları kesin olarak bilinmemektedir. Tukaçevski komplosunun ve başarısızlığa uğrayışının hangi hal ve şartlar içinde cereyan etmiş olduğu da iyice bilinmemektedir. Ama, Stalinist resmî açıklamaların dışında, bu konuyla ilgili olarak anlatılanların tümü şu hususlar üzerinde birleşmektedir: Generallerin, bir hükümet darbesi planladıkları doğrudur. Ama herhangi bir yabancı devletle anlaşarak değil, kendi başlarına ve kendi kararlarıyla yapmak istemişlerdi bunu (*). Hükümet darbesinin en önemli kısmı,

(*) Nazi liderlerini yargılayan Nuremberg Mahkemesinin ortaya çıkardığı bütün belgeler arasında, Sovyet Hükümeti ve Ordusu içinde mevcut olduğu iddia edilen bu beşinci kolla ilgili tek bir

Kremlin'de yapılacak bir saray ihtilâliydi. Bu ihtilâllin sonu, Stalin'in öldürülmesiydi. Kremlin dışında yapılacak askerî harekât ve G.P.U. binalarına yöneltilecek saldırı da, hazırlanmıştı. Komplonun yöneticisi Tukaçevski'ydi. Tukaçevski, askerî dehaya sahip bir kimseydi; Kızıl Orduyu modern hale getiren de oydu; iç savaşta kazanmış olduğu zaferlerle ün salmıştı ve Ordu tarafından çok seviliyordu. Gerçekten de, o yılların bütün sivil ve askerî liderleri arasında, Bonaparte'a birçok bakımlardan en fazla benzeyen kimse Tukaçevski'ydi ve Rus Birinci Konsül'ü rolünü oynayabilirdi. Daha sonra intihar eden Ordu Baş Siyasî Komiseri Gamarnik, komplodan haberdardı. Leningrad komutanı General Lakir, garnizonun işbirliği yapacağım temin etmişti. Batı askerî bölgesi komutanı General Oboreviç; Moskova'daki Askeri Akademi komutanı Kork, süvari kuvvetleri komutanlığında Budye'nin yaveri olan Primakov ve birkaç general daha, komploya dahildiler. 1 Mayıs 1937'de, resmi geçidi seyrederken, Lenin'in Anıt-kabrinde, Stalin'in yanında yer almıştı Tukaçevski. On bir gün sonra, rütbesi indirilmişti. 12 Haziranda, Tukaçevski ve arkadaşlarının kurşuna dizileceği ilân edildi. Komploya katılanlar, hiçbir pişmanlık alâmeti göstermediler ve herhangi bir itirafta bulunmadılar. Komplo, iddiaya göre, siyasî polis tarafından ortaya çıkarılmıştı. Tevkif edildiği sırada yaralanmıştı Tukaçevski ve bir sedye ile Stalin'in önüne getirilmişti. Mareşal, Stalin'le uzun ve sert bir tartışma yaptıktan sonra, hapishaneye gönderildi. Ölüm hükmü, hiç olmazsa sadece isim olarak, öteki dört Mareşal tarafından imza edildi. Bunlar, Voroşilov, Budyeni, Blücher ve

delil bile yoktu. Hitler'in savaş hazırlığının sayısız delilleri arasında, sözünü ettiğimiz konuyla ilgili bir boşluğun mevcut olması, tasfiye mahkemelerinin mesnetsizliğini en iyi gösteren örnektir sanırız.

Yegorov'du. Son ikisi, kısa bir zaman sonra tasfiye edileceklerdi. (*)

Bu mahkemeler hakkında yapılacak en eksiksiz açıklama bile, doğurdukları sonuç hakkında tam bir fikir sağlayamaz. Gerçek kütle tasfiyeleri, sessiz sedasız yapılmıştı; gadre uğrayanlar, itirafta bile bulunmamışlardı, hattâ çoğunlukla, mahkeme karşısına bile çıkmamışlardı. Moskova'daki bu garip duruşmaları ele alan Troçki, şöyle diyordu: "Stalin, susuzluğunu, tuzlu suyla gidermeye çalışan bir insana benziyor" (**). Stalin binlerce kişiyi ölüme ve on binlerce ya da yüz binlerce kişiyi de, hapishanelere ve toplama kamplarına göndermişti. Gözönünde tuttuğu amaç, böyle yapmaya zorlamıştı onu. Stalin, bir başka hükümet kurabilecek kimseleri ortadan kaldırmakla işe başladı. Ama bu adamların her biri uzun yıllar hizmet görmüş; birçok yönetici ve subay yetiştirmiş ve bunları yüksek görevlere getirmişti. Stalin, ölüme gönderdiği insanların intikamını almak isteyenlerin, bu insanların dostları ve taraftarları arasından çıkmayacağından emin olamazdı. Kendi hükümetinden, başka bir hükümet kurmaları mümkün olan liderlerin temel topluluğunu ortadan kaldırdıktan sonra; bunların ardında yer alan ikinci topluluğu [grupu]; ondan sonra üçüncü, ondan sonra dördüncü ve *n*'inci grupu da ortadan kaldırmadan edemezdi Stalin. Zinoviev, Kamenev, Buharin ve Rykov tarafından yüksek görevlere getirilmiş olan bütün Parti görevlileri; meslekî hayatlarını Rakovski ve Sokolnikov'a borçlu

(*) Resmî Sovyet kaynakları komplo hakkında açık ve kesin bilgi vermemişlerdir. Anti-Stalinist açıklamalar şu eserlerde bulunabilir: E. Wollenberg, **The Red Army**, s. 232-64; M. Borbov, "Zagovor ile Revolutsia", **Sotsialistiçeskii Vestnik'de**, no. 10, 1947; V.G. Krivitski, **I was Stalin's Agent.**

(**) **Bulleten Opozitsii**, no. 64.

olan bütün diplomatlar; Askerî Akademideki dosyalarında Tukaçevsvki'nin övücü bir notu bulunan bütün subaylar; Piatakov'un yanında çalışmış olan bütün sanayi yöneticileri; evet bunların hepsi, tehlikeli ve şüpheli kimselerdi ve mahvolmaya mahkûmdular. Nazi Almanya'dan, Pilsudski'nin Polonya'sından ya da Horty'nin Macaristan'ından kaçarak iltica eden komünistler (bunlar daha önce, Bolşevik Partisindeki herhangi bir grup ya da zümre ile ilinti kurmuşlardı), otomatik bir şekilde tuzağa düşmüşlerdi. Gadre uğrayanların sayısı, belki hiç bir zaman bilinemeyecektir. Bazı kaynaklara göre, sadece orduda, 20.000 subay, yani bütün subayların yüzde 25'i tevkif edilmiş ve binlercesi kurşuna dizilinişti. (*)

Bu korkunç sarsıntının ortasında, 1936 yılı Kasım ayında, Stalin, Sovyetlerin sekizinci kongresinde yaptığı konuşmada, yeni Anayasayı ilân etmişti (**). Böylece, arkada duran giyotinin üstüne, liberal sözlerden ve vaadlerden yapılmış bir örtü çekiyordu. Yeni Anayasa, Lenin'in, sanayi işçi sınıfına açıkça imtiyaz veren seçim sisteminin yerine geçiyor ve o zamana kadar oy hakkından yoksun kılınmış burjuvazi de dahil olmak üzere, bütün sınıflara eşit oy hakkı tanıyordu. Dolaylı seçimlerin yerini dolaysız seçimler; açık oyun yerini gizli oy alacaktı. Stalin, toplumun yapısı değişikliğe uğratılmış bulunduğu için, böyle bir değişikliği yapmanın mümkün olduğunu söylüyordu. Stalin'e göre, komünizmin birinci dönemi gerçekleştirilmişti; işçi sınıfı, proletarya niteliği taşımıyordu artık; köylüler, sosyalist ekonominin içine katışmıştı ve yeni okumuşlar zümresi emekçi sınıflara kök salmış durumdaydı. Birisinin, Anayasa tasarısında yapmak istediği bir değişiklik olarak ileri sürdüğünü iddia ettiği bir fikri ele alan Stalin; buna

(*) E. Wollenberg, **The Red Army**, s. 253.
(**) J. Stalin, **Problems of Leninism**, s. 540-68.

karşı çıkarak, Anayasanın, üye cumhuriyetlere, Sovyetler Birliğinden ayrılma hakkını garanti etmesi konusunda ısrar etti. Bir başka değişikliğe de karşı çıkarak (bu değişiklik, yetkinin, birçok başkanı olan Yüksek Sovyet Prezidyum'una değil Cumhurbaşkanına verilmesi amacını güdüyordu), dinleyicilerini, Başkanın bir diktatör haline gelebileceği konusunda ikâz etmiş ve bundan ötürü, Anayasada böyle açık bir nokta bırakılmaması gerektiğini ileri sürmüştü Stalin. Hattâ, eski Beyaz Muhafızlara ve rahiplere oy hakkının tanınması konusunda bile ısrar etmişti. Bu demokrasi masallarında gerçek olan tek yan, her çeşit muhalefetin yasaklanmış olmasıydı. Şöyle diyordu Stalin: "Çeşitli partiler kurma hürriyeti... menfaatleri birbiriyle çarpışan uzlaşmaz sınıfların bulunduğu bir toplumda varolabilir ancak... S.S.S.B.'nde, sadece bir tek parti için zemin vardır.." (*)

Stalin'in girişmiş olduğu bir başka teşebbüs de, *Sovyetler Birliği Komünist Partisi*'nin Kısa Tarihi'nin yazılmasıydı. Bu kitabın, sözü geçen konuda yazılmış ilk sağlam ve öğreti [doktrin] bakımından güvenilebilir eser olacağı ileri sürülüyordu. Bu kitapta, Partinin bütün tarihî, mahkemeler açısından ele alınmıştı. Bütün eski ders kitaplarının (hattâ Stalin'in, Yaroslavski gibi en yakın taraftarlarının yazdıkları kitapların bile) ortaya çıkan son "hakikatler" le uzlaştırılamayacakları için, yanlış oldukları ileri sürülmüş ve bu kitaplar satıştan çekilmişti. Yayınlanır yayınlanmaz, Partinin İncil'i olarak tanıtılan yeni kitap,

(*) Bu muhakeme tarzı, Stalin'in görüş açısından bile pek az anlam taşımaktadır. Çünkü Stalin, İngiliz Muhafazakârlarını ve Liberallerini ya da Amerika'daki Cumhuriyetçi ve Demokrat Partileri, "karşılıklı olarak birbiriyle çatışan ve uzlaşmaz" menfaatleri savunan kapitalist partiler olarak görmüyordu. Demek ki, tek bir sınıf-menfaati üzerinde iki partili bir sistem kurulabilirdi.

Stalin'in nezareti altında, sekreterleri tarafından yazılmıştı. Stalin, bu kitabın sadece bir bölümünü bizzat kaleme almıştı. Bu bölüm, diyalektiğin Marksist teorisinin kaba bir özetidir (*). Stalin, malıkemelerin suflörü olarak halkın gözüne görünmemiş, ama onun önüne, Anayasa yapıcısı tarihçi ve filozof rolünde çıkmıştı.

Giyotin harekete geçtiği zaman, birçok kimse, sonunda Stalin'in de kendini kurtaramayacağım sanmıştı. Stalin eski tüfek Bolşevikleri ortadan kaldırıyordu, oysa kendisi de onlardan biriydi. Bolşevik rejiminin bu dayanakları ortadan kalktıktan sonra, Stalin kime güvenebilirdi? Eylül 1937'de, "Stalin trajik görevini bitirmek üzere" diye yazıyordu Troçki; "artık kimseye ihtiyacı olmadığını sandıkça, hiç kimsenin ona ihtiyacı olmayacağı saat yaklaşmaktadır. Bürokrasi, mülkiyet formlarını değişikliğe uğratmak başarısını gösterirse ve bu bürokrasinin safları arasından mülk sahibi yeni bir sınıf yetişirse, bu sınıf, ihtilâlci geçmişi olmayan ve daha iyi öğrenim görmüş liderler yaratabilir. Ve bunlar, yapmış olduğu iş için, Stalin'e tek kelimeyle bile teşekkür etmek ihtiyacını duymazlar. O zaman, karşı-ihtilâl onunla hesaplaşacak ve muhtemelen, kendisini, troçkizm ile itham edecektir." (**) Bir kaç ay sonra, Troçki başka bir kehanette bulunuyordu: Stalin, ihtilâlin enkazı ve ihtilâlcilerin cesetleri üzerinde "taç giymeye" hazırlanıyordu. Stalin'in Bonapartist taç giymesi, emekçi hareketi bakımından ortadan kalkması anlamına gelecekti. Ama bu kehanetlerden hiçbiri doğru çıkmamış ve öte yandan, Stalin'in "taç giymesi", mahkemelerden sonra değil, önce gerçekleşmişti. Tasfiyelerin şaşırtıcı yanı, inanılma-

(*) Bu bölüm, Batı ülkelerinde ve bizde, ayrı olarak yayınlanmış; "Diyalektik ve Tarihî Materyalizm", ya da kısaca "Diyalektik Materyalizm" adıyla tanınmıştır. (Ç.)

(**) **Bulletin Oppozitsii**, no. 53-9.

yacak ölçüde geniş ve şiddetli olan bu hareketlerin, Sovyet Rusya siyasî hayatının yüzeyinde çok küçük değişiklikler yapması ve rejimin, bu olaylardan hemen hiç etkilenmemiş gibi görünmesiydi. Mahkemelerden önce de olduğu gibi, Rus toplumu, ekonomik amaçlarına doğru ısrar ve enerjiyle ilerliyor gibiydi. Manevî ve siyasi bakımdan ise, bezginlik ve uyuşukluk içindeydi. Tasfiyelerden önce ve sonra, Stalin, halkların babası ve sevgili lideri olarak selâmlanıyordu.

Muhaliflerini ortadan kaldıran Robespierre, Konvansiyonda, Thermidor'cuların şiddetli baş kaldırmasıyla karşılaşmıştı. Konvansiyon, yine eskisi gibi, çalkalanıp duruyordu. Tedhiş karşısında düştükleri umutsuzluktan güç alan insanların teşkil ettiği bu çeşit bir siyasî kurulda; başkaldırmak, diktatörü itham etmek ve onun yıkılışını hazırlayacak hareketlere girişmek mümkündü. Oysa 1917'den sonraki yirmi yıl içinde, Sovyet Rusya'nın siyasî hayatında, herhangi bir kendiliğinden hareket ve itkiye yer kalmamış bulunuyordu. "Halk düşmanlarına" karşı kararname çıkaracak bir kurul yoktu. Stalin, makamından, siyasî polisin merkezine, mahkemelere ve hapishanelere uzanan iplerin hepsini elinde tutuyordu ve bunlar üzerinde etkide bulunmak imkânsızdı. Kendisini itham edebilecek herhangi bir topluluk karşısında hesap vermek zorunda da değildi. Thermidor'cular, tedhişten bunalmış çeşitli zümreler tarafından destekleniyorlardı. Bu kütleye açıkça çağrıda bulunuyorlardı. Oysa, Stalin'in yönetimine son vermek isteyen Tuhaçevski ve arkadaşları, küçük ve gizli bir komplocular grupu olarak halkın arkasında faaliyet göstermişlerdi. Bu grupun, ölümcül zayıflığının nedeni buydu.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Stalin'in başarıya ulaşmasının nedeni birçok kimse için yoksunluk ve ıstırap ifade ettiği halde, başka birçok kimse için hayal bile

edemedikleri imkânları sağlayan yeni ve yapıcı bir sosyal organizasyon programını millete sunmuş olmasıydı. Oysa Robespierre, bunu yapamamıştı. Önlerinde çeşitli imkânlar açılan kimselerin, Stalin yönetiminde mükteseb hakkı vardı. Eski tüfek Bolşevikleri ortadan kaldırdıktan sonra, Stalin'in kendini niçin desteksiz ve boşlukta bulmadığını açıklayan temel neden budur. Aşağı yukarı üç yıl sürekli olarak, devlet dairelerinde ve Partinin bütün kademelerinde temizlik yapmıştı Stalin. 1936 yılında görev başında bulunan idareciler arasından ancak birkaç kişi 1939'da aynı yerde kalmıştı (*). Tasfiyeler sonunda, kamu faaliyetlerinin her kolunda sayısız boşluk ortaya çıkmıştı. 1933 ile 1938 arasında, beş yıl boyunca, yarım milyon kadar idareci, teknisyen, iktisatçı ve başka meslek adamları yetişmişti okullardan. Okumuşlar zümresinin pek küçük bir azınlık teşkil ettiği bir ülke için, muazzam bir miktardı bu. Tasfiyeye uğramış ve boşalmış görevleri dolduran yeni okumuşlar zümresi, işte buydu. Çocukluklarından beri, Stalin'e tapınma havası içinde yetiştirilmiş olan bu kimseler, eski Bolşeviklere ya düşmandılar ya da onların başına gelenlere kayıtsızlık duyuyorlardı. Son olayların hemen hiç etkisinde kalmadan canla başla girişmişlerdi işlerine. Bunlar, işlerinde usta kimseler değillerdi. Hemen hiç pratik tecrübeleri de yoktu. Sivil hizmet kadrolarında çalışanlar, sanayi yöneticileri ve askerî komutanlar için; halkın, çok büyük bir fiyat ödemesi gerekiyordu hâlâ. Ve bu, İkinci Dünya Savaşına kadar böyle sürüp gidecekti.

1939 yılı başlarında, tasfiyeler sona ermişti. Stalin, beş yıldan sonra yeniden toplanan Parti kongresinde bunu açıkladı. Parti tüzüğünde yarı-liberal bir anlayışla de-

(*) Partinin taşra komiteleri sekreterlerinden (Obkom) bir teki bile 1937 yılında yeniden görev başına getirilmemişti. **Bulleten Oppozitsii**, no. 70.

ğişiklikler yapıldı. Lenin'in günlerinde yapılan yumuşak tasfiyelere bile son verildi. "Bundan böyle, kütle tasfiyelerine ihtiyacımız kalmadığı apaçıktır" dedi Stalin. "Casuslara, kaatillere ve yıkıcı kimselere" karşı açılan mahkemelerin Sovyet devletini zayıflatmış olduğunu düşünen yabancılarla alay etti. Ama herkesin önünde şunu sordu kendisine: "Son zamanda ortaya çıkan delillerin gösterdiği gibi, Troçkistlerin ve Buharinistlerin, daha Ekim İhtilâlinin ilk günlerinden beri yabancı casusluk teşkilâtları hizmetinde çalıştıkları ve hıyanet faaliyetinde bulundukları halde, bunları ancak 1937 ilâ 1939 arasında haber almamız şaşırtıcı değil mi? Nasıl oldu da, bu kadar önemli bir gerçeği gözden kaçırdık? Bu hatayı nasıl izah edebiliriz?" Gerçekten de nasıl izah edebilirdi? Stalin, yeterince dikkatli davranmamakla ve Sovyet haber alma servisine "gerektiği kadar önem vermemekle" açıklıyordu bunu. Tasfiyelerin nihaî sonuçlarından biri, Yagoda'nın görevden uzaklaştırılmasından sonraki bütün muhakemeleri doğrudan doğruya organize eden polis şefi Yezhov'un kurşuna dizilmesi olmuştu. Yezhov'un yerine, Stalin'in memleketlisi ve biyograficilerinden biri olan L. Beria getirilmişti. Beria, o zamana kadar, Gürcistan'daki polis teşkilâtı başkamydı.

Tasfiyelerin gerçek sonu, Rusya'da değil, Meksika'da cereyan etti. 1936'da, Troçki, Norveç'de bulunduğu sırada, Stalin, Oslo'daki temsilcisi aracılığıyla Norveç hükümetine baskıda bulunarak Troçki'yi sınır dışı etmesini istedi. Norveç, ticarî boykotla tehdit ediliyordu; oysa Rusya'nın ticarî boykot yapması Norveç için çok büyük bir tehlikeydi. Çünkü, bu ülkenin refahı, Rusya ile yaptığı ticarete bağlıydı. Norveç adalet bakanı Trygve Lie, Troçki'yi enterne etmeyi kabul etti, ama sınır dışı etmeye ya da geri vermeye yanaşmadı. Norveç'i terkeden Troçki, Stalin'in siyasetine ateş püskürmeye, mah-

kemelerin içyüzünü açığa vurmaya ve Dördüncü Enternasyonali canlandırmaya çalıştı ama bu son teşebbüsünde büyük bir başarı elde edemiyordu. Kendisini öldürmek için yapılan çeşitli suikast teşebbüslerinden bezgin hale gelmişti artık. Çocuklarının hepsi, esrarlı kazalarda ölmüş ve Troçki onları, Stalin'in intikam almak için öldürttüğünü ileri sürmüştü. Nihayet, 20 Ağustos 1940'da, Stalin hakkında yazdığı itham dolu biyografi üzerinde çalışırken, ne idüğü belirsiz bir adam, Troçki'yi bir buz baltasıyla kafasına vurarak öldürdü. Troçki'yi ölüme mahkûm eden Moskova mahkemesi kararı böylece yerine getirilmiş oldu. Rusya'daki Troçkizmin köklerini gaddar bir şekilde kazıdıktan sonra, adı tıpkı Lenin gibi, ihtilâlin büyük umutlarını ve hayallerini ifade eden adamın kendisi üzerinde de son ve karanlık zaferini elde etmiş oldu. Bu umutların ve hayallerin bir yana atılması, sanki Troçki'nin ölümüyle damgalanmıştı. Troçki'nin başından akan kanların, Stalin'in siyasî hayatıyla ilgili açıklamalarını yazdığı kâğıtların üzerine saçılmasında, trajik bir sembolizm vardı. Ama yılın (1940 Yazı) kaynaşma dolu havası içinde, Moskova mahkemelerinin bu sonu, hemen hemen farkedilmedi bile.

BÖLÜM X

DIŞ SİYASET VE KOMİNTERN I

(1923-33)

Stalin'in kesin bir dış politika öğretisi ortaya koymayışı. — Aydınlatıcı bir şiir: Aleksander Blok'un "İskitler" i. — İhtilâl, emperyalizmle ilişkisini kesiyor. — Versaille Barışına karşı Bolşeviklik. — Rus-Alman Rapollo antlaşması (1922). — Alman komünizminin 1923'de bozguna uğrayışı. — Stalin'in Kominternde oynadığı rol. — Komintern ılımlı olmaya çalışıyor (1925-6). — 1928 yılındaki aşırı radikal dönüş. — Nazizm ve Faşizm karşısında Stalin. — Müstakbel siyasetin bir işareti: Stalin'in, müstakbel bir savaşta Rusya'nın yeri konusunda yaptığı gizli konuşma (1925). — Büyük Devletlerin ortaklaşa hâkimiyeti ve etki alanları düşüncesini reddetmesi.

Rusya dışındaki insanların çoğu, Bolşevik Partisindeki iç mücadeleleri, beş yıllık planları ve tasfiyeleri,

dünya siyaset sahnesinde oynanan oyunla pek ilintisi olmayan şamatalar olarak ele almışlardı. Stalin'i de, yan ve uzak planda bir takım işler yapan belirsiz bir gölge gibi görmüşlerdi. Ancak İkinci Dünya Savaşı tehlikesi ortaya çıktığı zaman, bu şamataların oynanan oyunla doğrudan doğruya ilintili önemli bir hususu açığa vurduğunu ve arkadaki belirsiz gölgenin, bellibaşlı aktörlerden biri olarak ortaya çıkmasının mümkün olduğunu anlamışlardı. Münih'in ardından gelen gerginlik dolu yıl boyunca, gittikçe daha önemle sorulan soru şuydu: "Rusya ne yapacaktı?", ya da daha basit bir şekilde şu soru soruluyordu: "Stalin'in siyaseti nedir?".

Stalin'in nutuklarına ve Partinin dış politika konusunda kabul ettiği "tezler" e ve kararlara bakarak, bu soruya kısmen cevap vermek mümkündü. Ama kamuya açıklanmış olan bu beyanlar, sorunun tam cevabını vermek için yeterli sayılamazdı. Genel olarak, Stalin'in beyanları, durumun yarattığı ihtiyaçlara ve ortodoksluğun taleplerine uygun olarak bir araya getirilmiş bir takım kuru ve çelişken formüllerden ibaretti. Ve bu karmakarışık açıklamalar, herhangi belli bir dış politika öğretisini ya da bu konuda sistematik olarak geliştirilen fikirleri dile getirmiyordu. Stalin'in ardındaki halkın ruhî durumu ise, daha da anlaşılmaz bir şey gibi görünüyordu.

Bu ruhî durumu yani Rus halkının içgüdüsel davranışlarını kavramamızı sağlayacak ipucu, Parti toplantılarının ya da Sovyet kongrelerinin zabıtlarında yer almamaktadır pek. Bu ipucu, büyük bir sembolistin ve şairin yazdıklarında bulunabilir belki. Bu şair, "On ikiler" adlı ünlü mistik ihtilâlci şiirin yazarı Aleksandr Blok'tur. İhtilâl günlerinde yazılmış olan ve Rus aydınları üzerinde derin etkiler bırakan "İskitler" adlı bir başka şiirinde, Sovyet Rusya'nın dünyaya karşı nasıl davranacağını daha önceden, âdeta kehanet yoluyla kavrayıp açığa vur-

maktadır Blok. Şiir dehası sayesinde, millî duyguların derin kaynaklarını, politik formüllerde pek rastlanmadık şekilde doğrudan doğruya ve canlı bir şekilde göz önüne sermektedir.

Blok'un hayal gözüyle gördüğü, en uzak ve tarihöncesi çağları, hali ve geleceği kapsamaktadır. Ve atalardan gelen eğilimlerle, yeni ihtilâlci itkilerin, tek bir tarihi şekil [örnek] içinde birbiriyle kaynaştığım dile getirmektedir. Rus bozkırlarında yaşamış olan İskitler, Grek ve Roma Batı dünyasını, Hunların baskısına karşı uzun süre savunmuşlardı, ama kendileri de, sürekli olarak, Roma batı dünyasının istilâ tehditi altında bulunmuşlardı. Kendilerinden çok daha güçlü olan Batılı ve Doğulu düşmanlarına karşı yaptıkları savaşlardan sonra bitkin hale geldikleri zamandır ki, Roma uygarlığı, Hun darbesi altında çökmüştü. Şairin hayal gözüyle gördüğü gerçekte, eski İskit yurdu ve çağdaş Rusya bir ve aynı şeydi. Batı karşısındaki geri kalmış durumunu bilen ama göreceği ödevden ötürü gurur duyan Rusya, Batı uygarlığının yarı-barbar ve güçlü bir sınır bölgesiydi hâlâ. Kendisine karşı Batımn sadece düşmanlık göstermesine rağmen, Rusya, bu uygarlığın yaşamaya devam etmesi için savaşıyordu. Ekim İhtilâli, bu savunmanın en yüce noktasıydı. Batı, bu ihtilâlin çağrısına cevap verecek miydi; yoksa, bu ihtilâli, ırsî düşmanlığıyla nu karşılayacaktı? Modern İskitlerin dünyaya nasıl davranacakları işte buna bağlıydı:

Milyonlarcasınız siz; biz sayılmakla bitmeyiz.
Haydi, savaşmaya kalkışın bizimle.
İskitleriz biz, evet, Asyalılarız
Çekik gözlü, aç gözlü Asyalılar.
...Ah, eski dünya!
.....

Bir sfenkstir Rusya, neşeli ve hüzünlü
Kara kan sızar gövdesinden,
Gözlerini size dikmiş bakar
Sevgiyle, nefretle.

Yalnız bizim kanımızın duyduğu gibi sevin
Unuttunuz çoktandır sevmeyi
Yakan ve yıkan sevgiler
Olduğunu unuttunuz.

Gelin yanımıza.. Savaşın korkunçluklarından
Barış dolu kollarımıza koşun;
Gecikmeden bırakın eski kılıçları
Kardeş olalım arkadaşlar.

Yoksa kaybedecek olan biz değiliz
Kötü olmayı biliriz biz de
Gelecek bir çağın hasta insanlığım
Sizi lânetle anmaya yöneltmeyin.
Güzel Avrupa'nın karşısında
Korularımıza ve ormanlarımıza savuşuruz
Sonra birdenbire dönüp
Asyalı yüzümüzü gösteririz size.
.....
Ama artık kalkan olmayacağız elinizde
Katılınayacağız kavgalarımza
Kısık gözlerimizle seyredeceğiz
Ölüm dolu savaşlarınızı.

Korkunç Hunlar
Ölülerinizin ceplerini boşaltırken
Şehirlerinizi yakıp yıkarken
Ve beyaz kardeşlerin dağlarken etlerini
Yerimizden kıpırdamayacağız.

Son bir kere, düşün eski dünya
Emeğin ve barışın kardeş sofrasım
Bir barbar lirinin seni çağırdığı
Aydınlık kardeş sofrasım düşün.

.....

"İstanbul İslâmların elinde kalmalıdır." "İran'ın bölüşülmesi konusunda [Büyük Britanya ile Rusya arasında 1917 yılında] yapılmış olan anlaşmamn feshedilmiş olduğunu açıklıyoruz." "Türkiye'nin bölüşülmesi [1915'de yapılmış olan gizli İngiliz-Rus antlaşması] ve Ermenistan'ın ele geçirilmesi konusunda yapılmış olan anlaşmanın feshedildiğini açıklıyoruz" (*). Lenin ve Stalin tarafından imzalanan ve ihtilâlden sonra yayınlanan Sovyet dış siyaseti bildirilerinden birisi buydu. Bolşevikler, Çar dış siyaseti arşivlerini henüz açmışlar ve bütün gizli anlaşmaları yayınlamışlardı. Rusya'nın, bu anlaşmalar sayesinde elde ettiği yararlardan vazgeçmişlerdi. Böylece, empeyalizmle Rusya arasındaki ilişkileri kesin olarak ortadan kaldırdıklarını ve dünya halkları ile apaçık ve namuslu ilişiklere dayanan yeni bir çağın başlamış olduğunu ileri sürüyorlardı. İhtilâl, "tazminat ve ilhak" tanımayan âdil ve demokratik bir barışı kabul edebilirdi ancak. Bu ihtilâlci idealizm davranışına girişirken, öteki milletlerin de bir Sovyet yönetimi kuracaklarım ve sömürge halkları üzerindeki hâkimiyetlerinden vazgeçeceklerini umuyorlardı. Bolşevikler, Çarlık Rusya'nın ele geçirmiş olduğu şeylerden yüz çevirmenin, uzun vâdede, Rusya için gerçek bir kayba yol açmayacağına inanıyorlardı şüphesiz. Çünkü, bir sosyalist düzenin sağlayacağı maddî ve manevî avantajlar, herhangi

(*) L. Fischer, **The Soviets in World Affairs**, c. I, s. 29. Bu cümleler, "Rusya'nın ve Doğunun emekçilerine" hitaben yayınlanmış bir bildiriden alınmıştır.

bir milletin kendisinden daha zayıf halkların sırtından elde ettiği fahiş kârlardan çok daha büyük olacaktı. Ama o günkü durum içinde, Rusya'nın kaybı gerçekten büyüktü; ne var ki, Bolşevikler, öteki ülkelerin sosyalistlerine örnek olmak kararını vermişlerdi. "İskitler", Batıya, "Gecikmeden bırakın eski kılıçları" diye sesleniyorlardı.

İç savaş, açlık ve müdahale yıllarında bile; bu çağrı devam etti. Başlangıçta, Batı işçi sınıflarının, kendi istekleriyle, sosyalizme giden kendi yollarını bulacaklarına inanıyordu Komintern [Komünist Enternasyonali].

Ama aradan çok geçmeden, Sovyet liderleri, kendilerini savunabilmek için, diplomasi dünyasının geleneksel metotlarına başvurmak zorunda kaldılar. Batı dünyası karşısında, kendi durumlarını kuvvetlendirmeyi sağlayacak bir Avrupa kuvvetler dengesi kurulmasını amaç edinen yeni bir siyaset öğretisi yarattılar. Savaştan muzaffer çıkanlar ve özellikle Fransa, Versailles barışı sayesinde, Avrupa'da ağır basmıştı. Fransız ittifaklar sisteminde, Polonya, Rumanya ve Çekoslovakya, çifte bir rol oynuyorlardı. Bu ülkeler, Doğudan gelecek ihtilâl tehdidine karşı olduğu gibi, Alman militarizminin yeniden canlanması tehlikesine karşı da bir çeşit kale ödevi görüyordu. İttifaklar sistemi, başlangıçta, Almanya'dan çok Rusya'ya karşı işledi. Rusya, bu sisteme karşı siyasî bir kuvvet yaratmak amacını güdüyordu. Rus diplomasisi, savaştan muzaffer çıkanların karşısında, yenilgiye uğramışları kısmen bir araya getirerek bu dengeyi sağlamak başarısını gösterdi. Böylece, Müttefiklere ve özellikle Fransa'ya karşı, Almanya ile ortak bir cephe kurdu. İşin garibi, bütün ideolojik çatışmalarına rağmen, İngiliz ve Sovyet dış siyasetleri, kısmen aynı paraleller üzerinde gelişti. Avrupa'nın iki ucunda bulunan bu iki devlet, farklı nedenlerden ötürü, Avrupa kı-

tasının, tek bir askerî gücün hâkimiyeti altına geçmesini engelliyordu. İki ülke kamu oylarının, Versailles anlaşmasına karşı gösterdikleri tepkide de aynı paralellikleri bulmak mümkündür. Hem İngiltere'de hem de Rusya'da, Versailles anlaşması eleştirildi ve içyüzü açığa vuruldu. J.M. Keynes'in, *Economic Consequences of the Peace* [Barışın Ekonomik sonuçları] adlı eserinde ileri sürdüğü başlıca düşünceler ve deliller, Sovyet iktisatçıları tarafından, Marksist terimler içinde açıklandı. Ama Bolşevik Rusya'nın Fransa'ya karşı bağımlılıkları olmadığı için davranışları daha serbestti. Oysa İngiltere'nin durumu böyle değildi. 1922 yılında, Çiçerin, Rus-Alman Rapallo antlaşmasını imzaladı. Bundan daha önce, Türkiye ile dostluk kurmayı başarmıştı Rusya. Türkiye de Birinci Dünya Savaşında yenilgiye uğramış bir ülkeydi.

Bolşevikler, başlangıçta, diplomatik alanda yaptıkları bu manevralara yarım-tedbirler olarak baktılar. Batıda sosyal bir ayaklanma olacağını hâlâ umuyorlardı. Onların dış siyasetinin gerçek manivelası, Kominterndi; diplomasiyi pek önemli olmayan bir yardımcı güç olarak görüyorlardı. Politbüro, yabancı ülkelerdeki Komünist partilerini zor duruma düşürecek herhangi bir şey söylememeleri ve yapmamaları hususunda diplomatlara kesin tâlimat vermişti. Sefirlee, etikete önem vermemeleri ve ihtilâlci ajitatörler gibi davranmaları hususunda da tâlimat verilmişti. Kapitalist devletlerle, "ciddî ve iş zihniyetine uygun" ticarî pazarlıklara girmeleri istenmişti en fazla.

Stalin, üçlü yönetîcilerden biri olarak ön plana çıkana kadar, dış siyasette, bu tutum bir süre devam etmişti. Lenin, dış siyaseti; Dış İşleri Komiseri Çiçerin, Kamenev, Troçki ve Çiçerin'in yardımcıları olan Karahan ve Litvinov ile birlikte yönetmişti. Bunların hepsi

de, Batı ülkelerini iyi tanıyan eski mülteci aydınlardı. Stalin, dış siyasetin yönetilmesi ile ilgili olmamıştı. Stalin'in o yıllara kadar diplomatik bir olaya ancak bir kere karışmış olduğu söylenebilir. Bu olay, Stalin'in Müslümanlara yazmış olduğu bildirilerden bir tanesinin, Lord Curzon tarafından sömürge halklarını İngiliz İmparatorluğuna karşı kışkırtıcı bulduğu için protesto etmesidir. Stalin'in Komintern'deki rolü de pek önemli değildi o sırada.

Stalin, üçlü yöneticilerden biri olarak, bu alanda da faal hale gelince, dış siyasetin tesbit edilmiş tutumunu değiştirmeye kalkışmamıştı ilk önce. Rusya, o sırada, Rapallo antlaşmasının ilk meyvalarını topluyor ve kapitalist dünyanın Sovyetler'e karşı yaptığı boykotu zayıflatıyordu. 1923, 1924 ve 1925 yıllarında, birçok ülkeler, Rusya ile diplomatik ve ticarî ilişkilerini yeniden kurdular. Kapitalist düşmanlığın zayıfladığını gösteren her işaret, Moskova'da gerçek bir sevinçle karşılamyordu. Soluk alacak yer kazanıyordu Sovyetler.

Ne var ki, bu umutlu gelişme, Sovyet diplomasisi ile Komintern arasında yeni bir dengenin kurulmasını gerektirdi. Güdülen iki amaç, yani dünya ihtilâli amacı ile, Rusya ve kapitalist dünya arasında normal ve dostça ilişkilerin kurulması amacı, kök bakımından birbirine karşıttı. Amaçlardan birinden vazgeçilmesi ya da birinin ötekine tâbi kılınması gerekiyordu. İki amaç arasındaki seçim, olayların şu iki soruya verdiği cevaptan doğdu: "Dünya ihtilâlinin patlaması şansı ne kadardır?" ve "Sovyetler ile kapitalist dünya arasında barış mümkün müdür?" Bu ikilem [açmaz] birdenbire ortaya çıkmış değildi. Enternasyonal [milletlerarası] durumda ardarda ortaya çıkan değişikliklerle farkedildi. Çözüm yolu da, herhangi bir tarihte kabul ve tesbit edilen bir karar şeklinde ortaya çıkmadı. Bu karar, kimi zaman farkedil-

meyen kimi zaman da dramatik bir anlam taşıyan bir takım tutum değişikliklerinde zımnen bulunuyordu.

Lenin ve Troçki'nin liderliğinde geçen dört yıldan sonra, Politbüro, dünya ihtilâli perspektivini, şüpheciliğe kapılmadan ele alamıyordu. Bu şüphecilik, Politbüro üyelerinin Marksist bir inancı ile yani sosyalizmin, zamanı gelince kapitalizmin yerine mutlaka geçeceği konusundaki inancıyla [nitekim kapitalizm de derebeyliğin yerine aynı şekilde geçmişti] birlikte dile gelen bir şüphecilikti. Ama somut ve acil meselelere cevap getirmiyor gibi görünen geniş tarihî perspektivlerden hoşlanmıyordu Stalin. Avrupa derebeyliğinin [feodalizminin,] ortadan kalkmasıyla sonuçlanan süreç [vetire], yüzyıllar sürmüştü. Acaba kapitalizm ne kadar dayanacaktı? Lenin, büyük Avrupa ülkelerinde, kapitalizmin ortadan kalkışını, önce haftalarla, sonra aylarla ve daha sonra yıllarla hesaplamıştı. Ama şimdi, on-yıllarla hesaplamak, akla daha yakın gibi geliyordu. Ve bütün bu süre boyunca, Sovyetlerin kaderi tehlikeli bir durum içinde bulunacaktı. Barışın on-yıllar süreceğini umabilir miydi Bolşeviklik? Sovyet diplomasisinin elde ettiği son başarılar, Stalin'in iyimser bir görüşü benimsemesine yol açmıştı. Dünya ihtilâli hakkındaki aşırı şüphecilik ve Rusya ile Kapitalist dünya arasında uzun bir barışın gerçekleşeceğine güvenmek; Stalin'in "tek ülkede sosyalizm" tezinin ikiz temelleriydi.

Yabancı ülkelerdeki komünizmin taşıdığı imkânları, Stalin'in nasıl küçümseyerek reddettiğini anlatır Troçki. Troçki'nin iddia ettiğine göre, Stalin, daha on - yıllar boyunca, Komintern'in hiçbir ihtilâl çıkaramayacağını düşünmekteydi. 1920 yıllarında, Stalin'in yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Lominadze, daha sonraları, şu sözlerin Stalin tarafından söylendiğini iddia etmiştir: "Komintern hiçbir şey ifade etmemektedir Sadece bizi

desteklemek için mevcuttur." (*) Stalin, bu sözü söylediğini inkâr etmiştir. Lominadze, Politbürodaki rastgele bir konuşmadan söz etmiş olabilirdi. Ama 1920'lerin ortalarında, Stalin'in birçok beyanlarında, daha ihtiyatlı bir şekilde de olsa, bu çeşit imalara ve değinmelere bol bol rastlanır (**). Bunların en açığı ve ilgi çekicisi, Stalin'in, 9 Haziran 1925'de, Sverdlov Üniversitesi öğrencileri karşısında yaptığı konuşmada bulunabilir. Stalin, bu konuşmasında, "on beş yıl içinde, Batı proletaryasının sosyal ihtilâli ile desteklenmediği" takdirde, Rusya'nın güdeceği siyaseti açıklamıştı. Düşüncelerini dile getirerek, Rusya'mn yirmi yıl yani 1945'e kadar barış içinde tek başına kalması konusundaki faraziyeyi ileri sürmüştü. Bu, onun siyasetinin üzerinde temellendiği alternatiflerden biri değildi; başlıca temeliydi. Dinleyicilerinin çoğu, sol muhalefete yakınlık duyan ateşli genç komünistlerdi ve enternasyonal ihtilâlin bu kadar gecikmesi hakkında ileri sürülen bu faraziye, onlar için şaşırtıcıydı. Böyle uzun bir barış da, akıl almaz bir şey gibi geliyordu bu gençlere. Konuşucu, karşısındakilerin ruhî durumunu hesaba katmak zorunda kalmış ve görüşlerini ihtiyatlı bir şekilde açıklamıştı. Şüphesiz ki, kendisi, Rusya'nın tek başına kalacağı çok daha uzun bir sürenin söz konusu olduğunu kabul ediyordu.

Stalin'in tutumu, Komünist siyasetinin, Sovyet diplomasisi ihtiyaçlarına yavaş yavaş tâbi kılınmasını gerektiriyordu. Lenin'in yönetimi zamanında, diploması, Komintern'in bir yardımcı kolu gibiydi. Bu ilişkiyi şim-

(*) **Bulleten Oppozitsii**, no. 33, 1933.

(**) J. Stalin, **Soçinenya**, c. VII, s. 21, 25, 26, 52, 95-8, 123, 262. 1920'lerin başlarında, Avrupalı Komintern liderlerin bellibaşlıları ve Troçki'nin muhalifleri de; Stalin'in, Lominadze ve Troçki tarafından söz konusu edilen cümlelere anlam bakımından tıpatıp uyan sözlerin Stalin tarafından söylenmiş olduğunu açıklamışlardı bana.

di tersine çevirmek gerekiyordu. Troçki'nin deyişiyle, "dünya ihtilâlinin öncüleri" durumunda bulunan Komünist partileri, Sovyet Rusya'nın barışsever "sınır bekçileri" haline geldiler. Stalin, tek ülkede sosyalizmin elle tutulur gerçeğini, yabancı ülkelerde çıkacak ihtilâlin hayaline feda etmeye kalkışmayı çılgınlık olarak görüyordu. Bolşevik liderler için en önemli mesele, tek ülkede sosyalizmin ne ölçüde gerçekleşebileceği ve enternasyonal komünizmin sadece bir hayal olup olmadığı hakkında kesin bir karar vermekti. Bolşevik liderleri, işte bu meselelerde birbirlerinden ayrıldılar ve bölündüler. Troçki, hayatının sonuna kadar, bütün zayıflıklarına rağmen, enternasyonal komünizmde, tek ülkede sosyalizmden [bütün başarılarına rağmen] daha fazla gerçeklik olduğuna inandı. Stalin ile Troçki arasında tereddüt eden öteki liderlerin çoğu, bu önemli meselede de tereddüt ediyorlardı. Stalin'in gözünde ise, siyasetini üzerinde kurduğu ana temel dünya savaşları arasında değişmeden kaldı.

Ne var ki, asıl üzerinde durulması gereken nokta, Stalin'in, bu temel görünüşünü açıkça ortaya koymak serbestisine asla sahip olamayışıdır. Dünyanın sosyalist ihtilâller çağına girmiş olduğu düşüncesi, Leninizmin hareket ettirici temel teziydi. Kendisini Leninizmden uzaklaşmakla ithamı eden sol Bolşeviklerle mücadeleye giriştiği ölçüde, Stalin'in dünya ihtilâlinin gerçekleşeceğini sadece sözde de kalsa gittikçe daha fazla söylemesi gerekiyordu. Özellikle, bu mücadelenin birinci safhasında (1925 ve 1926'da), yirmi yıl içinde Batıda hiçbir ayaklanma olmayacağı faraziyesine açıkça dayanmıştı Stalin. Ama daha sonra, muhaliflerin baskısı altında kalarak, ya açık anlam taşımayan sözlerin ardına gizlenmiş ya da ihtilâl hareketlerinin yakın olduğunu söylemekte onlarla yarışa çıkmıştı. Stalin'in bu çeşit kehanetleri,

onun felsefesinin dış yüzüydü ve görüşlerini böyle bir örtüye sarıp da açıklamasa, Parti üyelerinin çoğunluğu onun ardından gelmezdi. Görüşlerinin içyüzünü ise kendine saklanuştı Stalin, ya da en fazla, kendi grupunun liderleri ile tartışıyordu bu görüşleri, ama yaptığı her işte, bu görüşler, zımnen vardı. Siyasetindeki bu iki yan arasındaki çelişme, davranışlarının samimiyetsizliğe ve hattâ iki yüzlülüğe bürünmesine yol açmıştı. Ve bu iki yüzlülük dolayısıyla, anti-Bolşevik safta bulunan ve kendisini eleştirenler, dünya ihtilâli komplosunu hazırladığını söyleyip ithamlarda bulunurken; Bolşevikler safındaki eleştirmeciler de, Stalin'in, ihtilâli engellemek için komplolar yaptığını söyleyip, ithamlarda bulunmuşlardı.

Alman komünizminin 1923'de bozguna uğraması, Stalinizmin görüşleri olarak kabul edilen fikirlerin billurlaşmasına kesin bir şekilde yol açtı. Aynı yılın Yazında, Politbüro, Fransızların Ruhr bölgesini işgalinden ve Alman parasının süratli bir şekilde değerini kaybetmesinden doğan buhran üzerinde hararetli tartışmalara girişti. Bolşevik liderlerinden bazıları, Almanya'da bir Ekim İhtilâli hareketinin yaklaştığını düşünüyorlardı. Alman Komünist Partisi başkanı Heinrich Brandler, benimsenecek strateji ve taktik konusunda, Komintern'in yürütme kurulundan fikir danışmak için Moskova'ya geldi.. Stalin, gittikçe artan siyasî ağırlığı ile, Komintern'in önemli kararlarına müdahale etmek imkânını ilk olarak bu olayda buldu. Zinoviev ve Buharin'e yazdığı bir mektupta [bu mektup, Almanya'daki durumla ilgiliydi], Alman komünizminin başarıya ulaşması şansının mevcut olduğuna inanmadığını açıkça gösteriyordu Stalin. 1917 İhtilâlinde, Bolşeviklerin lehinde olan bütün istisnaî hal ve şartları açıkladıktan sonra şu sonuca varıyordu: "Şu anda, Alman Komünistleri bu hal ve şartlar içinde de-

ğiller. Onların komşusu olan bir Sovyet ülkesi var tabii ve biz İhtilâli yaptığımız zaman böyle bir ülke yoktu. Ama onlara ne sağlayabiliriz biz?... Almanya'da, hükümet devrilse ve Komünistler iktidara geçse, bir felâketten başka şeyle karşılaşmayacaklar." (*) Stalin, Almanya'da herhangi bir Komünist gösterisini teşvik etmemek hususunda Politbüroyu ikaz etmişti; çünkü, burjuvazi ve Sosyal Demokratlar ("bütün kozlar şu anda onların elindedir" diyordu Stalin), böyle bir gösteriyi, bütün Komünistlerin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanacak bir çatışma haline döndürebilirlerdi. "Bence, Almanlar [yani Alman Komünistleri], teşvik edilmemeli ve frenlenmelidir." diyordu Stalin. 1917 yılında Bolşeviklerin ellerindeki şansla, 1923'de Alman Komünistlerinin ellerindeki şans arasındaki farkı şöyle görüyordu Stalin: Bolşevikler, barış isteyen bir halk ve büyük toprak sahiplerinin arazilerini ele geçirmek isteyen bir köylü sınıfı tarafından destekleniyorlardı. Bu görüş, Alman Komünistlerinin 1923'de olmadığı gibi, şimdilik herhangi bir gelecekte de iktidarı ele geçirmeleri umudunun mevcut olmadığı anlamına geliyordu. Çünkü Alman Komünistleri, köylülerden, Bolşevikleri desteklediklerı şekilde bir yardımı asla elde edemeyeceklerdi. Almanya, ancak bir kere daha savaşta yenilgiye uğrarsa, böyle bir imkân doğabilirdi ancak. Onların lehinde sayılabilecek bir noktaya, yani Almanya'da, sanayi işçi sınıfının Rusya'dakine nispetle daha önemli bir rolü olmasına hiç önem vermiyordu Stalin (**). Yılın sonlarına doğru, Alman-

(*) L. Trotsky, **Stalin**, s. 368-9. Bu mektubun hakiki olduğu, Alman komünizminin iki rakip lideri yani Heinrich Brandler ve Ruth Fischer tarafından doğrulanmıştır. Stalin'in **Eserler**'inde yer almayan bu mektup, kendisi tarafından da inkâr edilmiş değildir. A. Thalheimer, **1923: Eine Verpasste Revolution**, s. 31.

(**) Aynı mektupta, Alman faşizmiyle ilgili olan ve daha son-

ya'daki kargaşa şiddetlenince, ihtilâlci aksiyon taraftarları, ağır bastılar ve Almanları "teşvik" etmeye koyuldular. Stalin, şüpheciliğini açıklamaktan kaçındı ve geri plana çekildi. Birbiriyle asla anlaşamayan Troçki'nin, Zinoviev'in ve Radek'in bu işin içine girmeleri için meydanı boş bıraktı. Bradler, çeşitli ve birbiriyle çelişen tâlimatlar alarak Almanya'ya döndü. Hem Sosyal Demokratlara karşı bir ihtilâl çıkarması hem de Saksonya'nın Sosyal Demokrat hükümetine girmesi istenmişti kendisinden. İhtilâli, başkentte ya da önemli bir merkezde değil, Saksonya'da başlatacaktı, v.b. Ayaklanmak üzere olan herhangi bir partiye, en iyi imkânlarını ve şanslarını kaybettirecek tâlimatlardı bunlar. İhtilâl teşebbüsü, çeşitli düzensiz hareketlerle ve başarısızlıkla sona erdi. Bu başarısızlığın Moskova'daki etkisi büyük oldu: Rusya'nın tek başına kalışı ve yalnızlığı kesinleşmişti artık.

Bundan sonraki birkaç yıl içinde, Komintern'in kaderi, askıda kaldı. Komintern'in, bir ihtilâl aracı olması bakımından az çok işe yaramaz bir organizasyon olduğuna inanmasına rağmen, Stalin, Rusya'nın yönetici Partisini, bu organizasyondan ayıramadı. Çünkü, Bolşeviklik ile Komintern arasındaki bağlar, buna elvermeyecek kadar güçlüydü. Öte yandan, Komintern de, kendi görevine uygun bir şekilde davranmaya çalışıyordu. Komintern, Avrupa emekçi sınıflarının sadece bir azınlığı adına konuşuyordu, ama bu azınlık, Batı proletaryasının en idealist, faal ve önemli azınlığıydı. Yaptığı işler, Sovyet diplomasisini, güç duruma düşürüyordu mutlaka. Stalin'in, Komintern'i dizginlemek isteyişinin bir nedeni buydu. Bir başka neden de, Komintern'in Rusya'daki iç müca-

raki Komünist taktiklerini açığa vuran şu karakteristik açıklama vardı: "Faşistler uyumuyor tabii. Ama saldırıya ilk olarak geçmeleri için onları bırakmak, bizim lehimizedir; çünkü bu, bütün işçi sınıfının komünistler etrafında toplanmasını sağlayacaktır. (İbid)

deleler konusunda yapabileceği etkiydi. O yıllarda, Avrupa Komünist liderleri, başarıya ulaşmış Rus ihtilâl uzmanlarının yol göstericiliğini kabul etmekle birlikte, onlarla eşit kimseler gibi konuşuyorlar ve Rusya'nın işleri üzerinde söz söylemek hakkına sahip bulunuyorlardı. Bunların çoğu, başlangıçta, Avrupaî düşünceli Bolşeviklerle birlikte merkezî Rus sekreterleri silsilesi meratibine ve Troçki'yle birlikte Stalin'e karşı çıkmışlardı. Bundan ötürü, Stalin, çeşitli eğilimleri gelenekleri ve görüşleri içinde barındıran Komintern'e; Rus Komünist Partisini "yekpare" bir varlık haline getirmesini sağlamış olan metotları, hem iç siyaset hem diplomatik nedenlerden ötürü uygulamak zorundaydı.

Stalin, perdenin arkasında, yardımcılarının aracılığı ile faaliyet gösterdi. Lenin, Komintern'in her kongresinde konuşma yapıyor ve hükümetin resmî başkanı olduğu halde, bu kurulun güttüğü siyasetin sorumluluğunu kamu karşısında yükleniyordu. Hükümette görevi olmayan Stalin ise, Komintern'in hiçbir kongresinde nutuk vermemişti. Tören toplantılarında, kürsüde sesini çıkarmadan oturuyor ve çeşitli milletlere mensup delegeler kendisini alkışlıyordu. Ancak bu işin içyüzünü bilenler, açık tartışmaların ve oylamaların hiçbir önem taşımadığından ve Stalin'in tasvibi olmadan, Komintern'in hiçbir önemli kararının geçerlik kazanmayacağından emindiler. Lenin'in dikkatle ve zevkle katıldığı büyük ideolojik tartışmaları küçümsüyor ve kongre toplantılarını zaman kaybı olarak görüyordu Stalin. Lenin'in liderliğindeki dört yıl boyunca, dört büyük enternasyonal kongresi toplanmıştı; Stalin'in yirmi beş yıllık liderliği sırasında ise, üç büyük kongre yapıldı sadece. 1924 yılında yapılan ilk kongrede, Troçkizm eleştirildi ve içyüzü açığa vuruldu; 1928'de yapılan ikinci kongrede, Buharin'in ve sağ Bolşeviklerin etkisi ortadan kaldırıldı; 1935 yılındaki üçün-

cü kongrede ise, Halk Cepheleri siyaseti ortaya atıldı. Organizasyonun çekim merkezi, Yürütme Kuruluna kaymıştı. Rus Komünist Partisinde olduğu gibi, Komintern'de de, yönetici kadro, hareketin bütünü üzerinde ağır basmaya başladı.

Stalin'in bu yönetici kadroyu ortaya çıkarmak için yaptığı işlerin çoğu karanlıkta kaldı tabii. Bağımsız düşünceli, isyankâr, teoriye düşkün ve bilgili kimseleri; yani ihtilâlci kaynaşması içindeki Avrupa komünizminin liderlerini baskı altına aldı Stalin. Bunların hemen hepsi, 1920'lerin başlarındaki tersliklere şu ya da bu şekilde katılmış bulunuyorlardı. Ve Stalin, onları gözden düşürmek için, "hataları" ndan ve "sapmaları" ndan mümkün olduğu kadar fazla yararlandı.

Avrupa Komünistlerinin, iftiralara uğramış ve hücuma maruz kalmış Rus İhtilâline duydukları hissî bağlılık o kadar büyütü ki, Rus Komünist Partisi otoritesinin herhangi bir lidere karşı olduğunun bilinmesi, bu liderin perişan olmasına kâfi gelirdi. Stalin, bu otoriteyi, doğrudan doğruya pek az kullandı. Hükümler ve suçlamalar, Yürütme Kurulundan çıkarıldı. Yürütme Kurulu ise, enternasyonal bir kongrede, demokratik şekilde seçilmişti. Ama kongrede Rus delegeleri hemen her zaman etkili oluyorlardı; onların üzerinde ise, Rus Politbürosunun görüşleri hâkimdi. Rus Politbürosunda etkili olan ise Stalin'di (*). Stalin'in Enternasyonali kontrol altında tutmasını sağlayan mekanizma işte buydu. Yürütme Kurulunun Rus üyeleri, öteki yabancı partilerin temsilcilerinden daha fazla yetkiye sahip değillerdi resmen; ama

(*) Stalin, Komintern Yürütme Kurulu Rus delegasyonunun ismen üyesiydi. Ama bu sıfatla, nadiren müdahalede bulunmuştu. Müdahalede bulunması, şu ya da bu yabancı "sapkını" uzaklaştırmak içindi her zaman. Bkz: Soçinenya, c. VIII, s. 1-10, 100-8, 109-15.

Rusların manevî etkisi önemli ve kesindi. Bu manevî etki yeterli olmadığı zaman, muhalefeti ezmek için başka baskı yollarına başvurulyordu. İsyankâr yabancı liderlere Moskova'da Enternasyonalin merkezinde şerefli görevler veriliyor ve burada kolayca kontrol altında tutuldukları gibi taraftarlarıyla aralarındaki irtibat da kesilmiş oluyordu. Ayrıca, öteki Komünist partilerin kamu oyu bu liderlerin aleyhinde harekete geçiriliyordu; bu liderlerin kendi ülkelerindeki muhalifleri ve rakipleri ise, teşvik ediliyor ve yükseltiliyordu. Bu liderlere karşı girişilen bütün hareketlere rağmen [bu hareketler arasında, iftiraların da bulunduğunu söylemeliyiz], sözü geçen "sapmacı" [deviationist] liderler kendi Partileri içinde hâlâ otorite sahibiyseler; o zaman, Komintern'in veznadarları, bu partilere tahsisatlarını vermekten kaçınıyorlardı. Ama bu en kaba baskı vasıtasının etkisi, ikinci derecede önem taşıyordu (*).

(*) Komintern'in çeşitli kollarına tahsisat verilmesi, başlangıçta, zararlı bir nitelik taşımıyordu. Her bölüm, organizasyonun kasasına, kendi payını yatırmak ve ihtiyacı olduğu kadar para almak durumundaydı. Daha önceki, Birinci ve İkinci Enternasyonalde de, aşağı yukarı âdet buydu ve herhangi bir kötü kullanmaya yol açmıyordu. Ama, Rus Komünist Partisinin gelir kaynakları, öteki bölümlerden çok daha geniş olduğu için, Komintern, belli bir ölçüye kadar Ruslara bağımlı hale geldi. Büyük taraftar kütlelerine sahip olan yabancı partiler, kendilerini aidatla ayakta tutabiliyorlardı şüphesiz. Ama, Moskova, bu partileri, organizasyon ve propaganda konularında, kendi imkânlarını aşacak ölçüde masraf yapmaya teşvik etti; ve bu partiler gittikçe daha fazla masraf yapınca, içlerindeki bürokratik yapı ve tahsisata karşı duydukları ihtiyaç da gittikçe büyüdü. Kolay tahsisat almaya alıştıkları için, kendi aidatlarını toplamayı da ihmal ettiler ve bunun kötü bir etkisi oldu. Rusya dışındaki Komünizmi teşvik etmek konusunda "Rus rublesi" nin oynamış olduğu rol, melodramatik bir şekilde mübalağa edilmiştir. Ne var ki, verilen tahsisatların, Komünist partilerindeki silsilei meratıpi, Stalin'in etkisine sokmak konusunda bir hayli rol oynadığı da doğrudur.

Saflarında, eyyamcılara nispetle yeni bir hayat yolu arayan idealistlerin çok daha fazla yer aldığı yabancı Komünist partilerin topluluğu üzerinde Stalin'e söz ve etki sahibi olmasını sağlayan şey, Rus ihtilâlinin macerası, sağlam ve sürekli cevheri ve aynı zamanda bu ihtilâle katıştırılmış olan efsanelerdi. Bu eyyamcılar bile, izafî bir anlamda eyyamcı sayılabilirlerdi. Çünkü bunlar, herhangi bir efendiye itaat etmeye hazırdılar, yalnız, bu efendinin, ihtilâlden gelen otorite ile konuşması gerekiyordu. Stalin, ardında toplanan kuvvetleri, yıllar sonra, kendi fikirlerine göre yetiştirmek başarısını göstermişti. Bu başarının en önemli nedeni, sözü geçen kuvvetlerin, büyük bir dâvaya; haklı ya da haksız olarak Sovyetlerle bir ve aynı şey olarak gördükleri ve Rus Politbürosu içindeki çatışmalardan, Komintern'deki değişikliklerden, Rus diplomasisinin manevralarından ve uzak bir Rus gerçeğinin belli belirsiz görüntülerinden çok daha önemli ve apaçık bir şekilde gördükleri bir dâvaya hizmet etmeye hazır olmalarıydı.

Böylece, Komintern, Rus Komünist Partisinden gelen ışığı yansıtmakla kalmadı, aynı zamanda, bu Partinin içindeki her yeni düzeni de yansıtmaya başladı. Bu çok önemli bir noktadır; nitekim, bu noktayı göz önünde tutmayarak, herhangi bir ülkedeki komünist partisinin tarihini sadece millî çevresi içinde ele alarak anlamaya çalışacak bir kimse mutlaka başarısızlığa uğrar. Bu nokta göz önünde tutulmazsa, çeşitli siyaset değişiklikleri, bazı liderlerin geri plana atılıp yenilerinin ortaya çıkması ve teşkilât yapısında gerçekleştirilen reformlar açıklanamaz. Bütün bu olayların ve değişikliklerin kaynağı, ele alınan partinin bulunduğu ülkedeki sosyal mücadelelerden çok, Rus Genel Sekreterliğini meşgul eden meselelerde aranmalıdır. Üçlü yöneticiler, Troçki ile mücadele ettikleri zaman, Troçkizm Komintern'in

tepesinde bir hayalet gibi dolaşıyordu. Daha sonra, görüşleri ve duyguları bakımından Başkanlarına yani Zinoviev'e bağlı olan kimseler, ya onun aleyhinde bulunmak ya da geri plana çekilmek zorunda kaldılar. Stalin'le ittifak halinde bulunduğu yıllarda, Buharin, Enternasyonalin palrak bir lideriydi. Yeni siyasetler ortaya atıyor ve yardımcılarını, merkez grupuna ve Bolşevik Partisi içindeki sağ kanada yakınlık duyan yabancı Komünistler arasından seçiyordu. Bu grup yıkıldıktan sonra, Enternasyonal, yeni "Bolşevikleştirme" acıları çekmeye başladı.

Stalin, ihtilâlden miras kalan bir organizasyonu, ihtilâl hareketleri bakımından durgun geçeceğine inandığı bir döneme uydurmak için çalışıyordu. İhtilâlin hareketlendiği bir çağda ortaya çıkmıştı Enternasyonal ve Sosyalist hareketteki bir bölünmeden doğan bu organizasyon, reformist sağ kanat sosyalistlerini yenilgiye uğratacağını ummuştu. Kapitalizmin istikrarlı hale gelmiş olduğu hakkında Stalin'in şimdi ileri sürdüğü görüşe, hareketin iki kanadının yani İkinci ve Üçüncü Enternasyonallerin birbirine yaklaşması fikrinden daha uygun düşecek bir şey var mıydı? Stalin'in teşhisleri doğruysa, iki Enternasyonal de, o günkü şartlar içinde, mülk sahibi sınıflardan, şu ya da bu ölçüde sebatkâr davranarak, reformlar ve tavizler koparmaktan başka şey yapamazlardı. Bu temel üzerinde, müşterek bir aksiyona girişmek mümkün olacaktı. Ve bu iki organizasyonun işbirliği, aralarındaki uçurumu kapatabilirdi. Stalin ile Buharin arasındaki ittifak devamı ettiği sürece Komintern'-faaliyeti bu şekilde yönetildi. Rusya'da N.E.P. gelişme halindeydi; iktidar Partisi, karma ekonomi çerçevesi içinde, özel çiftçiliği ve ticareti teşvik ediyordu ve tutumundaki "Fabianism" dış ülkelerde de yumuşak bir

davranışın benimsenmesini gerektiriyordu ve bütün bunlar Komintern'e uygun düşmüyordu.

1920'lerin ortalarında, Stalin, iki mesele üzerinde dikkatle durmak zorunda kalmıştı. Bunlar, Çin ihtilâli ve İngiliz sendikalarına karşı Rus sendikalarının benimsemiş olduğu tutumdu. Çin ihtilâli ilk günlerinde, Rus ihtilâlinin etkisi altında kalmıştı. Komintang'ın kurucusu Sun Yat-Sen, taraftarlarından, iki ihtilâl arasındaki dostluğu korumalarını istemişti. Sun Yat-Sen'in ölümünden sonra, Stalin, Komintang'a şu bildiriyi göndermişti: "Rus Komünist Partisi Merkez Komitesi, Komintang'ın, emperyalizmden kurtulmak için verilen yüce savaşta, Sun Yat-Sen'in bayrağını yükseklerde tutacağına ve emperyalizm ile onun Çin'deki ajanları tam bir yenilgiye uğratılana kadar elinde taşıyacağına inanmaktadır." Rus askerî uzmanları, harekâtta Şan Kay-şek'e yardım etmek için Çin'e gitmişlerdi. Çin Komünistlerine de, Komintang'a katılmaları için Moskova'dan tâlimat verilmişti. Komünistler, "dört sınıftan kurulmuş cephe olan" Komintang'a, kurucu bir unsur olarak gireceklerdi. Ayrıca, Komintang da, yedek üye haklarına sahip olarak Komintern'in Yürütme Kurulunda temsil ediliyordu.

Böylece, şu önemli sorular ortaya çıkmış oldu: Çin ihtilâlinin mahiyeti neydi? Amaçları neler olacaktı? Komünistler bu ihtilâlde ne gibi bir rol oynayacaklardı? Çinlilerin millî özlemleri; Batılıların vesayetinden ve kendi derebeylik yapılarının bölük pörçüklüğünden kurtulmak konusunda duydukları istek, bu hareketin ilerletici gücünü teşkil ediyordu ve başlangıçta tek bir güç olarak ortaya çıkmıştı. Ama bu dış görünüş altında; generaller ile köylüler, tacirler ile hammallar arasında büyük sosyal farklar vardı ve zaman geçtikçe bu farklar daha da derinleşti. Çin'in kıyı bölgelerindeki sanayi ve ticaret şehirlerinde, işçi sınıfı, en önemli siyasî faktör

kaline gelmişti.

Çin, bir 1917 İhtilâli ile karşı karşıya mıydı? Bu soruya, Stalin ve Buharin "hayır"; Troçki, "evet" diye cevap veriyorlardı. Çin'in içinde bulunduğu ihtilâl durumunun tarihte daha önceki bir benzeri aranıyorsa, Stalin'e göre, bu benzer, 1905 Rus İhtilâli olabilirdi. 1905 İhtilâlinde, Bolşevikler, Rusya'nın sosyalizm için kâfi derecede olgunlaşmamış olduğunu ve sadece bir burjuva ihtilâlini gerçekleştirmeyi umabileceğini ileri sürmüşlerdi. Çin'in o günkü şartlar içinde başarabileceği şey de, bir burjuva ihtilâlinden ibaretti. Stalin'e göre. Lenin'in 1917'de şiddetle eleştirerek bir yana attığı o "eski Bolşevikliğe" geri dönüyordu Stalin. Lenin, bu "eski Bolşevik" görüşlerini, taraftarlarının zihninden tamamen silmeyi hiçbir zaman başaramamıştı. Stalin'e göre, Çin ihtilâlinin amacı; Çin'i birleştirmek, modern hale getirmek ve sosyalizmi değil millî bağımsızlığı gerçekleştirmek olduğuna göre, Çin komünistlerinin de, proletarya diktatörlüğü kurmaya kalkışmamaları gerekirdi. Tam tersine, Çin komünistleri; orta sınıflarla, köylülerle ve ilerici millîyetçi generallerle ahenk halinde çalışmalıydılar. Stalin, Çin Komünist Partisini, bir parçasını teşkil ettiği Komintang'ın disiplinine boyun eğmeye zorladı. Ayrıca, Sovyet propaganda mekanizmasını, General Şan Kay-şek'i, Çin'deki millî rönesans [yeniden doğuş] hareketinin biricik lideri olarak gösterecek şekilde harekete geçirdi. İhtilâlden doğacak hükümet, "proletaryanın ve köylü sınıfının demokratik bir diktatörlüğü" olacaktı. Lenin tarafından 1905'de ileri sürülmüş olan bu formül; Marksist sosyalistlerin sadece derebeyliğe-karşı [anti-feodal] olan bir ihtilâl içinde mücadele ettikleri ve iktidarı, ihtilâlci bir orta sınıf ve köylü sınıfı ile paylaştıkları "geri kalmış" ülkelerde düşünülmesi mümkün olan özel bir durumu dile getiriyordu.

O eski ve yarı-iskolastik tartışma, pek az zaman sonra yeniden başladı. Troçki, Stalin'in Şan Kay-şek ile yaptığı ittifakı eleştirdi ve ithamlarda bulunarak, Çin Komünistlerini, doğrudan doğruya proletarya diktatörlüğü için savaşmaya çağırdı. 1905'in Leninist geleneğine bağlı olan Zinoviev ve Kamenev, "proletaryanın ve köylü sınıfının demokratik diktatörlüğünü" kabul ettiler ama Çin komünizmini orta sınıf liderliğine tâbi kıldığı için Stalin'in siyasetini eleştirdiler. Tartışma inanılmaz şekilde şiddetlendi ve sertleşti; Stalin ile Troçki arasındaki son bölünmeyi de süratlendirmiş oldu.

Bu arada, Çin'deki "dört sınıftan kurulmuş cephe" de yıkılıyordu. Siyaseti ılımlı olmakla birlikte, Çin komünizminin gelişmesi, Şan Kay-şek'i ve orta sınıfların liderlerini korkutmuştu. Şan Kay-şek, kendisini güç duruma sokan müttefiklerini ansızın bertaraf etmişti. Rus askerî danışmanlarını ülkelerine geri göndermiş ve kendisiyle birlikte çalışan komünistleri gaddarca ezmişti. Şan Kay-şek'i desteklemek konusunda hayli ileri gitmiş olduğu için, bu olaylar, Stalin'in durumunun ve prestijinin tehlikeli bir şekilde sarsılmasına yol açtı. Çin siyasetinden arda kalan yıkıntılar üzerinde bir şeyler kurmaya çalışarak, Çin Komünistlerinin, Komintang'ın solcu liberalleri ile birleşmeleri konusunda tâlimat verdi. Solcu liberaller, Şan Kay-şek'e karşı, Hankow'da bir hükümet kurmuşlardı. Biraz sonra, bu koalisyon da bozuldu. Komünizm, kendi mahiyetini inkâr eder gibi görünmeye çalışmasına; orta sınıf müttefiklerine uymak için çabalamasına, ılımlı ve uzlaşmacı bir tutum benimsemek için uğraşmasına, hem sembollerini hem de deyimlerini değiştirmeye kalkışmasına rağmen, orta sınıfların partilerini ve liderlerini korkutmaktan ve paniğe düşürmekten geri kalmıyordu. Komünizm, kaynağının lânetlenmişliğini ya da kutsanmışlığını ve ihtilâlin damgasını taşı-

yordu. Bu damga, ya dehşet ya da umut uyandırıyordu ve hiçbir taktik düzen bunu silemezdi.

Ilımlı davranma konusunda yapılan bir başka tecrübe de, başarısızlıkla sona ermişti. Bu, Mayıs 1925'de kurulmuş olan İngiliz-Rus sendikalar konseyi idi. Politbüro, İngiliz sendikalarının, o sırada gergin hale gelmiş olan İngiliz-Rus ilişkilerinin düzelmesine yardım edeceklerini umuyordu. Stalin, Politbüronun en etkili üyelerinden biri olan Tomski'yi, İngiliz sendikalarının Hull'da yapılan kongresinde konuşmak üzere temsilci olarak gönderdi. İngilizlerle yapılacak anlaşmanın ardından, enternasyonal işçi hareketinin karşıt kanatları arasında yapılacak tam bir anlaşmanın geleceğini ummuştu. Komintern'e paralel olarak, *Profintern* [Kızıl Sendikalar Enternasyonali] de, reformist Batı sendikalarını içine alan ve Amsterdam Enternasyonali diye adlandırılan teşkilâtla mücadele etmişti. Profintern'in başarısızlığı, Komintern'in başarısızlığından daha göze batıcı olmuştu. Moskova, yenilgiyi kabul etmek ve Amsterdam ile bir barış yapmak istiyordu. İngiliz-Rus konseyi bu barışa yaklaşmak için atılmış bir adım olacaktı. Bellibaşlı sağ kanat Bolşevikleri, en sonunda, siyasî Enternasyonallerin de birleşeceğini umut eder gibiydiler. Her zamanki gibi ihtiyatlı davranan Stalin, bu geniş mikyaslı planları bizzat savunmuyordu. Ama Buharin'in ve Tomski'nin davranışlarını tamamen destekliyor ve sol Bolşeviklerin yaptıkları sert eleştirmeler karşısında onları savunuyordu. (*)

(*) J. Stalin, **Soçinenya**, c. VIII, s. 176-91. İngiltere'den dönüşünde, bu ülkenin ve öteki Batı ülkeleri işçilerinin hayat standardının yüksekliğine şaşan Tomski, Komintern'in eski bir başkan yardımcısı olan bir Alman dostuna şöyle demişti (ben, bu sözleri, Tomski'nin bu Alman dostundan duydum): "Siz Batılı işçilerin Komünist olması için bir sebep göremiyorum. Batıda herhangi bir ihtilâl imkânı da göremiyorum."

Rus sendikaları ile İngiliz sendikaları arasındaki dostluk, 1926 genel grevinin doğurduğu gergin havaya dayanamadı. Rus liderleri, karşılarındaki sol muhalefetin baskısı altında, İngiliz dostlarının ılımlı davranışını arasıra eleştirmekten kaçınamadılar. Eleştirmeleri ılımlı olduğu halde, İngilizleri tedirgin etmeye yetti. Öte yandan, Muhafazakârların şiddetli baskısına maruz kalan İngiliz sendika liderleri, Bolşeviklerle yaptıkları ittifak yüzünden tedirginlik duyuyorlardı. Grevci İngiliz işçilerine yardım olmak üzere Rus sendikalarının toplamış olduğu parayı kabul etmediler. Aradan biraz zaman geçince, İngiliz-Rus konseyi dağıldı ve Bolşeviklikle Batı reformizminin daha geniş bir şekilde uzlaşması konusundaki umutlar da böylece suya düşmüş oldu.

Anlaşma imkânları, yukarıda açıkladığımız gibi denenmiş ama başarı elde edilememişti. Bolşevikler, 1923 yılında, ihtilâlci oldukları için geri çevrilmişlerdi. 1927'de ise, uzlaştırıcı oldukları için yeniden geri çevriliyorlardı. Komintern, ılımlı davranışını başarısız bir şekilde sadece Çin'de ve İngiltere'de denememişti; Öteki Avrupa ülkelerinin bir çoğunda da aynı şekilde davranmıştı (*). Ama komünistler, hemen her yerde, eski müttefikleri tarafından ya terk edilmişler ya da ezilmişlerdi. Uzlaştırıcı siyasetin yarattığı hayal kırıklığı, komünistlerin saflarında büyük bir değişiklik yaratmış ve eskisine taban tabana zıt bir tutumun benimsenmesine yol açmıştı. Bu değişiklik o kadar kuvvetliydi ki, Stalin, 1927 yılının sonlarına doğru, zevahiri kurtarmak için, Çin Komünist Partisine, Kanton ayaklanmasını hazırlamayı tavsiye etmişti. Oysa Çin Komünist Partisi, bu

(*) Meselâ Polonya'da, Pilsudski'nin 1926 yılında yaptığı hükümet darbesine yardım etmek için komünistler ile sosyalistler birleşmişlerdi. Romanya'da ve öteki Balkan ülkelerinde de buna benzer taktikler uygulanmıştı.

arada, korkunç katliamlar yüzünden iyice zayıf düşmüş bulunuyordu. Ayaklanma daha başlamadan başarısızlığa uğramaya mahkûmdu. Ve nitekim, Kızılların bir kere daha katliam edilmesine yol açtı (*). Aradan çok geçmeden, Komintern, uzun bir "aşırı-solculuk" kavgasına girerek, ılımlı siyasetinin başarısızlıkla sona eren faaliyetlerini düzeltmeye kalkıştı. Yeni aşırı-solcu siyaset, kuvvetlenen Nazizim karşısında bulunan Alman Komünist Partisi tarafından kendi kendini mahvedecek ölçüde aşırılığa götürüldü.

Komintern'de ortaya çıkan değişikliğin bir başka nedeni (bu neden, Komintern saflarında yaygın hale gelen duygulardan çok daha ağır basıyordu şüphesiz), Rus Komünist Partisi içinde 1928-9 yıllarında ortaya çıkan yeni düzendi. Stalin, o sırada, sağ kanat Bolşeviklerini dize getiriyordu. Buharin'in, Tomski'nin ya da Rykov'un ileri sürmüş olduğu bütün kavramlar ve sloganlar mahkûm ediliyordu. Üzerinde tartışılan meseleler, sadece Rusya'nın meseleleriydi: N. E. P., sanayileşme, kollektifleştirme, v.b. gibi. Ama Rus Komünist Partisindeki şiddetli sola kayış hareketi, o zamana kadar Buharin tarafından yönetilmiş olan Komintern'i de otomatik bir şekilde etkiledi. Bazı yabancı komünistler, Buharin'i desteklemeye kalkışmışlardı; Buharin'e karşı yapmakta olduğu mücadeleyi, bundan ötürü, Enternasyonal'in içine aktarmak zorunda kaldı Stalin. Avrupa Komünist partileri için yeni siyasetler ortaya koydu. Bunlar, yüzeyde, Rusya'daki eğilime tekabül ediyorlardı. Rusya'da, Komünistler ile çiftçiler ve tacirler arasındaki işbirliği sona ermişti. Buna tekabül eden sonuç, Rusya dışındaki Komünistlerin, öteki partilerle ve özel-

(*) "Kanton Komünü hikâyesi" Harold R. İsaacs tarafından, **The Tragedy of the Chinese Revolution** adlı eserde anlatılmıştır. 352-77.

likle Sosyal Demokratlarla işbirliği yapmaktan vazgeçmeleriydi.

Rus Komünist Partisindeki bütün kıpırdanmaların ve hareketlerin, öteki ülkelerin Komünist partilerine otomatik bir şekilde aktarılması, Komintern'in hayatında görülen en acayip anormallikti. Ama bu anormallik bir kural halini almıştı. Komintern'in faaliyetlerinden bir çoğunun, gerçeklerden uzak ve hayalî bir şey gibi görünmesinin nedeni budur. Stalin'in Rusya'da gerçekleştirdiği sola kayış, sadece ciddî bir faaliyet değildi; aynı zamanda, millî bir dramın büyüklüğünü de içinde taşıyordu; büyük bir ülkenin sosyal yapısını kökünden değişikliğe uğratmıştı. Koskoca bir devlet mekanizması, Partinin siyaset alanındaki değişikliklerini destekliyor ve ortaya atılan kavramlarla sloganları somut işler haline getiriyordu. Ama, bu çeşit kaymalar ve tutum değişmeleri, Komintern'in siyasetinde neyi ifade ediyordu? En iyi ihtimalle, anlamsız bir taklitten ileri gitmiyordu hunlar. Efsanevî bir savaşa girmiş devâsa bir kahraman, çevresine yirmi ya da otuz gölge salnuş gibiydi. Gölgelerin her biri, kahramanın güçlü ve şiddetli hareketlerini taklid ediyor ve gökyüzüyle yeri temelinden sarstığını iddia ediyordu sanki. Bu garip görüntü, Komintern'in yabancı bölümlerinin tam anlamıyla birer gölge olmaması dolayısıyla daha da garip hale geliyordu. Bu bölümler, yarısı gövdeden, yarısı gölgeden yapılmış varlıklardı. Bir yanlarıyla, millî hayatlarının gerçekleri içine gömülmüşlerdi ve kendi emekçi sınıflarının özlemlerini dile getirmeye çalışıyorlardı, bir yanlarıyla da, Genel Sekreterin çevresindeki gölgelerin heyecanlı dansına katılıyorlardı.

1927 yılı Aralık ayında, Troçki, Zinoviev ve Kamenev'in Partiden atılmalarından hemen sonra, Stalin, ka-

pitalizmin "istikrarı" nın sona ermiş olduğunu söyleyerek, on beşinci kongreyi şaşırtmıştı. "İki yıl önce" demişti Stalin, "Sovyetler ile kapitalist ülkeler arasındaki nisbî bir denge döneminden ve bunların 'barış içinde yanyana yaşaması'ndan söz etmek mümkündü. Bugün, 'barış içinde yanyana yaşama'nın geçmişe mal olduğunu ve yerini, emperyalist saldırılar ve S.S.C.B.'ne karşı müdahale hazırlıkları dönemine bıraktığını rahatça söyleyebiliriz." Stalin bu yeni görüşünü, daha önce on beş ya da yirmi yıl sürecek olan "barış içinde yanyana yaşama" tahmini ile uygun hale getirmeye kalkışmamıştı. Stalin'in bu yeni tezi, Komintern'in 1928 yazında yapılan altıncı kongresinde yeni siyasetin temeli olarak kabul edilmişti. Stalin, bu kongrede, perde arkasında gerçekleştirilen bir görevden uzaklaştırma ile yani Buharin'in görevden uzaklaştırılması ile yabancı delegeleri şaşırtmıştı (*). Kapitalist ülkelerde korkunç bir bunalımın çıkacağı ileri sürülmüştü kongrede (Stalin'in doğru bulduğu bu kehanet, bir yıl sonra Amerika'da patlak veren büyük ekonomik durgunlukla apaçık bir şekilde doğrulanmıştı). Bu temellere dayanılarak, yeni taktikler ortaya kondu. İhtilâlci patlamaların ardarda gerçekleşmesi beklendi. Batıdaki Komünist partileri, kapitalizme karşı nihaî saldırıya geçeceklerdi. Şimdi, Sosyal Faşistler diye yaftalanmış olan reformcu Sosyal Demokrat partilere, komünizmin en tehlikeli düşmanları olarak bakılacaktı. Sosyal Demokrat partilerin sol kanatları, sosyalist ihtilâl bakımından sağ kanatlarından daha tehlikeli görülecekti. Komünist ve Sosyal Demokrat liderler arasındaki herhangi bir işbirliği ya da irtibat, zehirle-

(*) Buharin'in görevinden uzaklaştırılması konusunda Stalin'in kendi açıklaması için bakınız: 1929 yılı Nisan ayında Merkez Komitesinde "Sağa Sapmanın Tehlikeleri" konusunda yaptığı konuşma. **Problems of Leninism**, s. 244 ve arkası.

yici bir şeydi. Komintern, sadece kendi gücüne güvenerek, dünya çapındaki mücadele için saflarını sıklaştırmalıydı.

Stalin'in, bütün ihtilâl ateşlerinin bir anda yanacağına inandığı kolayca söylenemez. Yabancı ülkelerin içinde bulunduğu şartları iyice bilmemesine rağmen, Komintern'in altıncı kongresinin aşırı-ihtilâlci hayallerini benimseyecek kadar da bilgisiz değildi Stalin. Komintern'in gürültülü propagandasına aldırış etmeden, "tek ülkede sosyalizm" i, dâvaya inanmanın en önemli maddesi haline getirmişti Stalin ve bu inancı sadece Partisi içinde değil bütün Komintern'de de kabul edilmesi zorunlu bir inanç haline sokmuştu. Rusya'da inşa edilen yeni bir fabrikaya, yabancı ülkelerde çıkacak ihtilâllere bağlanan umutların topundan çok daha fazla önem veriyordu (*). Stalin'in diplomasisi, eskiden daha ihtiyatlı hareket ediyor ve Rusya'nın daha uzun zaman tek başına kalacağı tahminine dayanarak faaliyet gösteriyordu. Stalin'in Rusya'da güttüğü siyaset ile, Komintern'e telkin ettiği siyaset arasında inkâr edilmez bir çelişme vardı şüphesiz. Ve bu siyasetlerden hangisinin daha ağır bastığını tahmin etmek pek zor değildi.

Komintern, düzmece bir savaşa girmişti sanki. Aşırı-radikalliği gerçeklerden öylesine uzaktır ki, Stalin, muhtemelen, Komintern'in o yıllarda yaptığı işlerde pek az pratik önem gördüğü için bu aşırı-radikalizmi teşvik ediyordu. Eğer Stalin'in düşündüğü buysa, şüphesiz ki, yanılıyordu. Çünkü Kominteren'in aşırı-radikalizmi, sadece olumsuz nitelikler taşıyan ama çok önemli olan

(*) İlk beş yıllık planın başlangıcında, yüksek görevlerde bulunan Bolşeviklerin, "Bir Sovyet traktörü, on sağlam yabancı komünüstten daha iyidir" dedikleri duyulmuştu. Bu söz, Stalin'in yakın çevresinde Komintern hakkında yapılan konuşmaların havasını yansıtan bir örnekti.

sonuçlar vermişti. Bu gerçek, özellikle Almanya'da açıkça görülüyordu. İşçi hareketinin, süratle kuvvetlenen Naziler karşında tehlikeli bir duruma düştüğü bir ülke olan Almanya, Komintern'in yeni siyaseti için bir deneme alanı olmuştu. Hitler karşısında, Hindenburg'a sığınmaya çalışan ve komünistlerle bütün ilgilerini kesen Sosyal Demokratlar ile; bu Sosyal Demokratların kendileri için Hitler'den bile büyük bir tehlike teşkil ettiğine inanan komünistler arasındaki gayrî aklî bölünme, Hitler'in iktidara geçmesini önleyebilecek biricik kuvvet olan işçi sınıfının siyasî gücünü hareket edemez hale getirmiş bulunuyordu. Weimar Cumhuriyetinin yıkılışını anlatmak, Yani Kıta Avrupası üzerindeki en kuvvetli işçi teşkilâtlarının, tek silâh atmadan ve tek gerçek karşıkoyma hareketi göstermeden Nazilere teslim olmasıyla sonuçlanan olayları dile getirmek, konumuzun dışında kalmaktadır. Yalnız şu gerçeği açıklamakla yetinelim: İşçi hareketinin yıkılışından sonra, Alman solcuları arasında sık sık söylenen sözlerden biri şuydu: "Stalin olmasaydı, Hitler olmazdı." Ne var ki, bu sözü ihtiyatla ele almak gerekir. 1933'den sonra içine düşmüş oldukları kötü durumda, Alman solunun liderlerinden çoğu, kendi başarısızlıklarını Stalin'e atfederek açıklamaya kalkışmışlardı ve bunda tamamen haklı değillerdi. Ne var ki, Stalin, Komintern'in siyasetine etkili olmuştu. Ve Hitler'in zafere ulaşmasına akılsızca yardım eden bu siyasette, Stalin'in de sorumluluk payı vardı.

Komintern'in 1930'ların başlarında gösterdiği faaliyetin belgeleri ve Stalin'in kendi sözleri, Nazizm'in yıkıcı gücünden ve öneminden haberi olmadığını göstermektedir (*). Stalin, Hitler'i, siyasî tahterevallide önce

(*) Stalin, Nazizmi ve Faşizmi birbirinden farksız şeyler olarak ele almıştır. Bu iki terim, burada da, birbirinin yerine konabilecek şekilde kullanılnuştur.

yukarıya yükselen sonra aşağılara inen gerici liderlerden herhangi birinden; Bruning ya da Papen'den ve Baldwin ya da Harding'den ayrı tutmuyordu. Faşizmin özü hakkındaki görüşlerini daha 1924'de açıklamıştı:

"Faşizmin, burjuvazinin sadece savaşçı bir teşkilâtı olduğu doğru değildir... Burjuvazinin, Sosyal Demokrasinin aktif yardımına dayanan savaşçı bir teşkilâtıdır Faşizm. Objektif bakımdan, Sosyal Demokrasi, faşizmin ılımlı kanadıdır. Burjuvazinin savaşçı teşkilâtının... Sosyal Demokrasiden aktif bir yardım görmeden kesin bir başarı elde edebileceğini düşünmek için sebep yoktur ortada. Nitekim, burjuvazinin savaşçı organizasyonunun yardımı olmadan ...Sosyal Demokrasinin kesin başarılar elde edeceğini düşünmek için de sebep yoktur. Bu teşkilâtlar, birbirleriyle çelişme halinde değillerdir; birbirlerini tamamlamaktadırlar.. Bunlar iki karşıt uç değildir; ikiz yaratıklardır... Faşizm, bu iki temel teşkilâtın kurduğu iyice şekillenmemiş bir cephedir. Ve bu cephe, emperyalizmin savaş sonrası buhran döneminde, proleter ihtilâline karşı mücadele etmek için ortaya çıkmıştır." (*)

Bu sözlerin, Stalin tarafından faşizmin ve nasyonal sosyalizmin kavranması için yaptığı en geniş açıklama olduğu söylenebilir. Daha sonraki yıllarda, bu görüşünü, değişiklik yapmadan üstünkörü tekrarlamıştır (**). Komintern'in bir yığın nazariyecisi ve yazarı, Stalin'in, "Bunlar iki karşıt üç değildir, ikiz yaratıklardır" sözünü yıllarca geveleyip durmuşlar ve darbesi altında Avrupa'nın eski siyasî yapısının parçalandığı bu yeni kuvvet hakkında yani Faşizm hakkında tutarlı bir açıklama yapamamışlardı. Hattâ Hitler, hükümetin dizginle-

(*) İ. Stalin. **Soçinenya**, c. VI, s. 282.

(**) J. Stalin, **Leninism**, s. II, s. 320

rini eline geçirdiği zaman bile, Stalin'in sözcüleri, Naziler ile Sosyal Demokratlar arasında bir "anlaşma" yapılacağından, Hitler'in kısa zamanda gücünü kaybedeceğinden ve Komünistlerin yeniden etkili olacağından söz ediyorlardı hâlâ. Hitler hükümetinin ilk yılından sonra, bizzat Stalin, Nazizmin özünde bulunan savaş tehlikesini doğru bir şekilde tahmin etmiş olduğu halde, Partisinin on yedinci kongresinde, "ihtilâlci buhranın olgunlaştığını ve Faşizmin günlerinin sayılı olduğunu" ileri sürmüştü (*). Stalin'in görmediği ve sözcülerinin imkânsız olduğunu ısrarla söyledikleri şey, Hitler'in, komünizmle birlikte sosyal demokrasiyi de ortadan kaldırması ve faşizmin, kendi "ikiz" kardeşini toplama kamplarına gönderip bir iktidar tekeli kurmasıydı. Bu hataya, sadece Stalin'in düşmediğini de söylemeliyiz. Alman Sosyal Demokrat liderleri de Hitler ile bir uzlaşma ve yaşama tarzı bulacaklarını sonuna kadar ummuşlardı. Nazizmin başarısını isteyen Alman, İngiliz ve Fransız muhafazakârları da, Hitler'in *oynayacağı* oyunun, kendi *kabul etmiş oldukları* kuralların dışına çıkmayacağını sanarak aldanmışlardı.

Bu konuyu inceleyen bir kimse, büyük bir ülkenin bütün haber alma kaynaklarını ve geniş bir enternasyonal teşkilâtını eli altında bulunduran Stalin'in bu önemli durumda gösterdiği kavrayış ve hayal kıtlığı ile; Büyükadada'ki yapayalnız sürgün hayatı içinde, Almanya'daki buhran karşısında Troçki'nin göstermiş olduğu kavrayış gücü ve sorumluluk duygusu arasındaki büyük farkı gözden kaçıramaz. Troçki, kitaplar, risaleler ve makaleler yazarak, Nazizmin bugüne kadar yapılmış en geniş sosyolojik açıklanmasını ortaya koymuştur. Hitler'in yaptığı işlerin gelişimini adım adım izlemiş; bir dönem sonra

(*) J. Stalin, **Problems of Leninism**, s. 454.

ne olacağını daha önceden doğru olarak tahmin etmiş ve tepelerine inmek üzere olan felâketten; Alınan solunu, Komintern'i ve Sovyet Hükümetini haberdar etmeye beyhude yere çalışmıştı. Troçki, 1931'de şöyle yazıyordu:

"Tehlike çanını çalmak bizim ödevimizdir: Komintern'in liderler kadrosu, Alman proletaryasını korkunç bir felâkete sürüklemektedir; ve bunun kökü, faşizm karşısında gösterilen korkakça başeğiştir. Alman Nasyonal Sosyalistlerinin iktidara gelişi, her şeyden önce, Alman proletaryasının seçkin gruplarının ortadan kaldırmasını, teşkilâtlarının dağıtılmasını, kendisine ve geleceğe karşı duyduğu inancın söndürülmesini ifade edecektir. Almanya'daki sosyal çatışmaların daha şiddetli olduğu göz önünde tutulunca... İtalyan faşizminin cehennemî etkisi, Alman Nasyonal Sosyalizminin etkisi yanında soluk ve neredeyse insanî sayılabilecek bir deneme olarak görülebilir." (*)

Troçki, Hitler'in iktidara gelmesinden iki yıl önce, tehlike çanını yeniden çalmıştı:

"İşçiler ve komünistler.. faşizm iktidara gelirse, üzerinizden bir silindir gibi geçecektir. Kurtuluşunuz, amansız bir mücadele vermenize bağlıdır. Ve zafer, Sosyal Demokrat işçilerle kurulacak bir savaş birliğiyle elde edilebilir ancak. Davranın; pek az zamanımız kaldı." (**)

Stalin ve öteki Sovyet liderleri, o günlerde, Fransızların yöneteceği Sovyet aleyhtarı bir haçlı seferi umacısı ile uğraşıp duruyorlardı ve Sovyet aleyhtarı haçlı seferi hareketini gerçekten yapacak olan kuvvet ufukta belirdiği halde bu kuvveti fark edemiyorlardı. 1930 yılı Temmuz ayında, Stalin, Fransayı, Rusya'ya karşı savaş çı-

(*) L. Trotsky,Germany, the Key to the International Situation, s. 23.
(**) İbid, s. 44.

karmaya hazırlanan "en saldırgan ve militarist ülkelerin en saldırganı ve militaristi" olarak niteliyordu hâlâ (*). Troçki ise şöyle cevap veriyordu: "Parlâmentolu 'normal' burjuva hükümetlerinden hiçbiri, S.S.C.B.'ne karşı savaş açmak tehlikesini göze alamaz bugün... Ama Hitler iktidara gelir de, bütün proletaryayı yıllarca baskı altında tutup umutsuzluğa sevkederek Alman işçilerinin öncü gruplarını ezecek olursa, o zaman, faşist hükümeti, S.S.C.B.'ne karşı savaş açabilecek biricik hükümet olacaktır. [Almanya'da] zafer kazandığı takdirde, Hitler, dünya burjuvasinin süper-Wrangel'i olacaktır." (**) Moskova, Troçki'nin bu seslenişlerini, kendini beğenmiş ve alaycı bir tavırla karşılamıştı. Komintern'in liderleri, aşırı uçlar ve "ikizler" hakkındaki tutarsız sloganlarını tekrarlayıp duruyorlardı.

Hitler iktidara gelene kadar, Sovyet diplomasisi, genel olarak Rapallo siyasetini izlemişti. Bu siyaset, yenilgiye uğramış Almanya'ya, zafer kazanmış devletler karşısında sınırlı bir destek sağlamıştı. Bu destekleme, çeşitli şekiller almıştı, ama Almanların, Versailles anlaşmasını, zorla değiştirmeyi istemelerini de içine alacak kadar genişlememişti. Sovyetler, Almanlarla dostluk kurmalarından mümkün olduğu kadar yararlanmışlardı; öteki devletler, Sovyetlere karşı değişik ölçülerde boykota girişmiş olmaları dolayısıyla önem taşıyordu bu yararlanma. Alman sanayi ürünlerinin ithali, Rusya'nın 1920'lerde kendini toparlamasına yardım etmişti. Politbüro, Alman askerî tecrübesinden ve ustalığından yararlanılması için Troçki'ye ve Tukaçevski'ye yetki vermişti. İşsiz Alman subayları ve teknisyenleri, Kızıl Orduda eği-

(*) J. Stalin, **Leninism**, c. II, s. 321.
(**) L. Trotsky, **Germany, the Key to the International Situation**, s. 25.

tim yapmaları için görevlendirileceklerdi. Buna karşılık, Ruslar, Versailles antlaşması dolayısıyla Alman askerî teknisyenlerinin, kendi ülkelerinde yapamadıkları denemeleri, Rus topraklarında yapmaları iznini vermişlerdi. Stalin bu sözleşmelerde hiçbir değişiklik yapmamıştı. Bunlar, Hitler iktidara geçtikten sonra da bir süre, eski gücüyle devam etmişti. (*)

Bütün bunlara rağmen, iki ülke arasındaki ilişkiler, ittifak şeklini almamıştı. Bu ilişkilerin amacı, daha önce belirttiğimiz gibi *Entente*'in ağır basması karşısında bir denge yaratmak ve Almanya'yı, Ruslar aleybinde Batıyla yeniden anlaşmaktan alıkoymaktı. Batı devletleri, Almanya'ya yükletilmiş olan tazminatı, Dawes planında olduğu gibi, hafifletmeye kalkıştıkları ya da Versailles antlaşması temeli üzerinde Almanya'ya yaklaşmaya çalıştıkları zaman (Locarno anlaşmasında olduğu gibi); Sovyet liderleri bu teşebbüslerin, Sovyet aleyhtarı bir koalisyonu gizlemek için yapılıp yapılmadığını anlamak için tedirgin bir şekilde durumu izlemişler ve savaşta zafer kazanan devletlere karşı Almanların gösterdikleri muhalefeti körüklemişlerdi. Ama Versailles barışının yarattığı düzenin sürüp gideceği hakkında hayale kapılmıyorlardı. Stalin 1925 yılında Locarno anlaşması konusunda şunları söylemişti: "Almanya'nın bu duruma tahammül edeceğini sanmak mucize beklemek olur.. Almanya'nın, Silezya'yı ve Danzig'i; Ukrayna'nın, Galiçya ve batı Volhynia'yı; Bielorusya'nın, batı bölümlerini: Litvanya'nın ise Vilno'yu kaybetmesini tasdik eden Locarno'nun akıbeti.. Fransa'nın Alsas Loren'i kaybetmesine yol açan... eski Fransız-Alman anlaşmasından farklı ol-

(*) Troçki ile Tukaçevski'nin Wehrmacht ile işbirliği yapmakla itham edilmesinde bir nebze hakikat varsa o da işte buydu. Rus ve Alman orduları arasındaki işbirliği, 1922'den 1935'e kadar, Politbüronun izniyle ve onun kontrolü altında on iki yıl sürmüştü.

mayacaktır.. Locarno, yeni bir Avrupa savaşı tehlikesiyle yüklüdür." Böylece, İkinci Dünya Savaşının patlak vereceği fırtına merkezlerini, 1925 yılında çok doğru bir şekilde tahmin etmişti Stalin.

Stalin'in, 1920'lerin ortalarında koymuş olduğu teşhisler, müstakbel siyasetine, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak işaret etmeleri bakımından özellikle ilgi çekicidirler. Stalin, barışın, iki savaş arasındaki geçici bir ateş-kesmeden başka şey olmadığını bir ilke olarak kabul etmişti. Hammadde, pazar ve kârlı yatırımların yapılabileceği elverişli şartların elde edilmesi için kapitalistlerin giriştikleri rekabetin, silâhlı bir çatışma ile mutlaka sonuçlanacağına, bütün Bolşevikler gibi Stalin de inanıyordu. Kesin olmayan husus, savaşın ne zaman çıkacağı ve hangi devletler arasında patlak vereceğiydi. 1920'lerin ortalarında, İngiliz-Amerikan karşıtlığını çok fazla mübalağa eden Troçki, Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere arasında savaş çıkacağı konusunda tahmin ileri sürmüştü. Bu görüş Politbüro tarafından kabul edilmişti ve Stalin, iki Anglo-Sakson devleti arasındaki rekabetin, Avrupa milletleri arasındaki bütün karşıtlardan daha ağır bastığım söyleyerek, 1930 yılında bile bu görüşü tekrar etmişti (*). Bir başka sefer, "İngiltere'nin yıldızı kararıyor ve Amerika'nın parlamaya başlıyor" demişti. (**). Amerika'nın ağır basması Stalin'i tedirginliğe düşürmüştü; çünkü, Amerika Birleşik Devletlerinin. çökmekte olan Avrupa kapitalizmini, özellikle Almanya'ya verilen borçlarla desteklediğini görüyordu. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri, 1933 yılına kadar, Sovyet-

(*) J. Stalin, **Leninism**, c. II, s. 316; Troçki, **Europa und Amerika**, s. 43.

(**) J. Stalin, **Leninism**, c. II, s. 123. "Britanya İmparatorluğunu ergeç yıkacak olan...bir kuvvet vardır; İngiliz muhafazakârları. (J. Stalin, **Soçinenya**, c. VII, s. 292)

leri resmen tanımamakta ısrar etmişlerdi.

Hepsi de emperyalist olan büyük kapitalist devletler arasındaki bir savaşta, Rusya'nın tutumu ne olacaktı? Politbüro, kesin bir sonuca varamadan bu soru üzerinde defalarca durmuştu. Bu soruya verilen her zamanki Bolşevik cevabı, savaşa girişecek her iki tarafın da felâkete uğramasını istemek; İkinci Dünya Savaşını, Birinci Dünya Savaşı açısından görmek ve Rus işçi sınıfının yapmış olduğu gibi, savaşa giren bu ülkelerin işçi sınıflarının da ayaklanacağını umut etmekti. Rusya'ya düşen ödevin, yabancı ülkelerde ihtilâlci militarizm-aleyhtarlığını teşvik etmek olduğu düşünülüyordu.

Ne var ki, 1920'lerin ortalarında yapılan tartışmalarda, Stalin gelecek hakkında daha karmaşık ve farklı bir görüşe sahipti. Çoğu hâlâ gizli tutulmuş olan bu tartışmaları ayrıntılı bir şekilde açıklamak hâlâ mümkün değildir. 1925 yılında Merkez Komitesinin genel bir oturumunda yaptığı bir konuşmayı, Stalin, ilk defa olarak sadece 1947'de yayınlamıştı. Bu konuşma, o zamanki davranışını aydınlatmaktadır. Savunma harcamaları konusunda yapılan bir tartışmada, Stalin şöyle demişti:

"Savaşın ön-şartları ortaya çıkmakta ve olgunlaşmaktadır. Savaş, yarın ya da öbürgün değil ama birkaç yıl içinde kaçınılmaz hale gelebilir... Batıda, ihtilâlci hareket güçlerinin önemli olduğunu, gittikçe büyüdüklerini, şurada ya da burada burjuvaziyi bertaraf edebileceklerini sanıyorum. Mümkündür bu. Ama yerlerinde tutunmaları çok zor olacaktır... Ordumuzun kuvveti ve hazır halde bulunması meselesi, çevremizdeki ülkelerdeki kargaşalıklarla ilintili olan bir meseledir... Ama bu, herhangi bir kimseye karşı müdahalede bulunmak zorunda olduğumuz anlamına gelmez... Barış, her zamanki gibi yine eski bayrağımızdır. Ama savaş çıkacak olursa, elimiz kolumuz bağlı durmamız da imkânsızdır. Bizim de

harekete geçmek zorunluluğumuz vardır ama biz, harekete en son geçen olmalıyız. Ve kesin sonucu belirleyecek ağırlığımızı ortaya koymak yani kefenin bir yanını aşağıya indirmek için harekete geçmeliyiz."

Stalin, Batıdaki ihtilâlci hareket güçlerinin önemli olduğunu söylemektedir ama söyledikleri, bu konuda duyduğu şüpheyi örtmemektedir. Bu güçler "önemliydi" ve gittikçe büyüyordu; ama burjuvaziyi sadece "şurada ya da burada" bertaraf edebilirlerdi ve bertaraf ettikleri takdirde bile, "yerlerinde tutunma" başarısını gösteremeyeceklerdi. Stalin, İkinci Dünya Savaşında, son sözü söyleyecek faktörün, yabancı ülkelerdeki ihtilâlci kuvvet değil. Rus silâhlı kuvvetleri olacağından şüphe etmiyordu. Yabancı ülkelerdeki ihtilâllerin "yerlerinde tutunmaları" için, Kızıl Ordu harekete geçecek miydi? Bu meseleye cevap vermekten kaçınmıştı Stalin, ama harekete geçmek zorunda olmadığı üzerinde ısrar etmişti. Stalin, savaşan kapitalist ülkelerin birbirlerini yiyip bitirmelerini tercih ederdi (bunu açıkça söylememişti şüphesiz) ve sonunda, Kızıl Ordunun, 1918 yılında Amerikan Ordusunun bütün savaş dengesini bozduğu gibi harekete geçmesini ve savaşa katılmasını isterdi şüphesiz. Ama o sırada iki hususu açıkça ortaya koymuş bulunuyordu. Bunların birincisi, Rusya'nın müstakbel bir savaşa mümkün olduğu kadar uzun bir süre seyirci kalmasının, kendi menfaati icabı olduğuydu. İkinci nokta ise, Kızıl Ordunun, Batıdaki fiilî ya da kuvve halinde bulunan bütün ihtilâlci güçlere üstün olduğuydu. 1925 yıllarında, bu iki hususun, Stalin'in düşüncesinde ne ölçüde berraklığa ulaştığı kesin olarak bilinmemektedir. Merkez Komitesi karşısında bu konuşmayı yaptığı zaman, yüksek sesle düşünmüş olduğunu söyleyebiliriz. Belki de, üzerinde uzun uzadıya konuşulan İngiltere-Amerika savaşından, Rusya'nın çok uzakta olduğunu düşünüyordu sadece. İşin

içyüzü ne olursa olsun, Stalin, İkinci Dünya Savaşının başında, sözünü ettiğimiz bu iki ilkeye dayanarak hareket edecekti.

1925'in sonlarına doğru, dış siyaset konusunda başka bir açıklama yapmıştı Stalin. Geçmişe bakıldığı zaman, bu açıklama özel bir anlam taşımaktadır. Stalin, bazı diplomatların (bunların adlarını söylememişti), hükümetin dış siyasetine muhalefet ettiklerini söylemişti. Ayrıca bu muhalefetin, Rusya ile eski *Entente* arasında bir yakınlaşmayı, Komintern'in bir yana atılmasını ve Rusya'nın bilerek vazgeçtiği etki alanlarını yeniden ele geçirmesini teşvik etmek istediğini söylemişti. Emperyalist imtiyazlarından vazgeçmiş olmasına esef eden Sovyet diplomasisinin yeni durumlar karşısında edindiği bir düşünce olmalıydı bu. Ama bu düşünce, Stalin'in 1939'dan sonra, önce Hitler'le, sonra Roosevelt ve Churchill ile anlaşarak yürütmüş olduğu dış siyasetinin kullandığı metotları daha önceden içinde taşıyan bir düşünceydi. Kehaneti andıran bu düşünceyi, Stalin'in o yıllarda kaba bir şekilde eleştirmesinde ve itham etmesinde biraz istihza vardı. Stalin, Potsdam konferansından tam yirmi yıl önce, yani 1925 yılı Haziran ayında, etki alanları teorisi hakkında şunları söylemişti:

"Bu, milliyetçiliğe ve yozlaşmaya götüren bir yoldur; proletaryanın enternasyonal siyasetinin kökünden tasfiye edilmesine götüren bir yoldur. Bu hastalığa yakalanmış olanlar, bizim ülkemizi, dünya ihtilâlci hareketi diye adlandırdığımız bütünün bir parçası olarak değil, bu hareketin başlangıcı ve sonu olarak ele almakta ve bütün öteki ülkelerin menfaatlerinin, bizim ülkemizin menfaatlerine feda edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Çin'in kurtuluş hareketini niçin destekliyoruz? Bu tehlikeli değil mi? [diye sormaktadırlar bunlar]. Bu des-

tekleme, bizi öteki ülkelerle çatışmaya götürmez mi? Öteki "gelişmiş" ülkelerle birlikte, Çin'de "etki alanları" kurarak, bu ülkeden bir şeyler koparmaya çalışmamız menfaatimize daha uygun düşmez mi? [demektedirler]. Bu, daha sağlam ve kazançlı bir şey olur... Öyleyse, Almanya'daki kurtuluş hareketini niçin destekliyoruz? Bu tehlikeyi göze almamız değer mi? Versailles antlaşması temeli üzerinde *Entente* ile uyuşarak, bazı tavizler koparmaya çalışmamız daha iyi olmaz mı?... İran, Türkiye ve Afganistan ile niçin dostluk yapıyoruz? Büyük devletlerden bazıları ile işbirliği yaparak, "etki alanları"nı yeniden kurmamız daha yararlı olmaz mı? Ekim İhtilâlinin dış siyasetini bir yana atmak isteyen yeni tip bir milliyetçi düşünce tarzının özellikleri işte bunlardır." (*)

Etki alanları özlemiyle dolu bu çeşit düşüncelerin o sırada Sovyet diplomasisi içinde boy göstermiş olması, Stalin'in bu düşünceleri ithamı etmesinden daha da şaşırtıcıdır. Çünkü, 1920'lerde bu çeşit düşünceler çok erken boy göstermiş sayılmalıdırlar. Rusya'nın pazarlığa girişmek gücü, o sırada, Fransa'yı ya da İngiltere'yi etki alanları teşkil etmeye ikna edemeyecek kadar zayıftı. Nitekim, Stalin'in bu düşünceyi reddederken göstediği itinasızlık da ancak bu durumla açıklanabilir. Stalin, dış siyasetinin saflığını, durup dururken bozacak değildi. Daha uzun yıllar, Stalin'in diplomasisi, Rusya bakımından, statüko'yu savunma işiyle uğraşmıştı sadece. 1930 yılı Haziran ayında, on altıncı kongrede, "bir karış toprak istemiyoruz" demişti Stalin. "Ama, kendi toprağımızın bir santimini de vermeyiz" (**). 1939'a kadar, Stalin'in dış siyasetinin temel konusu [ilkesi] işte buydu.

(*) J. Stalin, **Soçinenya**, c. VII, s. 167-9.
(**) J. Stalin. **Leninism**, c. II, s. 325.

BÖLÜM XI

DIŞ SİYASET VE KOMİNTERN II
(1934—41)

Hitler'in ilk iktidar yılında, Stalin'in ihtiyatlı sessizliği. — "Kollektif güven" in aranması. — Stalin; Eden, Laval ve Beneş'i kabul ediyor (1935). — Rusya Milletler Cemiyeti'ne giriyor; Komintern, Halk Cepheleri siyasetini açıklıyor. — Dünya-İhtilâli; "trajik-komik bir yanlış anlama". — İspanya iç savaşı ve Stalin (1936-8). — Münih'ten önce ve Münih sırasında Rusya'nın yalnızlığı. — Stalin'in cevabı. — On Sekizinci Kongrede (Mart 1939) yaptığı konuşma, — Barışın son aylarında yapılan diplomatik manevralar. — Rus-Alman antlaşmasının son hazırlıkları. — Ribbentrop Kremlin'de (23 Ağustos 1939). — Polonya'nın paylaşılması. — İlk Rus-Fin savaşı. — Hitler'in davetiyle, Stalin'in Berlin'e gitmeyi reddedişi (Mart 1940). — Fransa'nın ansızın yenilgiye uğraması karşısında Stalin'in şaşkınlığa düşmesi. — Bal-

kanlarda, Rus-Alman rekabeti. — Kremlin'de bir Japon temsilcisi. — Stalin'in başbakan olması (6 mayıs 1941) ve Hitleri'i uzlaştırmak için giriştiği son teşebbüs. — 1939-41 yılında, Stalin diplomasisinin muhasebesi.

Nazilerin Almanya'da iktidara gelmesi, Stalin'e, dış siyasetini değiştirmesi gerektiğini düşündürmemişti başlangıçta. Stalin, ne ölçüde sağlam olduğunu Nazi rejiminin, bizzat göstermesini ve Hitler'in, *Mein Kampf* [Kavgam] adlı kitabındaki düşüncelere uygun olarak Sovyetlere karşı bir can düşmanı gibi davranıp davranmayacağını anlamak istemişti. Bu arada, herhangi bir kışkırtınaya sebep olmayacak şekilde ihtiyatla davranmıştı Stalin. Alman komünizminin, Hitler tarafından ezilmesini, tam bir pasiflik içinde kabul etmesinin, Rusya ile Almanya arasındaki dostça ilişkilerin devamını kolaylaştıracağını umut edilebilirdi. Çünkü bu olay, Rusların, Almanya'nın işlerine müdahale etmekte olduğu hakkında iyice yayılmış ve kabul edilmiş fikirleri apaçık bir şekilde çürütüyor gibiydi (*). Rapallo ve 1926 dostluk ve tarafsızlık anlaşmaları hâlâ geçerlikteydi; 1931'e kadar uzatılmışlardı ve Hitler'in Şansölye olmasından birkaç hafta sonra, Mayıs 1933'de, bu uzatılma, tasdik edilmişti. Hitler'in her çeşit muhalefeti kanlı bir şekilde bastırması ve ırk konusunda yaptığı zülumlar, Moskova ile Berlin arasındaki alışılmış diplomatik ilintileri; Paris ve Londra ile Berlin arasındaki alışılmış ilişkileri etkilediğinden fazla etkilemiş değildi. Stalin, Alman diplomatla-

(*) Stalin'in komünist muhaliflerinden bazıları (Wollenberg, Krivitski ve başkaları), Rapallo siyasetini devam ettirmek için, Stalin'in, Alman komünistlerini Nazizme teslim olmaya bile-bile sevkettiğini ileri sürerler. Bizce bu iddia, sağlam delillere dayanmamaktadır. Stalin'in, gelişmekte olan Nazizm karşısındaki siyaseti, kısa görüşlü ve delice bir siyasettir ama bile-bile yapılmış bir hıyanet değildir.

rı arasında geçerli olan Bismarck'çı geleneğe güveniyordu şüphesiz. Bu gelenek, Reich'ın, Rusya ile bozuşmaması gerektiği düşüncesine dayanıyordu. Hitler'in Şansöiyeliğinin ilk yılında, Almanya'daki olaylar hakkında kamu önünde tek bir kelime söylememişti Stalin. Oysa, Stalin'in bu sususu, Komintern'in şaşırmış taraftarları için çok acıydı.

Stalin, bu sessizliği, sadece partinin on yedinci kongresinde bozdu (Ocak 1934). Ama, Avrupa solu için felâketli bir şekilde sona ermiş olan olaylardan herhangi bir sonuç çıkarmaktan kaçındı ve "kapitalizmin zayıflığının bir belirtisi" olan Faşizmin devam etmeyeceği hakkındaki yanlış görüşü üstü kapalı bir şekilde ileri sürdü. Ne var ki, Nazilerin ağır basmasını, "Avrupa'daki intikam fikrinin bir zaferi" olarak niteledi ve Alman siyasetindeki Rus aleyhtarı geleneğin, daha eski olan Bismarck'çı geleneği yenilgiye uğrattığım söyledi. Ama, Rusya'nın, Weimar Almanyası ile ne gibi ilişikler kurmuşsa, bu ilişkileri Üçüncü Reich ile de sürdürmek istediğini açıkça söylemekte güçlük çekti. Şöyle demişti Stalin:

"Bazı politikacılar, S.S.C.B.'nin, Fransa ve Polonya'ya yaklaşmakta olduğunu; Versailles anlaşmasına muhalifken, şimdi, bu anlaşmayı desteklediğini ve bu değişikliğin, Almanya'da faşist rejimin kurulması ile açıklanması gerektiğini söylemektedirler. Doğru değildir bu. Almanya'daki faşist rejim bizi sevindirmiyor şüphesiz. Ama buradaki mesele faşizm değildir. Meselâ İtalya'da faşizmin iktidarda olmasının bu ülke ile S.S.C.B' arasında iyi ilişkilerin kurulmasına engel olmayışı bile bunu gösterir. İddia edildiği gibi, Versailles antlaşması karşısındaki tutumumuzu değiştirmemiz de söz konusu değildir. Brest Litovsk barışının utancını duyan bizlerin, Versailles antlaşmasını övmeye kalkışmamız düşünülemez. Biz, bu antlaşma yüzünden, yeni bir savaşın uçurumuna fır-

latılıp atılmak istemiyoruz sadece." (*)

Daha sonraki olaylar, Stalin'in endişe dolu tahminlerini haklı çıkarmıştı. Almanya ile Polonya bir saldırmazlık paktı imzalamışlardı. Hitler'in bu davranışının, Polonyalıların eskiden beri besledikleri bir umuda yani Ukrayna'yı hâkimiyet altına almak özlemlerine verilmiş bir taviz olup olmadığını düşünüyordu Stalin. Mareşal Pilsudski, bu özlemin en bellibaşlı temsilcilerinden biriydi. Polonya, Rusya ile yapmış olduğu saldırmazlık paktım uzatmaya yanaşınca, Stalin'in içi biraz rahatlar gibi oldu. Aynı anda, Moskova, Rus-Alman sınırları ve küçük Baltık devletlerinin bağımsızlığı konusunda müşterek bir teminat verilmesini Berlin'e teklif etti. Bu küçük devletler, Rusya'yı istilâ edecek herhangi bir ordu için, bir geçit yeri ödevini görebilirdi. Serbest hareket imkânını kaybetmek istemeyen Hitler, bu teklifi kabul etmedi. Böylece, Rus sınırlarının emniyet altında bulunması meselesi, Stalin'in en fazla üzerinde durduğu bir mesele haline gelmişti. Kuzey Baltık yolu açıktı; Rusya'ya saldıracak bir devletin, Polonya'dan geçen orta yolu kullanması, yine Polonya hükümetinin kesin ve apaçık olmayan davranışına bağlıydı; güneyden gelecek bir saldırı ise, çeşitli Tuna devletlerinin Rus aleyhtarı davranışından ötürü kolayca gerçekleşebilirdi. Çekoslavakya, Rumanya ve Bulgaristan, Sovyetlerle, ancak 1934 Yazında diplomatik ilişkiler kurmuşlardı. Rapallo antiaşmasından bu yana, Sovyet dış siyasetinin tepeden tırnağa elden geçirilmeye muhtaç olduğunu ilk olarak açıkça görüyordu Stalin.

Rusya ile Almanya'nın Batılı hasımları arasında bu tarihlerde başlamış ve 1930'ların sonuna kadar sürmüş olan diplomasi oyunu, modern tarihin belki de en karma-

(*) J. Stalin, **Problems of Leninism**, s. 465-7.

karışık oyunuydu ve Stalin'in bu oyundaki rolü, ötekilerin hepsinden daha karmaşık görünüyordu. Ne var ki, oyunun karmaşıklığı, bu oyuna katılanların davranış nedenlerinin ve teşebbüslerinin çeşitliğinden değil, sadeliğinden ve birbirine benzerliğinden ileri geliyordu. İçine düşülen çıkmazlar ve güçlükler, bir santranç oyununda, tarafların birbirine paralel hamleleri uzun bir süre yapmalarından doğan çıkmazlara ve güçlüklere benziyordu. Almanya'nın müstakbel düşmanlarından her biri, savaştan kaçınılabileceği hayali ile savaşın kaçınılmaz bir şey olduğunu belli belirsiz bir şekilde fark etmeleri arasında kararsız bir durumda bulunuyorlardı. Her biri, tek başına kalma tehlikesi karşısında dehşete düşüyor ve koruyucu bir ittifak sistemi kurmak için teşebbüslerde bulunuyordu. Her biri, belli askerî taahhüdlere girmekten kaçınıyordu, çünkü bu çeşit taahhüdlerin, savaşın patlamasını yaklaştıracağından ya da savaşı kendi sınırlarına yaklaştıracağından korkuyordu. Müstakbel Büyük İttifak üyelerinin her biri yeniden ortaya çıkmış olan Alman militarizminin gücünün, kendi millî menfaatlerinden farklı bir yöne çevrilebileceğini umuyordu. Her biri, başlangıçta, Alman militarizminin güçsüzlüğü karşısında pasif bir tutum benimsemişti ama Hitler, bu pasifliği, savaş makinasını kurmak için kullanınca, her biri zaaf göstermeye başlamıştı. Müstakbel müttefiklerin her biri zaman kazanmak için elinden geleni yapmış, hem dostlarını hem de müttefiklerini yalnız bırakmıştı. Ve bu davranış kazanılacak zaman kalmayana kadar devam etmişti.

Taraflar, hamlelerini aynı zamanda yapamazlardı şüphesiz. Her dönemde birinin başı çekmesi; çıkmazdan kurtuluşu sağlaması ya da piyonları feda eden ilk oyuncu olması gerekmişti. Bundan ötürü, oyuncuların hamlelerinin ve ustalıklarının bütün benzerliğine rağmen, her

oyuncu, belli bir anda ötekileri gözetiyormuş gibi görünmüş ve başka bir anda da, hilekârca davranan bir kimse olarak ortaya çıkmıştı. Nitekim, Rusya, kollektif emniyet çağrısını cesur bir şekilde ortaya attığı sırada, Fransa ve İngiltere, yatıştırma siyaseti içinde debelenip duruyorlardı. Bir başka sefer, İngiltere, tarihinin en yüce anı içinde şerefli bir şekilde davranırken, Rusya, Almanlarla çirkin pazarlıklara girişmişti. Daha sonra, Büyük İttifak süresince, herkes karşılıklı olarak bağışlamıştı birbirini ama ateş-kesme sona erince, karşılıklı ithamlar yeniden başlamıştı.

1934 yılı boyunca, Stalin, koruyucu ittifaklar aramaya başladı. Versailles sistemine muhalefet edişten bu sistemi korumaya geçiyordu. Bu geçiş, yavaş-yavaş olmuştu ama farkedilmişti. Eylül ayında, Milletler Cemiyetine girmişti Rusya. O zamana kadar Kremlin ve Milletler Cemiyet'i birbirlerine karşı boykot halinde bulunuyorlardı. Lenin'e göre, bu Cemiyet, bir "eşkiya yatağı" ydı; Versailles barışını güçlendirmek, sömürge hâkimiyetini sürdürmek ve dünyanın dört bucağındaki kurtuluş hareketlerini ortadan kaldırmak amacım güden bir organizasyondu. Stalin de bu konuda şöyle demişti: "Yoldaş Litvinov'un çok güzel belirttiği gibi, Millet Cemiyeti'ne girmek isteyen kimse, çekiç ile örs arasında bir seçim yapmak zorundadır. Ama biz, zayıf milletlerin başına inen çekiç olmak istemediğimiz gibi, kuvvetli milletlerin örsü de olmak istemiyoruz." Ne var ki, Almanların intikamı Versailles'dan da kötüydü. Nitekim, aradan çok geçmeden, Litvinov, saldırıyı önleyecek ve cezalandıracak "güçlü" bir Milletler Cemiyeti fikrini savunmaya başladı. Stalin'in Cemiyet'e karşı gösterdiği yakınlık ve inançta, barışçılık hayalinin etkisi olabilirdi. Bir Doğu paktı kurmak amacıyla girişiği teşebbüs için de aynı şey söyle-

nebilir. Bu antlaşma gereğince, Rusya, Almanya ve doğu Avrupa'nın bütün ülkeleri, aralarından biri saldırıya maruz kalırsa, ona, hemen yardım edecekleri konusunda söz vereceklerdi. Rusların bir Batı Locarno'su niteliği taşıyan böyle bir anlaşma yapmak konusunda giriştikleri teşebbüs, Fransız Dış İşleri Bakanı Barthou tarafından kuvvetle desteklenmiş ama Almanların ve Polonyalıların gösterdikleri müşterek muhalefet yüzünden başarısızlığa uğramıştı.

1935 yılı başında, Stalin, mahallî bir doğu Avrupa savunma sistemi kurmak için harcadığı beyhude çabalardan vaz geçerek Batıyla ittifak planları yapmaya başlamıştı. 1935 yılı Mart ayında, Anthony Eden'ı, Kremlin'de kabul etmişti. Eden, o yıllarda, henüz kıdemsiz bir bakandı. Prag ve Varşova'da da ziyaretler yaptıktan sonra, Moskova'ya gelmişti. Aşağı yukarı aynı zamanda, kıdemli bir İngiliz bakanı yani Sir John Simon, Berlin'de Hitler'i ziyaret etmişti. Bu duruma rağmen, Moskova'da samimî bir şekilde karşılanmıştı Eden. Yıllar süren sürtüşme ve düşmanlıktan sonra, Kral Hazretlerinin Kızıl Moskova'ya resmî ziyarette bulunan ilk bakanıydı. İki ülke arasındaki buzlar çözülüyor gibiydi ve Stalin, bu çözülüşü süratlendirmek için elinden gelen her şeyi yapmıştı. Gözönünden uzak olan Genel Sekreterliğinden çıkarak, İngiltere'den gelmiş bulunan misafirin kabul töreninde başta bulunmuştu. Bütün Bolşevik geleneklerine rağmen, "God Save the King" in [İngiliz millî marşı] çalınmasını emretmişti. Ama ziyaretin amacı herhangi özel bir sonucun elde edilmesi değildi ve böyle bir sonuç da elde edilmemişti. Daha sonraları, Mayıs ayında, Hitler, mecburî askerliği yeniden geçerli kılınca, iki önemli ziyaretçi (Laval ve Beneş) Moskova'ya gelmişlerdi. Rus-Fransız ve Rus-Çekoslovak ittifakları yapılmıştı. Laval ve Beneş, Stalin tarafından ağırlan-

mışlardı. Ünvan bakımından Sovyet Hükümetinin üyesi olmamasına rağmen, önemli yabancı devlet adamlarıyla yapılan konuşmalara ve resmî kabullere Stalin'in de katılması, normal diplomatik protokolün bir parçası haline gelmişti.

Laval'ın ziyareti ile ilintili bir olay, ortalığın karışmasına yol açmıştı. Laval, Paris'e döndükten sonra, Stalin'in, bir görüşünü açıklaması hususunda kendisine izin vermiş olduğunu söylemişti. Laval'ın açıklamasına göre, Stalin, Fransa'nın, savunmasını güçlendirmek amacıyla harcadığı çabaya yakınlık duyuyordu. O zamana kadar, Fransız Komünist Partisi, Komintern'in bütün öteki bölümleri gibi, millî savunmaya ilke bakımından karşı çıkmıştı. Partinin Meclisteki milletvekilleri, savunma masrafları konusunda her zaman alehte oy kullanmışlardı. Parti üyeleri de, silâhlı kuvvetlerin saflarında ihtilâlci propaganda yapıyorlardı. Stalin'in bu görüşü, Fransız Komünist Partisinin tutumunu doğru bulmuyor gibi görünmekteydi. Ayrıca, Stalin'in bu görüşünü açıklamak için, Laval'i, yani, Fransız solunun, en korkunç döneklerden birisi olarak gördüğü kimseyi seçmiş olmasında da skandala benzer bir yan vardı. Meclisteki komünist milletvekilleri, savunma harcamaları aleyhinde oy vermeye daha bir süre devam ettiler. Parti içindeki anti-militarist gelenek, bu çeşit bir olayla ortadan kalkacak kadar zayıf değildi. Ayrıca, Laval, yapılmış olan ittifakı yürürlüğe koymak niyetini göstermiyordu; meclisin bu ittifak anlaşmasını onaylamasını geciktiriyor ve Fransız- askerî liderlerinin Rus meslekdaşları ile savunma planları hakkında görüşmeler yapmalarını engelliyordu. Bundan ötürü, Fransız komünistlerinin Laval'ın askerî bütçesi lehinde oy vermeleri için bir sebep yoktu. Bununla birlikte, Stalin'in bu beyanı, Komintern'de önemli değişiklikler olacağım önceden gösteriyordu.

Bu değişiklik, Enternasyonalin aynı yıl toplanan yedinci toplantısında açıklandı. 1928 yılından beri kullanılan bütün teoriler ve taktik formülleri (Faşizm ile demokrasinin "ikiz" varlıklar oldukları görüşü; Sosyal Demokrat liderlerle işbirliği yapılmasının yasaklanması, v.b.), Komintern'in tavanarasına kaldırıldılar. İşçi hareketinin ana görevinin, demokrasiyi ("burjuva" sıfatı bir yana bırakılmıştı) korumak olduğu açıklanmıştı. Sosyal Demokratlar ile Komünistlerin elele vermesi ve "Halk Cepheleri" kurması isteniyordu. Bu cepheler, bütün ortasınıf partilerini ve gruplarını; Liberalleri, Radikalleri ve hattâ Muhafazakârları bile kapsayacaktı. Faşizme karşı komaya hazır olduklarını söylemeleri, bunların, "Halk Cephelerine" girebilmeleri için kâfiydi. Bu yeni siyaset, daha önceki taktiklerden köklü bir şekilde ayrılmış olduğunu gösterdiği gibi, Lenin ve Zinoviev tarafından hazırlanan Komintern'in temel tüzüğünden de büyük çapta ayrılındığını gösteriyordu. Temel tüzüğü teşkil eden ve çok ünlü olan "üyeliğin yirmi bir şartı", Komünistlerin burjuva partileri ile işbirliği yapmasını açıkça yasaklıyordu. Yeni siyasete göre, Komünistler, aşırı radikal taleplerle ve anti-kapitalist sloganlarla, orta-sınıf Liberalleri "korkutmamalı" ydılar. Kongreden hemen sonra, Komünistler demokratik ülkelerde, millî savunmanın en ateşli ve şamatacı taraftarları haline geldiler. Komintern bu yeni siyaseti, öyle ciddî bir şekilde uyguladı ki, sol düşüncede bir çökerti halinde kalmış olan anti-militarizm ve barışçılık düşüncelerini tehlikeli bir "sapıklık" olarak koğuşturmaya tâbi tuttuğu gibi, Alman aleyhtarı sağcılara da (Fransa'da Mandel, İngiltere'de Churchill gibi), müstakbel müttefikleri olarak kollarını açtı. Sosyal-Faşistlere [yani Sosyal Demokratlara] karşı yaptığı hücumlarda, herkesi geride bırakmış olan ve Komintern'de Stalin'in sözcüsü olan Manuilski'nin yerine Georgi Di-

mitrov getirildi. Reichtag yangınıyla ilgili Leipzig mahkemesinin kahramanı olan Dimitrov'un adı, anti-faşizmin sembolü haline gelmişti şimdi. Stalin, Dimitrov ile kişisel ilişkileri olduğunu her fırsatta gösteriyordu. Bulgar lideri [Dimitrov], törenlerde ve geçit resimlerinde mutlaka Stalin'in yanında yer alıyordu.

Stalin, Batının burjuva demokrasileri ile ittifak yapmayı samimî olarak mı istemişti? 1939 yılı olayları, dönüp geçmişe bakılınca, Stalin'in samimiyetsizliğinden şüphe etmeyi haklı çıkarmaktadır. Ama daha 1936 yılında, Rusya'da bulunan bir Fransız askerî heyeti başkanı şöyle yazmıştı; "Rusya, Doğuya doğru kaydığını hissettiği bir fırtınayı, Batıya yöneltmeye çalışmaktadır... Ortaya çıkacak Avrupa çatışmasına katılmak istemiyor. Bu çatışmada, korkunç bir savaş sonunda güçsüz düşmüş Avrupa'da, Amerika'mn 1918'de yaptığı gibi hâkem rolü oynamak istiyor Rusya" (*). 1925'de Stalin, Rusya'yı müstakbel savaşın bir seyircisi olarak tasvir etmişti. Yukardaki görüş Stalin'in, Fransız Generali tarafından bilinmesi mümkün olmayan bu konuşmasından kaynağını alıyor gibidir. Ne var ki, bütün bunlara rağmen, bu yıllarda (1935-37) ve daha sonraları, Stalin'in, Hitler'e karşı bir ittifakı gerçekten aradığını söylemek de akla pek aykırı gelmemektedir. Olaylar, Stalin'i bu çeşit bir tutum benimsemeye zorlamıştı. O sırada, Alman diplomasisinin Bismarck'çı geleneğinin ortadan kalkmış olduğunu gösteriyordu herşey. 1936 yılı Eylül ayında, Hitler, Nuremberg'de, Ukrayna'mn ve Sibirya'nın, *Lebensraum* [Hayat sahası] olarak Almanya'ya ait olduğunu öyle ateşli ve apaçık bir şekilde söyle-

(*) Bu sözler, Fransız Generali Schweisguth'un, Edouard Daladier ve Leon Blum'a verdiği rapordan alınmıştır. Bkz. Georges Bonnet, **Défense de la Paix, De Washington an Quai d'Orsay**, s. 124.

mişti ki, bu sözler, Stalin ile Hitler arasında geçici bir anlaşma imkânını bile kaldırıyor gibi görünmüştü. Aynı yıl, daha sonraları, Mihver liderleri, anti-Komintern antlaşmasının yapıldığını bildirmek için bir araya gelmişlerdi. Bu dönem boyunca, Rus ve Japon sınır kuvvetleri arasında çatışmalar oluyordu ve bunların bazıları ciddiydi. Asya'daki ve Avrupa'daki Rusya'nın tepesinde, fırtına bulutları toplanıyor gibiydi. Anti-Faşist meziyetleri değilse de, korunma isteği, Stalin'i, sağlam bir ittifaklar sistemi içinde emniyet aramaya sevketmişti. (*)

Stalin'in bütün çabası, Batı devletlerini belli taahhütleri kabul etmeye iknaya ya da kabul etmek durumunda bırakmaya yönelmişti. Ama bu konuda, hayal kırıklıkları birbirini kovaladı. Karşılıklı yardım konusundaki Rus-Fransız antlaşması, Laval'dan sonra, Daladier ve Blum, Halk Cephesi tarafından iktidara getirildiği zaman bile kâğıt üzerinde kalmıştı. Fransa ve İngiltere, Hitler'in kışkırtmaları ve Renanya'yı, yeniden silâhlandırması ve militarizasyonu karşısında, kıllarını bile kıpırdatmıyorlardı. Stalin, Batılıların yatıştırma siyasetinin, güçsüzlükten ya da kısa görüşlülükten ileri geldiğine asla inanmazdı. Güçsüzlük mü? Hitler, askerlik mecburiyetini geçerli kıldıktan iki ya da üç yıl sonra bile, Wehrmacht, önemli bir askerî kuvvet olarak telakki edilemezdi. Bir-

(*) Kızıl Ordunun modernleştirilmesi ile sonuçlanan büyük reform, 1935-6 yıllarında yapılmıştı. Bu reformun bir önemli özelliği de, piyade kuvvetlerinin milis teşkilâtından daimi ordu haline getirilmeslydi. Reformu ortaya atmış olan Tukaçevski, bu konuda, S.S.C.B.'nin Yürütme Komitesine 15 Ocak 1936'da bilgi vermişti. Yaptığı konuşma, Hitler'in savaş metodlarını önceden görmesi ve Üçüncü Reich'ten gelecek tehlike üzerinde ısrarla durması bakımından ilgi çekicidir. Tukaçevski'nin ısrarlı ikazı ile Stalin'in kesin olmayan tavrı arasında tam bir karşıtlık vardır. Tukaçevski'nin bu konumasının İngilizce çevrisi şu eserde yayınlanmıştır: **Soviet Union** 1936, s. 389-405.

çok devlet adamı gibi, Stalin de, Fransız ordusunu 191
18 yıllarındaki muzaffer hali içinde görüyordu hâlâ ve il
de belirteceğimiz gibi, bu ordunun gücünü, 1940 yılı
kadar mübalağa etmişti. Askerî ve diplomatik müşav
leri, haklı olarak, Almanya'mn hasımlarının, askerî te
ditle Hitler'i hiç olmazsa bir süre durdurabileceğini sö
lüyorlardı. Kısa görüşlülük mü? Alman büyük iş çe
relerinin, militarizmin ve nazizmin yaptığı işbirliğini
sadece Versailles antlaşmasının hatalarım düzeltmek iç
ortaya çıkmamış olduğu ve Alman emperyalist emel
rinin Almanya'nın askerî gücüyle birlikte genişleyece
besbelli değil miydi? Ama biz bugün, Batı yatıştırı
siyasetinin birçok faktörleri arasında, güçsüzlüğün
kısa görüşlülüğün de bulunduğunu biliyoruz. Ne var
Stalin, burjuva demokrat devlet adamlarında, bu çeşit e
sikliklerin ve kusurların bulunduğunu düşünmüyor oln
lıydı.

Stalin, Fransızların ve İngilizlerin, Alman milicar
minin canlanması konusunda birlik olduklarını çünkü
askerî gücü, Rusya aleyhine çevirmeyi düşündükler
tahmin ediyordu. Nitekim kendisi de, eğer başarabilse
di, bu askerî kuvveti Batı aleyhine yöneltecekti. An
Batı diplomasisinin izlediği yolun, Rusya'ya karşı gi
tükleri herhangi özel bir amaca değil de düşünce ve k
rakter kusurlarına dayandığını düşünmüş bile olsay
bundan emin olamazdı Stalin ve en kötü ihtimali kar
layacak şekilde hareket etmek zorundaydı. Sovyetle
karşı duyulan eski düşmanlık hafiflemiş de olsa, bu de
letle işbirliği yapmamn, Fransız ve İngiliz yönetici çe
relerine iğrenç bir şey gibi geldiği inkâr edilemezdi. B
libaşlı bazı Batılı devlet adamları, Nazizmi, Bolşevikl
ten korunmayı sağlayacak sağlam bir engel olarak g
rüyorlardı. Hattâ, aralarından bazıları, bu engeli,
koçbaşı gibi kullanmak düşüncesine kapılmışlardı. Rus

ile ittifak yapmanın kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğunu düşünen Batılı devlet adamları arasında bile, Almanları önce Ruslarla kapışmaya bırakmanın iyi bir siyaset olacağını düşünenler vardı.

Eski ideolojik uyuşmazlık, bütün diplomatik manevraların, dostluk hareketlerinin, soğuk davranışların ve hakaretlerin altında kendini gösteriyordu. Stalin, ılımlı ve yumuşak davranarak, Batının bütün şüphelerini, korkularını ve peşin hükümlerini bertaraf etmeğe çalışıyordu. Hepsinden önce, geçmişin hayaletini yani dünya ihtilâlinin devâsa hayaletini uzaklaştırmaya çalışmıştı ilk önce. Kendisiyle görüşme yapan ve dünya ihtilâlinden söz eden bir yabancıya, "Bizim hiç bir zaman bu çeşit planlarımız ve niyetlerimiz olmamıştır..." demişti Stalin. "Bu bir yanlış anlamanın sonucudur" diye devam etmişti. Yabancı, "Trajik bir yanlış anlamanın mı?" diye sözünü kesmişti. Stalin, "Hayır komik bir yanlış anlamanın; daha doğrusu traji-komik bir yanlış anlamanın sonucu" diye cevap vermişti (*). Söylediği bu sözün yarısı doğruydu. Gerçekten de, Bolşevikler, hazır-lop ihtilâller ihraç etme konusundan hiç bir zaman planlar yapmamışlardı. Bolşevikler, her ihtilâlin kendi toprağı üzerinde büyümesi ve olgunlaşması gerektiğine inanıyorlardı. Ama bu büyüme sürecini [vetiresini] uyarmayı umuyorlardı... Batı ülkelerinin burjuvazileri, bütün bunların, bir komik ya da traji-komik yanlış anlamadan ibaret olduğuna inanmakta güçlük çekiyordu.

Batı burjuvazilerinin Stalin'e karşı duyduğu güvensizlik, sadece hatıralara dayanmıyordu. Stalin, kendi gölgesinin yine kendisinin ardından gelmesinin önüne geçemediği gibi ihtilâl hayaletini de ortadan kaldıramıyordu. Halk cepheleri için hazırlamış olduğu sloganlar,

(*) Pravda, 5 Mart 1936.

ne kadar ılımlı ve "tamamen" demokratik ve ne kadar meşruiyetçi ve "tamamen" yurtsever de olsa, bu "Cephelerin" ihtilâlci potansiyallerini önleyemiyordu. Bu potansiyelleri, ister istemez geliştirmek ve kendi yararına kullanmak zorundaydı. Fransa ve İspanya'daki Halk Cephesi seçimleri, anti-kapitalist havayı otomatik bir şekilde elektriklendirmiş ve bu durumun ihtilâle götüren bir başlangıç olmasa da, köklü reformlara açılan bir imkân olduğunu umut etmeye başlayan işçi sınıfının kendisine duyduğu güveni artırmıştı. Fransız ve İspanyol Komünist liderleri, kütlelerin bu ruh halinden çekip ayıramıyorlardı kendilerini. Fransa, o ana kadar rastlanmadık güçte grevler, kütle toplantıları ve gösterilerle sarsılıyordu. İspanya, içsavaşın doğum sancılarını çekiyordu. Batı Avrupa'nın tümü, yeni sosyal basınçların ve etkilerin altındaydı. Moskova'nın zorlaması dolayısıyla, Komünist liderler çoğunlukla ellerinden geleni yaptıkları halde, orta sınıfların yüreğine çöreklenmiş olan korkuyu söküp atamıyorlardı. Böylece, garip bir diyalektik sürecin [vetirenin] sonucu olarak, Halk Cepheleri kendi amaçlarını bizzat kendileri yenilgiye uğrattılar. Bu Cepheler burjuva Batı ile Rusya'yı uyuşturmak amacıyla kurulmuşlardı, ama aradaki yabancılığı artırmaktan başka bir sonuç vermediler. Bu Cephelerin amacı, çekimser hükümetleri, Rusya ile işbirliği yapmaya zorlamaktı, ama basınçları arttıkça, müstakbel müttefikler ile Rusya arasındaki uçurumu daha da derinleştirmekten başka sonuç çıkmadı ortaya. Fransız ve İngiliz hâkim sınıflarının gözünde, Litvinov'un, kollektif güven konusundaki çağrıları ve İngilizlerle Fransızların menfaatlerinden söz etmesi; işgal grevleri, kırk saatlik çalışma haftası, yüksek ücret istekleri ve Halk Cephesinin duruk hale gelmiş bulunan Fransız ekonomisinden kopardığı öteki sosyal reformlarla bir ve aynı şey haline geldi.

Olumlu amaçlarını elde etmek için, bir ihtilâlin fiilen gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Ama, olumsuz sonuçlara varmak ve bir karşı-ihtilâl tepkisi doğurmak için, ihtilâl tehlikesini sadece hissettirmek kâfiydi. Nitekim bu tepki, Münih'ten biraz önce, Fransa'da iyice güçlenmeye başlamıştı. Halk Cephesi gözle görülür şekilde çözülüyordu ve Rus-Fransız ititfakı eskisinden daha gerçek-dışı bir şey haline gelmişti. Litvinov tanıdığı bir diplomata, 1938 yılı Mart ayında "Fransa'nın Rusya'ya güveni yok, Rusya da Fransa'ya güvenmiyor" demişti. (*)

Stalin, İspanya savaşı karşısında da aynı güç durumlar içinde kalmıştı. Franko'nun yenilgiye uğramasını istemek zorundaydı şüphesiz. Ve bu, Stalin'in güttüğü anti-faşist siyasetin mantıkî bir sonucu olmasından ötürü değildi sadece. Aynı zamanda, Pirenelerdeki bir Faşist yönetimin, Fransızların Almanlara karşı gösterdiği çekingenliği artırmasının muhtemel olmasından ötürüydü. Öte yandan, içsavaş, ihtilâlci kargaşaların çıkmasına yol açabilirdi. Cumhuriyetçi Hükümeti savunmak için silâhlanmış olan işçi sınıfı, Komünist ya da Anarşist-Komünist bir proletarya diktatörlüğü kurmaya teşebbüs edebilirdi. Eski Rusya kadar feodal olan bir ülkede, topraksız köylüler, bir tarım [toprak] ihtilâlinin yapılması için zorlamada bulunabilirlerdi. Ama İspanya, kendi "Ekim İhtilâli" ni yaptığı takdirde, Batı Avrupa daha da kesin bir şekilde cephelere ayrılacaktı ve bu durum, Rusya'nın Batı ile anlaşması şansını daha da azaltacaktı. Bundan ötürü, Komintern, meşru cumhuriyetçi hükümeti, Franko'ya karşı savunmakla yetinmeleri hususunda, İspanyol üyelerine tâlimat verdi. Sanayiin sosyalleştirilmesi ya da toprak sahiplerinin mülksüzleştirilmesi konusunda hiçbir talepte bulunulmayacaktı. Stalin, Leon

(*) Joseph E. Davies, **Mission to Moscow**, s. 189.

Blum'un önayak olmasıyla kurulmuş bulunan ademi-müdahale komitesine Litvinov'un katılması için emir verdi. Ve Rusya, gerçekten de, belli bir süre, İspanya'daki olaylara müdahale etmemesi bakımından dikkati çekmişti. (*)

Ne var ki, Stalin bu tutumunu sürdüremedi. Bunun bir nedeni, Hitler'in ve Mussolini'nin İspanya savaşına müdahale etmesiydi. Sadece bu müdahale, sol kuvvetlerin koruyucusu olan Stalin'in ilgisiz davranmasını çok güç hale getirmişti. Bunun üzerine, Stalin de müdahalede bulundu ve Fransız Komünistleri aracılığı ile, Fransa'yı da kendisi gibi davranmaya zorladı.Fransa kendi istediği gibi davranırsa, en azından, Hitler'in ve Mussolini'nin İspanya'dan elini eteğini çekeceğini umuyordu. Ama burada daha önemli bir mesele söz konusuydu. Batı demokrasileri, müdahale etselerdi, Almanya aleyhinde ileriye doğru bir adım daha atmış ve bağımlanmış olacaklardı. Hattâ, İspanya, Avrupa'nın bir silâh tâlim alanı olmaktan çıkıp, İkinci Dünya Savaşının ilk gerçek savaş alanı haline gelebilirdi. Nitekim, Batı Hükümetleri, İspanya savaşının, Dünya Savaşına yol açabileceğinden korktukları ya da Franko'yu yenilgiye uğratması için Halk Cephesine yardım etmekten kaçındıkları ya da her ikisi yüzünden, müdahale etmemekte ısrar etmişlerdi; hem de, Hitler ve Mussolini, onların harekete geçmeyişinden yararlandıkları halde. İspanya konusunda, ademi-müdahale komitesinde yapılan kavgalar, Rusya, İngiltere ve Fransa arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştı sonunda.

Stalin, kendisini öyle çelişmelerle karşı karşıya bırakmıştı ki, bunlar, Kremlin'den, İspanya içsavaşı için-

(*) G.M. Gathorne-Hardy, **A Short History of International Affairs**, 1920 to 1930, s. 430-2; Joaquin Maurin, **Révolution et Contre-Révolution en Espagne**, s. 131, 145.

de bir başka içsavaşı yönetmesine yol açmıştı. Aşırı İspanyol Anarşistleri ve Anarşist-Sendikacıları, Komünistlerin ihtilâlci-olmayan taktiklerini yıpratmışlardı. Katalanya'da bulunan yarı-Troçkist bir parti (P.O.U.M.), mücadeleye, daha büyük ölçüde sosyal radikalizm getirmeye çalışmıştı. Stalin, sol kuvvetler arasındaki bu ortodoks-olmayan unsurların ortadan kaldırılması işine girişmişti. Sovyetlerin İspanya Cumhuriyeti hükümetine mühimmat satmalarının şartı olarak bu partinin tasfiye edilmesini istemişti. Askerî müşavirlerle birlikte, ortodoksluktan sapmış kimseleri yakalamakta ve tasfiye etmekte usta olan kendi siyasî polisinin ajanlarını da göndermişti. Bu ajanlar, İspanya cumhuriyetçileri arasında bir tedhiş havası estirmişlerdi. Stalin, sanki bu davranışın kabalığını bütün açıklığıyla ortaya çıkarmak ister gibi, "sapkınlar" ın kalesi olan Katalanya'da tasfiyeleri yapmak için bir eski-Troçkist olan 1917 İhtilâli kahramanlarından Antonov-Ovseenko'yu göndermiş ve İspanya'dan döndükten sonra da bu ihtilâlciyi tasfiye etmişti. Bütün bu davranışların ardında, Stalin'in, İspanya Halk Cephesinin cumhuriyetçi özelliğini kaybetmemesi isteği ve İngiliz ya da Fransız hükümetlerinin düşmanlığını çekmemek endişesi yatıyordu. Ama hiçbir özelliği muhafaza ettirememiş ve herkesin de düşmanlığını çekmişti Stalin. Batıdaki muhafazakârlar, İspanyol solu içindeki boğazlaşmaya ilgi duymamış ve Stalin'in siyasetinin karmaşıklığı karşısında şaşırarak, yine Stalin'i, ihtilâlin biricik körükleyicisi olarak itham etmişlerdi.

Rusya'nın, diplomatik etkisinin, Münih'ten önce niçin azaldığını açıklayan bir neden olarak, Moskova tasfiyelerine önem vermek gerekir. 1936 yılında, Fransız ve İngiliz generalleri, Kızıl Ordu'nun manevralarına gözlemci olarak katılmışlar ve hem teknik bakımdan hem de

savaş gücü açısından önem taşıdığını görmüşlerdi (*). Ama tasfiyeler bu izlenimi, kaçınılmaz bir şekilde yalanlamış gibiydi. Tasfiyeler, tüm Sovyet yapısında ortaya çıkan korkunç çatlaklar gibi görünüyorlardı. Batılı devlet adamları, sanıklar aleyhinde ileri sürülen ithamlara inansalar da inanmasalar da, bu konuda vardıkları sonuçlar, bir müttefik olarak Rusya'nın değerini düşürmekten geri kalamazdı. Eğer bunca ünlü politikacı, idareci ve subay, korkunç bir beşinci kol teşkil etmişlerse; içinde, böyle korkunç bir beşinci kolun teşekkül ettiği milletin ahlâkı ne durumdadır diye sormak zorunluydu. Eğer ithamlar uydurmaysa, bu çeşit işler yapmayı kabul eden bir rejim, tepeden tırnağa çürümüş sayılmaz mıydı? Daha önce açıkladığımız gibi, mesele, bu kadar basit değildi ama yabancılara bu şekilde görünüyordu. Ayrıca, yabancılar da tamamen haksız değillerdi. Tasfiyeler, Kızıl Ordu ve idareci kadrolar üzerinde çok zararlı bir etki yapmıştı. Ne var ki, bu etki; pahalıya malolan, ağır ama sağlam bir toparlanma ve düzelmeyi engelleyecek kadar yıkıcı olmamıştı. Bu düzelme için, olağanüstü güçte dış uyarımlar gerekli olsa bile, gerçek buydu. Ve Hitler'in saldırısı bu uyarımları sağlamaya yetti.

Alman genişleme hareketi tehlikeli hale girdiği sırada, Rusya, birçok nedenlerden ötürü, enternasyonal alanda tek başına kalmış bulunuyordu. Münih buhranı, bu yalnızlığı daha da pekiştirdi ve tahammül edilmez hale getirdi. Bu buhran boyunca, Stalin, tedirgin bir susuş içindeydi. Stalin, bu çeşit durumlarda her zaman böyle davranırdı. Ama yüreğinin derinliklerine kadar telâşlanmıştı. Birkaç ay sonra şöyle demişti: "Çekoslovakya'nın bazı bölgelerinin Almanya'ya verilmesinin, Almanya'nın

(*) Tuğgeneral Sir Giffart Martel, **The Russian Outlook**, s. 13 - 33

Sovyetlere karşı savaşa girişmesinin bedeli olduğu düşünülebilir." Stalin, Chamberlain ve Daladier'nin, Çekoslavakya'nın paylaşılmasında, kendi istekleriyle, Hitler'e yardım etmelerinin bir başka nedenini düşünemiyordu. Kollektif güvenlik konusundaki bütün konuşmalar gülünç bir hale girmiş; Milletler Cemiyeti ve Rusya'nın da üye bulunduğu bu Cemiyetin Konseyi görmezlikten gelinmiş ve önemsenmemis; Rusya, kendisiyle resmi bir sözleşmesi bulunmayan İngiltere'den hakaret görmüş ve ayrıca, Fransa, Rusya ile yapmış olduğu ittifakı, bütün dünyanın gözü önünde çiğnemişti. Rusya ile Fransa, Fransa ile Çekoslovakya ve Rusya ile Çekoslovakya arasındaki ittifak birbirine bağlıydı. Fransa ile Rusya, Çekoslovakya saldırıya uğradığı takdirde bu ülkeyi savunmak için silâha sarılacaklarını taahhüt etmişlerdi. Ama Rusya, bu taahhüdünü, ancak savaşa girdikten sonra yerine getirmekle yükümlüydü. Müttefikinin izzeti nefsini ve menfaatlerini hiçe sayan ve müstakbel düşmanına fiili müttefiki; resmî müttefikini de neredeyse düşmanı gibi davranan Fransa, Rusya'nın kendisine karşı, tıpkı kendisinin Rusya'ya karşı davrandığı gibi davranmasını istemişti sanki. (Stalin, bunun üzerine, "İskitlerin" bir mısraındaki gibi, "Biz de kötü olmayı biliriz" demiş olmalıydı). İngiltere'nin. Rusya ya da Çekoslovakya karşısında, resmî olarak, hiçbir yükümlülüğü yoktu şüphesiz. Ama, Münih anlaşmasına ön ayak olan kimse, Daladier'den çok, Chamberlain'di. İngiltere de hakaret edici ve incitici şekilde davranmıştı.

Buhranın içinde, Fransızlar yükümlülüklerini yerine getirecek olurlarsa, Rusya'nın da Çekoslovakya'yı savunmak için savaşa gireceğini Çeklere bildirmesi için Litvinov'a emir vermişti Stalin. Polonyalılar da, Çekoslovakya'yı işgal ettikleri takdirde, Rusya'ya karşı düşmanca bir harekette bulunmuş olmak durumuna düşecekleri hu-

susunda ikaz edilmişlerdi. Sözünden dönen Fransa, yükümlülüklerini yerine getirmediği için, Rusya yükümlülüklerini yerine getirmek zorunda değildi; ama Rusya, sözünde durmamış sayılamazdı. Polonyalılar, Çekoslovakya'yı işgal etmişler ve Moskova, bu durumda, onların, Rusya'ya karşı düşmanca bir davramşta bulunmuş olmadıklarını söylemişti. Burada, Stalin'in 1939 yılında yapmak istemediği şeyi, 1938 yılında yapmaya gerçekten hazır olup olmadığı sorusu yeniden karşımıza çıkmaktadır. En tehlikeli anda, Litvinov'un Çeklere verdiği sözü yerine getirmeyi düşünüyor muydu Stalin? Eğer Batı savaşa girseydi Stalin, sözünü tutmayacak ve herkesi şaşırtacak mıydı yine? Bu olayları ele alan tarihçinin, yukardaki sorular üzerinde durması ve tahminlerde bulunması mümkündür, ama 1938 Eylül ayında Stalin'in gerçek düşüncelerini bilmesi mümkün değildir. Davranışlarına bakarak yargılanacak olursa, Stalin'e kabahat bulmak mümkün değildir o sırada. Stalin, savaşa hazır olduğunu sonuna kadar ispat etmişti. Hem de, zamansız bir ateş-kes yüzünden, kahramanlık göstermekten alıkonmuş bir yiğit asker gibi ispat etmişti. Ama burada ateş-kes söz konusu değildi, çünkü ateş açılmanuştı. Stalin'in Münih'ten önce farklı bir ruh hali içinde bulunmuş olması muhtemeldir. Çekoslavakya'mn paylaşılması, doğu Avrupa'daki kuvvet dengesini, Rusya'nın aleyhine değiştirmişti. Karşısındaki tehlike, 1939'da; 1938'de olduğundan daha büyük görünmüştü Stalin'e. Batının. Almanya'yı Rusya üzerine saldırtacağı hakkındaki kuşkusu da daha artmıştı o zaman.

Münih'in yarattığı durum, Rusya'yı, Avrupa'dan uzakta tutacaktı. Rusya'yı aralarından çıkarmak isteyenler, Batının büyük ya da büyük gibi görünen devletleri değildi sadece. Küçük doğu Avrupa milletleri de koca Rus "ayısı" na dişlerini gösteriyorlardı: "Olduğun yer-

de; ininde kal!" diyorlardı sanki. Münih'ten bir süre önce, Fransızlar ve Ruslar, Çekoslovakya'yı savunmak için birlikte girişecekleri hareket üzerinde tartıştıkları sırada, Polonya ve Romanya hükümetleri, Rus kuvvetlerinin Çekoslovakya'ya gitmek üzere kendi topraklarından geçmesini kesin olarak reddetmişlerdi. Kızıl Orduya, topraklarından geçme hakkını tanımamalarının nedeni, komünizmden korkmaları değildi sadece; aynı zamanda Hitler'e yaltaklanmak istemeleriydi. Çeşitli olaylardan biri, bu hükümetlerin, ne düşündüklerini açıkça göstermişti Stalin'e. Olay şuydu: Münih'ten pek az önce, altı Rus uçağı, Romanya üzerinden Çekoslovakya'ya uçmuştu. Rus uçaklarının, bütün kurallara uygun olarak uçmalarına rağmen, önce Polonya Dış İşleri Bakanı Kolonel Beck, daha sonra Romanya Dış İşleri Bakanı, Rusları protesto etmişti (*). Acısını, daha sonra duyuran bu çeşit hakaretler ve sinirlendirici olaylar olmuştu.

Almanya'ya yeniden yaklaşmak fikri, Stalin'in zihninde, Münih'ten sonra şekillenmiş olmalıydı. Münih'i yaratanların desteklediği barış umutları, silinip gitmişti. Hitler'in, kuvvetlerini dağıtmaktan kaçınarak, ya Batıya ya da Doğuya karşı toplu bir halde tutmak isteyeceği besbelliydi. Stalin, Hitler'in vereceği kararı işte bu anda etkileyebilirdi. Ama Almanya'ya teklifte bulunmanın büyük bir tehlikesi vardı. Hitler teklifi kabul etmeyecek olursa, Rusya'nın anti-faşist koalisyondaki öncü durumu tehlikeye düşecekti. Ayrıca İngiliz ve Fransız hükümetleri de, Hitler'i Doğuda serbest bırakmak için bir mazeret elde etmiş olacaklardı. Stalin'in şimdi girişmek üzere olduğu iş, büyük bir taktik elastikiyet gerektiriyordu. Normal diplomatik yollara başvurarak Hitler'in ne dü-

(*) Georges Bonnet, **Défense de la Paix, De Washington au Quai d'Orsay**, s. 121-40.

şündüğünü öğrenmeye çalışabilirdi şüphesiz, ama güvenilir bir yol olarak gözükmüyordu bu. Moskova'da bulunan Alman sefiri Von Schulenburg, Bismarck okuluna bağlı bir diplomattı ve Rusya ile Almanya arasındaki işbirliğini destekliyordu. Ama sırf bundan ötürü, Von Schulenburg'un görüşleri Hitler'in görüşlerinden farklı olduğu gibi, Alman Dış İşleri Bakanlığının görüşlerinden de farklıydı. Berlin'deki Rus sefiri Merekalov, sıradan bir diplomattı ve Üçüncü Reich'ın önemli kimseleriyle ilişki bile kuramamıştı pek. Ayrıca gizli temaslar, tehlikeli ve zararlı boşboğazlıklara yol açabilirdi. Stalin, zekice davranarak, biraz gizli kapaklı ama yine de açık bir teklifi kamu önünde yapmanın, kendisi için en yararlı yol olduğuna karar verdi.

Dört yıllık bir aradan sonra toplanan on sekizinci Parti kongresi, bu fırsatı sağlamıştı Stalin'e. Kongre, 1939 yılı Mart ayının ilk günlerinde toplandı. Genel Sekreter olarak, dört yılın iç ve dış olaylarını gözden geçirerek yorumlaması gerekiyordu. Kongrenin en önemli yanını teşkil eden bu konuşmanın, yabancı ülkeleri ilgilendiren yanlarının gözden kaçırılmaması için bu ülkelerde dikkatle dinleneceği muhakkaktı. Öte yandan, Genel Sekreterin her kongrede okuması mutad olan raporunda, üzerinde şöyle hafifçe durulmuş yarı gizli tekliflerin, başka bir yerde dile getirilmelerinden çok daha az dikkati çekeceği de belliydi. 10 Martta. Stalin, konuşmasını yaptığı zaman, bu konuşmanın enternasyonal [milletlerarası] durumla ilintili bölümünün, "iki yanlılık" ın bir şaheseri olduğu görüldü.

Şöyle diyordu Stalin: "Yeni bir emperyalist savaş, ikinci yılına girmiş bulunuyor; Şanghay'dan Cebelütarık'a kadar uzanan geniş topraklar üzerinde yapılan ve 500 milyon insanın katıldığı bir savaştır bu." Stalin'in kullandığı "yeni bir emperyalist savaş" sözü, savaşa ka-

tılacak devletlerin tümünü emperyalist olarak gördüğünü ve Rusya'yı bunlardan uzak tuttuğunu dile getiriyor gibiydi. Daha sonra, yaklaşan bir ekonomik bulıran ile savaş arasındaki ilintiye dikkati çekmişti. Ve o zaman, Almanya, İtalya ve Japonya'nın "saldırgan ülkeler" olduğunu açıkça söylemişti. Bu ülkelerin, korkunç bir ekonomik buhrandan kaçmak için dünya savaşına sığınacaklarını da ilâve etmişti. Diplomasinin ekonomik temelleri üzerinde durarak, Amerika Birleşik Devletlerinin ve İngiltere'nin ekonomik ve potansiyel askerî gücünün üstünlüğünü belirtmişti. Bu açıklamaların gerçekçiliği, sözü edilen kuvvetlerin doğru olarak değerlendirilmesinden gelmiyordu sadece, aynı zamanda, Amerika Birleşik Devletlerinin de ilerde savaşa katılacağı hakkındaki zımnî tahminden geliyordu. Ve bu tahmin, o sırada, çok uzak bir ihtimal olarak görülüyordu. Batıdaki yatıştırma siyasetine de apaçık bir şekilde saldırıyordu Stalin: "Savaş, saldırgan olmayan devletlerin, yani özellikle İngiltere'nin, Fransa'nın ve Amerika'nın menfaatlerine her şekilde zarar veren saldırgan devletler tarafındna yürütülmektedir. Oysa, İngiltere, Fransa ve Amerika'nın, bu durum karşısında geriledikleri ve saldırganlara, sürekli olarak taviz verdikleri görülüyor." Yatıştırma taraftarlarının bu şekilde hareket edişlerinin nedenlerini açıkça ortaya koyuyordu Stalin. Nedenler şunlardı: İhtilâlden korkmak, saldırganlara ve gadre uğrayanlara karşı tarafsızlık içinde davranmak ve Almanya ile Rusya'nın "birbirlerini yiyip bitirmelerini, iyice zayıf düşmelerini ve bundan sonra kendilerinin taze bir kuvvetle savaş ortamında boy göstermelerini ve zayıf düşmüş olan savaşan taraflara, kendi şartlarını kolayca kabul ettirmek" istemeleriydi. Bütün sert eleştirmelerine rağmen, Stalin'in bu konuşması, Litvinov'un kollektif güvenliğin kurulması konusunda yaptığı çağrılardan pek farklı görün-

nüyordu. Rusya'nın, savaşa tek başına girmek istemediği ve geniş bir anti-Nazi cepheye katılacağı belirtilmişti bu konuşmada. Ama Stalin hemen dönerek, Batı devletleri Rusya'yı Almanya'ya karşı kışkırtmak istese bile, Rusya ile Almanya arasında bir çatışma çıkması için "gözle görülebilir bir sebep" olmadığını ileri sürüyordu. Üçüncü Reich'ı Rusya'ya saldırtmak için kışkırtan Batılı Nazi-severlerini, bizzat Nazi liderlerinin hayal kırıklığına uğrattığını söyleyerek alay ediyordu. Sorumlu Nazi liderlerinin, Ukrayna'yı fethetme hayalleri kuran "Alman delileri" olmadığını belirtiyordu. Ayrıca, Rusya'nın bu çeşit delilere giydirilecek yeterince gömlek bulabileceğini de söylüyordu. Sonra dış politikasının amaçlarını (bunlar birbirine karşıt amaçlardı) özetliyordu. Stalin, normal ilişki kurmanın geçmiş olduğunu ve savaşın yaklaştığını apaçık bir şekilde ileri sürmüş de olsa, Rusya'nın bütün öteki ülkelerle ilişkiler kurmasını istiyordu. Menfaatlerine "doğrudan doğruya ya da dolaylı bir şekilde" zarar verecek hareketlerden kaçınan bütün komşu ülkelerle, Rusya arasındaki ilişkilerin iyi hale getirilmesini istiyordu. Bu, Sosyalist devletin kutsal bencilliğinin ilkesiydi. Ama aynı zamanda, Nazi saldırısına kurban gidenlerin hepsini, Rusya'nın destekleyeceği konusunda söz veriyordu. Stalin bütün kozlarını kullanıyordu artık. Saldırganlara karşı, Fransa'nın, İngiltere'nin ve Amerika'nın kesin şekilde harekete geçmelerini rica ediyor ve yatıştırma siyasetine ateş püskürüyordu. Ama saldırganlara da, Rusya'yı rahat bırakmaları için rica ediyor ve böyle yapacak olurlarsa, kendisinin [yani Stalin'in] de yatıştırma siyaseti güderek, Chamberlain'e layık bir ikinci Münih yaratacağını imâ ediyordu. Ne var ki, İngiltere ve Fransa ile Rusya arasındaki anlaşma kapısını ardına kadar hâlâ açık tutuyordu Stalin; daha sonra Ribbentrop'un gireceği ikinci kapısını ise yarı açık bırakmıştı.

Antenlerini bu şekilde gerdikten bir hafta sonra, Prag'a yürüdüğü için Hitler'i itham etmesi ve Rusya'nın Nazi protektorasını kabul etmeyeceğini açıklaması için Litvinov'a emir vermişti.

Burada, daha sonraki ayların hikâyesini sadece en önemli olaylar üzerinde durarak anlatacağız. Prag'ın Naziler tarafından işgal edilmesini Litvinov'un protesto ve itham ettiği 18 Mart günü, İngiliz Dış İşleri Bakanlığı Romanya saldırıya uğradığı takdirde, Rusya'nın tutumunun ne olacağını sordu. Moskova, İngiltere, Fransa, Romanya, Polonya, Türkiye ve Rusya arasında bir konferans yapılmasını teklif etti. O günkü şartlar içinde, bu çeşit bir konferans, Almanya aleyhtarı bir konfederasyon olacak demekti ve bu konfederasyonun başlıca liderlerinden biri mevkiinde de Rusya bulunacaktı. Chamberlain, teklifi ele almayı bile reddetti (*). Birkaç gün sonra, İngiltere ve Polonya arasında karşılıklı yardımlaşma antlaşmasının imzalandığını açıkladı Chamberlain. Bundan sonra da, İngiltere'nin, Romanya ve Yunanistan sınırları için garanti verdiği ilân edildi. İngiltere, geleneğine aykırı olarak, doğu Avrupa'da bu tarz taahhütlere girdikten sonradır ki, bu bölgedeki en güçlü devletle de diplomatik bakımdan hafif bir yakınlaşma teşebbüsüne geçer gibi oldu. 15 Nisanda, Rusya'dan, Polonya ve Romanya'nın sınırları konusunda garanti vermek isteyip istemediği soruldu. Bu "tek yanlı bir garanti" olacaktı. Rusya'nın ininden çıkmaması isteniyordu hâlâ. Ama aynı zamanda, kendisine muhtaç oldukları takdirde, küçük komşularının isteğine uygun olarak bu inden çıkması ve yine gerisin geriye dönmesi isteniyordu.

(*) Winston S. Churchill, **The Second World War**, c. I, s. 273; L.B. Namier, **Diplomatic Prelude**, s. 83; c. III, s. 673. Avusturya'nın Naziler tarafından işgalinden sonra, Moskova tarafından buna benzer bir başka teklif daha yapılmış ve bu da reddedilmişti.

17Nisanda, Stalin'in diplomasisi, karşıt yönlerde, iki teşebbüsde bulundu. İngiltere'nin buyruğuna uyarak, Polonya ve Romanya'ya karşı tek taraflı bir taahhütte bulunmayı reddetti Stalin. Bunun yerine, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında, bir ittifakın ve askerî sözleşmenin yapılmasını teklif etti. Sözü geçen üç devlet, bu ittifak gereğince, Baltık ile Karadeniz arasındaki bütün ülkeleri bir saldırıya karşı savunmayı garanti altına almayı kabul edeceklerdi. Ama aynı gün, Berlin'deki Sovyet sefiri Merekalov, Alman Dış İşleri Bakanlığındaki her zamanki faaliyeti çerçevesinde, Rus-Alman yakınlaşması konusunu ortaya attı. Stalin, bu iki teşebbüsüne ne gibi tepkiler gösterileceğini bekliyordu. Paris ve Londra'dan gelen tepkiler, tamamen umut kırıcıydı. Batı devletleri, Rusya'yı her zaman hazır durumda bekleyen bir müttefik olarak ele almak istiyor gibi görünüyorlardı. Rusya ile resmî bir işbirliği yapmaktan kaçınıyor ya da bu konuda başarısız olurlarsa, bu ülkenin, sözü geçen işbirliğini şekillendirmekte söz sahibi olmasını engellemek istiyor gibiydiler. Polonya'nın askerî gücünü, Rusya'dan daha yüksek olmasa da ona eşit olarak değerlendiriyorlardı. Baltık ve Karadeniz arasındaki ülkeler ise, komşuları ile ittifak yapmak istemediklerini açıkça söylüyorlardı. Baltık hükümetleri, Stalin'in istediği, askerî harekât serbestisinin, yani kendi topraklarında yapılacak olan bir askerî harekât serbestisinin, bağımsızlıkları için bir tehlike teşkil etmesinden korkuyorlardı. Olaylar, bu tehlikenin hayalî bir şey olmadığını gösterecekti, ama Stalin'in de bu serbestiyi istemekte hakkı vardı. Çünkü, Leningrad ve Moskova için büyük tehlike teşkil eden Baltık ülkeleri geçitlerini savunacak durumda olmadan, savaşı göze alması beklenemezdi Stalin'den. Polonya hükümeti ittifaka ihtiyacı olmadığını, çünkü, savaş çıktığı takdirde, Polonya ordu-

sunun, Kızıl Ordu'ya yardım edemeyecek ölçüde; kendi toprağım savunmakla meşgul olacağını ileri sürdü. Batı hükümetleri, Rusya'nın küçük komşularının itirazları üzerinde durarak, Rus tekliflerini reddettiler. Stalin, Batı hükümetlerinin, Baltık ülkeleri tarafından ileri sürülen itiraz üzerinde durmasım bir bahane olarak gördü. Çünkü Rusya ile gerçekten ittifak yapmak istemiş olsalardı, Baltık ülkelerini ikna edeceklerini ya da itirazlarına önem vermeyeceklerini düşündü içinde bulunulan durumda bile, Londra ve Paris'ten, bir engellemeden ya da küçümsemeden başka şey beklenmeyeceğini hissetti.

Ama Almanlara uzatmış olduğu ağın içinde bir şeyler kıpırdanıyor gibiydi. 28 Nisanda, Polonya'yı savaş ile tehdit ederek sert bir nutuk söylemişti Hitler. Ve her zamankinden farklı olarak, Rusya'ya karşı düşmanca bir tek söz bile kullanmamıştı. Hitler'in basını, her zamanki Bolşevik aleyhtarı yazılarından vaz geçmişti. Nisan ayı sonuna doğru, Almanya ile anlaşabilme konusunda umutlanmaya başladı Stalin ama Fransa ve İngiltere ile ilgisini kesmek tehlikesini henüz göze alamıyordu. 3 Mayıs tarihinde, Dış İşlerinden Litvinov'u alarak yerine Molotov'u getirdi. Litvinov, musevîydi ve Batı doğrultusunda yetişmiş bir kimseydi. Oysa, Molotov, Rusya'da yetişmiş bir Bolşevikti ve bir "Arî" olarak Nazilerle yapılacak görüşmelere daha uygun düşüyordu. Ayrıca, Stalin, ona, Litvinov'dan fazla güveniyordu.

19 Mayısta, İngiliz başbakanı, Avam Kamarasında, Rusya hakkında küçümseyici açıklamalarda bulundu (*). Ertesi gün, yani 20 Mayısta, Stalin'in tâlimatı ile

(*) Aynı gün, Lolyd George. Chamberlain'e karşı sert saldırılarından birinde bulundu ve 1914'de olduğu gibi, bu durumda da, Batı devletlerinin, Almanya'ya karşı, Rusya ile ittifak yapmadan savaşa girişemeyeceklerini söyledi. Chamberlain, bu benzetmeyi şöyle çürütmeye çalıştı: "O sırada [1914], Rusya ile Almanya

hareket eden Molotov, Von Schulenberg ile ilişki kurdu. Almanlar, daha önce kesilmiş olan ticaret görüşmelerinin yeniden başlaması konusunda istek gösterdiler. Bunun üzerinde duran Molotov, sözü geçen görüşmelerin yapılması için, bunların dayanacağı bir "siyasî temel" in önceden yaratılması gerektiğini söyledi. Alman sefiri, Molotov'un asıl düşüncelerini açıklamasını sağlamak için boşuna uğraştı. Sefir, Berlin'e yazdığı raporda şöyle diyordu: "Herr Molotov'un ancak bu kadar konuşmak ve bir kelime daha fazla söylememek konusunda kararlı olduğu belli. Zaten kendisi, bu çeşit inatçı davranışıyla tanınmıştır" (*). "Ancak bu kadar konuşmak ve bir kelime daha fazla söylememek" konusunda, Molotov'a tâlimat veren Stalin'di şüphesiz (**). İlk adımı atan Stalin, ikin-

arasında ortak bir sınır vardı ve Polonya mevcut değildi. Ama bugün, savaşa girdiğimiz takdirde, Almanya'nın sınırında büyük ve güçlü bir milletin bulunduğunu ve bu anlaşma gereğince bize, elinden geldiğince yardım etmek zorunda bulunduğunu unutmamız gerekir... Sovyet Rusya'nın bu meseleye doğrudan doğruya katılması, bazı ülkelerin isteklerine uygun düşmeyebilir. Oysa bu anlaşmalar, sözü geçen bu ülkelerin yararına ya da adına yapılmaktadır." Aynı tartışmada, Churchill, "Rus Sovyet Hükümetinin teklif ettiği geniş ve basit şekilde içinde" Rusya ile bir antlaşma yapılması için hükümeti sıkıştırmıştı. "Eğer, Rusya ile, savaş sırasında müttefik olmaya hazırsanız..." demişti Churchill, "şimdi Rusya'nın müttefiki olmaktan niçin kaçınıyorsunuz; hem de bu ülkenin müttefiki olmakla, savaşın patlak vermesini önlemenizin mümkün olduğu bir anda niçin kaçınıyorsunuz? Bu diplomasi inceliklerini anlayamıyorum..." (L.B. Namier, **Diplomatic Prelude**, s. 167-9). Churchill'in anlayamadığı bu "incelikler" in, Stalin'e korkunç ve uğursuz şeyler olarak görünmesine şaşmamak gerekir.

(*) **Nazi-Soviet Relations**, s. 5-7.

(**) Görüşmelerin daha ilerki dönemlerinde, o sırada Başbakan ve Dış İşleri bakanı olan Molotov ile Dış Ticaret Bakanı olan Mikoyan'ın her ikisi de, konuşmalarının en küçük ayrıntısını bile Stalin'e bildirdiklerini ve kararları Stalin'in aldığını, Alman temsilcilerinden saklamamışlardı. **Nazi-Soviet Relations**, s. 86 ve 134.

ci adımı Hitler'in atmasını beklemişti. Ama Hitler de dikkatli davranıyordu. Bunun üzerine, Berlin'deki Rus Sefaretinin tanınmamış bir müşavirini, Alman Dış İşleri Bakanlığının düşüncelerini anlamak ve bazı önemli îmalarda bulunmakla görevlendirdi Stalin. Bu teşebbüs başarısızlıkla sonuçlansaydı, Stalin, bütün kababati George Astakhanov adındaki bu müşavirin üzerine kolayca yıkabilirdi. Hattâ, sefir Merekalov'u, Berlin'den alıp, İlkbahar ve yaz mevsimi süresince görevinden uzak tutmak ihtiyatlılığını da gösterdi. Sefirin uzun bir süre görevinden uzak bulunmasının iki yanlı faydası vardı. Önce Astakhanov'un temasları dolayısıyla Moskova'ya daha az resmî sorumluluk yüklenmiş oluyordu. Sonra, bu temasların taşıdığı gerçek önem de gizleniyordu böylece.

Stalin'in, Londra ve Paris'te giriştiği diplomatik manevralar, Haziran ayının sonunda durmuş gibi görünüyordu. Bütün başkentlerde, aynı güvensizlik ve zaman kazanmak için harcanan aynı çabalar göze çarpıyordu. Ama sessiz bir şekilde yapılan karşılıklı sinir yoklamasında, önce Hitler yenilgiye uğramış gibiydi. Stalin, dolaylı yollarla ve Ciano'nun aracılığı ile, Almanya'nın, Rus taraftarı bir duruma kaymaya hazır olduğunu öğrenmişti. Ribbentrop'un, Ruslar'ın kozlarını göstermelerini sağlaması için, Moskova'daki Alman sefaretini sıkıştırdığını bilmiyordu. Sefaret ise, Molotov ve Mikoyan'ı zorlayamayacağını söyleyerek kendini savunmaya çalışıyordu. 22 Temmuzda, Polonya üzerinde fırtınayı haber veren bulutlar toplanmaya başladığı zaman, Ruslar, "siyasî bir temel" in daha önceden kurulması üzerinde ısrar etmeden, ticaret konusunda görüşmelerde bulunmayı nihayet kabul ettiler. Ama üç gün sonra da, Londra ve Paris, askerî heyetlerini Moskova'ya göndermeyi nihayet kabul etmiş bulunuyorlardı. Çifte oyununu, kesin noktasına yaklaştıran Stalin, yanlarını güvenlik altına

almaya çalışıyordu. Ön kapılarını Fransızlar ve İngilizler için hâlâ açık tutmakta ve Almanlarla olan temasını sadece arka merdivenlerde yapmaktaydı. Batı askerî heyetleri ile görüşmek üzere, en önemli komutanları ve Savunma Komiseri Voroşilov'u görevlendirmişti. Nazilerle yapılan temasların bellibaşlı ağırlığı ise, Astakhanov'un omuzlarındaydı hâlâ.

Bu olaylar hakkında birçok belge yayınlanmış olmasına rağmen, Stalin'in oyunun hangi bölümüne daha fazla önem vermiş olduğunu, bugün bile kestiremiyoruz. Yani sahnenin ortasında oynanan oyuna mı yoksa kuliste cereyan eden karşı-oyuna mı daha fazla önem verdiğini bilmiyoruz. Ama şunu biliyoruz: Batı ülkeleri, Stalin'i Hitler'in kucağına atmak istemiş olsalardı, bundan daha iyi davranamazlardı. İngiliz-Farnsız askerî heyetleri, yolculuğa çıkarken on bir gün gecikmişlerdi. Oysa bu günler çok kıymetliydi. Süratsiz bir gemiyle seyahat ettikleri için, beş gün de yolda kaybetmişlerdi. Askerî heyet Moskova'ya geldiği zaman, yetkilerinin ve itimadnamelerinin apaçık olmadığı görülmüştü. Hitler'in ufak bir işaretiyle, Münih'e koşmayı itibarlarına aykırı bir şey gibi görmeyen başbakanların mensup olduğu hükümetler, Rusya ile ittifak meselesini görüşmek üzere, bakanlık kademesinde bir sorumlu göndermeyi reddetmişlerdi. Askerî görüşmeler için gönderilen görevliler, rütbe bakımından, meselâ Polonya ve Türkiye'ye gönderilenlerden daha aşağı derecedendi (*). Stalin bir ittifak yapmak istiyor idiyse, kendisine karşı gösterilen bu muamelede, onu, niyetinden vaz geçirmek için besaplanmış olabilirdi. Ama bunun tam tersine, amacı Hitler ile anlaşmak idiyse, ve Batılılar'la, sadece bir manevî mazeret bulmak ve uzun zamandır sözü edilen büyük anti-

(*) L.B. Namier, **Diplomatic Prelude**, s. 188-9.

Nazi koalisyonunun gerçekleştirilmemesinin kabahatini İngilizlerin ve Fransızların sırtına yüklemek için görüşme yapıyor idiyse o zaman İngilizler ve Fransızlar, ona, bu mazereti bedavadan vermiş oluyorlardı.

1939 yılı başlarında, Stalin, henüz kararını vermemiş olmalıydı. Rusya'nın savaş dışında kalması gerektiği hakkındaki eski düşüncesi, çekiciliğinden hiçbir şey kaybetmemişti şüphesiz. Müstakbel çatışmada önce seyirci sonra da hakem olmak, Stalin için en elverişli durumdu. Bu amacı, Hitler'le bir anlaşma yapmak yoluyla gerçekleştirebilirdi ancak. Çünkü, Batıyla yapılacak bir ittifak, daha savaşın ilk gününden itibaren, Rusya'nın bu çatışmaya girmesini gerektirirdi. Bu mülahazalar, Stalin'i, baş-düşmanı ile anlaşma zemini aramaya götürmüştü. Ama Hitler de, bir pazarlığa yanaşmaya hazır mıydı? Savaşın patlamasından bir ay önce bile, Stalin, bu soruya cevap bulamamıştı henüz. Temmuz ayının sonunda henüz büyük bir ilerleme kaydedilmemişti; baharın başlangıcında ulaşılmış olan noktada duruyordu işler. Rus-Alman anlaşmasını hazırlamak için tek bir adım atılmamıştı. Bu durum karşısında, Rusya'yı sadece savaş dışında tutamayacağından değil; Batı'dan da uzaklaşmış olduğu için, Alman saldırısının ikinci kurbanının Rusya olacağından korkuya kapılmış olmalıydı Stalin. Rusya ile Almanya arasında, Hitler'in tehditlerini doğrudan doğruya yöneltmiş olduğu Polonya'nın bulunduğu bir gerçekti ve Batı devletleri Polonya'nın yardımına koşmayı taahhüt etmişlerdi. Ama Churchill'e daha sonra söylediği gibi, Batı devletlerinin Çekoslovakya'nın yardımına koşmadıkları gibi Polonya'nın da yardımına koşmayacaklarını ve Almanya ile Rusya'nın doğrudan doğruya karşı karşıya kalacağını düşünmüştü Stalin (*). Buna kar-

(*) Winston S. Churchill, **The Second World War**, c. I. 305.

şı elde edebileceği biricik teminat, Batı devletleri ile ittifak yapmaktan başka şey değildi. Hitler'le anlaşmak istemesine rağmen, durumun karışık olmasından ötürü, Stalin, Batı ile ittifak yapmaya hâlâ hazır olmalıydı. Hitler-aleyhtarı bir koalisyon içinde, kendisine yakıştırmış olduğu rol, Batılı devletler tarafından Rusya'ya sağlannuş olsaydı, Stalin, belki de, bu koalisyona katılacaktı. Ribbentrop'un Moskova'yı ziyaretinden yirmi gün kadar önce, Schulenberg, Berlin'e şöyle yazıyordu: "İleri sürdüğü talepler İngilizler ve Fransızlar tarafından kabul edildiği takdirde, Sovyet Hükümetinin, bu devletlerle anlaşmaya varmaya kararlı olduğunu sanıyorum." (*)

Ağustosun ilk yarısında, kesin bir değişiklik olmuştu. Hitler'in, Stalin'le dostluk kurmak yollarını aradığı besbelliydi. Dostluk kurmak isteyen taraf, her gün biraz daha ısrar ediyordu. Rusya ile dostça bir anlaşmaya varılması için, Alman Dış İşlerinde, sabırsızlığın gittikçe arttığını bildiriyordu Astakhanov. 3 Ağustos günü, Schulenburg, Ribbentrop'un bir mesajını Molotov'a iletti. Ribbentrop, anti-Komintern antlaşmasından âdeta dönmüş gibi görünüyor ve "Sovyetlerin Polonya ve Baltık devletlerindeki menfaatlerine saygı gösterileceği" hususunda söz veriyordu (**). Stalin, kararını vermişti artık. Hiç olmazsa, savaşın dışında kalabilecekti. Ama Hitler'le el sıkışmak için acele etmesi gerekmiyordu henüz. Karşısındakinin açıkça konuşmasını istediğini ve kendisinin kolayca anlaşmaya yanaşmayacağını ve "evet" demeyeceğini belirtiyordu. Molotov, Almanya'da bir duygu değişikliğinin ortaya çıkmış olduğunu görmediğini söylemişti Schulenburg'a. Ayrıca, yapılacak olan ticaret anlaşmasının taslağına bir önsöz konulması hakkındaki Alman teklifine karşı çıkarak, Almanya'nın Polonya'ya sal-

(*) **Nazi-Soviet Relations**, s. 41.
(**) **Nazi-Soviet Relations**, s. 39-41.

dırma konusunda kendini suçlu duruma sokmakta olduğunu ima etmişti. Gerçek bir sabırsızlığa kapılmış olan Ribbentrop, Stalin'le görüşmek istediğini bildirince, reddedilmişti önce ve Schulenburg'un birçok sorularına, Hitler'in temsilcisinin ziyareti için "uzun hazırlıklar" ın yapılması gerektiğini söyleyerek cevap veriyordu Molotov. Stalin, bu şekilde cevap vermesini istemişti. Diplomasi paryası Stalin, Avrupa'yı titreten adamların ricalarıyla karşı karşıya kalıyordu artık.

Stalin'in, bu reddedici tavırdan ne zaman vaz geçmiş olduğunu kesin olarak söyleyebiliriz: 19 Ağustos günü saat 15.15'de. Aynı gün hemen öğleden sonra, Ribbentrop'un ziyareti için bir tarih tespit edilmesi hususunda, Schulenburg, Molotov'dan bir kere daha ricada bulunmuştu. Molotov, "Esaslı hazırlıklar gerektiği için, ziyaretin tarihini takribî olarak tespit etmenin bile mümkün olmadığını" söyleyerek cevap verdi. Alman sefirinden saat 15.00'de ayrılan Molotov, aralarında geçen konuşmayı haber vermek üzere hemen Stalin'in yanına gitti. Stalin, Schulenburg'u derhal geri çağırmasını; antlaşmanın bir taslağını kendisine vermesini ve bir hafta içinde Ribbentrop'u kabule hazır olacağını bildirmesini, işte o zaman söyledi Molotov'a. Saat 15.30'da, Molotov, Alman sefiri ile yeniden temas kurmuştu. Ertesi gün, Hitler, temsilcisini iki ya da üç gün daha erken kabul etmesi için Stalin'e şahsen ricada bulundu (*). Savaş neredeyse patlayacaktı ve günler sayılıydı. Stalin, bu ricayı kabul etti. Stalin ve Hitler'in karşılıklı olarak ilk mesaj göndermeleri böylece gerçekleşmiştir. Hitler'in mesajı, tumturaklı ve üst perdedendi. "Geniş siyaset" ten ve "geçip gitmiş yüzyıllar" dan söz ediyordu. Ama Stalin'in

(*) **Nazi-Soviet Relations**, s. 65-67.

kulağına bir devlet adamına yaraşır şekilde usulca fısıldadığı farzedildiği sırada bile, Polonya'ya karşı isterik bir üslûpla tehditler yağdırmaktan geri kalmıyordu. Tekil birinci şahısı sık sık kullanarak, "Kabul ediyorum", "Hoşnudum", "Bakanım", "Bana öyle geliyor ki" gibi sözler söylüyordu. Stalin'in cevabı ise, kibar ve kısaydı; soğukkanlılıkla ve gayrî-şahsî bir şekilde yazılmıştı: "...Sovyet Hükümeti, Herr Ribbentrop'un Moskova'ya 23 Ağustosta gelmesini kabul ettiğini size bildirmem için bana yetki verdi."

23 Ağustos akşamı ve aynı gece geç saatlerde Kremlin'de yapılan iki toplantıda, taraflar, ortak menfaatleriyle iligli temel meseleler üzerinde tartıştılar ve bir saldırmazlık antlaşması ile bir "gizli ek protokol" imzaladılar. Aralarından biri savaşa girecek olursa, öteki, antlaşma gereğince, tamamen tarafsız kalmayı kabul ediyordu. Bu belgede dostluğu teminat altına alan bir madde yoktu. Her iki hükümet de, aralarında çıkacak anlaşmazlıkları, "dostça fikir alışverişinde bulunarak" çözmekle yükümlüydüler sadece. Stalin, bu antlaşmanın, Hitler'i, iki cephede birden savaşmak kâbusundan kurtardığından ve bu ölçüde, İkinci Dünya Savaşının çıkmasına ön ayak olduğundan şüphe edemezdi. Ama Stalin, vicdanına hesap vermek zorunda değildi. Çünkü, savaştan nasıl olsa kaçınılamayacağını düşünüyordu; Hitler'le anlaşmaya varmasaydı, savaş ya şimdi ya da biraz sonra patlıyacaktı mutlaka. Hem de, Rusya için çok daha kötü şartlar altında patlayacaktı. Stalin, bir kundakçı olacak hissetmiyordu kendini; kundakçılık yapan ve yangın çıkaran Hitler'di. Kendisi, yani Stalin, bu patlamayı, Rusya'dan başka yöne savuşturuyordu sadece. Daha sonraki olayların gösterdiği gibi, Polonya'nın daha uzun bir süre karşı koyabileceğini ummuştu Stalin. Ama Polonya'nın yenilgiye uğrayacağına ve Batı devletlerinin,

bu ülkeye, etkili bir yardımda bulunamayacaklarına ya da bulunmak istemeyeceklerine inanıyordu (*). Bundan ötürü, Almanya'mn, Rusya'ya yapacağı muhtemel bir saldırının çıkış noktasını, yüzlerce mil doğuya kaydırmasını sağlamalıydı Stalin. Yapması gereken işin, bu değişikliğin taşıdığı stratejik tehlikeyi azaltmak olduğunu düşünüyordu. Stratejik tehlikeyi azaltması ise, Polonya'nın parçalanmasına katılmakla mümkün olabilirdi ancak. Bu husus, "gizli protokol" da kararlaştırılmıştı. Böylece, dış siyasetinin en önemli sözünü bir yana atıyordu şimdi. Bu söz şuydu: "Hiç kimsenin toprağından, bir karış yer istemiyoruz."

Rusya'nın toprak bakımından genişlemesi başlamıştı böylece. Stalin'in ilk göz önünde tuttuğu şey, Rusya'nın güvenliğini sağlamaktı. Aynı güvenliğin sağlanmak istenmesi askerî Prusya hükümetinin gelişmesinden korkan Çarların, on sekizinci yüzyılda, Polonya'nın üç paylaşılmasına katılması sonucunu doğurmuştu. Bu dördüncü paylaşılma ile, batıda Narev, Vistul ve San ırmaklarıyla sınırlanan bütün topraklar Rusya'nın payına düşmüştü. Gizli protokol gereğince, Finlandiya, Estonya ve Letonya da, Rus "etki alanı" içine dahil oluyordu: Lituanya ise Alman alanı içinde kalıyordu. Böylece, Rusya, saldırıya açık bulunan ikinci başkenti yani Leningrad için savunma imkânı elde etmiş oluyordu. Güneyde, Besarabya'yı ilhak etmek hakkı tanınmıştı Rusya'ya; ve Almanya, Balkanlara karşı "siyasî bakımdan" ilgi

(*) Stalin, üç yıl sonra Churchill'e şöyle demişti: "Polonya saldırıya uğradığı takdirde, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin savaşa girmeye kararlı olmadıklarını ve İngiltere, Fransa ve Rusya'nın siyasî bir cephe teşkil etmesinin, Hitler'i niyetinden döndüreceğini umduklarını düşünmüştük. Ama biz, böyle bir cephenin aynı sonucu vermeyeceğinden emindik." (Winston S. Churchill. **The Second World War**, c. I, s. 305).

duymadığını açıklamıştı (*). Gizli protokolun ifadesi açık değildi, çünkü, Ribbentrop'un daha sonra belirttiği gibi, her iki taraf da birbirine güvenmiyordu ve sırların açıklanmasından ya da şantajdan korkuyorlardı. "Etki alanları" sözünden ne kastedildiği açıklanmamıştı ama bu sözün tam anlamıyla sahip olmak da dahil, her çeşit hâkimiyet şeklini dile getirdiği kesin olarak kabul edilmişti. Balkan ülkelerinin kaderi, ayarıntılı bir şekilde asla ele alınmamıştı. O günkü durum içinde, Stalin, Balkanlar konusundaki isteklerini de kabul ettirebilirdi. Çünkü serbest davranmak imkânını elde etmeye can atan Hitler, başkalarının toprağını bol keseden dağıtıyordu. Ama Stalin, herşeyden önce, Rusya'nın güvenliğini sağlamak amacıyla hareket ediyordu ve gerçek amacı topraklarını genişletmek değildi. Bundan ötürü, Almanya, Balkanlara girmeyince, Stalin de Balkanlara girmedi. Rusça-konuşan Besarabya'nın ilhakı, bu kuralın bir istisnasıydı yalnız ve bu ülkenin ihtilâl sırasında Romanya tarafından ilhak edilmesini, Moskova, hiçbir zaman tanımamıştı.

Stalin'in savaş hakkındaki düşünceleri nelerdi? Hitler'le yapmış olduğu anlaşmanın ne ölçüde sağlam olduğunu düşünüyordu acaba? Bu sırada, içinde bulunduğuna benzer bir tarihî durumu (Aleksander I ile Napolyon arasındaki anlaşma ve savaş), göz önüne getirip getirmediğini (oysa bu tarihî olaydan, 1941 yılından sonra sık sık söz etmiştir) bilmiyoruz. Ama bu tarihî örnek gözü önündeymiş gibi hareket etmiştir çoğunlukla. Sözü geçen Çarın yaptığı gibi, rakibini ırmağın ortasında tespit edilmiş bir salın üzerinde karşılamamıştı ama, Stalin de, *kendi* Tilsit barışını yapmıştı. Tilsit anlaşmasından sonra, Aleksander I, dört yıl soluk alacak zaman bul-

(*). **Nazi-Soviet Relations**, s. 78.

muş ve Napolyon ile, birçok savaşlardan sonra çatışmıştı. Hitler 1941 yılı Haziran ayında kendisini hayal kırıklığına uğratana kadar Stalin'in yapmış olduğu her teşebbüs, buna benzer bir soluk alma süresini elde etmeyi umduğunu göstermektedir. Hitler'in zafer kazanacağı hususunda da aynı derecede inançsız olduğu besbellidir. Stalin'in amacı, sürekli olarak zaman kazanmaktı şimdi; ekonomik planlarını gerçekleştirmek ve Rusya'yı güçlü bir hale getirerek, savaşan öteki devletler yorgun düştükleri zaman işin içine sokmaktı (*). Stalin'in bunları düşündüğü, Ribbentrop'la yaptığı konuşmalardan bile çıkarılabilir. Bu konuşmalar hakkında, sadece Ribbentrop'un tespitleri bulunmaktadır elimizde. Bunlar, tam değildir ve bazı noktalarda yanlış olmaları da mümkündür. Ama, bununla birlikte, Stalin'in oynadığı rolü, ona uygun gibi görünen bir şekilde ortaya koymaktadır. Sovyet kaynakları tarafından bu konuşmalarla ilintili herhangi bir belge yayınlanmamıştır. Sovyetler, Ribbentrop'un söylediklerinde apaçık hatalar bulsalardı, şüphesiz ki, Bunlara işaret edeceklerdi. (**)

Stalin ile Hitler'in temsilcisi, uzun bir düşmanlığı,

(*) Mart ayındaki kongrede şöyle demişti Stalin: "Zaman gerek bize; evet yoldaşlar, zaman gerek. Yeni fabrikalar kurmalıyız. Sanayide çalışacak yeni kadrolar yetiştirmeliyiz. Ama bu bir hayli zaman istemektedir. Bellibaşlı kapitalist ülkeleri, ekonomik bakımdan iki ya da üç yılda geçemeyiz." (**Problems of Leninism**, s. 611). Kongrede, hem Stalin hem de Molotov, Rusya'nın ekonomik başarılarından, nisbeten daha temkinli ve kısıtlı bir şekilde söz etmişlerdi. Bu tavırları, daha önceki aşırı iyimserliklerine aykırı düşüyordu. Bu yeni üslûp, dış siyasetteki aşırı sakınganlığı dolaylı olarak haklı çıkarmak için gerekliydi.

(**) Moskova'daki diplomatik olaylar hakkında **Nazi-Soviet Relations**'da yapılmış olan açıklamaları, bu olaylara katılmış olan bellibaşlı diplomatların söylediklerleriyle karşılaştırmaya, mümkün olan her yerde çalıştım.

sahte ve aşırı kibarlıkla örtmeye çalışan barışmış düşmanların göz boyayıcı havası içinde konuşmuşlardı. Birisi ötekine şöyle söylemiş olabilirdi: "Şu ya da bu olayda bana ne gibi oyunlar oynadığınızı açıklayın, ben de sizi ilgilendiren bazı hikâyelerin içyüzünü anlatayım." Barışmış düşmanlar, babacan tavırlar takınıp, birlikte içerler, gülerler ve serbestçe hareket ederler. Ama her ikisi de tetiktedir ve önemli bir bilgi vermekten ya da zamansız bir adım atmaktan dikkatle kaçınır. Birbirlerine, dostça yardımlarda bulunacakları konusunda söz verirler; hem de anlaşmalarının dışında sayısız yardımda bulunacaklarını söylerler. Ama bu sözlerin hiçbiri yerine getirilmez.

Stalin ile Ribbentrop'un yaptıkları dostça dedikodu da böyleydi gerçekten. Ribbentrop, İngilizlerin, Türk siyaset adamlarına rüşvet vermek için beş milyon İngiliz lirası harcadıklarını söyler; Stalin, hemen atılarak; emin olun, daha fazla harcamışlardır, der. Söz, anti-Komintern antlaşmasına gelir. Stalin, bundan dolayı sadece City of London'ın ve küçük İngiliz tacirlerinin heyecanlandığını şişinerek söyler. Ribbentrop; biliyor musunuz; sizin de kısa zaman sonra, anti-Komintern antlaşmasına katılacağınız söyleniyor Berlin'de, der. Şakalaşmalar ve iğneli sözler birbirini izler. Stalin, Hitleri'i bir saldırgan olarak gördüğünü ve Hitler savaş istese de Alman halkının barış istediğini arada bir îma eder. Stalin, Hitler'le antlaşma teşebbüsüne girişmesi karşısında şaşıran ve o sırada Moskova'da bulunan İngiliz askerî heyeti hakkında, "düşmanca yorumlar" da bulunur. Ama İngiliz ve Fransızlarla yaptığı uzun görüşmelerin muhtevası hakkında Ribbentrop'a hiçbir şey söylemez ve heyetler arasında alınıp verilen önemli ya da önemsiz askerî bilgilerden hiçbirini açıklamaz. İngiliz askerî heyetinin, "gerçekten ne istediğini" asla açıklamamış

olduğuna değinerek, Ribbentrop'u şaşırtır. Ribbentrop bu sefer, Führer'in ve kendisinin, Rusya ile Japonya arasında bir yumuşamayı sağlamak için ellerinden geleni yapacaklarını söyler ama Stalin, kendisinin, bir Kafkasyalı olduğunu ve Asyalıları Ribbentrop'tan daha iyi tanıdığını söyleyerek cevap verir. (Stalin'in çok karakteristik olan bu sözü, yani "ben bir Asyalıyım" sözünü biraz sonra yeniden tekrarladığını duyacağız.) Ribbentrop'un bir başka "dostça yardımı" daha vardır, bu arada. Hitler, Almanya'mn, İstanbul ve Boğazlara ilgi duymadığını Stalin'e söylemesini istemiştir ondan. Ama konuşmada Türkiye konusu üzerinde durulduğu halde, İstanbul'un ve Boğazların adı bile geçmemiştir. Çünkü Stalin, Hitler'in tahmin ettiğinin zıttına, bu konuya karşı ilgi dumamaktadır henüz. Türklere güven olmayacağını söyleyip yakınan Hitler'in temsilcisini, başını sallayarak tasdik etmekle yetinir sadece.

Stalin, İtalya'nın askerî planları hakkında Ribbentrop'un ağzından lâf almaya çalışıyor ama fazla bir bilgi elde edemiyordu. Konuşma, İngiltere ve Fransa'ya kayıyordu daha sonra. Stalin, İngilizlerin yeterli bir şekilde silâhlanmamış oldukları üzerinde duruyor ve İngiliz aleyhtarı duygularını açığa vuruyordu. "Eğer İngiltere, dünyayı hâkimiyeti altına alırsa... bu, blöfe her zaman kanan öteki ülkelerin budalalığından ötürü olacaktır. Meselâ, birkaç yüz İngilizin, Hindistan'ı hâkimiyet altında tutması, gülünç bir örnektir," diyordu. Ama "zayıf olmasına rağmen, İngiltere, ustaca ve inatla savaşacaktır" da diyordu. Ribbentrop, Stalin'in bu görüşüne katılmıyordu şüphesiz (*). Stalin'in Fransız ordusunun kuvvetli olduğu hakkındaki görüşüne de katılmıyordu. Stalin'in siyasetinin en önemli temellerine ve en önemli

(*) **Nazi-Soviet Relations**, 72-6.

hatalarına ulaşmış oluyoruz burada: Stalin, İngiltere'nin ve Fransa'nın, Almanya karşısında uzun bir süre geri çekilmeyeceğini beklemişti; İngiltere'inin askerî zayıflığını ve savaşmak konusundaki kesin kararını doğru olarak tahmin etmişti; Fransız askerî gücünü mübalağalı bir şekilde önemsiyor ve Almanya'nın vurucu gücünü de, olduğundan fazla küçümsüyordu. Hitler'le yapmış olduğu antlaşmanın ikinci yıldönümünü, "Alman istilâcılarına ölüm!" haykırışıyla karşılayacağını aklının ucundan bile geçirmiyordu Stalin.

Stalin'in ilk ve pek de önemli olmayan yanılması, Eylülün başlangıcında açıkça ortaya çıkmıştı. Polonyalıların silâhlı karşıkoma hareketinin yıkılışındaki sürat, şaşırtmıştı Stalin'i. 5 Eylülde, Ribbentrop, Rusların, kendi paylarına düşen topraklara yürümelerini istediği zaman, Stalin, yürüyüş emirlerini çıkarmaya hazır değildi henüz. Şimdi, kılı kırk yarıyor ve başka şeyler düşünüyordu Stalin. Polonya'nın yenilmesine açıkça yardım edemezdi ve bundan ötürü, Polonya'nın çökmüş olduğu kesin olarak ortaya çıkmadan önce harekete geçmeyi reddetti. Polonyalıların oturduğu bir bölümü de Rusların işgal ettiği toprağın içinde bırakan bölüşme çizgisi üzerinde de düşüncelere dalmıştı Stalin. Bu toprağı Rusya'ya katmak içinden gelmiyordu; çünkü böyle bir davranış, Bolşevik siyasetinin kabul edilmiş ilkeleriyle tabanı tabana zıttı. Bunun üzerine, paylaşma çizgisini daha doğuya yani Vistül'den Bug'a doğru çekti. Böylece, Ukraynalı ve Biyelorus halkın çoğunluğunu teşkil ettiği topraklar Rusya tarafında kalmış olacaktı. Bu toprakların, Sovyet Ukraynası ve Biyelorusya ile birleştirilmesi, siyasî bakımdan haklı çıkarılabilirdi (*). Bu, Kı-

(*) Polonya, bu toprakları, 1921 yılında yapılan Riga anlaşmasıyla elde etmişti. Ukrayna topraklarının tümünün birleştirilmesi

zıl Ordunun, Polonya sınırını bir istilâcı olarak değil de, Ukraynalıların ve Biyelorusların kurtarıcısı olarak geçmelerini sağlayacaktı. Nazi dostlarından biraz ırkçılık kapmış gibi, bu Ukraynalılara ve Biyeloruslara şimdi, "Kan kardeşlerimiz" diyordu Stalin. Harekete geçmeyi geciktirdiği sırada, Doğu Polonya'da siyasî bir "boşluğun" ortaya çıkacağını ve bu boşluktan "yeni devletlerin" doğabileceğini söyleyerek, Stalin'e santaj yapıyordu Ribbentrop. Bu "yeni devletler" in başında ancak Sovyet aleyhtarı milliyetçi Ukraynalılar bulunabilirdi. Hitler, Stalin tarafından yayınlanması teklif edilen ve Kızıl Ordunun, Ukraynalıları ve Biyelorusları Nazilerden korumak için sınırı geçtiğini açıklayan bir bildiriyi reddetmişti. Bu arada, Wehrmacht'ın, Doğu Polonya'da da harekâtta bulunduğunu gören Stalin endişelenmiş ve bu Alman askerî kuvvetlerin oradan çekilmesi için Alman sefaretinin teminat vermesini istemişti. Geri kalan bölgede, bir Polonya devletinin kurulup kurulmaması gerektiğini bir süre düşünmüştü Stalin. Sonra bu düşünceden vaz geçmiş ve Kızıl Ordunun yürüyüşe geçmesi için emir vermişti.

Eylül ayının sonunda, Ribbentrop, yeniden Kremlin'e gelmiş ve bütün gece şerefine verilen ziyafette bulunarak, Stalin'in yeni durum hakındaki açıklamalarını din-

umudu, sınırın her iki yanında da canlı ve güçlü bir haldeydi. Ukraynalı milliyetçiler, hem Rusya'dan hem de Polonya'dan bağımsız olarak bu toprakların birleştirilmesine yönelmişlerdi. Polonya'nın "doğu sınırları" köylüleri arasında kimi zaman çok etki göstermiş olan komünistler ise, Sovyetler'in yönetimi altında birleşmeyi amaç edinmişlerdi. Stalin'in Hitler'le anlaşmasını tedirginlikle karşılayan komünistler arasında bile, Ukrayna topraklarının birleştirilmesi, benimsenen bir davaydı. 1939 yazında bile, Troçki şöyle yazabiliyordu: "Stalin, Dimitrov ve Manuilski.. bir siyasi antlaşmaya karşılık, Batı Ukrayna'yı, Polonya'ya ebediyen bırakmaya hazırdırlar." (**Bulleten Oppozitsii**, s. 77-8).

lemişti. Yeni bir pazarlık yapılmıştı: Almanya, bütün etnik Polonya'yı elinde tutacaktı; buna karşılık, Rusya'nın alanına Litüanya ekleniyordu.

Hitler'in Polonya üzerinde kazandığı yıldırım zaferinin etkisinde kalan Stalin, kendine karşı duyduğu güvenin çoğunu kaybetmişti. Endişeleniyordu Stalin; İngilizler ve Fransızlar, Hitler'in Rusya'ya saldırmasını teşvik etmek için mi güçlerini kullanmıyorlardı acaba? Hitler'e dostça yardımlarını büyük bir hararetle teklif eden Stalin'in kendisiydi şimdi. Saldırmazlık paktına bir dostluk antlaşması da eklendi. Bu antlaşma, Polonya'da "barışı ve düzeni yeniden kurmamn" ve "burada yaşayan halklara, millî özelliklerine uygun rahat bir hayat sağlama" mn, sadece Ruslara ve Almanlara ait bir iş olduğunu ileri sürüyordu. Batı devletleri, Rusya'mn ve Almanya'mn elde ettikleri üzerinde tartışmaya girişmek hakkına sahip değillerdi. Stalin'in soğukkanlı sessizliğinden eser kalmamıştı. Polonya'daki Nazi işgalinin korkunç suçlarının sorumluluğunu bütün dünyanın karşısında paylaşıyordu şimdi. Hitler'in iş ortağı olarak değil aynı zamanda suç ortağı olarak ortaya çıkıyordu artık. Her iki hükümet de, Polonya'mn bağımsızlığını yeniden kurmak için Polonyalıların yaptığı propagandayı gizli bir protokol gereğince tesirsiz hale getirmek konusunda karşılıklı yükümlülük altına girmişlerdi. Bütün bunlardan sonra, ortak bir bildiri yayınlayarak, barışın hemen yapılması için çağrıda bulunmuşlar ve savaşın devam etmesinin sorumluluğunu, İngiltere ile Fransa'ya yüklemişlerdi. Hitler'in bu "barış saldırısı" m desteklemekle, Stalin, iki yüzlülükte daha önce bütün yaptıklarını aşmıştı. Çünkü savaşın devamı için, kimse, onun kadar hararetle temennide bulunmuyordu şimdi. Batı devletleri bir mütareke yapıp Almanya'nın Polonya'yı istilâsına, rıza göstermiş olsalardı, Hitler, belki de 1940 yılı yazında

Rusya'ya saldıracaktı.

Bu riyakârlık, Stalin'in 1941 Haziranına kadar Hitler'e karşı gösterdiği tutumu karakterize edecekti. Yani Führer'den daha fazla kuşkulandıkça ve saldırısından daha fazla korktukça, dostluk hakkındaki sözleri de daha cafcaflı ve mübalağalı hale geliyordu. Hitler'in kuvvetleri Rus sınırlarından uzakta zorlanmaya başladığı zaman, konuşmalarındaki dostluk havası kaybolmaya ve davranışları sertleşmeye başlıyordu. Aralarındaki anlaşmalarında alış veriş de söz konusuydu. Stalin, mümkün olduğu kadar az şey verip, çok fazla şey almak istiyordu tabii. Rusya, Almanya'ya hububat ve hammadde verecek; buna karşılık, makina ve makina - aletler alacaktı. Antlaşmanın yapılmasından sonra, Stalin'in giriştiği ilk iş, askerî heyetlerini Almanya'ya göndermek olmuştu. Dostluğun yarattığı ilk heyecan içinde, bu heyetlerin, Alman savaş malzemesi fabrikalarını çok büyük bir dikkatle inceledikleri ve herşeyi öğrenmeye çalıştıkları, ayrı heyetlerin "aşırı merakı" hakkında, Göring, Keitel ve Reader'in Ekim ayı başlarında şikâyette bulunmalarından bellidir (*). Biraz sonra, Nazi ekonomisinin başında bulunanlar, Rusların topçu kuvvetlerine gerekli malzemeyi yapmak için istedikleri makina-aletlerin ve ayrıca, öteki savaş malzemesinin çok fazla olduğundan şikâyet ediyorlardı.

Polonya harekâtı biter bitmez, Stalin, Rusya ile Almanya arasında uzanan ve kimseye ait olmayan geniş toprağa, tedirginlikle bakmaya başlamıştı. Ağustostan sonra, Baltık ülkeleri, kimseye ait olmayan toprak [no man's land] durumundan çıkınışlardı aslında. Eylül ve Ekim aylarında, Rus birlikleri, Estonya, Letonya ve Litüanya'da yerleşmişlerdi. Bu üç ülkenin, eski rejimlerin-

(*) **Nazi-Soviet Relation**, s. 127.

de ve hükümetlerinde herhangi bir değişiklik olmamıştı. Stalin, sağlam stratejik üsler ele geçirmekten başka bir amaç gütmüyor gibi görünüyordu. Ama, kimseye ait olmayan toprak niteliğini gerçekten taşıyan Balkanlar konusunda, bir ara ve ilk olarak iyice endişelenmişti Stalin. Ekim ayında, Molotov, Bulgarlardan, Rusya ile bir ittifak yapmalarını istedi. Bulgarlar bu teklifi reddettiler. Stalin de bu konu üzerinde fazla durmadı. Finlandiya ile Rusya arasında başgösteren tatsız çatışmayla meşguldü şimdi. Finlandiya, Leningrad'ın savunulması için gerekli olan stratejik üsler konusunda, Rusya'ya teminat vermeyi ve kendisini Rusya'nın etki alanının bir parçası olarak görmeyi reddediyordu.

Rus-Finlandiya savaşı, 30 Kasım 1939'da patlak verdi. Askerî zorunlukların, Stalin'i bu savaşı açmak zorunda bırakması, tarihin kötü bir cilvesiydi. Çünkü, Ekim İhtilâlinden sonra ilk ay içinde, Finlandiya'nın bağımsızlığını ilân eden kimse, bizzat Stalin'di. Finlandiyalılar, savaşta, şiddetli bir mukavemet gösterdiler. Başlangıçta, başarılar da kazandılar. Bu askerî başarılar, iklim şartlarının ve büyük tasfiyelerden sonra, Rus komutanlar kadrosunun zayıflamış olmasının sonuçlarıydı bir bakıma. Rus kuvvetlerinin kötü duruma düşmeleri, Rusya'nın prestijini ve pazarlık edebilme gücünü iyice zayıflatmıştı. Daha kötü sonuçların ortaya çıkması ihtimali de vardı. İngiltere ve Fransa'da, Finlandiya'ya karşı duyulan yakınlık artmıştı; bu iki müttefik devlet, askerî yardımda bulunacaklarını resmî olarak bildirdiler; her iki ülkede gönüllü kuvvetler teşkil edilmeye başlandı; Siegfried ve Maginot hatlarında korku verici bir sessizlik hüküm sürerken, Fransız hükümeti, Orta Doğuda, Rusya'nın zayıf Kafkas sınırı karşısında, General Weygand'nın komutasında büyük bir ordunun toplanmış olduğunu bildirdi. 14 Aralıkta, Rusya Milletler Cemiyetin-

den çıkarıldı. Oysa bu Cemiyet, Üçüncü Reich'a ve Faşist İtalya'ya karşı adamakıllı hoşgörüyle davranmıştı. Savaşın, Batı devletleri tarafından, Almanya'dan Rusya'ya "kaydırılmakta" olduğunu düşünebilirdi Stalin; bunu düşünmesine yol açacak gerçekler vardı ortada. Finlandiya meselesinin astarı yüzünden pahalıya mal olmuştu; ama Stalin bu işin içine öylesine girmişti ki, kolayca sıyrılamıyordu. 1939 yılı Aralık ayında, altmışıncı doğum yıldönümünü işte bu tereddütler ve kuşkular içinde kutladı Stalin. Bu fırsatı, Hitler'e, Rusya'nın dostluğu hakkında gülünç ve bayağı bir şekilde güven vermek için kullandı. Doğum yıldönümü dolayısıyla Hitler'in gönderdiği mesaja şöyle cevap veriyordu Stalin: "Kanla pekiştirilmiş olan Alman-Rus halkları dostluğu, sağlam ve sürekli olmak için hiçbir şeyden yoksun değildir" (*). Bu cümlenin, kayıtlardan çıkarılması için, daha sonraları, Stalin kimbilir neler vermezdi!

Finlandiya savaşı, Mart 1940'da sona erdi. Rus ordusunun prestiji, kısmen kurtarılmıştı. Hitler, Batı Avrupa'yı istilâya hazırlanıyordu. Stalin tarafından "arkadan bıçaklanmak" kuşkusundan tamamen kurtulmamış olmalıydı. Roller bir kere daha değişiyordu. 28 Martta, Ribbentrop, Moskova'daki Alman sefirine şu bilgiyi veriyordu: "Führer, Stalin'i Berlin'de kabul etmekle büyük mutluluk duymakla kalmayacak, aynı zamanda mevkiine ve önemine uygun düşecek şekilde ağırlanmasını da sağlayacaktır. Durumun gerektirdiği bütün saygı ve itibarı gösterecektir." Stalin'in bu saygı ve itibarı kabul etmesi için ya da bir başka Duçe gibi, Hitler'in yanında geçit resmini seyretmek için acelesi yoktu. Molotov bile, dâveti kabulde ecele etmedi. Verilen cevabı Führer'in yutabileceği hale getirmek için, Stalin'in çekimserliğini

(*) Pravda, 25 Aralık 1939.

"yabancı çevrelerde bulunmaktan çekinmesi" ile açıklamıştı Von Schulenburg.

Bundan sonra, Stalin'i şaşkına çeviren olaylar cereyan etti. Bu olaylar, Fransa'nın kısa zamanda çökerek teslim olması ve İngiltere'nin Kıta Avrupasından çekilmesiydi. Stalin'in stratejik hesapları da bu olaylarla birlikte çökmüştü (*). Hitler ile Avrupa'da başbaşa kalmaktan korktuğu için Stalin, Rusya'nın Baltık kapısını hemen kapadı. İdeolojik bakımdan, Moskova'dan çok Berlin'e yönelmiş bulunan Baltık hükümetlerine güvenmeyerek; Jdanov'u Estonya'ya, Vişinski'yi Letonya'ya ve Dekanozov'u Litüanya'ya gönderdi ve oradaki hükümetleri işbaşından uzaklaştırıp, komünistlerin kontrolünde bulunan idareler kurmalarını ve bu üç cumhuriyetin Sovyetler Birliğine katılması için hazırlık yapmalarını emretti.

Stalin'in dış siyasetinde, önemli bir değişiklik böylece ortaya çıkmış oldu. Baltık ülkelerine ilk girişi ve üslerin kurulması, sadece stratejik zorunluklarm sonucuydu. Bu ülkelerin sosyal sistemlerine karışmak niyetinde değil gibiydi. Fransa'nın çöküşüyle, karşısındaki tehlikeyi daha şiddetle duyması, bu üç küçük ülkede ihtilâller hazırlamaya sevkediyordu onu. Ortaya attığı ve bütün bir Rus nesline sert bir şekilde kabul ettirdiği "tek ülkede sosyalizm öğretisinden [doktrininden], ilk olarak şimdi ufak mikyasta ayrılmış oluyordu. Bu öğretiye, üzerinde önceden düşünmeksizin ve pragmatik bir tarzda ulaşmıştı Stalin; şimdi ondan, aynı ölçüde pragmatik bir

(*) Aynı yıl, daha sonraları, Ribbentrop, Japon Dış İşleri Bakanı Matsuoka'ya, "aralarında kalmak şartıyla" şunları söylerken pek yanılmıyordu: "Sovyetler Birliği, savaşın mümkün olduğu kadar uzun sürmesini istiyor... Fransa'nın çok kısa zamanda yenilgiye uğraması, kurnaz bir politikacı olan Stalin'in işine gelmedi." (Nazi-Soviet Relations, s. 305.)

tarzda ve önceden düşünmeksizin ayrılıyordu. Ama Stalin'in bu konuda yaptığı şey, ihtilâlin yayılması hakkında eski Bolşeviklerin kurdukları hayallerden tamamen farklı bir şeydi. Stalin, ihtilâli, süngü ucunda ya da tankların paletleriyle götürüyordu yabancı ülkelere. Baltık emekçi sınıfları, Stalin tarafından emredilen sanayi sosyalizasyonunu tutmuştu belki; ama bu konuda son sözü söyleyen şey, ülkedeki halkın duygu ve düşüncesi değil, Rus silâhlı kuvvetleriydi. Eski Bolşevikler, ihtilâli, her şeyden önce, bir halk hareketi ve kendi partileri tarafından teşkilâtlandırılan ve yönetilen emekçi kütlelerin yarattığı bir gerçek olarak düşünüyorlardı genellikle. Oysa şimdi, Kızıl Ordu, partinin yerine geçmişti. Bu değişiklik, büyük bir devletin stratejisinin otomatik olarak ortaya koyduğu bir yan-üründü.

Sosyal organizması kendi öz gücüyle yaşayan herhangi bir büyük ya da orta-büyüklükte ülkede, bu çeşit değişiklikleri gerçekleştirmek çok güçtü. Pahalı ve gülünç polis rejimleriyle yönetilen bu üç küçük cumhuriyet, koskoca komşularının yerinden biraz kıpırdamasıyla ufalanıp gitmişlerdi. Bu cumhuriyetler mevcudiyetlerini, bir yandan, Rusya'nın 1918'deki zayıflığına, öte yandan, Bolşeviklerin başlangıçta gösterdiği cömertliğe borçluydular. Ama Stalin'in Rusyası zayıf olmadığı gibi, cömert de değildi. Ve böylece, Stalin, Baltık kıyılarında, eski Rusya'nın mallarını toplayan ve Çarın mirasına hak iddia eden bir kimse olarak görünmüştü. Dış dünyanın karşısında, bu rolü, şimdi yani 1940'da ilk olarak canlandırıyordu. Eskiden Çarlara ait olan etnik Polonya'nın bir kesimini ilhak etmekten, daha geçen Eylül ayında kaçınmış ve Rusların etnik bakımdan ileri sürdükleri taleplerin Polonyalıların talepleri kadar geçerli olduğu belirli toprakları işgal etmekle yetinmişti. Ama şimdi, Rusya'nın etnik bakımdan, hakkında hiçbir talep ileri sürme-

niş olduğu Baltık ülkelerini ilhak ediyordu. Ne var ki, Çarlığın tapu senetlerini açıkça söz konusu edemezdi tabii; Bolşevik ortodoksluğu, böyle davranmasını hâlâ yasaklıyordu. Bu ortodoksluk, komşusu olan küçük ve zayıf ülkeleri, staratejik nedenlerden ötürü baskı altına aldığını kabul etmesine izin vermiyordu. Çünkü, Leninist ölçülere göre, bu emperyalizm kokan bir davranıştı. Görünüşü kurtarmak için, kamu iradesini başka türlü göstermek ve plebisitler tertip etmek yolunu seçti Stalin. Bu plebisitlere göre, Estonyalılar, Letonyalılar ve Litüanyalılar, Sovyet Rusya'ya katılmak için yalvarıyorlardı. Stalin'in davranışı, staratejik üsleri elinden kaçırmak istemeyen bir büyük devletin herhangi bir liderinin davranışından daha kabahatli sayılamazdı. Ama dış görünüş bakımından daha iğrenç bir davranış olarak ortaya çıkıyordu; çünkü, Stalin'in kabul ettiğini söylediği ilkelerle açık bir şekilde çelişiyordu. Ayrıca, bu çelişmeyi gözden kaybettirmek için, Stalin, kaba oyunlara başvurmuştu. (*)

Stalin, Baltık devletlerinin sovyetleştirilmesi karşısında Hitler'in ne gibi bir tepki göstereceğini bütün yaz dikkatle izlemişti. Hitler, pazarlıkta payına düşeni mu-

(*) Stalin'in Finlandiya'ya karşı davranışı farklıydı şüphesiz. 1940 barış anlaşması ile, Finlandiya, kendisinden istenen staratejik üsleri vermişti, ama Sovyet Rusya'ya ilhak edilmemişti. Bunun nedeni, kısmen, Finlandiyalıların davranışı (ülkelerini Sovyetlerin sınırları içine almaya kalkışmak yeni bir savaşın patlamasına yol açabilirdi) ve Finlilerin savaşına, Batılıların gösterdiği yakınlıktı. Öte yandan, Stalin'in Finlandiya'ya karşı şimdi ve 1945'de gösterdiği olağanüstü "yumuşaklık" muhtemelen bu ülkenin bağımsızlığını kendisinin ilân etmiş olmasından geliyordu. Finlandiya'nın bağımsızlığını ilân edişi, Stalin'in, Milliyetler Komiseri olarak yaptığı ilk önemli görevdi. Bu değerli hatıraya, kendi sözünden yine kendisi dönemeyecek kadar gururla ve bağlılıkla bakmış olması muhtemeldi.

hafaza ediyor ve müdahalede bulunmuyordu. Stalin, Besarabya'yı ve kuzey Bukovina'yı Romanya'dan ayırdığı zaman da, ona engel olmaya kalkışmamıştı. Aralarındaki anlayışlı işbirliğinin doğurduğu son davranışlar bunlar olmuştu.

1940 yazının sonlarına doğru, İngiltere savaşı sırasında, Stalin'in taktikleri eskisinden daha karmaşık hale gelmiş bulunuyordu. Büyük ve ezici olmalarına rağmen, Hitler'in zaferleri hakkında hâlâ şüphe içindeydi Stalin, ama İngiltere'nin teslim olması imkânını da hesaba katıyor gibiydi. Her halükârda, Stalin, Hitler'in zaferinin nihaî bir zafer olduğuna inandığı izlenimini Hitler'e verebilmek ve Rusya'nın Naziler tarafından ileri sürülen "yeni nizam" a uymaya ve onun içine yerleşmeye hazır olduğunu îma etmek için elinden geleni yapıyordu. Sözlerinin Hitler'e aktarılacağını bilen Molotov, Fransızların teslim olmasından biraz sonra, İtalyan sefirine, Rus hükümetinin, savaşa artık bitmiş gözüyle baktığını ve asıl ilgisinin Balkanlarda olup, bu bölgede Bulgaristan'ı etkisi altına almayı ve Türkiye'yi Boğazlar üzerinde tek başına kontrol hakkına sahip olmak durumundan çıkarmayı arzu ettiğini söylemişti. Dış görünüş bakımından, Stalin, Hitler'in "nihaî" zaferinin sağladığı ganimetten payını istiyordu. Ama aslında, Almanlar tarafından güneyden kuşatılmaktan korktuğu için bu istekleri ileri sürüyordu. Hitler ise bu istekleri, Rusya'nın Almanya'yı kuşatmak için giriştiği teşebbüsler olarak görüyordu. Balkanlarda iyi durumlar elde etmek için yaptıkları manevralar, Almanya ile Rusya arasındaki sözde dostluğun ikinci yılını kaplamıştı. Stalin, savaşın neredeyse sona ermiş olduğuna inandığını Hitler'e söylerken, yabancı ülkelerdeki temsilcileri ve ajanları, "yeni nizam" a karşı gösterilen en önemsiz karşıkoma hareketini bile teşvik ediyorlardı. O güne kadar, müttefiklerin sadece oley-

hinde bulunmuş olan Moskova gazeteleri, İngiltere Savaşını yakınlık göstererek bildirmeye ve Fransız vatanseverlerini, ülkelerinin boyunduruk altında bulunmasma karşı koymaya teşvike başlamışlardı. Hattâ bundan daha önce, Alman Dış İşleri Bakanlığı, Sovyetlerin İsveç sefiresi Madam Kollontay'ın Nazi aleyhtarı propagandaya göz yummasından ötürü, protestoda bulunmak zorunda kalmıştı.

Ne var ki, bu çeşit çıkışlar, gizlice yapılıyordu ya da bunları yapanlar, Stalin'in sorumluluğunu yüklenemeyebileceği kimselerdi. Genel olarak, Alman dostluğu havası hâlâ sürüp gidiyordu. Stalin, ayakta kalan ve savaşan biricik düşmanı ile, yani İngiltere ile temas kurmaya çalıştığı izlenimini Hitler'e vermekten özellikle kaçınıyordu. Öte yandan, İngiltere ile ilinti halinde bulunmak konusunda gerçekten haklıydı Stalin. 1940 yılı Temmuz ayı başlarında, yeni İngiliz sefiri Sir Stafford Cripps'i, özel olarak kabul etmişti. Ribbentrop'un ziyaretinden beri, bu itibarı hiçbir yabancı temsilciye gösterilmemişti Stalin. Yeni sefir İngiliz-Rus dostluğunun ateşli bir taraftarıydı ve bu göreve atanması, Winston Churchill'in Rusya ile iyi ilişkiler kurmaya verdiği önemin bir deliliydi. Stalin, İngiliz sefirinin, Rusya'ya yönelmiş olan tehlike, yani Alman emperyalizmi tehlikesi hakkında söylediklerini dinlemişti. Bu, kendisinin çok daha iyi farkında olduğu bir konuydu. Ama İngiliz sefirinin söylediği yepyeni şeyler de vardı. Sefir, Rusya'nın, Balkanlarda statüko'yu muhafaza etmek ve hem Boğazlarda hem de Karadenizde menfaatlerini korumak konusunda bir başına sahip olduğu haktan söz ediyordu. Ama Stalin, niyetlerini ve planlarını açıklamayı reddetti. Rusya için Alman tehdidi diye birşeyin mecut olduğunu inkâr etti, Ayrıca, Rusya'nın Balkanlarda bir başına hakkı olduğu hususunda ileri sürülen görüşleri de reddetti. Yal-

nız, Boğazlar meselesine yeni bir çözüm yolu getirilmesini istediğini doğrulamıştı. Yakınlık ifadesi olarak yorumlanabilecek tek bir kelime söylemekten kaçınan Stalın, kibar ama kaçamak bir şekilde konuştu. İngilizlerin, Rusya ile Almanları bozuşturmak istemesinin tabiî bir şey olduğunu ve söyleyeceği bir tek ihtiyatsız cümlenin, özellikle İngiliz gazetelerinde yayınlandığı takdirde, Rus-Alman çatışmasına ön ayak olacağını düşünüyordu. Stalin, Molotov'dan, İngiliz sefiri ile yapmış olduğu konuşma hakkında, Von Schulenburg'a uygun bir şekilde bilgi vermesini istedi. Böylesine ihtiyatlı davranıyordu Stalin. Molotov'un yaptığı açıklamalarda, Stalin'in gerçekte olduğundan daha sert konuştuğu ve "bellibaşlı Alman devlet adamları" hakkında övgü dolu sözler söylediği belirtilmişti.

Rusya ile Almanya arasında, Balkanların kimseye ait olmayan toprağı [no man's land] konusundaki rekabet, İngiltere savaşı sona ermeden su yüzüne çıkmıştı. Kremlin'e danışmadan, Hitler, Macaristan ve Romanya için yeni sınırlar çizmişti. Ayrıca bu yeni sınırları için, Romanya'ya teminat vermişti; bu teminatın, dolaylı olarak Rusya'ya karşı olduğu belliydi. Alman askerî birlikleri, Romanya ve Finlandiya'da görünmüşlerdi. Molotov, yapılmış anlaşmaya aykırı olan bu davranışları protesto edince, Wehrmacht'ın, "İngiliz tehdidini" önlemek için bu iki ülkeye girdiği söylenmişti kendisine. Kimseye ait olmayan toprak boyunca, sürtüşme noktaları fazlalaşmıştı. Doğu ve güney-doğu Avrupa, Stalin ile Hitler'in her ikisine birden dar gelmeye başlamıştı. Ve, "sen şöyle çekil de ben oturayım" diyen, Hitler'di.

İngiltere'ye karşı yapılan savaş yüzünden kıpırdayamaz hale gelmiş olan Hitler, doğudaki Kızıl Ordunun gücünü görmezlikten gelemezdi. Rusya ile barış halinde kalabilmesi için, Stalin, Hitler tarafından kurulmuş cep-

heye katılmayı ve onun peyki olmayı kabul etmesi şartı. Bu rolü mümkün olduğu kadar cazip bir hale getirerek Stalin tarafından kabul edilmesini sağlamak istedi Hitler. Ribbentrop, 13 Ekim 1940'da, "Führer'in kanaatine göre..." diye yazıyordu, "Aziz Herr Stalin'e," "... Sovyet Rusya'nın, İtalya'nın, Japonya'nın ve Almanya'nın, uzun görüşlü bir siyaseti benimsemeleri ve menfaatlerini dünya çapında sınırlandırmaları... tarihî görevleri olarak görünmektedir." Hitler, bir zamanlar Stalin'in reddetmiş olduğu dâvetini tekrarlamıyordu. Buna karşılık, Molotov'un Berlin'e gelmesini, ve Kremlin'de Stalin'le konuşması amacıyla bir tarihin tespit edilmesi için Ribbentrop'un çalışmasını istemişti. Dört devletin antlaşması konusundaki teklifin kabul edileceğini farz eden Ribbentrop, bu önemli olay dolayısıyla, Japon ve İtalyan temsilcileri ile birlikte Moskova'ya gelmeye hazır olduğunu Stalin'e bildirdi.

Ribbentrop'un uzun ve yüksekten atan mesajına, kısa ve kuru bir cevap verdi Stalin; hem de bir hafta gecikmeyle (*). Stalin, Ribbentrop'un tekliflerine "Prensip" bakımından karşı değildi ama acele etmek zorunda bırakılmak istemiyordu. Molotov'u Berlin'e göndermek ve Ribbentrop'u Moskova'da kabul etmek istiyordu. Ama "Japonlar ve İtalyanlarla yapılacak ortak görüşmelerden" evvel (Stalin, sevdiği mazereti ileri sürüyordu yine!) "ön incelemeler" gerekliydi. Molotov'un Berlin'deki davranışlarına bakarak, Stalin'in kendisine ne gibi tâlimat verdiğini anlamak kolaydır. Molotov, ileri sürülen bütün fikirleri, dostça dinleyecek, hiçbir yeni taahhüde girmeyecek ve Balkanlardaki durum üzerinde sıkı bir pazarlık yapacaktı.

(*) Yılın başlangıcında, Rusya'ya yapılan ihraçlara manevî ambargo koyan Başkan Roosevelt, bu hafta içinde bir nutuk söyleyerek, Rusya'dan, "büyük dost devlet" diye söz etmişti.

Molotov'un Berlin'den döndükten sonra anlattıkları, özet olarak şöyleydi: Hitler, dört devletin antlaşması konusundaki teklifi bizzat tekrarlamıştı; Rusya'nın katılmasının, İngiltere'yi teslim olmaya sürükleyeceğini umuyordu böylece. Rusya'ya mükâfat olarak İngiliz İmparatorluğunun; "iflâs halinde bulunan kırk milyon kilometre karelik bu devâsa dünya-devletinin" bir parçası verilecekti. "İflâs halindeki devleti" bölüşecek dört devletin, aralarındaki kavgadan vazgeçmeleri gerekiyordu. Führer'e göre, Almanya'nın Rusya'nın, Japonya'nın ve İtalya'nın menfaatleri uzun vâdede, yalnız bir yönde, yani güneye doğru genişlemeyi gerektiriyordu. Almanya ve İtalya, sömürge imparatorluklarını Afrika'da kuracaklardı; Japonya kendi imparatorluğunu Asya'da kuruyordu; Rusya ise, Hindistan yönünde genişleyecekti. Molotov, konuşmayı, Hitler'in üzerinde durduğu gözkamaştırıcı parlak hayallerden, ufak ama elle tutulur meselelere çevirmek için çok uğraşmıştı. Güney-doğu Avrupada, Rus ve Alman etki alanları arasındaki karışıklığı halletmesi için zorlamıştı Hitleri. Ama başarı elde edememişti bunda.

Stalin'in o anda attığı adım çok tehlikeli ve ciddiydi. Bu adım, Hitler'in tekliflerinin reddedilmesi anlamına geliyordu. Dört devletin antlaşmasına katılmayı sureta kabul ediyordu, ama daha önce, Hitler'in, Finlandiya'dan askerî birliklerini çekmesini ve Bulgaristan'ın, Rus etki alanına dahil olduğunu kabul etmesini, Boğazlarda uzun vâdeli üsler kiralanmasını sağlaması konusunda Rusya'ya yardım etmesini ve başka şeyleri istiyordu. Hitler, Rusya'ya hücum etmek planlarından tamamen vazgeçmiş olsaydı ve Rusya'nın da kendisine hücum etmeyeceğinden korkmasaydı, bu şartları kabul edebilirdi ancak. Oysa bunların her ikisi de söz konusuydu Hitler için. Dört devlet antlaşması fikri bir yana bırakıldı ve

tekrar sözü edilmedi. Hitler, Stalin'in cevabını aldıktan üç hafta sonra, genel kurmayına, Rusya'ya karşı girişilecek hücum hakkında ilk talimatım, yani "Barbarossa" direktifini verdi.

1941 yılının ilk aylarında, Rusya, Balkanlardan tamamen uzaklaştırılmıştı ve Kremlin bundan hoşnut olmadığım belirtti. Ocak ayında, Alman birliklerinin, Bulgaristan'a girmesi konusunda kendisiyle danışmada bulunulmamış olduğunu ansızın açıkladı Kremlin ve buna razı olmadığını bildirdi. Mart ayında, aynı protesto, daha sert bir ifadeyle tekrar edildi. Hitler'e karşı gösterilen muhalefetin her belirtisi teşvik ediliyordu şimdi. Moskova'daki Yugoslav sefiri Gavriloviç, Kremlin'de "bir kardeş olarak" kabul edildi; orada, tam bir itimad içinde, tartışıldı, planlar hazırlandı ve anlaşmalar imzalandı. Stalin.. onun yanında fotoğrafını çektirdi... bütün gece, birlikte yapacakları işler üzerinde konuştu. Yugoslav sefiri, 'Ya Almanlar kızıp da size hücum etmeye kalkarlarsa?' diye sordu... Diktatör gülümseyerek cevap verdi... 'Geçsinler bakalım!'" (*). 4 Nisan 1941'de, Rusya, Yugoslavya ile bir dostluk antlaşması imzaladı. Ve Molotov, Almanya'nın, güney Slavları ile barış içinde kalmaya devam edeceğini umduğunu söyledi Alman sefirine. Ama buna karşılık, iki gün sonra, aynı sefirden, Wehrmacht'ın, hem Yunanistan'a hem de Yugoslavya'ya saldırmak üzere olduğundan başka söz duymadı.

Birbirleriyle düşman olarak açıkça karşılaşmalarından önce, Stalin, Hitler'i bir kere daha tongaya bastırmıştı. 13 Nisan 1941'de, Japon Dış İşleri Bakanı Matsuoka'yı kabul eden Stalin, onunla, bir tarafsızlık antlaşması üzerinde konuşmuştu. Bu antlaşma, Rusya'yı, iki cephede savaşmak tehlikesinden kurtarıyordu. Ayrı-

(*) G. Gafencu, **Prelude to the Russian Campaigne**, s. 192.

ca, Japonlara, Pasifik'te, savaşmak imkânını da sağlıyordu. Matsuoka, Berlin'den geliyordu. Orada, Hitler ve Ribbentrop, Almanların, Rusya'ya yapacakları savaş hakkında bir hayli îmalı söz söylemişlerdi ona ve Moskova'da herhangi bir antlaşma imzalamaktan kaçınması için de zorlamışlardı. Ama Rusya gibi, Japonya da iki cephede savaşmak zorunda kalmaktan korkuyordu; ve bu korku, ideolojik dostluktan ya da uyuşmazlıktan daha ağır basıyordu.

Matsuoka'nın Moskova'ya yaptığı ziyaretler (birincisi 1941 yılı Martında, ikincisi Nisan ayında yapılmıştı) sırasında, Stalin, her zaman raslanmadık şekilde neşeli ve konuşkandı. Ziyaretçisine, "İkimiz de Asyalıyız" demişti. Ve bu konuya sık sık değinmişti. Kısmen, siyasî iki yüzlülüktü bu. Ama kısmen de, menşei ile övünmesinin sonucuydu. Stalin'in yükselişinden itibaren, Asyaî unsur övülmüş ve yüceltilmişti; şimdi bizzat Stalin bu yüceltmeyi en yüksek noktasına vardırıyordu. Rusya'nın barış içinde bulunması gibi önemli bir durumu kendisine yani Asya ile Avrupa'nın sınır ülkesinde yetişmiş bir kimseye borçlu olduğunu anlatmaya çalışıyordu sanki. Asyaî görüşlerini misafirine açıklamaktan hoşlanıyordu Stalin. Duygularını açıkça ortaya koymakta ve planlarını gizlemekte, ikisinin de kendine has bir tarzı vardı. Büyük bir derebeyi [feodal] aileye mensup olan Matsuoka, kendini, bir "ahlâkî komünist" olarak takdim etmişti. Stalin, Matsuoka'nın atalarının gösterdiği kahramanlıkların hikâyelerini ve Japonların, Çin'de: Çinlilerle değil de, Japonların "ahlâkî komünizmi" ni bertaraf etmeye çalışan Anglo-Sakson liberalizmi ile çarpıştığı konusundaki iddialarını dinledi (*). Siyasî felsefeden sonra, Sta-

(*) Bu, Matsuoka'nın Mart ayında yaptığı ilk ziyaret sırasındaydı. Matsuoka, bir kaç gün sonra, Japonların Çinlilerle değil, Anglo-Saksonlar tarafından desteklenen Bolşeviklerle savaştığını

lin ve Matsuoka, kuzey Sahalin'le ilgili tavizler üzerinde pazarlığa girişmişlerdi. Doğululara has bir şekilde yapılan çetin bir pazarlıktı bu. Stalin'in böyle bir "Asyalı gösterisine" girişmesinin bir başka nedeni daha vardı. Kendisinin karşı komasına rağmen, Almanların, Balkan ülkelerinde duruma hâkim olmaları ve Rus etkisine açık bir karış Avrupa toprağı bırakmamaları gerçeğinden, sonuçlar çıkarmıştı Stalin. Bu tersliği sineye çekmesini bilmeliydi. Altı ay önce, Rusya'mn Avrupa'daki menfaatleri konusunda Hitler'le pazarlık etmesi için Molotov'u göndermişti. Şimdi, kendine has gizli tavırlarıyla, bu konuda hak iddia etmekten vazgeçtiğini bildiriyordu Hitler'e. Hitler'in Molotov aracılığı ile kendisine tavsiye ettiği gibi, Stalin, Asya topraklarındaki avantajlarla yetinecekti. Bu yeni davranışına Hitler'in dikkatini çekmek için, Matsuoka'nın Moskova'dan ayrıldığı 18 Nisan günü göze çarpan bir hareket yaptı. Hiç beklenmedik bir şekilde, ortaya çıkarak, Matsuoka'yı geçirmek üzere istasyona geldi. Yabancı gazetecilerin ve şaşkına dönmüş diplomatların önünde, "Asyalı kardeşini" kucakladı. Daha sonra neler olduğunu, Von Schulenburg şöyle anlatıyor: "Nerede olduğumu sordu çevresindekilere; görünce, yanıma geldi ve kucakladı beni; 'Dost olarak kalmalıyız, bunu gerçekleştirmek için elinizden gelen herşeyi yapmalısınız' dedi. Biraz sonra Alman.. askerî ataşesi Albay Krebs'e döndü, Alman olduğunu anladıktan sonra, şöyle dedi ona: 'Her olayda dost olarak kalacağız sizinle' " (*). Hitler ve Ribbentrop, bütün bunların ne anlama geldiğini gözden kaçıracak değillerdi. Sta-

açıklamıştı Papa'ya. Stalin'i ikinci ziyaretinden pek az zaman önce ise, anti-Komintern antlaşmasının canlandırılmasını söylemişti Hitler'e. **Nazi Soviet Relations**, s. 297 ve 313.

(*) **İbid**, s. 324

lin, onların Kasım tekliflerini yeniden ele alıyor ve görüşmelerde bulunmak isteğini dile getiriyordu böylece.

Ama çok geçti artık! Birkaç gün sonra, sınır tecavüzleri dolayısıyla, Moskova ve Berlin arasında sert protestolar çekiliyordu. Alman uçakları Rus toprağı üzerinde uçuyor ve Rus uçakları Alman bölgesinde keşif uçuşları yapıyordu. Aşağı yukarı 150 Alman tümeni sınırda toplanmıştı. Karşılarındaki Rus tümenlerinin sayısı bunlardan biraz daha fazlaydı. Churchill'in, 22 Haziranda yaptığı konuşmasındaki mesajı, yani Almanların yakın zamanda Rusya'ya saldıracakları hakkındaki mesajı, Stalin işte bu günlerde, yani Nisan ayının son günlerinde almıştı. Bu ikaz, bazılarına göre, öyle kesin ve açıktı ki, Alman istilâsının muhtemel tarihi olarak Napolyon'un Rusya'ya saldırışının yıldönümünü yani 22 Haziran'ı söz konusu ediyordu. (*)

Moskova'da bulunan en az iki kişi bu ikazı ciddiye almamışlardı. Bunlar, Stalin ve Schulenburg'du. Alman sefirinin hatası anlaşılabilir bir şeydir. Schulenburg, Bismarck'çı geleneğe bağlı bir diplomattı ve Almanya ile Rusya arasındaki sürtünmenin, savaşa yol açmayacağını umut ediyordu. Nisan ayının son günlerinde, barışı bozmamasını rica etmek için Hitler'le görüşmüştü; nitekim 130 yıl önce, bir başka sefir de yani Caulaincourt da, Rusya'yı istilâya kalkışmamasını rica etmişti Napolyon'dan. Schulenburg, gelecek yıl Almanya'ya tesilm edilecek beş milyon ton hububat konusunda Rusların yaptıkları teklifi de götürmüştü Hitler'e. Ayrıca, Rus

(*) Moskova'da bulunan Alman bahriye ataşesi, bu tarihin Sir Stafford Cripps tarafından söz konusu edilmiş olduğunu Berlin'e bildirmiş ve bunun "saçma" olduğunu söylemişti. **İbid**, s. 330. Alman saldırısı hakkında buna benzer bir başka ikaz, yılın başlangıçlarında, Birleşik Devletler Hükümeti tarafından Moskova'ya yapılmıştı. Bkz: Sumner Welles, **The Time for Decision**, s. 136.

birliklerinin sınırda toplanmasını, "Rusya'nın güvenliğe çok fazla muhtaç olmasından" ileri geldiğini söylemiş ve şöyle devam etmişti: "Herhangi bir nedenden ötürü, biz, bir Alman tümeni gönderirsek, tamamen güven içinde olabilmek için aynı amaç dolayısıyla onların on tümen göndermesi gerekir. Rusya'nın Almanya'ya saldıracağını hiç sanmıyorum" (*). Ama Hitler bu sözlerden etkilenmeyecekti.

Rusya ile Almanya arasındaki barışın hâlâ korunabileceğini, Stalin'in de unmuş olması, inanılmaz bir şey gibi görünebilir. Ama bu tehlike dolu ve önemli haftalar boyunca gösterdiği bütün tutum ve davranış, Stalin'in buna inandığını ortaya koymaktadır. Çor kurnaz insanların, kimi zaman düştükleri hatalardan birini işlemişti Stalin. Bütün kötü alâmetleri görmezlikten gelerek, tek başına kendisinin, taktik alandaki ustalığı ve siyasî değişiklikleri seziş gücü ile, durumu kurtaracağına inanmıştı.

6 Mayıs günü, Moskova, Stalin'in başbakan olduğu haberi ile çalkalanmıştı. Stalin'in 1923 yılından bu yana, ilk defa Genel Sekreterliğin dışına çıkarak, Hükümetin sorumluluğunu doğrudan doğruya yüklenmesine yol açan neydi acaba? Çok önemli ve ciddî kararlar alınmak üzereydi. Nasıl kararlar olacaktı bunlar? Son Bir Mayıs Gününün geçit resmî, askerî gücün olağanüstü bir gösterisi haline gelmişti. Başbakanlığa atanmasının arefesinde, Stalin, Askerî Akademideki tatbikatı izlemiş ve yeni mezun olan subaylara, Kızıl Ordunun cesaretini överek, uzun ve gizli bir nutuk vermişti. Savaş kapıya mı dayanmıştı yoksa? Hitler'in hasımları, Stalin'in attığı ilk adımları, soluklarını keserek seyretmişler ve hayal kırıklığına uğramışlardı. Stalin, sınırda askerî kuvvet-

(*) **Nazi-Soviet Relations**, s. 331-2.

lerin toplandığı hakkındaki söylentileri yalanlamış, Alman taraftarı Irak hükümeti ile siyasî ilişkiler kurmuş (oysa daha önce, bu hükümeti tanımayı reddetmişti), ve bunların hepsinden daha garibi; artık hükümetleri mevcut olmadığı için, Belçika, Norveç ve Yugoslavya sefirlerinin, sefaretleri kapatarak Rusya'yı terk etmelerini istemişti. Bu son hareketin ve ileri sürdüğü mazeretin Hitler'i yatıştırmak amacını güttüğü besbelliydi. Ve bunlarda, göstermiş olduğu titizlikten yoksun davranışın mı yoksa kısa görüşlülüğün mü daha şaşırtıcı olduğunu söylemek güçtür. Ama Hitler'in güvenini kazanmak için bu şekilde davranırken, bu davranışın, Rus halkını, güçsüzlük ve yenilgicilik duygularına sürükleyebileceğinden de korkmuştu. Bundan ötürü, sözü geçen üç sefareti kaldırmak konusunda verdiği kararı, Rus halkından ve Kızıl Ordudan sakladı. Sonra, Hitler'in bu konuda herhangi bir olumlu işaret yapıp yapmayacağını beklemeye koyuldu. Ama hiçbir işaret yoktu ortada.

Stalin, son bir çaba daha harcadı; umutsuzluk yüklü ve traji-komik bir çabaydı bu. 14 Haziranda, yani Alman istilâsından tam bir hafta önce, devlet ajansının, bütün diplomatik âdetlere aykırı olarak, İngiliz sefirine şiddetle hücum etmesine izin verdi. İngiliz sefiri "yakında patlayacak bir Rus-Alman savaşı" hakkında söylenti çıkardığı için hücuma uğruyordu. Ajansının yayınladığı bu açıklama, Almanların, toprak hususunda ya da ekonomik alanda Rusya'dan herhangi bir talepte bulunmuş olduğunu yalanlıyordu. Molotov'un Ribbentrop'a vermiş olduğu birçok gizli notaya aykırı olarak, Stalin, Almanya'nın, Rusya'yla yapmış olduğu bütün anlaşmaları "son noktasına kadar" gerçekleştirdiğini söylüyor ve sınırın iki yanında kalabalık orduların bulunduğunu inkâr etmemekle birlikte, Rus kuvvetlerinin ya da Alman kuvvetlerinin, orada, savaşa girişmek için bulun-

dukları hakkındaki söylentilerin, "yanlış, anlamsız ve kışkırtıcı" olduğunu ileri sürüyordu.

İkinci Dünya Savaşının diplomatik kayıtlarında bile, bu kadar patetik bir şey bulmak kolay değildir. Ne var ki, Stalin'in, bir hafta sonra Rusya'nın can düşmanı oldukları ortaya çıkacak kimseleri bütün dünyanın önünde öven ve bir hafta sonra yegâne müttefikleri olacak kimseleri de yerin dibine batıran bu acayip beyanı, tamamen yanlış değildi. Stalin'in ileri sürdüğü gibi, Almanya'nın Rusya'dan hiçbir talepte bulunmadığı doğruydu. Hitler'in, üzerinde pazarlık edilmesi mümkün taleplerde bulunmasını bekliyordu Stalin; besbelliydi bu. Almanlar, Avusturya'ya, Çekoslovakya'ya ve Polonya'ya saldırmadan önce, açık talepler ileri sürmüşler ve tehditler savurmuşlardı. Stalin, Hitler'in, daha önceki örneklerde görüldüğü gibi hareket edeceğini umuyor gibiydi. Her zamanki tehlike işaretlerini görmediği için, tehlikenin yakın olduğunu kabul etmeye de yanaşmıyordu. Bu beyanında, kendine has dolaylı üslûbuyla (Hitler, bu üslûbu 1939 yılı Mart ayında çok iyi anlamıştı), taleplerini ortaya koymaya ve görüşmelere başlamaya dâvet ediyordu Hitler'i. Ama Hitler, îmaya aldırış etmiyordu.

Peki Stalin, İngilizlere hücum etmekten niçin kaçınmamıştı? Çünkü, son anda Hitler anlaşmasını sağlamak için yaptığı planları İngilizlerin bozmak istediklerine inanıyordu ve bunda yanılmıyordu. İngiliz sefirinin densizliği olarak gördüğü şey kızdırmıştı Stalin'i. Ama İngilizler bu işte kendilerini hiç düşünmemiş olsalar bile, Stalin'i yine öfkelendireceklerdi herhalde; çünkü, fırtınanın patlayacağının söylenmesi bile, bu fırtınayı yaklaştırıyor gibi geliyordu Stalin'e. Öte yandan, İngilizlerin damarına basabilecek durumdaydı artık. İngiltere, Almanlara karşı bir yıl tek başına dayandıktan sonra, İngilizlerin dostluğunu kazanmaya çalışmaya artık ihti-

yacı olmadığını biliyordu Stalin; çatışma başlayınca, Rusya ile İngiltere arasındaki ittifakın otomatik olarak kurulacağını ve eski hikâyelerin unutulup gideceğini de biliyordu.

Stalin'in yapmış olduğu pek az iş, 1939 ile 1941 arasında Hitler ile kurduğu ilişkiler kadar tartışma konusu olmuştur; hem de ateşli tartışmalardır bunlar. Stalin'i eleştirenler, daha önceki siyasî ahlâk sicilinin pek kötü olduğunu ama bu yıllarda, hıyanetinin katmerli hale geldiğini iddia ederler. Stalin'i savunanlar ise, izlediği yolun dönüşler ve kıvrılmalarla dolu olduğu halde, onun daima, meşru gerekçelere dayanarak hareket ettiğini ve nihaî amaçlarını ya da ilkelerini hiçbir zaman gözden kaybetmediğini ileri sürerek cevap verirler.

Çarpışmalar başladıktan hemen sonra, Stalin davranışlarını bizzat savunmuştur. 3 Temmuz 1941'de söyle demişti Stalin: "Sovyet hükümetinin, böyle kötü insanlarla; Ribbentrop ve Hitler gibi zebanilerle bir tarafsızlık antlaşması imzalamaya nasıl razı olduğu sorulabilir? Bu, Sovyet Hükümetinin işlediği bir hata değil miydi?" (*) Stalin, burada bir "hata" olduğunu kabul etmemiş ve güttüğü siyasetin sağladığı avantajlara dikkati çekmiştir. "Ülkemize bir buçuk yıllık bir barış ve askerî kuvvetlerimizi hazırlama imkânı sağladık" demiştir. Rusya zamandan başka, toprak da kazanmıştı şüphesiz ve bu, çok arzulanan savunma imkânını sağlıyordu. Rusya'nın asıl kazancı ise, Rusya halklarının. Almanya'nın gerçek saldırgan olduğu hakkında açık bir bilince ulaşması ve kendi hükümetlerinin, barışı sağlamak için sonuna kadar uğraşmış olduğunu farketmesiydi.

İleri sürülen bu üç kazançtan (zaman, yer ve ma-

(*) J. Stalin, **War Speeches**, s. 8.

neviyat bakımından kazanç), en önemlisi, manevi bakımdan elde edilen kazançtı. Almanlardan farklı olarak kendi yurtlarını korumak için Rus askerlerinin çok daha iyi bir şekilde savaşmaları, Rus askeri tarihinin gösterdiği özelliklerden biriydi. Nitekim, millî varlığı korumak için savaşmak gerektiği inancı yayıldığında, Ruslar, sonraki yıllarda, bütün güçlerini ve meziyetlerin göstermişlerdi. Rusya'nın kazanmış olduğu toprakların stratejik değeri ise, çok daha az önemli olarak görünmektedir. Çarpışmalar başladıktan sonra, Ruslar, Baltık devletlerindeki ve eski doğu Polonya'daki askerî ileri karakollarını birkaç gün içinde kaybetmiş bulunuyorlardı. Ne var ki, bu ileri karakolları kurmak öyesine çetin ve zoraki bir iş olmuş; küçük milletler içinde öyfesine kızgınlık uyandırmış (özellikle "şüpheli" Polonyalıların ve Baltık ülkeleri vatandaşlarının Rusya içlerine sürülmesinden sonra); ve kısacası, bu ileri karakolların stratejik avantajlarının çok önemsiz olduğu ya da hemen kaybolduğu o kadar çabuk anlaşılmıştı ki (buna karşılık, sözü geçen ileri karakollara sahip olmanın manev ve siyasî dezavantajları çok büyüktü); bütün bunların hesabı yapılınca, ileri karakollara sahip olmaya kalkışmanın pahalıya mal olan kasvetli bir başarısızlık olduğu açığa çıkmıştı.

Zaman bakımından elde edilen kazanç da, bundan daha olumlu sonuçlar vermiş değildi. Şüphesiz ki, Stalin bu yirmi iki aylık zamanı, Rus savaş sanayiinin geliştirilmesi ve yeni edinilen askerî tecrübelerin ışığında Kızıl Ordunun askerî kadrolarını yetiştirmek için kullanmıştı şüphesiz. Ama bu yirmi iki ayı, Hitler de kullanmış ve bundan yararlanmıştı. İki cephede savaşma kâbusundan kurtulan Hitler, hemen bütün Avrupa'yı boyunduruğu altına almış ve bir düzine ülkenin insan gücünü ve ekonomik kaynaklarını, Alman savaş makines

ne yararlı olacak şekilde kullanmıştı. Rusya'da, 1939 ile 1941 arasında, savaş için yapılan hazırlık ve savaş sanayii alanındaki gelişme ne kadar büyük ve önemli olursa olsun, Hitler'in aynı dönem içinde elde etmiş olduğu ek güçten daha büyük ve önemli olamazdı (*). Kızıl Ordu, üç uzun yıl boyunca, Hitler'in kuvvetlerini hemen hemen tek başına karşılamak zorunda kalmış; rastlanmadık ölçüde büyük kayıplara uğramış, geniş ve değerli toprakları düşmana bırakmak durumuna düşmüş ve Batıda bir ikinci cephenin açılmasını umut kırıklıkları ve heyecan içinde beklemişti. Ne var ki, 1939 ile 1940 arasında bu ikinci cephe mevcut gibiydi; ve Stalin, savaşın ilk dönemlerinde, Sovyet Rusya'nın ağırlığını koymasını isteseydi, daha sonra yine mevcut olabilirdi. Stalin'in bu zaman imkânını, gerektiği gibi kullandığını söylemek de doğru değildir. Son ana kadar savaştan kaçınmanın mümkün olduğunu düşünen ve savaşın çok yakın ve kaçınılmaz bir şey olduğunu gösteren işaretleri görmezlikten gelen Stalin, Wehrmacht'ın ilk başarılarını engelleyecek yeterli kuvveti hazırlamaktan kaçınmıştı. Stalin, Hitler'in saldırısını, yarı hazır [seferber] durumda karşılamıştı. 1941 yılı Haziran ayında, seferber haldeki Alman ve Rus tümenlerinin sayısı aşağı yukarı birbirine eşitti. Ama, uzun ve parlak zaferler kazanmış ve bundan ötürü kendilerine güven duyan tecrübeli ve iyi teçhiz edilmiş düşmanlarını karşılamaya, Rus kuvvetlerinin ancak bir kısmı hazır bulunuyordu. Oysa, Kızıl Ordu, sayı bakımından büyük bir üstünlüğe sahip olabilirdi (**).

(*) Stalin, 6 Kasım 1941'de yaptığı konuşmada bunu kabul etmişti. **War Speeches**, s. 17.

(**) Cyril Falls, **The Second World War**, s. 113. Schulenburg, Hitler'e "güven içinde bulunmaya muhtaç oldukları" için, Almanlar bir tümen gönderdiği zaman, Rusların on tümen göndermek zorunda olduklarını söylemesi yanlıştı şüphesiz.

Oynadığı aşırı derecede karmaşık siyasî oyun, Stalin'i askerî bakımdan dezavantajlı bir duruma sokmuştu. 170 tümeni seferber edip bunların çoğunu sınıra gönderecek kadar tedirginlik duymuştu Stalin; ama, gerektiği ölçüde seferberlik yapacak kadar endişeli değildi ya da Hitler'i "kışkırtmak" tan çok çekiniyordu. Nitekim kendisi de açıklamıştır bunu (3 Temmuz 1941): "İşin önemli yanı, savaş içinde bulunan bir ülke olan Almanya'nın, bütün askerî birliklerini tamamen seferber etmiş olmasıydı... Bunlar, hazır haldeydiler ve harekete geçmek için işaret bekliyorlardı. Buna karşılık Sovyet askerî birlikleri, seferber hale gelmek ve sınırlara hareket etmek zorundaydı" (*). Stalin'in aslında kabul ettiği şey, istilâdan önceki kıymetli zamanın çoğunu israf etmiş olduğuydu; oysa bu zamanın kazanılmasını, güttüğü siyaseti haklı çıkaran bir temel olarak söz konusu ediyordu hâlâ. Şunları da ekliyordu Stalin: "Faşist Almanya'nın, saldırmazlık antlaşmasını ansızın ve kalleşçe bozması çok önemliydi."

Bu yirmi iki ayın muhasebesi yapıldığı zaman, Komintren'in gafil bir şekilde, Hitler'e yapmış olduğu hizmeti de gözden kaçırmak imkânsızdır. Molotov ile Ribbentrop, 1939 antlaşmasına imza atar atmaz, Komintern, propagandacılarının, hükümetleri ve halkları uzun zamandır dâvet ettiği Hitler aleyhtarı savaşı da sona er-

(*) J. Stalin, **War Speeches**, s. 7-8. Stalin, bu durumu, Harry Hopkins'e daha açık bir şekilde itiraf etmiştir. Bkz: Robert E. Sherwood, **Roosevelt and Hopkins**, s. 333 ve 335. Sadece ordunun seferber edilmesi değil, sanayiin savaş ihtiyaçlarına yönelitilmesi de boşu boşuna geç kalmıştı. Devlet Planlaması Başkan Yardımcısı N. Voznesenski, 1941 yılının son dört ayı ile ilgili ekonomik planların barışın devam edeceği düşüncesine göre düzenlenmiş olduğunu ve savaş ihtiyaçlarını karşılayan yeni bir planın ancak çatışmalar başladıktan sonra düzenlendiğini, 1948 yılında açıklamıştı. N. Voznesenski, **Voennaya Ekonomika**, SSSR, s. 37.

dirmişti. Faşizm aleyhtarı strateji ve taktiklerin hepsi; ileri sürülmüş ve işlenmiş olan bütün deliller ve sloganlar, bir yana atılmıştı. Rus Genel Sekreterinin Avrupalı gölgeleri, ne idüğü belirsiz bir tarafsızlık havası tutturmuşlardı. Savaşan her iki tarafın da emperyalist amaçlar güttüğü ve onlar arasında bir seçme yapmanın söz konusu olmadığı söyleniyordu şimdi. Emekçi sınıfları, savaşa karşı koymaya ve barış için mücadeleye çağrılıyordu. Dış görünüş bakımından, bu çağırılar, Lenin'in Birinci Dünya Savaşında güttüğü ihtilâlci yenilgicilik siyasetini andırıyordu. Ama aldatıcı bir benzerlikti bu. Lenin'in savaşa muhalefet edişinde, ihtilâlci bütünlük ve sağlamlık vardı; oysa Komintern'in bu yeni siyaseti, Stalin'in siyasetinin geçici bir rahatlığına uygun düşüyordu sadece ve bu siyaset kadar dolambaçlıydı. Savaşa karşı gösterilen muhalefet, kimi zaman, açıkça Alman taraftarıydı. Meselâ, Komintern, Molotov ve Ribbentrop'un müzakereli bir barış çağırısını tekrarladığı ve savaşın kabahatini Fransa ile İngiltere'nin üzerine yıkuğı zaman, durum böyleydi. Bu siyasetin etkisi (özellikle Fransa'da), ihtilâlci bir özellik taşımıyordu; sadece yenilgiciydi. Fransız toplumunun üst kademesini çürüten yenilgiciliğe, aşağıdan gelen ve bir bakıma halktan destek alan bir yenilgiciliği eklemiş oluyordu böylece. Felâket gerçekleştikten ve Moskova, Hitler'in zaferleri karşısında telâşa düşüp kendine geldikten sonradır ki, Nazi işgaline karşı gösterilen karşıkoma hareketini teşvik etmeye başladı ve ancak o zaman, Fransız Komünist Partisi yeni bir tutum göstermeye başladı. Ribbentrop-Molotov antlaşmasının Almanya'daki Nazi aleyhtarları üzerindeki etkisi ise, bundan daha az aşikârdı ama daha az önemli değildi. Bu Nazi aleyhtarı unsurların şaşkınlığı son dereceyi bulmuş ve yenilmiş oldukları hakkındaki inançları iyice pekişmişti. Bundan

ötürü, bir kısmı, Hitler'in yaptığı savaşa katılmaya sürüklenmişlerdi.

Hitler'le kurmuş olduğu bu "dostluk" un doğurduğu sonuçları Stalin'in farketmediğini söylemek çocukça bir şey olur. Stalin, elde ettiği somut [müşahhas] avantajlarla karşılaştırılınca, bu sonuçların pek az önem taşıdığını düşünmüştü şüphesiz. Stalin'in pragmatik zihni, somut stratejik görüşlere, askerî üslere, ırmaklara, uçlara, sınırlara ve savunmayı sağlayacak şeylere takılmıştı; oysa bütün bunların değeri, modern askerî teknik dolayısıyla, iyice azalmış bulunuyordu. Fransız ya da Alman işçi sınıfının ruhî durumu ya da Polonyalıların, Finlandiyalıların ve Baltık halklarının millî hisleri gibi ağırlığı ve etkisi kestirilemeyecek şeyleri hiçe sayıyordu Stalin. Ama bu ağırlığı ve etkisi kestirilemeyen unsurlar, Rusya'dan intikamlarını alacaklardı ve hâlâ almaktadırlar. Stalin'in güçlü ama sınırlı gerçekçiliğinin başlıca zaafı, büyük siyasî süreçlerde [vetirelerde] rol oynayan gayrî maddî faktörlere önem verıneyişinde aranmalıdır.

Stalin'in yanlış hesapları ve yanlış hükümleri hakkında gerekli olan herşey söylendikten sonra, bunları Stalin'in şahsî eksikliklerine atfetmek de hatalı bir davranış olacaktır. Stalin'in siyasetinin altında, halkın çok köklü bir duyuşu bulunuyordu ve Aleksander Blok, bunu bütün derinliğiyle önceden duymuştu:

> Ama artık kalkan olmayacağız size
> Katılmayacağız kavgalarımza!

Blok'un "İskitler" adlı şiirinin Batıya seslenen bu mısraları, 1939 yılı Rus toplumunun duygularını ve heyecanlarını özet halinde dile getiriyordu. Rus halkının; çetin ekonomik ilerleme çabasıyla yorgun düşmüş olan, emeklerinin verdiği sonuçlara büyük bir çoşkunlukla bağlı bulunan ve dış dünyanın, gösterdiği düşmanlık ya da hiç

olmazsa kayıtsızlık dolayısıyla kötümserliğe kapılan ve idealist çabalarında tek başına bırakılmış ya da aldatılmış olduğunu hisseden çoğunluğu; evet bu halk, "Korkunç Hunlar ölülerinizin [yani Batılıların ölülerinin] ceplerini boşaltırken" yerinden kıpırdamayan ve Naziler, "Beyaz kardeşlerin etlerini dağlamak için" Auschwitz ve Maidanek kamplarındaki ölüm odalarını inşa ederken barıştan başka bir şey düşünmeyen Stalin ile beraberdi.

Rusya'da, halkın duydukları sadece bunlar değildi. Daha derinde yer alan bir tedirginlik ve kuşku da vardı. Parti kabahatli buluyordu kendini. Orduda belli belirsiz bir küçük düşmüşlük duygusu vardı. Ama bütün bunlardan daha güçlü olan şey, halkın o amansız savaş almyazısından kaçmak isteğiydi belki de.

BÖLÜM XII

BAŞKOMUTAN

Hitler'in Rusya'ya hücumundan sonra Stalin'in davranışı. — 3 Temmuz 1941'de yaptığı konuşma. — Savaş dönemindeki liderliği. — Moskova'yı kurtarması ve ilk Rus karşı-hücumu için emir verınesi (Aralık 1941). — "1942'de zafer". — Müttefikler arası korkular ve kuşkular. — "Bu sınıf savaşı değildir". — İkinci Cephe. — Ağustos 1942'de Churchlll'in Stalin ile görüşmesi. — Stalingrad savaşı. — Rusya'da gelenekçiliğin ve milllyetçiliğin güçlenmesi. — Stalin'in, Leninizm ile Rus gelenekçiliğini uzlaştırmak için çalışması. — Kominttern'i lağvetmesi ve Rum Ortodoks Kilisesinin haklarını iade edişi. — Politbüro ve Genel Kurmay. — Stalin ve Hitler arasında askeri liderlik açısından bir karşılaştırma. — Stalin ve Mareşalleri.

22 Haziran 1941 günü, Molotov, Rus halkına, Alman hücumu hakkındaki korkunç haberi açıklamıştı. Umutlarının kırılması dolayısıyla tedirginliğe düşmüş gibi görünen Stalin, arka planda kalmayı tercih ediyordu. On beş gün boyunca, kamu önünde tek kelime söylememişti. İlk çatışmaların sonucunun ne olacağını, İngilizlerin nasıl bir tutum göstereceklerini ve Rus halkının hangi duygulara kapılacağını öğrenmek için bekliyor gibiydi. Askerî liderler ile sürekli olarak toplantı halinde bulunuyor ve seferberlik tedbirlerini ya da stratejik planları tartışıyordu. Yüzlerce kilometre uzunluğundaki cepheyi üçe bölmüştü Stalin; kuzey kesimin komutasını Voroşilov'a, merkezi Timoşenko'ya ve güneyi Budyeni'ye vermişti. Başkomutanlığı ise kendisi almıştı. Genel Kurmay başkanı General Şaposnikov'du. İhtilâlden beri Genel Kurmayda hizmet görmüş olan Şaposnikov, bilgili ve çalışkan ama yaratıcı yanı olmayan bir kurmay olarak tanınmıştı. Savaşın genel yönetimi, Devlet Savunma Komitesinde bulunuyordu. Bu komitenin beş üyesi vardı: Stalin, Molotov, Voroşilov, Beria ve Malenkov. Diplomasiyi yönetmek Molotov'un göreviydi; iç işlere Beria bakıyordu; silâhlı kuvvetler ile sivil makamlar arasındaki bağlantıyı Voroşilov sağlayacaktı. Stalin'in Genel Sekreterlikteki yardımcılarından biri olan Malenkov ise, Partiyi temsil edecekti. Komitenin başkanı Stalin'di.

Bütün yanlış hesaplarına rağmen, Stalin, bu yeni durumu karşılamaya hazırlanmamış değildi. Ülkesini sağlam bir şekilde silâhlandırmış ve askerî kuvvetleri yeniden organize etmişti. Pratik düşünceli olduğu için herhangi bir tek-yanlı stratejik dogmaya [inanca] bağlanıp kalmış değildi. Maginot Hattına benzer bir savunma hattı inşa ederek, onun arkasında, Kızıl Orduyu sahte bir emniyet duygusuna kavuşturmaya kalkışmamıştı. Bilindiği gibi, Maginot hattının statik savunma sistemi, 1940

yılında Fransız ordusunun mahvolmasına yol açmıştı. Stalin, Rusya'nın geniş arazisine ve çetin iklim şartlarına güvenebilirdi. Liderlik konusunda karşısına çıkarak hak iddia etmeye kalkışacak bir grup yoktu artık. Modern stratejicinin özlemini gerçekleştirmişti; yani komuta mekanizmasında mutlak bir birlik sağlamıştı, Stalin.

Bu avantajlara karşılık birçok ciddî dezavantajlar da vardı. Kızıl Ordu, ateş içinde ilk olarak deneyecekti kendini. Maneviyatı hakkında kesin bir şey bilinmiyordu. Köylülerin, kollektifleştirme hareketine karşı başkaldırmalarının üzerinden on yıl geçmişti; büyük tasfiyelerin hatırası ise daha da tazeydi. Cephelerden gelen ilk haberler karmakarışık ve çelişken bir tablo çiziyordu. Bir kesimde, tümenler çökmüş ve dağılmıştı; Almanların büyük topluluklar halinde esir almaları, Rus askerinin savaş ruhundan yoksun olduğunu gösteriyordu ve bu tehlikeli bir şeydi. Başka bir yerde, kuşatılmış ve öteki birliklerle irtibatı kesilmiş olan bazı kuvvetlerin, çetin bir savunmaya girişerek düşmanın ilerleyişini geciktirdiği görülüyordu. Bir başka kesimde ise, düşmanın korkunç ağırlığı karşısında, düzenli bir şekilde çekilmişti birlikler; müstakbel çarpışmalar için gerekli gücü korumuştu böylece. Ama Hitler'in orduları, her yerde, karşı koyulmaz şekilde ilerliyordu. Savaş hatlarının gerisinde; söylentiler, karışıklıklar ve panik alıp yürümüştü.

3 Temmuz 1941'de, Stalin, şaşkına dönmüş olan milletine yol göstermek üzere sükûtunu bozmuştu nihayet. Radyoda yayınlanan konuşmasında, "ciddî tehlike" den söz etmişti. Sesi, ağır, duraksamalı ve donuktu. Konuşması, her zamanki gibi kuru ve pürüzlüydü. Churchill'in "kan, zahmet, gözyaşı ve ter" den başka şey vâad etmediğini belirten sözleri gibi, bir halkın zihnine çakılıp kalan sözler yoktu Stalin'in konuşmasında. Üslûbu, du-

rumun taşıdığı dramatik havaya uymadığı gibi, konuşmasının muhtevasına ve zaferin mutlaka kazanılacağı konusunda duyduğu sarsılmaz ve eğilmez iradeyi dile getiren çağırılarına ve tâlimatlarına da uygun düşmüyordu.

"En güçlü tümenleri ve filoları yenilgiye uğratılmış ve savaş alanında ezilmiş olmasına rağmen, düşman ilerlemeye devam etmektedir" diye söze başlıyordu Stalin (*). Gereğinden fazla iyimser ve gerçekle ilintisi olmayan sözler söylemeden önce, acı hakikati halka açıklayamamıştı Stalin. Hitler'le yapmış olduğu antlaşmayı savunarak sözüne devam ediyor ve Hitler'in sürpriz yaptığı için kazançlı çıktığını ama bundan, uzun zaman yararlanamayacağını belirtiyordu. Daha sonra, düşmanın amaçlarını bile bile benimsediği müjikvâri bir kabalıkla tasvir ediyordu: "Düşman zalim ve amansızdır. Alnımız teriyle ıslanan toprakları; elimizin emeğiyle ürettiğimiz hububatımızı ve petrolümüzü almak istiyor. Büyük toprak sahiplerinin ve Çarlığın hâkimiyetini kurmak istiyor... [Sovyet Birliği halklarını] Almanlaştırmak istiyor; Alman prenslerinin ve baronlarının köleleri haline getirmek istiyor." diyordu (**). Bu bir "ölüm kalım savaşı" ydı; "Sovyet halkı... her çeşit hoşgörüyü bir yana bırakmalıdır... Düşmana acımak diye bir şey olmamalıdır.. Korkaklar ve gözü yaşlılar, telâşe müdürleri ve kaçaklar için yer olmamalıdır aramızda..." Düşman karşısında merhametsiz davranılmasını istemiş ve bunu tekrarlamıştı Stalin. Savaş hatları ardındaki kargaşayı ve paniği yenmek için de merhametsiz davranmalıydı. Yüreklere dehşet salan bir çağırıda bulunmuştu halka; düşmana bırakılmak zorunda kalınan "toprağın yakılmasını" istemişti:

(*) J. Stalin, **War Speeches**, s. 7.

(**) J. Stalin. **War Speeches**, s. 9.

"Çekilmek zorunda kalınınca.. demiryolu araba ve makinalarının hepsi taşınmalıdır; bir tek makina, bir tek demiryolu arabası bir kilo hububat ve bir teneke benzin bırakılmamalıdır. Kolhoz çiftçileri, büyük baş hayvanlarını götürmeli ve cephe gerisine ulaştırması için resmî makamlara teslim etmelidir. Alınamayan bütün değerli mallar; demiryolları, hububat ve akaryakıt dahil olmak üzere, mutlaka tahrip edilmelidir. Düşmanın işgal etmiş olduğu bölgelerde, yaya ya da atlı gerillalar teşkil edilmelidir; düşmanla savaşmak amacıyla, gerilla savaşını teşvik etmek, köprüleri ve yolları atmak, telefon ve telgraf hatlarını tahrip etmek, ormanları, yakmak için sabotaj birlikleri düzenlenmelidir. İşgal altındaki bölgelerdeki şartlar, düşmanın ve suç ortaklarının tahammül edemeyeceği hale getirilmelidir. Bu adamlar izlenmeli ve yok edilmelidir; ve aldıkları bütün tedbirler boşa çıkarılmalıdır." (*)

1812 yılının Rusya'sı, sanki yeniden canlanmış ve Stalin'in ağzından konuşmaya başlamıştı. Gerçekten de, Stalin, Rusya'nın Napolyon karşısında kazandığı zaferi hatırlatmış ve Hitler'in Napolyon'dan daha yenilmez olmadığını söylemişti. "İngiliz hükümeti başbakanı Mr. Churchill'in. Sovyet Rusya'ya yardım konusunda söylediği tarihî sözlerini ve Birleşik Devletlerin deklarasyonunu.." "minnettarlıkla" zikretmişti. 1812'de olduğu gibi, şimdi de "millî vatan savunması savaşı" veriyordu Rusya; ve bu savaş, aynı zamanda, bütün halkların kurtuluşu için verilen bir savaştı. Halkı, "Lenin'in ve Stalin'in Partisi etrafından birleşmeye" çağırarak sözlerini bitiriyordu Stalin. Kendisine üçüncü şahıs olarak bu şekilde atıfta bulunması, hem yüce hem yeknesak, hem başeğmezlikle dolu hem de ilham vermekten uzak olan bu konuşmasına biraz anlamsızlık katıyordu.

(*) Ibid, s. 10-11.

Rusya, zaman kazanmak için yer vermek zorundaydı ve yer, düşmanın kullanamayacağı hale getirilecekti ve bunun için korkunç bir fiyat istenecekti. Bütün hatalarından ve yanlış hesaplarından sonra, Stalin, Avrupa'nın fatibi karşısına ancak böyle çıkabilirdi. Stalin, daha üstün bir irade-gücüyle karşıladı Hitler'i. Ama, Stalin, iddia edilmiş olduğu gibi, güvenini bir an bile kaybetmemiş miydi? Bu tehlikeli aylarda, Stalin'in rastgele yapmış olduğu bazı açıklamalara bakılınca, güvenini hiçbir zaman kaybetmemiş olduğundan şüphe edilebilir. Stalin, 3 Temmuzdaki konuşmasında, Napolyon'un yenilgisinden söz etmemişti sadece. Yenilmez gibi görünen ve sonunda "İngiliz-Fransız kuvvetleri" tarafından yenilgiye uğratılan Kayzer'in başına gelenleri de hatırlatmıştı. Ama Batılı düşmanlarına yenilmeden önce, Kayzer ordularının Rusya'yı yenilgiye uğrattığını hatırlatmamıştı Stalin. Ne var ki, düşüncelerinin, Napolyon'dan Kayzer'e, Kayzer'den Napolyon'a yöneldiği belliydi. Kayzer'in kazandığı başarıyı, Hitler'in de kazanması mümkün olup olmadığını düşünmekten kaçınamamış olmalıydı. Başkan Roosevelt'in temsilcisi Harry L. Hopkins'le 30 Temmuz günü konuşurken, bu çeşit düşünceler geçmiş olmalıydı zihninden. Hitler'in hücuma geçeceğini tahmin etmediğini söylemişti Stalin. Daha sonra, "savaşın çok acı ve uzun olabileceğini" belirtmiş ve savaş sanayiinin yüzde yetmiş beşinin, düşmanın tehdidi altında kalacak olan Moskova, Leningrad ve Harkov'da bulunduğunu açıklamıştı. Ayrıca, Stalin'in yani kendisinin, "Tamamen Amerikan ordusu komutasında olmak üzere, Amerikan birliklerinin Rus cephesinin herhangi bir bölümüne katılmalarından sevineceğini ve Başkanın bunu öğrenmesinden hoşnut kalacağını da belirtmişti (*). İkinci Dünya

(*) Robert E. Sherwood, **Roosevelt and Hopkins**, s. 339-43.

Savaşı ile ilgili hatırat yazarlarının Stalin'e atfettikl beyanların en ilgi çekicisiydi bu. Stalin, savaş boyun cephede herhangi bir yabancı birliğin kendi komutası şında bulunmasını kesin olarak reddetmişti. Yabancı g lemcileri, savaş hatlarından uzakta tutmuştu ve bazı tisnalar dışında, müttefik uçaklarının bile Rusya üzer de uçmasına izin vermemişti. Öyleyse, "Tamamen An rikan ordusu komutasında olmak üzere, Amerikan b liklerinin Rus cephesinin herhangi bir bölümüne katıln larından sevinç" duymasına o sırada (Temmuz 1941) açan şey neydi acaba? Hem de Amerika savaşa girn miş olduğu ve Stalin'in ileri sürdüğü husus, gerçekl den çok uzak olduğu bir anda niçin söylenmişti bu sözl Stalin'in, içini döktüğü ve belki de umutsuzluğa kapıl ğı bir sırada bu sözleri söylediği sonucuna varılabilir cak. Bunda şaşılacak bir yan yoktu zaten; Stalin, Hc kins ile konuştuğu sırada, Hitler'in askerî birlikleri, l aydan az zamanda, 450 milden fazla ilerlemişti; kuzeyc Smolensk çarpışması birden alevlenmişti ve güneyc Budyeni ordularının bozgunu başlamıştı. Budyeni'n Dnieper'de feci bir şekilde yenilgiye uğramasından son başka iki ziyaretçi de, yani Harriman ile Beaverbro da, Stalin'de umutsuzluk belirtileri görmüşlerdi. Ve St lin, İngilizlerin bazı kuvvetlerini, Ukrayna cephesine gö derip göndermeyeceklerini sormuştu o sırada (*). Sc baharda ise, Almanlar Moskova'ya yaklaştıkları sıra duyduğu endişeyi, Sir Stafford Cripps'e, elinde olmad belli etmişti. Moskova'mn sonuna kadar savunulacağı söylemişti İngiliz sefirine, ama şehrin Almanların eli geçebileceğini de gözönünde tutuyordu. Moskova düşec olursa, Kızıl Ordunun, Volga batısındaki bütün arazid çekilmesi gerekeceğini söylemişti. Bu durumdan son

(*) Robert E. Sherwood, **Roosevelt and Hopkins**, s. 139.

bile, Sovyetlerin savaşa devam etmeye muktedir olacaklarına inanıyordu, ama Volga'yı aşıp karşı-hücuma geçmeleri için uzun bir süre gerekecekti.

Savaştan hemen sonra, Stalin de, bu konuda, dolaylı bir itirafta bulunmuştu. 24 Mayıs 1945'de, Kremlin'de zaferi kutlarken, kadehini "Rus halkı şerefine" kaldırmış ve şöyle demişti: "Hükümetimiz az hata yapmadı; 1941-1942'de; kimi zaman umutsuz durumlar içinde kaldık; çare olmadığı için ordumuz çekiliyordu o sırada. Başka bir halk olsaydı, hükümete şöyle diyebilirdi 'Bizim umduklarımızı gerçekleştiremediniz. Çekilin bakalım. Almanya ile barış yapacak bir başka hükümeti görev başına getireceğiz biz...' Ama Rus halkı böyle davranmadı... Duyduğu bu güven için, Rus halkına müteşekkiriz." (*) Savaşın ilk aylarında, yüzünde demir bir maskeyle dünyanın karşısına çıkmasına rağmen Stalin'in zihnini kuşkular kemirmiş olmalıydı.

Stalin bu demir maskeyi, müthiş bir sehat ve soğukkanlılıkla taşımıştı. Belki de, bu maske, onun en kuvvetli silâhıydı aslında. Zafer kazanma iradesine, kahramanca ve âdeta insanüstü bir görünüş vermişti bu maske. Rusya zaaflar içinde çalkalanıyordu. Milletin, yarı zorlamayla yarı ikna yoluyla bütün kaderini ellerine teslim ettiği insanda en küçük bir zayıflık görülseydi, ülkedeki bu zaaflar feci sonuçlar verecek şekilde artabilirdi. Stalin, tereddütün ve zaafın, Hitlerin, hasımlarının ve düşmanlarının hepsinden daha fazla kendisini [yani Stalin'i] kötü duruma düşüreceğini biliyordu. Kendisini koruma içgüdüsü, gösterdiği davranışı seçmesini söylüyordu ona ve şimdi, şahsî menfaat ve ilgileri, milletin menfaatleriyle, her zamankinden daha sağlam bir şekilde birleşmişti. Herhangi bir totaliter rejimin hem kuvvetli hem de zayıf

(*) J. Stalin, **War Speeches**, s. 139.

tarafı budur zaten. Çünkü, totaliter bir rejimde koskoca bir milletin bütün kaderi, belli anlarda başındaki diktatörün sinir gücüne bağlı gibidir; çöküntüye uğraması ya da kendini göstererememesi, herhangi bir kimsenin kolayca doldurамayacağı bir boşluk yaratır.

Savaş sırasında Kremlin'e gelen müttefik ziyaretçilerden çoğu; Stalin'in, önemli ya da önemsiz askerî siyasî ve diplomatik bir yığın meselede son kararı bizzat verdiğini görerek şaşırmışlardı. Gerçekten de Stalin, kendisinin başkomutanı, savunma bakanı, karargâh komutanı, iaşe bakanı, dış işleri bakanı ve hattâ protokol şefiydi. Kızıl Ordunun Genel Karargâhı, yani *Stavka* Stalin'in Kremlin'deki çalışma yerindeydi. Bürosundaki masadan, çeşitli cephelerin komutanları ile sürekli ve doğrudan doğruya irtibat halinde bulunarak savaşı yönetiyordu. Bir başka akıl almaz işi de, yine masasından yönetmişti. Bu iş, 1360 tane tesis ve fabrikanın, Batı Rusya ve Ukrayna'dan; Volga bölgesine, Urallara ve Sibirya'ya taşınmasıydı. Sadece makinaların ve tesisatın değil, milyonlarca işçinin ve ailesinin de nakledilmesini gerektiriyordu bu iş. Bunları yaparken, müttefikler tarafından Rusya'ya verilecek alimünyum miktarı ve tüfeklerin ya da uçaksavar topların çapı hakkında, Beaverbrook ya da Harriman ile pazarlık da ediyordu Stalin. Ya da, Almanların işgali altındaki bölgeden gelmiş olan gerilla şeflerini kabul ediyor ve düşman hatlarının yüzlerce mil gerisinde yapılması gereken baskınlar üzerinde onlarla tartışıyordu. 1941 yılında, Moskova savaşı iyice kızıştığı ve Alman toplarının uğultusu Moskova sokaklarında meşum bir şekilde yankılandığı sırada, bir Rus-Polonya antlaşması yapmak için gelmiş olan Polonyalı General Siroski ile ince diplomatik oyunlara girecek zaman bulmuştu. Daha sonraları, dünyanın dört bucağından gelen yabancı ziyaretçilerin, sefirlerin ve özel tem-

silcilerin sayısı adamakıllı arttı. Bunlarla, gecenin geç saatlerinde ya da gece yarısından sonra görüşüyordu. Askerî raporlarla, harekât hakkında verilen kararlarla, ekonomik tâlimatlarla ve diplomatik pazarlıklarla dolu bir günden sonra, şafak sökerken, cepheden gelen telgrafları ya da İç İşleri Bakanlığından yani N.K.V.D.'den gönderilmiş olan ve sivillerin maneviyatı ile ilintili gizli bir raporu incelerdi Stalin. N.K.V.D.'nin raporunda, meselâ, Moskova'daki İngiliz Askerî Heyetinin başındaki Generalin, bir gün önce; Rusya, müttefikleri, planları ve Stalin hakkında, kendi bürosunun dört duvarı içinde söylemiş oldukları teferruatlı bir şekilde açıklanmış olabilirdi. Çünkü İngiliz Generalinin çalıştığı yere, "kimsenin bulamayacağı şekilde gizlice yerleştirilmiş olan ve Generalin her sözünü tespit eden diktafonlar konmuştu" (*). Dört yıl boyunca, işte her gün böyle yaşamıştı Stalin; bir sabır, inatçılık ve dikkat mucizesiydi bu; her yerde bulunuyor ve her şeyi biliyor gibiydi.

Ekim ayında, "tarihin yazdığı en büyük hücum" olan Moskova savaşını resmî bir şekilde başlattı Hitler. Leningrad kuşatılmış ve dışarıyla bütün irtibatını kaybetmişti. Ukrayna'mn ve Azak denizinin hemen bütün kıyıları Wehrmacht'ın eline geçmişti. Budyeni'nin orduları bozguna uğramıştı; Almanlar, Dnieper'de yarım milyon esir almışlardı. Stalin, hem Voroşilov'u hem de Budyeni'yi görevlerinden almıştı. Çaritsin grupu, motorlu savaşın gereklerini yerine getirememiş ve yenilgiye uğramıştı. Voroşilov ve Budyeni'nin yerine, Zukov, Vassilevski ve Rokossovski gibi yeni komutanlar getirilmişti hemen. Kasım ayında, Moskova'yı kuşatmak için bütün imkânlarıyla saldırıya geçmişti Almanlar. Öncü kuvvet-

(*) John R. Deane, **The Starange Alliance**, s. 154.

leri, başkente yirmi ya da otuz mil kadar yaklaşmıştı (yalnız bir noktada, beş mil yaklaşabilmişlerdi). Bütün Komiserlikler ve hükümet daireleri Volga üzerindeki Kuibyşev'e taşınmıştı. Moskova'da, memurlar, götürülemeyen evrakı yakıyorlardı. İhtilâlin yıldönümü olan 6 Kasımda, Moskova Sovyeti, tören için, her zamanki gibi toplandı ama toplantı yeraltında; Mayakovski Metro İstasyonunda yapıldı. Stalin, Rus birliklerinin, "Almanlara nisbetle, birkaç misli az tanka sahip oldukları" konusunda şaşırtıcı ve tedirgin edici bir açıklama yapmasına rağmen, sâkin bir şekilde konuştu. Ertesi gün, Lenin'in Anıt-kabrinin üstünde durarak, Kızıl Meydandan geçerek dosdoğru şehrin varoşlarındaki cepheye giden kuvvetleri ve halk muhafızları gönüllü birliklerinin geçit resmini seyretti. "Rusya'nın dörtte üçü yabancı istilâcıların elindeyken ve genç Sovyet Cumhuriyeti kendi ordusuna sahip değilken ve müttefikleri yokken" yapılmış olan içsavaşın hatıralarından ilham almalarını söyledi askerlere. "Bazı ödlek küçük aydınların söylediği kadar kuvvetli değildir düşman. Şeytan resmedildiği kadar korkunç değildir.. Almanya bu çabayı uzun süre gösteremez. Birkaç ay, yarım sene ya da belki bir yıl geçtikten sonra, Hitler Almanyası cürümlerinin altında ezilecektir" dedi. Sözlerini İmparatorluk Rusyasının azizlerini ve savaşçılarını beklenmedik ve şaşırtıcı bir şekilde sayarak bitirmişti: "Büyük atalarımızın yiğit görüntüleri; Aleksander Nevski'ler, Dimitri Doskoy'lar, Kuzma Minin'ler, Dimitri Pozharzki'ler, Aleksander Suvorov'lar ve Mikhail Kutuzov'lar, savaşta ilham kaynağı olsunlar size!" dedi. İhtilâlin küçümseyerek ebediyen bir yana atmış gibi göründüğü bu tarihî simaları, bu şekilde ilk olarak söz konusu ediyordu Stalin (*). "Lenin'in muzaffer bayrağı yol göstersin size!" diye eklemişti sonunda.

(*) J. Stalin, **War Speeches**, s. 25-26.

Hükümetin nakledilmekte olduğu hakkındaki haberler, Moskova halkını şaşkına çevirmişti. Psikolojik bakımdan, en büyük tehlike anıydı bu. Savaş ortasında, herhangi bir hükümetin başkentten ayrılmaya karar vermesi, savaş halindeki bir milletin manevî gücünü bozar ve çöküntüyü hızlandırır. Nitekim Fransa'da 1940 yılında, geleneksel yerinden atılan hükümet, kabuğundan çıkmış bir salyangoz kadar zavallılaşınca, bu çeşit bir çöküntü görülmüştü. Hükümetin Moskova'dan taşınmasının ardından, şehirde ayaklanmalar ve karışıklıklar oldu. Halk, şehrin terkedilmiş olduğunu düşündü. Yiyecek maddeleri satan yerlere üşüştü herkes. Parti üyeleri, kartlarını ve pazubentlerini yırttılar. Anti-komünistler istilâcıların yakınlığını kazanmak ve Komünistlerle hesaplaşmak için hazırlıklara giriştiler. Cepheler ile Volga arasındaki bölgenin her yanında anarşi belirtileri görülmeye başladı.

O günlerde Moskova'da bulunanlar, Stalin'in öteki hükümet üyeleri ile birlikte Moskova'yı terketmemiş olduğu hakkındaki haberlerin, Moskovahlar üzerinde yapmış olduğu müspet etkiyi anlatmışlardır. Moskovalılar, yenme iradesinin yani Stalin'in kişiliğinde sembolleşmiş olan yenme iradesinin sarsılmadığının delilini bulmuşlardı bunda. Böylesine geç bir vakitte, Stalin'in Kremlin'de bulunuşu, kadere bir meydan okuyuştu. Yüz yıllık kalenin kulelerinde dünyanın kaderi dengeleniyordu sanki. Hem Stalin hem de Hitler için, Kremlin, tutkularının sembolü haline gelmişti; Stalin, onun duvarları arasından çıkmayı reddederken, Hitler de, "Bolşevikliğin bertaraf edildiğini belirten işareti vermek için, Kremlin'in havaya uçurulması" konusunda emir vermişti (*). Stalin'in görüntüsü, o günkü haline, Kremlin dekoru içinde

(*) B.H. Lidell Hart, **The Other Side of the Hill.**

ulaşmıştı. Stalin bu dekor ile birleşmiş gibiydi ve ondan ayrılmaya korkuyordu. Gücünün bir kısmı, halktan uzak oluşundan geliyordu. Kremlin'i terkederse, bu büyü bozulabilirdi. Kaçan bir diktatör olarak görünebilirdi halkın gözüne. Ülkenin içlerinde herhangi bir yerden savaşı yönetemezdi demek istemiyoruz. Moskova'yı terketmesi, sonuna kadar kaçınmasına yol açacak kadar küçültücü ve biçimsiz bir adımdı onun için.

Bütün savaş boyunca, Kremlin'in dört duvarı arasında isteyerek kalacaktı Stalin. Savaş alanındaki askerî birlikleri ile karşı karşıya gelmeyi, bir kere bile istememiş olmalıydı. Troçki, içsavaşta, efsanevî treniyle, cepheden cepheye koşuyor; kimi zaman düşman ateşi altında ileri mevzileri araştırıyor ve taktik düzenleri inceliyordu. Churchill, Afrika çöllerinde ve Normandiya kumsallarında askerlerinin arasına karışıyor; onları babacan tavırlarıyla, çoşturucu sözleriyle, ağzından eksik etmediği pürosuyla ve parmaklarını "V" harfi haline sokup verdiği zafer işaretiyle yüreklendiriyordu. Hitler, ileri karargâhlarda bulunmuştu çoğunlukla. Oysa Stalin, savaşın fizik gerçekliğine karşı ilgi duymuyordu. Birliklerini bizzat görüp teftiş etmesinin yaratacağı etkiye de güveni yoktu pek. Ama, bu birliklerin gerçek başkomutanı olduğuna şüphe yoktu. Liderliği, sivil politikacıların kimi zaman çok başarılı oldukları bir alanda kararlar almaktan yani soyut stratejik kararlar almaktan ibaret kalmamıştı. Modern bir deyim kullanmak gerekirse, Stalin, savaşı, her şeyden önce "lojistik" [askerî kuvvetleri yığmak, hareket ettirmek ve bunların iaşesini sağlamak sanatı] açısından görüyordu. Gerekli miktarda ve nisbette insan ve silâh kuvvetini yedeklemek; gerektiği zaman bunları gerekli yerlere göndermek; son sözü söyleyebilecek stratejik bir yedek kuvveti elde bulundurmak ve en önemli anda bu kuvveti savaşa sürmek gibi işler, Stalin

çalışmalarının onda dokuzunu teşkil ediyordu.

1941 yılının sonlarına doğru, özellikle bu açıdan, umutsuz bir durum ortaya çıkmıştı. Devlet Planlama Müdürü N. Voznesenski, bu konuda şunları söylemektedir: "1941 yılı Kasım ayında Almanların işgal etmiş bulunduğu topraklarda, tüm Sovyet nüfusunun yüzde 40'ı yaşıyordu. Savaş öncesi tüm kömür üretiminin yüzde 65'i, pik demirinin yüzde 68'i, çeliğin yüzde 58'i, alimünyumun yüzde 60'ı, hububatın yüzde 38'i, şekerin yüzde 84'ü bu bölgede üretiliyordu ve S.S.C.B.'nin bütün demiryollarının yüzde 41'i de bu bölgede bulunuyordu" (*). Haziranda Kasıma kadar sanayi üretimi yarıdan fazla düşmüştü; çelik üretimi ise üçte ikiden fazla düşmüş durumdaydı. Modern makinalar için çok gerekli olan bilyeli yatak imali, normalin yüzde beşinden daha azdı. Bu durumda, Rusya'mn her zaman sözü edilen "tükenmez kaynakları" bir efsaneden başka bir şey değildi. Rusya'nın maddî kaynakları Almanya'nın kaynaklarından çok daha zayıftı. Hattâ insan gücü bile Almanya'ya nipetle fazla yüksek sayılmazdı; Almanların ve müttefiklerinin tüm insan gücünden ise çok daha azdı. Bundan ötürü Rusya'nın karşıkoması (özellikle savaşın birinci yılında), kararının ve maneviyatının çok üstün olmasının bir zaferiydi. Başkentin varoşlarında, "Ardımızda Moskova; bir adım gerileyemeyiz!" diye haykıran genç komünistleri, hayatlarını feda etmeye sevkeden şey de, bu karar ve maneviyattı (**). 8 Ocak 1941'de Hitler, kış dolayısıyla

(*) N. Voznesenski, **Voennaya Ekonomika** SSSR, s. 42.

(**) Alman ordusu Genel Kurmay asbaşkanı General Blumentritt şöyle anlatmaktadır: "28'inci piyade tümenine bağlı birliklerimizden birkaçı, Moskova'nın dış mahallelerine girdiler. Ama Rus işçileri fabrikalardan fırlayarak, çekiçleri ve başka aletleri ile şehirlerini korumak için çarpışmaya başladılar." B.H. Liddell Hart, **The Other Side of the Hill** s. 196.

harekâta ara verdiğini açıkladı. Hitler'in kuvvetleri, Moskova'ya iki kere saldırmış ama her ikisinde de püskürtülmüştü. Hava şartları dolayısıyla yerlerinden kıpırdayamıyorlardı şimdi. Karakış, her zamankinden birkaç hafta önce bastırmıştı. 1941 askerî harekâtının sona erdirilmiş olduğunu açıklamasından iki gün önce, yani 6 Aralıkta, Stalin'in karşı-hücum emrini verdiğini bilmiyordu Hitler.

Daha sonraki yıllarda, 1941-2'de geri çekilmelerinin nedenleri ve şartları üzerinde düşünmüştü Ruslar. Çarpışmalar başladıktan hemen sonra, Rusların uğradığı ilk yenilgileri, Stalin, Hitler'in sürprizden yararlanması ile açıklamıştı; bunu yukarda görmüştük. Ama 1946 yılında aynı olaylarla ilgili olarak bir başka açıklama yapmış ve Almanları, yok etmek için Rusya'nın içine çektiğini ve aldattığını söylemişti. Askerî tarihçi Albay E. Razin'e yazdığı bir mektupta, kendisine ilham kaynağı olan iki tarihî örneği hatırlatıyordu Stalin: "Eski Partlılar, Romalı Crassus'u ve kuvvetlerini, kendi ülkelerinin içlerine doğru çekmişler ve daha sonra, karşı-hücuma geçerek bu kuvvetleri yok etmişlerdi. Partlılar bu çeşit karşı-hücumun ne olduğunu biliyorlardı. Dâhi komutanımız Kutuzov da, iyi hazırlanmış bir karşı-hücumla, Napolyon'un ordusunu yok ettiği zaman, bunu çok iyi bildiğini göstermişti." Bu ikinci açıklama, 1941-2 yenilgilerinin gerçek nedenlerini bulmak amacıyla yapılacak incelemelere set çekmek için ileri sürülmüştü. Çünkü bu çeşit incelemeler, Stalin'in prestijini azaltabilirdi. Rusların, Alman askerî kuvvetlerinin korkunç basıncı karşısında gerilemek zorunda kaldıkları ve en zengin topraklarını, stratejik planlarının gereği olarak düşmana bırakmadıkları, kesindir. Stalin, Kutuzov'un yaptığı gibi düşmanı Moskova'ya doğru çekerek tuzağa düşürmemişti. Ve 1812'de başkent St. Petersburg olduğu halde, Stalin zamanında başkent Mos-

kova'ydı. 1812'de kaybedilen topraklar, Rusya'nın savaş gücünü azaltmamıştı; ve Napolyon'un ilerleyişi, sadece Moskova'ya giden yollardan olmuştu. Rusya'nın 1941-2'-de uğradığı kadar büyük ölçüde kayıplara yol açan bu çapta geniş bir planlı çekilme hareketi modern savaş açısından tam bir çılgınlıktır. Belki bundan daha da feci bir şeydir.

Ne var ki, Stalin'in güttüğü strateji hakkında yapmış olduğu bu iki açıklama, göründüğü kadar çelişken ve uzlaşmaz açıklamalar değildir. Geniş toprakları düşmana bırakmak zorunda kaldıktan sonra, içine düştüğü kötü durumdan mümkün olduğu kadar yararlanmaya; yeni kuvvetler toplamaya kesin savaşlardan kaçınmaya, birliklerini kuşatma hareketlerinden kurtarmaya, Hitler'in orduları yorgun düşünceye kadar beklemeye ve iyice genişlemiş olan cenahlarına ve ulaşım hatlarına hücum etmeye karar vermişti Stalin. Doğulu, ilkel ama şaşmaz kurnazlığıyla, Hitler'in kendini beğenmişliği konusunda bir kumar oynamıştı Stalin. Gerçekten de, ardarda kazanılan bir yığın parlak zafer, Hitler'i öyle kibirli yapmıştı ki, Moskova'ya karşı giriştiği hücumdan sonra, alelâde bir generalin bile alacağı ihtiyat tedbirlerini almamıştı. Birliklerini, savunma mevkilerine çekeceği yerde, kışı, Moskova önünde geçirmeleri için emir vermişti: Askerlerine, kışlık elbiseler sağlayamamıştı; Rus topraklarının çamurunun ve karakışının, savaş makinesini hareketsiz hale sokacağını tahmin edememişti. Oysa karakış, Rus askerinin, her türlü hasmına üstün olduğu bir ortam teşkil ediyordu. O zamana kadar işlemiş olduğu askerî hatalara, aşırı bir şekilde ihtiyatlı ve dikkatli olmasından ötürü düşmüş olan Stalin, Führer'in bu ihtiyatsızlığını hemen görmüş ve kendi harekât planını, bu gerçek üzerine kurmuştu. Böylece, yalnız Moskova'yı kurtarmakla kalmamış; Almanları, pahalıya mal olan

uzun bir geri çekilme yapmak zorunda bırakmıştı ve bu, Almanların ilk geri çekilmesiydi.

Rus ordularının bu ilk başarılarından sonra, Rusya'yı bir güven duygusu sarmıştı. Savaş alanındaki ordular, o güne kadar hiçbir ordunun başaramadığı bir işi yapmış olduklarını anlamışlardı ansızın. Düzenli kuvvetlerin sürekli hücumuna uğrayan ve gerillalar tarafından hırpalanan Wehrmacht, karlı bozkırlarda dağılıp gidecek gibi görünmüştü bir ara. Ama gerçekleşmemişti bu. Ne var ki, düşmanı bir kere yenilgiye uğratmış olan Rus askeri, bir kere daha yenilgiye uğratabileceğini hissediyordu şimdi.

Stalin, bu yeni ruhî durumu pekiştirerek "1942'de zafer" in gerçekleştirilmesini istedi. Çarpışmaların başlangıcında, savaşın üç ya da dört yıl süreceğini hesap ettiğini Harry L. Hopkins'e söylemişti. Şimdi, bu yeni sloganı ortaya atmasına yol açan şey neydi? Durum daha parlaktı şimdi ve bunun nedeni, sadece son Rus zaferleri değil, Amerika Birleşik Devletlerinin de savaşa girmiş olmasıydı. Bu yeni hal ve şartlara karşılık, Moskova'dan yapmış olduğu hücumun başarıya ulaşmasında, kış mevsiminin önemli bir rol oynadığını; Amerika Birleşik Devletlerinin, devâsâ gücünü, kuvve halinden fiil haline getirmesi gerektiğini; İngiliz ordularının, Kıta Avrupasında uğradıkları yenilginin şaşkınlığından henüz kurtulmadıklarını unutmamalıydı Stalin. Çatışmanın 1942'de sona ermesini ancak bir "mucize" sağlayabilirdi. Ama Moskova savunması da bir "mucize" değil miydi? Stalin, savaşın çabucak biteceğini samimi olarak umut etmiş olabilirdi. Ama, 1942'de zafer kazanamayacağını bildiği halde, daha uzun yıllar acı çekeceğini Rus halkına açıkça söyleyememiş olması da muhtemeldir. Bu acı, açık sözlü olmaya imkân vermeyecek kadar korkunç-

tu (*).

Savaşın süresi, Batılı müttefiklerin tutumuna bağlıydı. Rusya, hem İngiltere hem de Amerika ile anlaşmalar imzalamış; Amerika'dan bir milyar dolar ödünç sağlamış ve düzenli olarak savaş malzemesi gönderileceği konusunda, Batıdan söz almıştı. Ama Stalin, savaşın doğurabileceği sürprizlere karşı tetikteydi. Müttefiklerin işbirliği, bu işbirliğine katılan üyelerden herbirinin isteğine aykırı olarak gerçekleşmişti. Aralarındaki bağlar, hâlâ zayıf görünüyordu. Başarısızlıkların, rekabetlerin ve karşılıklı suçlamaların etkisinde, bu bağlar kopabilirdi. Eski uzlaşmazlıklar ve gerginlikler, derinlerde duruyordu hâlâ. Stalin, Batılılar, Almanya ile tek başlarına barış yaparak Rusya'yı ortada bırakamazlar mı? diye düşünmekten kendini alamıyordu. Stalin'in gözünde, Almanya'nın faşist kapitalizmi ile İngiltere'nin ve Amerika'nın liberal kapitalizmi arasındaki çatışma, Bolşevik Rusya ile öteki ikisinden herhangi biri arasında bulunan temel uzlaşmazlıktan çok daha sathîydi. İngiliz Muhafazakârlarının kendilerini korumak için, bütün anti-komünist kuvvetlerin lideri ve Avrupa karşı-ihtilâlinin başı olan Hit-

(*) "'1942'de zafer' sloganının o günkü durum içinde, daha sonraları görülndüğü kadar hayali bir şey olmadığı, bu yılın başlangıcında, Rundstedt ve Leeb'in, Hitler'i, Polonya sınırına kadar çekilmek konusunda sıkıştırmalarından anlaşılmaktadır." (Bkz: B.H. Liddell, **The Other Side of the Hill**, s. 203.) Bu ölçüde geniş bir geri çekilme, manevî bakımdan Rusların zafer kazanması demek olacaktı. Hitler, generallerinin isteğini bundan ötürü kabul etmemiş olmalıydı. Generalleri, sadece askeri stratejiyi gözönünde tuttukları halde, Hitler herşeyden önce siyasî strateji ile ilgiliydi ve Hitler'in çekilmeyi reddetmesinin, Alman generallerinin sandığı ölçüde "hatalı" olduğu kesin değildi. Hitler'in talihsizliği, hem kendisinin hem de generallerinin kendi açılarından "haklı" olmalarıydı.

ler ile savaşmasında, tarihin bir cilvesini ve alayını görüyordu Stalin. Tarihin bu paradoksu, bir hıyanete yol açabilir diye düşünmüş olmalıydı Stalin. Öte yandan, Rusya'nın Almanya ile tek başına barış yapması ihtimalinin Churchill'i ve Roosevelt'i nasıl düşündürdüğünü biliyoruz. Bu iki lider, Rusya'nın kayıplarının ve iki totaliter rejim arasındaki yakınlıkların, Stalin'i, 1939'da olduğu gibi Hitler ile yeniden uzlaşmaya sevk edebileceğinden korkuyorlardı. (*)

Stalin, proleter ihtilâli bayrağı altında savaşmaktan dikkatle kaçındı. Böyle yapacak olursa, Batılılarla kurduğu koalisyonu yıkacağına inanıyor gibiydi. Komintern kongrelerinin, savaş içinde komünist partilerinin benimseyeceği davranış hakkında ileri sürdüğü tâlimatı ve formülleri bir yana bıraktı. Komünistlerin, kapitalizmin bertaraf edilmesi için çalışmaları ve savaşın yarattığı bütün fırsatları, bu amaç için kullanmaları gerektiği söyleniyordu bu tâlimatta (**). Oysa, şimdi komünistler, müttefik devletlerin liderliğini kabul ediyor ve Rusya'ya yardım etmek için, savaş çabalarını destekliyorlardı. Naziler tarafından işgal edilmiş ülkelerin birçoğunda, karşıkoma hareketinin liderliğini burjuvaların yapmasını kabul etmişler ve Fransa'da De Gaulle'ün, Çekoslavakya'da Beneş'in, Holânda'da Kraliçe Wilhelmina'nın liderliğinde çalışmışlardı. Almanya'ya, İtalya'ya ve Balkanlara yönelen propagandaları bile, kapitalizmin bertaraf edilmesi gerekti-

(*) Robert E. Sherwood, **Roosevelt and Hopkins**, s. 400, 466, 495, 734 ve başka yerler; J. Ciechanowski, **Defeat in Victory**, s. 167-8; General Sir Giffard Martel, **The Russian Outlook**, s. 76; **The Memoirs of Cordell Hull**, c. II, s. 1171 ve başka yerler.

(**) Stalin, 1930'larda şunları tekrarlamıştı: "Çıkacak bir savaşın... ilk emperyalist savaşta görüldüğü gibi, ihtilâllerin patlamasına ön ayak olacağı ve bazı ülkelerde kapitalizmin varlığını tehlikeye düşüreceği kesindir." (J. Stalin, **Problems of Leninism**, s. 462, 464).

ğini ileri sürmüyordu. Bu ülkelerin halklarından başlarındaki kimselere, proletarya diktatörlüğü adına değil, demokrasi adına karşıkomaları isteniyordu. ("Demokrasi" kelimesinin "Batılı" ve "Doğulu" yorumlarının birbiriyle çatışması, savaşın sonuna doğru ortaya çıkmış bir olaydır). Moskova bütün milletlere, millî menfaatleri, duyguları ve hattâ peşin hükümleri açısından sesleniyordu; Marksist enternasyonalizm açısından seslenmiyordu. Hitler'in Rusya'ya karşı hücuma geçtiği gün, Churchill, "Bu sınıf savaşı değildir" demişti. Ve Stalin de aynı düşünceye katılıyor gibi görünüyordu. Bütün koalisyon için ortaklaşa olan tek bir anti-faşist menfaati ve demokrasi ideolojisini güttüğünü göstermek için elinden geleni yapıyordu Stalin. Nitekim 1943 yılı Mayıs ayında, Komintern'i dağıtmaya karar vererek, teşkilâtı bu uğurda feda etmişti. Büyük ittifakın tutarlılığına yapmış olduğu bir siyasî katkıydı bu.

Stalin, tek başına barış yapılmasından korkmuyordu sadece. Bundan daha az korkunç ama daha gerçek bir başka tehlikeden daha korkuyordu. Bu tehlike, müttefiklerin harekete geçmeyerek, Rusya ile Almanya'yı güçsüz düşene kadar karşı karşıya bırakmalarıydı. Rus-Alman savaşının ilk günlerinde, İngiliz hükümeti üyelerinden biri bu tarz bir tutum gösterilmesini müttefiklerden açıkça istediği zaman, Stalin korkusunun pek yersiz olmadığını gördü. Ama bunu isteyen bakan yani Lord Brabazon of Tara, hükümetten çekilmek zorunda kalmış ve Churchill ile Roosevelt, Rusların savaşma gücü ve müttefikleri olan Stalin hakkında övücü sözler söylemişlerdi. Ne var ki, Kremlin'in iç konseylerinde, bu densiz İngiliz bakanının sözleri unutulmamıştı. Stalin, bu bakanın tekzip edilmesinin nedenini, öteki bakanların ve İngiliz yöneticilerinin birçoğunun düşündüğü şeyi açıkça söylemek ihtiyatsızlığını göstermiş olmasında buluyordu.

Stalin'in 1939 ile 1941 arasındaki tutumu, bu sefer bizzat kendisinden intikam alıyor gibiydi. Batılı müttefiklerini, Kıta Avrupası üzerinde Almanlarla bir an önce çarpışmaya girişmeleri için zorlamaya başlamıştı ve bu hususta resmî bir taahhüdde bulunmalarını sağlamaya çalıştı. (*)

Bu arada, karmakarışık bir diplomatik mesleyle de uğraşıyordu Stalin. Hitler'le yaptığı işbirliği sonunda, Sovyet Rusya'mn sınırlarını genişletmişti. İlhak edilen ülkelerin sosyal yapısını ve siyasî hayatını değişikliğe uğratmıştı ve bunların ilhakını Sovyet Anayasası açısından münasip şekilde belirlemişti. Hitler'le olan dostluğu yıkılmıştı ama kazançlarını bu yıkılıştan kurtarmak istiyordu Stalin. Bundan ötürü, Batılı müttefiklerinin gayrî meşrû bir pazarlık olarak gördükleri şeyden kazanmış olduklarının meşruluğunu tanımaları için yine bu müttefiklerini zorluyordu. Ne İngiltere ne de Amerika, Baltık devletlerinin ilhak edilmesini kabul etmek konusunda acele etmedi açıkça. Ama bu çok önemli bir mesle değildi. Polonya meselesi çok daha güçtü. Polonya, Alman aleyhtarı koalisyonun en eski üyesiydi. Almanya'ya boyun eğmesine yol açan anlaşma dolayısıyla sınırlarını da kaybetmiş ve bundan Rusya yararlanmıştı. Büyük İttifakın dış görünüşünü kurtarmak için bile Polonya'nın istediklerini yerine getirmek gerekiyordu. Polonya'nın, Ukrayna ve Biyelorusya sınırlarına meşru şekilde hak iddia edebileceği için değil; bu topraklardan, çok kaba ve ahlâk dışı bir şekilde yoksun kılındığı için yapmak gerekiyordu bunu. Ne var ki, Ukraynalıların Alman is-

(*) Stalin, Kasım 1941'de Mayakovski metro istasyonunda yaptığı konuşmada şöyle demişti: "Kıta Avrupasında, Faşist Alman askerî birlikleriyle çarpışacak İngiliz ya da Amerikan birlikleri yoktur henüz ve bunun sonucu, Almanya'nın, iki cephede savaşmak zorunda kalmamasıdır." (J.S. **War Speeches**, s. 16).

tilâsına karşı gösterdikleri karşıkoma hareketini sürdürmek zorunda olan Stalin, bu halk arasında memnuniyetsizlik yaratmadan bu toprakları Polonya'ya geri veremezdi. Doğu Polonya'da, bu toprakların meşru olarak Sovyetlere ait olduğunu göstermek amacıyla 1939'da yaptığı düzmece plebisitin içyüzünü ortaya vurmadan ve Sovyet Anayasasındaki yeni belirlenmelerin bomboş bir formaliteden ibaret olduğunu göstermek zorunda kalmadan ve kendisi güç duruma düşmeden, bu toprakları Polonya'ya geri veremezdi.

Bunun üzerine, Stalin, Polonyalılara karşı bir hareket yapmış ve aslında onların isteklerini yerine getirmediği halde, getiriyormuş gibi görünmek istemişti. Savaşın ilk günlerinde, Sovyet Hükümeti, Ribbentrop-Molotov antlaşmasının hükümsüz olduğunu genel bir şekilde ifade etmişti. Sürgündeki Polonya hükümeti başkanı General Sikorski, bu sözleri, Polonya'nın doğu sınırlarının Rusya tarafından geri verileceği şeklinde yorumladı. Oysa Stalin, bunu kastetmemişti. Moskova savaşının en şiddetli anında, o sırada bu şehirde bulunan Anthony Eden'dan, İngiltere'nin, Hitler hücum ettiği andaki Rus sınırlarını tanımasını istemişti. Ama İngiliz Dış İşleri bakanı, meseleyi askıda bırakmayı tercih etti (*). Bunun üzerine, Sikorski ile konuşma teklifinde bulundu Stalin. Ama Polonya başbakanı, ülkesinin sınırları konusunda konuşma yetkisini Anayasanın kendisine vermemiş olduğunu söyledi. Bunun üzerine, Stalin de kendi Anayasasının, Sovyet topraklarından herhangi bir bölümünü başkasına vermeyi yasakladığını söyleyecekti (**). Böylece, uzun süren bir Rusya-Polonya çatışması ortaya çıktı ve bu çatışma Rusya'daki yığınlarca Polonyalı sürgünün çektiği acılarla gittikçe şiddetlendi.

(*) **The Memoirs of Cordell Hul**, c. II, s. 1166-7.
(**) J. Ciechanowski, **Defeat in Victory**, s. 88-9.

Stalin, bu üç amacı (tek başına barış yapılmayacağı hususunda garanti, ikinci cephenin kısa zamanda açılması ve müttefiklerin, 1941 Rus sınırlarını tanımaları) gerçekleştirmek amacıyla, Molotov'u 1942 yılı Mayıs ayında Londra ve Washington'a gönderdi. Molotov, başarı elde etmiş görünüyordu. Rus-İngiliz ittifak anlaşmasını imzalamıştı. Bu anlaşmadan, Stalin, ilk olarak, 1941'de Lord Beaverbrook'a söz etmişti. İttifak yirmi yıl için geçerli olacaktı. Ayrıca, İngilizler, "1942 yılında bir ikinci cephe açılmasının acil bir ihtiyaç olduğu" konusunda Ruslarla anlaştıklarını açıkça belirtmişlerdi. Churchill ve Roosevelt, askerî kuvvetlerinin, eylül ayında, Manş'ı geçerek Fransa'yı işgal edeceklerini, özel olarak söylemişlerdi Stalin'e. Ama, İngilizlerin ve Amerikalıların, 1941 Rus sınırlarını tanımalarını sağlayamamıştı Molotov. Bu durum karşısında, Stalin, yine de memnun olabilirdi. Koalisyonun bütün üyeleri, Almanya'yı yenilgiye uğratmak konusunda aynı ölçüde kesin karar vermiş olduklarını açıkladılar. Rusya'nın durumu sağlamlaşmıştı. Savaşın ilk yıllarında, Batı devletleri, Rusların karşıkoma gücünün pek fazla olmadığını düşünüyorlardı. Ama Moskova savaşından sonra, Amerikalılar ve İngilizler, Rusya'nın askerî kuvvetine önem vermeye başladılar ve Rusya koalisyon içinde ağır bastı. Batıdaki Sovyet aleyhtarı duyguların yerini, Rus olan herşeye karşı duyulan çocuksu ve yaygın bir hayranlık almaya başlamıştı hızla; Stalin'in kişiliğine de aynı şekilde hayranlık duyuluyordu. Roosevelt ve Churchill, Stalin'i övmekten kaçınmıyorlardı ve Stalin'in o zamana kadar uzak, anlaşılmaz ve hattâ Batılılarca itici gelen görüntüsü, yaygın bir sevgiyle kuşatılıyordu sanki.

Kamuoyundaki bu değişiklik, tek yanlı değildi. Rusya'da da halk, eski kuşkuları ve hınçları unutmaktaydı. Propagandacılar, dünyayı; kapitalistlere ve proleterlere,

emperyalistlere ve onların boyunduruğu altında inleyen sömürge halklarına bölmüyorlardı artık; sadece faşist ve demokrat ayrımı yapılıyordu. New Deal'in lideri ve Rus-Amerikan dostluk ilişkilerinin başlatıcısı Roosevelt gibi, Bolşevik aleyhtarı mücadelenin eski lideri Churchill de, ilerici insanlığın bir sembolü, bir müttefik ve dost olarak selâmlanıyordu şimdi. 1942'de ikinci cephenin açılacağı söylendiği zaman, bu ruhî durum en yüksek noktasına ulaştı. Ortak askerî harekât üzerinde konuşmak üzere, Stalin, Churchill'i Moskova'ya dâvet ettiği zaman, aynı ruhî durum sürüp gidiyordu.

Churchill, Ağustos ayında Moskova'ya geldi, ama ziyareti acı bir hayal kırıklığı ile sona erdi. Churchill, Anglo-Amerikan genel kurmayının, Fransa'nın işgalini bir yana bırakmaya karar verdiğini ve bunun yerine Kuzey Afrika'nın işgali için bir plan hazırladığını Stalin'e söylemek için gelmişti. Stalin ile Churchill'in görüşmesi haşin ve sinirli bir hava içinde geçti. Yarı resmî bir Sovyet kaynağında, bu olayla ilgili şu konuşmalar yer almaktadır:

Churchill: ...sonuca vardık.. Bu konuda konuşmak çok güç, ama...

Stalin: Burada sinirleri zayıf kimse yok, sayın Başbakan.

Churchill: Avrupa'nın işgali bu yıl imkânsızdır...

Stalin: Demek ki, İngiliz ve Amerikan liderleri, bize baharda vermiş oldukları sözü tutmuyorlar ...

Churchill: Sicilya'yı işgal etmeyi teklif ediyoruz.

Stalin: Bu, askerî olmaktan çok siyasî bir cephe olacaktır.

Churchill: (Batı Avrupa'nın işgalinin 1943'de mutlaka yapılacağını söyler.)

Stalin: Bu sözün de bozulmayacağını gösteren garanti nerede?

Molotov: İngiliz başbakanı, ülkesinin insan feda edemeyecek durumda olduğunu bir kere daha ispat edecek bize (*).

Stalin'in konuşmasının bu kadar sert olduğundan şüphe edilebilir. Ama konferansın muhtevasının ve havasının aşağı yukarı buna benzediği, İngiliz ve Amerikan kaynakları tarafından da doğrulanmıştır (**). Churchill'e verilen bir muhtırada, ikinci cephenin geciktirilmesinin, "Sovyet kamuoyuna vurulan ağır bir darbe" olduğunu ve "Sovyet komutanlarının yaz ve kış harekâtı için yaptıkları planlara zararı dokunduğunu" söylemişti Stalin (***).

Rus cephesindeki durum, gerçekten de, bir kere daha tehlikeli hale girmişti. Almanlar, Kafkaslara uzanmışlar ve neredeyse Volga'ya varmışlardı. Stalingrad savaşı henüz başlamış bulunuyordu. Askerî kuvvetler, Kafkas petrolünden yoksun kalmak tehlikesiyle karşı karşıyaydılar. Rusya bir darbede yenilgiye uğratılamazdı artık ama Stalin; tanklarını, uçaklarını ve ulaşım araçlarını hareketsiz hale getirecek bir yıpratma savaşından korkmakta haklıydı. Stalingrad'daki savaşa özel bir önem verdi. Burası, onun eski Çaritsin'iydi; "Stalin'in şehri"ydi. Bu şehrin düşmesi, halkın maneviyatı üzerinde çok kötü bir etki yapabilirdi. Churchill'in verdiği haberleri, Stalin'in sert sitemlerle karşılamasında şaşılacak bir yan yoktur.

(*) N. Virta, **Stalingradskaya Bitva**, 21-3,

(**) R.E. Sherwood, **Roosevelt and Hopkins**, s. 590, 617; John R. Deane, **The Strange Alliance**, s. 17; Sir Giffard Martel, **The Russian Outlook**, s. 113, 157, 158.

(***) Stalin'in çok tehlikeli bir karar almasının belki bununla ilintisi vardı. Stalin, o zamana kadar Japonlara karşı bir kenarda hazır tuttuğu Uzak-Doğu ordusunun bir kısmını Stalingrad savaşına sürmüştü. Bkz. John R. Deane, **The Strange Alliance**, s. 223-4.

"Başkaları hesabına başını belâya" sokmayacağını sık sık tekrarlamış olduğu halde, şimdi, böyle kötü bir işi yapmak durumuna düşürülmüş gibi geliyordu Stalin'e. Churchill'in ziyareti ile ilgili Rus kaynağında, Stalin'in, Churchill gittikten sonra şunları söylediği belirtilmektedir: "Herşey apaçık, Afrika'da askerî harekât, İtalya... Balkanlara ilk ulaşanın kendileri olmasını istiyorlar. Daha sonra bütün şartlarım kabul ettirmek için, bizim, güçsüz hale gelmemizi istiyorlar... Ama hiçbir şey çıkmayacak bundan! Slavlar bizden yana olacak.. Stalingrad'ı kaybedeceğimizi ve hücum için gerekli çıkış noktasından yoksun kalacağımızı umuyorlar..." (*). Bu açıklamalar, daha sonra akla gelen düşüncelerin etkisiyle biraz değişikliğe uğramış gibi görünmektedir. Stalin'in, 1942 yılı Ağustos ayında, Churchill'e, Balkanların istilâsı konusunda plan yaptığını gerçekten atfetmiş olması şüphelidir; bu plan, Churchill'in zihninde henüz şekillenmiş değildi. Ama Churchill'in, ikinci cephenin geciktirilmesini açıklamak için ileri sürdüğü nedenler (bunların en önemlisi yeterince çıkarma teknesi bulunmayışıydı), Stalin'i inandırmamıştı şüphesiz. Alman kuvvetleri Rus cephesine yığılmış olduğu için, Hitler'in Atlantik kıyılarını savunmaya yetecek kadar askeri olmadığını düşünüyordu Stalin. (**)

(*) N. Virta, **Stalingradskaya Bitva**, s. 26.

(**) Aralarında General Marshall'ın da bulunduğu bellibaşlı birçok Amerikan generali bazı İngiliz uzmanları da aynı görüşü ileri sürüyorlardı. (R.E. Sherwood, **Roosevelt and Hopkins**, s. 526, 568-70, 589-91 ve başka yerler.) General Martel, **Russian Outlook** adlı kitabında (s. 157-62), Almanların, 1942 yılında, Atlantik kıyılarını savunmak için, 1944'dekinden daha az insan-gücü ayırabileceklerini ileri sürmekte ve şöyle demektedir: "Bizim için en iyi fırsat buydu. Ama çıkarma tekneleri yoktu" ortada. General Martel'in görüşü, Mareşal Rundstedt ve öteki Alman generalleri tarafından doğrulanmıştır. Bkz. **The Other Side of the Hill**, s. 237-40 ve başka yerler.

Churchill, daha sonraları, Stalin'in kaprisli davranışı karşısında şaşırdığım söylemiştir. İkinci cephe konusunda yaygara kopardıktan sonra, Stalin'in beklenmedik bir yumuşaklık göstererek, Churchill'in Afrika savaşı planı hakkında yaptığı açıklamaları dostça bir dikkatle dinliyor ve Alman şehirlerinin korkunç bir şekilde bombardıman edilmesi konusunda yapılmış İngiliz planlarından çok memnun olduğunu gösteriyordu. Stalin'in bu "kaprisli" halinin, tutumunda bulunan bir çelişmeden ileri geldiğini anlamak güç değildir. Stalin, ikinci cephe konusunda duyduğu kızgınlığı belli etmeden yapamıyor ama Rusya'nın Batı ile olan ittifakına daha fazla önem veriyor ve tek başına barış yapılmasından çok fazla korkuyordu. Bundan ötürü, kavga bittikten sonra, ziyaretçisini yeniden kızdırmaktan kaçınıyordu. Aradaki ciddî anlaşmazlık konusunda dışarıya bilgi verilemezdi şüphesiz. Bütün dünya, iki başbakan arasındaki konuşmaların, "dostça bir hava ve tam bir samimiyet içinde geçtiğini" öğreniyordu sadece. Ama Rus askeri, bir şeyin yürümediğini hissetmiş ve bundan ötürü, Batılı müttefikler konusunda daha fazla hayal kırıklığına uğramış ve sabırsızlığı artmıştı. Müttefiklerin Batı Avrupayı işgal etmelerinin iki yıl daha gecikmesi olayının, halkın düşüncesini ve duygularını çok fazla etkilemiş olduğundan şüphe edilemez. Kızıl Ordu, tek başına kalmışlık duygusunun ağırlığı altında vermişti Stalingrad savaşını.

Stalingrad savaşının başlangıcından hemen önce, askerlerin ve sivillerin maneviyatı iyice bozulmuş bulunuyordu. Moskova'daki İngiliz Askerî Heyeti başkanı şöyle yazıyor: "Güneyde Rostov çevresinde, Rus askerinin ve halkının maneviyatı bozulmuşa benziyor; savaşmayı âdeta bırakmış durumdalar. Mareşal Stalin'in cephenin bu kısmını bizzat gezdiğine inanılıyor. Geniş bir tasfiye yapılmış olduğu besbelli. Bu çok başarılı oldu ve güneyde

maneviyatın hemen yükseldiği görüldü." (*). Stalin'in, bir harp divanına başkanlık ederek, ödevlerini ihmal etmekle suçlanan bazı generalleri mahkeme ettiği söylenmişti (**). Partinin propaganda bölümü başkanı Yaroslavski, Kafkasya'daki resmî makamları, şehirlerinin savunulmasını hazırlamak konusunda tam bir başarısızlık göstermekle itham etti. Almanların, Kafkas halklarını ve aşiretlerini birbirine düşürmek ve aralarından işbirlikçiler bulmak konusunda giriştikleri teşebbüsler tamamen başarısız değildi. Bunun gerçek olduğu, savaştan sonra, yüz binlerce Çeçen, İnguş ve Kırım Tatarı, düşmanla birlikte çalışmış olmakla itham edilip Sibirya'ya sürüldüğü zaman, resmen kabul edilecekti. Demek ki, Stalingrad savaşı, elverişli durumlar ve olumlu işaretler içinde başlamıyordu. Ama bu, belki sadece askerî nedenlerden çok şahsî nedenlerden dolayı, Stalin'in kaçınamayacağı bir boy ölçüşmeydi. Altı ay boyunca, Stalin bu savaşı ve ardından yapılan karşı-hücumu yönetti ve izledi.

Almanlar, başlangıçta, bu şehri birinci derecede önem taşıyan bir yer olarak görmemişlerdi. Ruslar şehrin savunulması için, kuvvetlerini ancak Temmuz ayında yaymaya başladılar. Gerçekten de, Stalingrad'dın, İkinci Dünya Savaşı süresince yapılmış en büyük çarpışmaya sahne olmasını gerekli kılan askerî bir neden yoktu. Almanlar, Stalingrad ile Hazer denizi arasında ve şehrin güneyindeki herhangi bir noktadan Volga'yı daha kolayca kesebilirlerdi. Ama şimdi, Hitler'i zorlayan bir psikolojik neden ortaya çıkmıştı. Alman generalleri bu

(*) General Sir Giffard Martel, **The Russian Outlook**, s. 43.

(**) Budyeni'nin yerine geçen ve birçok başarı kazanan Mareşal Timoşenko, bu sırada komuta mevkilerinde görünmez olmuştu. Timeşenko'nun görevinden mi alındığı yoksa savaşta yaralandığı için görevini terketmek zorunda mı kaldığı kesin olarak bilinmemektedir.

konuda şöyle demektedirler: "Stalingrad üzerindeki çekişme şiddetlenmeye başlayınca; Ağustos ayının ikinci yarısında, Ruslar, orada daha fazla yedek kuvvet toplamaya başladılar.. Ruslar için, Stalingrad'ı takviye etmek, Kafkasları takviye etmekten daha kolaydı. Çünkü Stalingrad, ana cephelerine daha yakındı. Hitler bu duruma kızıyor ve öfkeleniyordu. Yerin adı (Stalin'in şehri) bir çeşit meydan okuma gibiydi. Hitler, bu meydan okumayı karşılamak ve ortadan kaldırmak çabasıyla cephenin ana hattından ve başka yerlerden kuvvetler çekti ve bu çaba uğruna ordusunu mecalsiz hale düşürdü" (*). Önceki yıl, hem Hitler'in hem de Stalin'in amacı Moskova idi, bu sefer aynı hırsla her ikisi de gözünü Stalingrad'a dikmişti.

Ağustosun ikinci yarısında, Ruslar Stalingrad savunma bölgesinin ortasına çekildiler. Stalin, en muktedir komutanı Zukov'u, Şaposnikov'un yerine Genel Kurmay Başkanlığına getirilmiş olan Vassilevski'yi ve Malenkov'u, tehlikeli noktaya gönderdi. Stalingrad garnizonuna, ünlü emrini verdi: "Bir adım gerilemek yok!" Bu söz, çekilme halinde bulunan orduların komutanları tarafından çoğunlukla söylenen bir savaş hitabesi cümlesi değildi. Savaşı kaybetmeye başlayışından sonra Hitler'in yaptığı gibi, statik savunma fikrine körü körüne de bağlanmış değildi Stalin. Tam tersine, ustaca çekilmeler ve kaçınmalar, Stalin'in "derinlemesine savunma" sının bellibaşlı unsurlarıydı. Ama, adını taşıyan şehirde Alman ilerleyişini durdurmak çok önemliydi onun için. Adı çevresinde örülmüş efsanenin yıkılıp yıkılmaması söz konusuydu burada.

Alman ilerleyişi devam etti; ama çok pahalıya mal olan ağır bir ilerleyişti bu. Eylülün ilk haftasında şeh-

(*) B.H. Liddell, **The Other Side of the Hill**, s. 215.

rin yakınlarında çarpışılıyordu; aynı ayın ikinci yarısında, kenar mahallelerde ve merkezde kanlı çarpışmalar olmaya başladı. Aralarında, yine burada yirmi iki yıl önce Stalin'in ve Voroşilov'un komutasında döğüşmüş olan tecrübeli savaşçıların da bulunduğu Stalingrad fabrika işçileri, Çuikov'un 62'nci ordusuna katılmışlardı. Stalingrad'ı savunanlar doğrudan doğruya Volga kıyısına sıkıştırılmışlardı; bütün çekilme yolları kesilmişti, takviye ve imdat anacak ırmağın öbür yanından gelebiliyordu; Almanların yoğun ateşi altında gerçekleştiriliyordu bu ve kısa bir süre sonra, buz parçaları ırmaktaki gidişgelişi tamamen aksatacaktı. 5 Ekimde, Stalin, kuşatılmış olan kuvvetlere yeniden hitabetti: "Stalingrad'ı savunmak için her çareye başvurmanızı istiyorum sizden... Staligrad düşman eline bırakılınamalı ve düşman elindeki bölümü kurtarılmalıdır." 27 Eylülden Ekime kadar, üç fabrikanın çatısı altında boğaz boğaza çarpışmalar oldu. Bunlar, Stalingrad Traktör Tesisi, Kızıl Ekim ve Barikat fabrikalarıydı. 14 Ekimden 19 Kasıma kadar ev ev savunuldu Stalingrad. Bir tek sokağı ele geçirmek için, bütün Avrupa ülkelerini ele geçirdikleri zaman, kaybettikleri zaman ve kandan daha fazla zaman ve kan kaybetmek zorunda kalıyordu Almanlar. Kasım ortalarında, şehri savunanların ellerinde birbirinden ayrı tek tük yerler kalmıştı; ırmağın kıyısındaydı bu yerler. Bu sırada, 7 Kasımda verdiği günlük emirle, Stalin onları yüreklendirmeye çalışıyordu. "Sokaklarımızda yeniden şenlik olacak" diye söz veriyordu. 19 Kasımda, şehri tamamen ele geçirmek için Almanların son bir çaba harcamaya çalışır gibi göründükleri sırada; Stalin, karşı-hücum emrini verdi.

Stalin, karşı-hücmu, her kafadan bir ses çıktığı Eylül ayında planlamaya başlamıştı. Vassilevski'ye durumu şu şekilde özetlemişti: "Kimseden yardım görmeden

savaşıyoruz. Karşı-hücumlarımız umulan sonuçlar vermiyor. Tümenler eriyip gidiyor. Generallerin istedikleri birbirini tutmuyor. Kimisi, Almanları Stalingrad'dan uzaklaştırmakla yetinelim, diyor. Kimisi, müttefikler yardım edene kadar beklemeye ikna etmek istiyor bizi. Hepsi de yedek kuvvet istiyor bizden." Stalin, bu buhranın ancak büyük bir karşı-hücumla ortadan kaldırılabileceğine inanıyordu. Ve bu karşı-hücum için vaktin gelmiş olduğunu düşünüyordu. Harekât planlarını hazırlamasını istemişti Vassilevski'den (yoksa Zukov'dan mı istemişti).

Stalin, Moskova savaşını hangi temel üzerine kurmuşsa, karşı-hücumu da aynı temele dayandırmıştı. Yani Hitler'in zihniyeti hakkındaki derin kavrayışına ve aynı psikolojik temellere dayanıyordu Stalin. Karşı-hücum, askerlik ve harekât bakımından, Moskova savaşından çok daha karmaşık, olgun ve etkili olmasına rağmen, temeller aynıydı. Stalin, düşmanının kendini beğenmişliğinden yararlamyordu bir kere daha. Hitler'in, yaz mevsimi boyunca, güneydeki Rus kuvvetlerinin yeni bir karşı-hücuma geçemeyecek kadar kötü durumda bulunduklarına inanmış olduğuna güveniyordu Stalin. Ayrıca, Almanların, birliklerini, bir kere daha hücum durumundan savunma haline geçiremeyeceklerini hesaplıyordu. Gerçekten de, 14 Ekim tarihli emrinde, Hitler, bir Rus karşı-hücumunun söz konusu olamayacağım söylüyordu askerlerine. Stalin'in, Stalingrad'ı savunanlara verdiği ödev, güneydeki Alman ordularının en seçkin birliklerini engellemek ve yıpratmaktı. Bu arada, stratejik bir yedek kuvvet hazırlıyordu Stalin ve savaş alanındaki generallerin takviye istemelerine pek kulak asmıyordu. Genel Kurmayına şöyle tâlimat vermişti; "İstedikleri kadar ağlayıp sızlasınlar, onlara takviye göndereceğiniz konusunda söz vermeyin. Moskova cephesinden bir tek bölük vermeyin." Stalin, Hitler'in yaptığı hataya yani kuvvetlerini dağıt-

mak hatasına düşmemişti. Oysa Hitler, o sırada, takviye kuvvetlerini, Stalingrad ile Kafkasya arasında, gayesiz bir şekilde hareket ettirip duruyordu. Stalin, yedek kuvvetlerini Zukov'un emrine verdi. (*)

Zukov bu kuvvetleri, tam bir gizlilik içinde, üç ordu halinde düzenledi. Bu ordular, Stalingrad'ı, kuzeyden, kuzey-batıdan ve güneyden çeviriyordu. Ordulara, Vatutin, Rokossovski ve Yeremenko komuta ediyorlardı. Bu savaşta en önemli rolü oynayan Rus topçu kuvvetleri ise Voronov'un komutasındaydı. Kesimlerin başında bulunan üç komutan, Stalingrad'ı kuşatmış olan Alman kuvvetlerinin gerisine, merkezi müşterek darbeler vuracak ve bu kuvvetler ile batıdaki Alman orduları arasındaki irtibatı kesecekti. İlk darbeler, Alman cephesinin zayıf yerlerine vurulacaktı. Bu yerler, savaşmayı pek istemeyen Rumen, Macar ve İtalyan kuvvetleri tarafından savunuluyordu. Rus karşı-hücum planının derin bir psikolojik ve siyasî anlayışa dayandığını gösteren örneklerden biri de bu karardır. 19 Kasımda, Vatutin, kuzeyden hücuma geçti. Ertesi gün Rokossovski, ondan sonra da Yeremenko güneyden hücum etti. Hücumun dördüncü gününde, Stalingrad'ı kuşatmış olanlar bizzat kuşatılmışlardı.

(*) Savaştan sonra yazılmış olan Stalingrad çarpışması tarihinde, bu yedek kuvvetin komutanı ve karşı-hücumun yöneticisi olarak Zukov'un değil Vassilevski'nin adı geçmektedir. Savaştan sonra yapılan ve özellikle Zukov'un rolünü küçültmeye yönelmiş olan tarih "düzeltmeleri" nden birinin sonucu olarak görülmelidir bu. Sovyet Haberler Bürosunun, 31 Aralık 1942 tarihinde **Pravda**'da yayınlanan resmi tebliğinde, yani savaş sırasında yayınlanan tebliğde, harekâtın, Yüksek Komuta tarafından yürütüldüğü açıklanıyordu. "Yüksek Komuta Heyeti, Orgeneral G.K. Zukov, Korgeneral A.M. Vassilevski ve topçu Orgeneral N.N. Voronov'dan teşekkül etmişti:" Zukov, orgeneral olarak öteki ikisinden daha kıdemli olduğu için, yüksek Komutanın Vassilevski'de değil Zukov'da olması gerekir.

Stalin, Von Paulus'un sarılmış olan tümenlerine önem vermeden, dışarda kalan Alman birliklerine hücum etmeleri ve bunları Volga'dan, Dona'a ve daha ileriye sürmeleri için Generallerine emir verdi. Manstein yönetimindeki Alman ordular grupu, Von Paulus'u kurtarmak üzere güneyden süratle yetişti. Hitler, kuşatılmış olan birliklerine yiyecek ve mühimmat sağlamak üzere, hava kuvvetlerinin Stalingrad'la sürekli olarak irtibat sağlamalarını emretti. Bunun üzerine, Stalin, yedekte tuttuğu hava kuvvetlerini savaşa sürerek bu irtibatı bozdu. Generalleri, önce Von Paulus'un mu yoksa Manstein'ın mı işini bitirmek gerektiği konusunda tartışırlarken, önce Manstein'e hücum edilmesine karar verdi. Hücum başarılı olmuş ve Aralığın sonunda, Alman kuvvetlerinin ana kısmı, Stalingrad'dan 120 mil geriye püskürtülmüştü. 1 Şubatta, Von Paulus ve yirmi üç Alman generali ile kuvvetleri teslim oldu. Aradan çok geçmeden Kafkasya Almanlardan temizlendi. Her bakımdan Stalin'in adına sıkı sıkıya bağlı olan harekât işte böyle sona erdi ve Alman ordularının en seçme ve güçlü birlikleri, bu çarpışmada eriyip gitti. Yirmi beş yıl önce, askerî bir lider olarak ilk adımlarını attığı yerde verilen bu savaşın alanında, Stalin'in görüntüsü, bütün dünyanın gözünde devâsâ bir büyüklük kazanmıştı şimdi.

1941 ve 1942 olayları, Rusya'da önemli değişiklikler ortaya çıkardı. Stalin, savaşın, Sovyetleri, imtihanların en çetininden geçirmiş olduğunu ve Sovyetlerin savunduğu ilkeleri ve fikirleri kesin bir şekilde doğrulamış bulunduğunu bizzat söylemiş ve tekrarlamıştı. Gerçekten de, Sovyet rejiminin, düşmanlarının ve hattâ hayranlarının bir kısmının sandığından çok daha dayamklı çıktığı ve imtihanı başarıyla geçirdiği doğruydu. Korkunç buhran, bu rejimin temel gücünü ortaya koymuş ve açığa vurmuştu. Ama savaş, 1930'larda rejimin gösterdiği ge-

lişmenin dayandığı bazı düşünce ve duygu alışkanlıklarını altüst etmişti; bu da doğruydu. Stalin, gizli ya da açık siyasî ayarlamalar yapmak zorunda kalmıştı. Bu siyasî ayarlamaların amacı, milletin içinde mevcut olan çatışmaları ve ayrılıkları ortadan kaldırmak ve zaferin elde edilmesi için mutlaka gerekli olan maksat birliğini kurabilmekti.

Halkın maneviyatı, iki kere tamamen çökecek gibi olmuştu. Moskova savaşından önce ve Stalingrad savaşından önce olmuştu. Tehlike ifade eden bazı belirtilerin ve panik ya da kaçma olaylarının ortaya çıkışı, durumun kendi özünden gelen birşeydi ve buna benzer herhangi bir durumda mutlaka ortaya çıkardı. Özellikle Ukrayna ve Kafkaslarda görülen olaylar ise yani düşmanla kütle halinde işbirliği yapılması olayı ise, 1930'lardan arta kalan kızgınlıkların ve hınçların sonucuydu. Ülkenin, bir çeşit iç mütarekeye ihtiyacı olduğunu hissetmişti Stalin. Bu işi kolayca yapabilirdi, çünkü böyle bir mütareke, önemli bir muhalifle uzlaşmasını gerektirmezdi; çünkü bu çeşit muhalifleri ortadan kaldırmıştı Stalin. Yapması gereken bütün iş, halkın belli kesimlerindeki belirsiz tedirginliği ve net bir şekilde ortaya çıkmayan kızgınlığı ortadan kaldırmaktı. Bu kesimlerin ne ölçüde geniş ve önemli olduklarını söylemek hemen hemen imkânsızdır. Ama halkın büyük bir çoğunluğunun Hükümete karşı olduğunu sanmak büyük bir yanlışa düşmek olacaktır. Eğer halkın büyük çoğunluğu Sovyet hükümetine karşı olsaydı, hiçbir vatanseverlik çağrısı, dürtme ya da zorlama, Rusya'nın siyasî bakımdan çökmesini önleyemezdi. Nitekim Hitler, bu çöküşün gerçekleşeceğini umu yordu (*). Rusya'nın savaştan önce geçirdiği büyük de-

(*) Mareşal Von Kleist, "Zafer umutları, istilânın Rusya'da büyük bir siyasi değişikliğe yol açacağı tahminine dayanıyordu genellikle." diyor. B.H. Liddell Hart, **The Other Side of the Hill**, s. 182.

ğişiklik, bütün karanlık yanlarına rağmen, milletin maneviyatını sağlamlaştırmıştı. Halkın çoğunluğu sosyal ve ekonomik açıdan gerçekleştirmiş olduğu ilerlemenin iyice farkındaydı ve dışardan gelecek herhangi bir tehlikeye karşı bu ilerlemeyi savunmaya kesin olarak kararlıydı: Bir azınlık ise gayrı memnundu şüphesiz; ve savaş öncesi sosyal ve ekonomik değişikliklerin genişliği ve zarar gören menfaatlerin derecesi gözönüne alınınca, bu azınlığın önemsiz bir azınlık olduğu söylenemezdi. Memnun ve gayrı memnun unsurlar arasında, şüphe duyan ve tereddüt eden unsurlar yer alıyordu. Korkunç yenilgiler arasında, milletin maneviyatının, siyasî dengeyi bozacak ölçüde âni ve süratli bir şekilde şu ya da bu uca yönelmiş, dalgalanmış, kuvvetlenmiş ve zayıflamış olması mümkündü. Halkın maneviyatını istikrarlı bir hale getirmek için hükümetin büyük çaba harcaması gerekmişti. Çünkü ancak bunu yaptıktan sonra, halktan istediği güç işlerin yerine getirilebileceğinden emin olabilirdi. Ancak bunu yaptıktan sonra, yurtta şiddetli bir çoşkunluğun doğmasına yol açabilirdi ve ancak bu çoşkunluk sayesinde, gelecek yılların büyük zaferleri elde edilebilirdi.

Savaştan önce, bütün propaganda makinası, Parti içindeki çatışmaları sürekli olarak ele alıyordu. Troçkizmin, Buharinizmin ya da öteki "sapmalar" ın kötülüklerini bir an bile unutmaması isteniyordu halktan. "Halkın düşmanlarına" karşı, her an dikkatli olmak gerektiği söyleniyordu. Oysa savaş süresinde, bu konular, bir yana bırakılmıştı. Çok daha gerçek olan Hitler tehlikesi yanında, önceki yılların uydurma tehlikeleri unutulmuştu sanki. Ezilmiş muhalefetlerden arta kalan ve savaş çabasında faydalı olabilecek kimseler, toplama kamplarından çıkarılmış ve önemli görevlerin başına getirilmişti. Tukaçevski'nin görevden alınmış ve sürgüne

gönderilmiş öğrencileri, yeniden komuta mevkilerine atanmışlardı. Sağlam bir rapora göre, bunlar arasında, Stalingrad savaşının muzaffer komutanı Rokossovski de bulunuyordu. Eski bir Polonyalı komünist olan Rokossovski, Tukaçevski'nin kurmayı ile Komintern arasında irtibat subayı görevinde bulunmuştu daha önce. 1930'larda, yabancı bir ülke ile işbirliği yapmak ve vatana hıyanet etmekle itham edilen "sınaî parti" lideri Profesör Ramzin serbest bırakılmış; yaptığı hizmetlerden dolayı övülmüş, mükâfatlar ve madalyalar almıştı. Sovyetlerin, millî-burjuva bir cumhuriyet haline getirilmesi tezini yıllarca önce savunmuş olan Profesör Ustrialov, bellibaşlı Moskova gazetelerinde yazı yazmaya başlamıştı. Kesin olmayan iç mütarekenin temel özelliklerini dile getiren en ilgi çekici örneklerdi bunlar. Bu mütareke kesin değildi. Çünkü, resmî bir uzlaşmaya ya da bir genel affa dayanmıyordu. Stalin'in îma yollu hareketlerine dayanıyordu sadece. Bu hareket belli kimseler için yapılmıştı ve bu kimseler, hareketlerin anlamını açıkça kavrıyorlardı ama Stalin bu durumdan ötürü bir taahhüt altına girmiş olmuyordu; "kendini eleştirme" sini de gerektirmiyordu.

Bununla birlikte, en önemli gelişme, milliyetçiliğin güçlenmesiydi. Oysa, kısa bir zaman önce, bu çeşit bir milliyetçilik, Bolşeviklikle uzlaşmayan bir şey gibi görülürdü. Bu güçlenme, kısmen, kendiliğinden olmuştu. Alman işgali altında bulunan topraklarda Nazilerin yaptıkları kötü muameleler hakkında sızan haberlere ve Slavların (özellikle Rusların) aşağı bir ırk olduğu hakkında Hitlerci propagandanın ileri sürdüğü iddialara karşı, halk, büyük bir kızgınlıkla ve millî gurur duygusuyla tepki göstermişti. Bu kızgınlık ve gurur, halkın, bir başına kalmışlığını duyması dolayısıyla daha da kuvvetlen-

mişti. Mttefiklerin, batı Avrupayı istilâ etmekte gecikmeleri, bu tek başına kalmışlık duygusunu daha şiddetlendirmiş bulunuyordu. Şairler, yazarlar ve gazeteciler bu duyguyu dile getiriyorlardı. Aleksei Tolstoy'un belirttiği gibi, Rusya, "Dünyanın tüm yükünü tek başına omuzlarında taşıyan Atlas" gibi görüyordu kendini. Bununla birlikte, Stalin, siyasî yararı düşünerek millî heyecanı belli bir ölçüde sunî olarak tahrik etmişti. Savaşın ilk aylarında, Kutuzov'un, Suvorov'un, Minin'in ve Pozharski'nin ruhlarını yardıma çağırmıştı Stalin. Propagandacılar, Rusya'nın İmparatorluk mazisini aşırı ve kaba bir şekilde överek Stalin'i taklid etmişlerdi. Stalin, yeni manevî havayı teşvik etmek amacını güden kararnameler, reformlar ve karşı reformlar yağdırmıştı memlekete.

Millet, hayalgücünü hareket ettirecek ve cesaretini pekiştirecek bir şeye; bir slogana ya da bir fikre muhtaçtı. İç savaş sırasında, enternasyonal sosyalizm ve dünya ihtilâli fikirleri, Kızıl Orduyu harekete getirmişti. Daha sonraları, Bolşeviklerin çoğu, yurtlarına hücum edildiği takdirde, Rusya'nın, savaşı; milletleri değil her milletin içindeki sınıfları karşı karşıya getiren bir savaş haline dönüştüreceğine inanmışlardı. Ama, ihtilâlci enternasyonalizme karşı duyulan bu inanç, yavaş yavaş gücünü kaybetmişti ve tek ülkede kendi merkezine bağlı bir sosyalizm hakkında yapılan sürekli propagandadan ve büyük tasfiyelerde enternasyonalizmin temsilcilerinin bertaraf edilmesinden sonra, bu inançta pek az canlılık kalmıştı (*). Stalin'in, Rusya ile Batı devletleri arasın-

(*) Savaşın ilk günü yaptığı bir konuşmada, Molotov, eski Bolşevik görüşünü hâlâ dile getiriyordu: "Bu savaş, Alman halkı, Alman işçileri, köylüleri ve aydınları tarafından açılmamıştır bize; onların çektikleri acıları çok iyi anlıyoruz. Bu savaş, kana susamış faşist yöneticiler tarafından açılmıştır bize." (**Soviet Foreign Policy during the Patriotic War**, c. I, s. 75).

daki koalisyonu sürdürmek konusunda duyduğu endişe, eski ihtilâlci enternasyonalizmin canlanmasını engelleyen en kuvvetli gerçekti. Millî coşkunluk bunun bir tepkisiydi ve bu coşkunluk, tabiî olarak en yüksek noktasına askerî kuvvetler arasında ulaşmıştı.

Yeni anlayış ve hava içinde tasarlanan en şaşırtıcı değişiklikler, askerî kuvvetlerde uygulanmıştı. İhtilâlin ve iç savaşın mirası olarak Kızıl Orduda geçerli bulunan âdetlerin, alışkanlıkların ve kuruluşların çoğu bir yana atılmıştı. 1942 yılı Ekim ayında, Stalingrad savaşının ortasında, bir kararname çıkarılarak, siyasî komiserlikler kaldırılmıştı. O zamana kadar, siyasî komiserler, subayları, Parti adına kontrol ediyorlardı. Aslında, siyasî komiserler yine yerlerinde kalmışlardı ama, komutanlara tâbiydiler artık. Bu tedbir askerî bakımdan ele alınarak haklı gösterilmişti; çünkü, komuta etmede birliği sağlıyor ve disiplini kuvvetlendiriyordu. Ama aynı tedbirin siyasî sonuçları, daha az önemli değildi. İhtilâl öncesi askerî geleneklere dönüldüğünü gösteriyordu bu. 1942 Kasım ayında, ordu içi "sosyalist yarışmayı" kaldıran bir kararname üzerinde açıklamalar yapan *Pravda;* askerin, hiçbir sosyalist mükellefiyeti olmadığını ve yapması gereken işin, tıpkı atalarının yaptığı gibi, yurdunu savunmaktan ibaret olduğunu kaba bir şekilde yazdı. Büyük Petro'nun ordu kuralları, taklid edilecek bir örnek olarak hatırlatıldı. Muhafız alayları ve tümenleri kuruldu; bunların adları, eski Çarlık günlerini hatırlatıyordu insana. Çarlık baskısının sembolü olarak görüldükleri için bir zamanlar küçümsenen Kazak birlikleri yeniden kuruldu. Ve nihayet, İhtilâlin yirmi beşinci yıldönümünün arefesinde, subayların üniformlarına apoletler takıldı. Oysa, gerici kast sisteminin sembolleri oldukları için, Bolşevikler ilk kararnamelerinden birinde apoletleri kaldırmışlardı. Selâm verme, askerî bir mükellefiyet olarak

tanındı ve sert bir şekilde uygulandı. Sadece subayların girebileceği mahfeller yeniden düzenlendi. Subayların ordu içindeki mevkiini ve imtiyazlarını büyüten bu yeni eğilimin tümünü sanki tasdik ediyormuş ve onunla kendi arasındaki ilintiyi belirgin bir şekilde ortaya koymak istiyormuş gibi; Stalin de, Stalingrad savaşı sona erdikten sonra 1943 yılı Mart ayında Mareşal rütbesini aldı. Stalin'in altmış dört yaşında aldığı ilk askerî rütbeydi bu. Subaylarını övmüş ve göklere çıkarmıştı. Sadece Ocak ayında, 360 komutanı general rütbesine terfi ettirmişti. Ve daha sonra haftalar boyunca, gazetelerde yığınlarca terfi listesi çıkmıştı. En parlak komutanlarından bir çoğuna mareşallik asasını vermişti ve şimdi, subayları ile yekvücut olduğunu göstermek için can atıyordu.

Gelenekçi ve milliyetçi eğilimler sadece orduda hissettirmedi kendini; bütün ülkenin siyasî hayatını da kapsadı. Bu yeni havaya kendini şahsen bağlı kılmaktan dikkatle kaçınıyordu Stalin. Eski Bolşevik fikirleri ve alışkanlıkları, böyle bir davranışta bulunmasını engelleyecek kadar güçlüydü şüphesiz. Ama kendine has o îmalı ve kaçamak davranış tarzıyla, bu yeni havayı teşvik ediyordu. Moskova savaşı sırasında, nasyonal sosyalizm hakkında şöyle demişti: "Hitlerciler, *milliyetçi* sayılabilir mi? Hayır, sayılamazlar. Çünkü, Hitlerciler şimdi milliyetçi değil *emperyalisttirler* aslında" (*). Alman topraklarını bir araya getirdiği sürece, Hitler'in milliyetçilik sıfatını hak edebileceğini ama Alman olmayan ülkeleri ilhaka başladığı andan itibaren bu sıfatı kaybettiğini de eklemişti sözlerine. Bu söz Stalin'in ağzında gerçekten garip kaçıyordu. Çünkü şimdiye kadar Stalin de dahil olmak üzere bütün Bolşevikler, düşmanlarına ya da muhaliflerine "milliyetçi" sıfatını vermekten asla

(*) J. Stalin, **War Speeches**, s. 18.

kaçınmamışlardı. Lenin'in öğrencisi olan Bolşevikler için, bu kelimenin küçültücü bir anlamı vardı. Hitler'in bu vasfı taşımadığını söyleyen Stalin, bu kelimeyi küçültücü anlamından sıyırıyor ve "gerçek milliyetçi olanlar, düşmanlarımız değil, *bizleriz*" diyordu sanki. Propagandacıları, Stalin'in îma ettiği şeyi anlamışlar ve ona göre davranmaya koyulmuşlardı. Stalin de, kalıntı halindeki enternasyonalizm ile milliyetçi duyguları teşvik etmek arasında bir denge tutturmuştu. Nitekim bir kere şöyle demişti Stalin: "...Almanlar, tüm ortadan kaldırma savaşı istiyorlarsa, bu savaşa kavuşacaklarından şüphe etmesinler. Bundan böyle.. bizim işimiz.. istilâcı ayağını yurdumuza basan Almanları birer birer ortadan kaldırmak olacaktır" (*). Bu sözler Alman propagandacıları tarafından kullanılmıştı. Alman propagandacıları, Kızıl Ordunun, esirleri de öldürdüğünü yayarak, Alman askerlerini kıyasıya savaşmaya sevketmişti. Bunun üzerine, Stalin söylediklerini düzeltmiş ve sözlerinin bu şekilde yorumlanmasını "Kızıl Orduya karşı yapılmış anlamsız bir iftira ve aptalca bir yalan" olarak nitelemişti. Ayrıca şunları da söylemişti: "Hitler'in çetesini, Alman halkı ve devleti ile bir ve aynı şey saymak gülünçtür. Tarih, Hitler gibi adamların gelip geçtiğini ama Alman halkı ile Alman devletinin kaldığını göstermektedir." (**) Stalin'in propagandacıları, savaşın son dönemine kadar, bu ayrımı yapmak konusunda başarısızlık göstermişlerdi. Öteki müttefik ülkelerdeki meslekdaşlarının çoğu gibi, halkı, sadece Nazilere değil, tüm olarak Alman halkına düşman etmeye çalışmışlardı. Stalin'in günlük emirleri, her zaman, "Alman istilâcılarına ölüm!" sözüyle sona eriyordu. Bu korkunç söz, her gün tekrar ediliyor ve hem

(*) **İbid**, s. 20.

(**) J. Stalin, **War Speeches**, s. 29-30.

şiirlerin hem de gazete makalelerinin muhtevası haline gelerek, savaş içindeki milletin öfkesini yansıtıyor ve bu öfkeyi sürdürdüğü gibi, savaş denilen çok yanlı ve karmakarışık işi, sadece adam boğazlamak haline indirgiyordu [irca ediyordu].

Bir yandan Hitler'in ırkçı barbarlığının, öbür yandan Stalin'in milliyetçi sertliğinin etkisi, Alman Ordusunun erlerine yöneltilecek herhangi gerçek bir Rus çağırısını imkânsız kılmıştı. Nasyonal Sosyalistler ile Alman halkının geri kalan kısmı arasında ideolojik bir ayrımı gerçekleştirmek ve o korkunç insan boğazlaşmasını hafifletebilecek etkili bir siyasî savaşı yürütmek de, bu yüzden, imkânsız olmuştu. Rus askerinin gevşeyip sendelememesine yol açan şey, bu milliyetçi mesajın gücüydü. Ama Rusya'nın zafer kazanmak için çok büyük ve korkunç bir ceremeyi çekmek zorunda kalmasının nedeni de buydu. Rusya'nın daha az yıkım ve kan dökülmesiyle savaşı kazanmasını sağlamak kudretini gösteremeyen bir liderlik altında bulunmak talihsizliğinin mi; yoksa, baş eğmekten başka çaresi kalmadığı bir durumda, zafer için ödemesi gereken en büyük ceremeyi çekmek zorunda kalan bir milleti, bu yöne çevirmek kudretini gösteren bir yönetim altında bulunmasının talibliliğinin mi daha büyük olduğunu kestirmek zordur. (*)

İhtilâlden beri yarı lâğvedilmiş halde bulunan ve *devri sabık*'la bir ve aynı şey olarak görülen Rum Ortodoks Kilisesinin haklarını ansızın iade ederek, 4 Eylül 1943'de bütün dünyayı şaşırtmıştı Stalin. Kilisenin başkanı olan Metropolit Sergius'u kabul eden Stalin, onunla

(*) Churchill savaş zamanında şu yargıyı vermişti: "Can çekişme halinde olan Rusya'nın böylesine sert bir savaş yöneticisini başında bulması, bu ülke için gerçekten büyük bir talihti. Bu şef, olağanüstü kişiliğe sahip bir kimseydi ve hayatının içinde geçmek zorunda kaldığı karanlık ve fırtınalı zamana uygun düşüyordu."

dostça görüşmüş ve Kutsal Synod'un yeniden açılması konusunda bir kararname yayınlamıştı. Bu davranışın nedeni, Kilisenin, savaş çabasına katkıda bulunması ve böylece yurtseverliğini göstermiş olmasıydı. Bu doğruydu şüphesiz. Ama, işgal altındaki bölgelerde, piskoposların ve rahiplerin, Almanlarla işbirliği yaptıkları da doğruydu. Eski Rus geleneğine karşı duyulan yeni yakınlık, bu gelenekte önemli yer tutan Kilisenin de itibarının iade edilmesini gerektiriyordu. Mujikler arasında dinin etkisi tamamen ortadan kalkmadığı ve son mahkemelerde ve kötü durumlarda dinî duygunun yeniden canlandığı görülmüş olduğu için, Kiliseye karşı gösterilen bu yeni tutum, Hükümet ile dindar halk arasındaki engeli ortadan kaldıracak nitelikteydi. Bu tutum, siyasî uzlaşmayı güçlendirmişti.

Stalin, daha geniş mülâhazaları da gözönünde bulunduruyordu. Kızıl Ordu, Yaz mevsiminde yaptığı hücum sırasında, Ukrayna'nın büyük bir kısmını Almanlardan kurtarmıştı; ve Stalin, Kızıl Ordunun, Doğu Hıristiyanlığının ağır bastığı Balkanların sınırını aşacağı zamanı düşünüyordu. Rusya'nın Balkanlardaki etkisinin sağlanmasına karşılık, Rum Ortodoks Kilisesinin faaliyet göstermesini göze almış olmalıydı Stalin. Çarlar, bu Kiliseyi, kendi siyasetlerinin uysal bir aracı olarak kullanmışlardı. Ve soğukkanlı bir hesap yapan Stalin, şimdi onların izinden yürüyordu. Bir İlahiyat Okulunda öğrenim görmüş olan Stalin'in, Kiliseyi yarı-gerçek ve yarı-düzmece bir şekilde yeniden ortaya çıkarması, romantik tarihçilerin çok büyük anlam atfedebilecekleri basit tarihî rastlantılardan biriydi. Ama, Kominterni lâğvetmesinden hemen sonra, Kiliseyi yeniden serbest bırakışı, çok daha fazla önem taşıyan bir olaydı. Bu iki iş, birbirine uygun düşüyordu. Üstelik, bir Fransız Komüncüsünün bestelemiş olduğu emekçilerin marşı Enternasyo-

nal'in (bu marş o güne kadar Sovyet Cumhuriyetinin de marşıydı) yerine, yurtseverlik bakımından daha büyük önem taşıyan bir başka marşın kabul edilmesi, bu uygun düşmeyi daha da kesin hale getiriyordu. (*)

Stalin, aynı şekilde, eski eğilime uygun hareket ederek, yeni bir Slavcılık hareketini ortaya çıkardı. Panslavizm ile birlikte Slavcılık da, İhtilâl öncesi Rusya'nın geleneksel unsurlarından biriydi. Bu hareketin belli bir türü, Çarlık diplomasisinin bir silâhı olarak kullanılmıştı. Çarlık, Osmanlı ve Habsburg İmparatorluklarına karşı mücadele ederken, bu sayede, Slav tebalarının dayanışmasına; yani Bulgarların, Sırpların, Slovakların ve Çeklerin, Rusya ile dayanışmasına başvurmuş ve bundan yararlanmıştı. Slavcılığın bir başka türü ise, "popülist" [halkçı] bir nitelik taşıyor ve hem feodal aristokrasiye hem de Batı kapitalizmine karşı, Slav köylü milletlerinin dayanışması gerektiğini ileri sürüyor ve savunuyordu. Bolşeviklik de dahil olmak üzere, genel olarak Rus marksizmi, Slavcılığın her çeşidini bir yana bırakmıştı. Çünkü marksistler, ırk dayanışmasından yararlanmayı küçümsüyorlardı. Yeniden canlandırılmış olan Slavcılık, yukarda sözünü ettiğimiz iki özelliği de içinde taşıyordu. Bu Slavcılık hem bir diplomasi silâhıydı hem de özellikle Slavlarla ilintili ortaklaşa bir ihtilâlci yönelişi ve değerlendirmeyi dile getiriyordu.

Yeni gelenekçiliği teşvik etmesine rağmen, bu iki görüşün, yani biri Eski Rusya'ya seslenen öteki de Lenin'den ilham alan bu iki görüşün, temel bakımından birbirine karşıt olduğunu anlamazlık edemezdi Stalin. Bunların hiçbirini tamamen benimseyemezdi. Leninist Rusya'nın kıyılarından hayli uzaklaşmıştı ama Ana [geleneksel] Rusya kıyılarına da demir atamazdı; ikisi ara-

(*) Yeni marş şu sözlerle başlıyordu: "Hür cumhuriyetlerin yıkılmaz birliğini ebediyen kurdu **Büyük Rusya**..."

sında dolaşıp duruyordu. Bu iki görüş arasında açık bir tartışma da söz konusu olamazdı tabiî; çünkü rejim ve rejimin ideolojisi "yekpare" olarak kalmalıydı. Politbürodaki üyelerden kimlerin hangi görüşten yana olduklarını söylemek ve böyle bir fikir ayrılığımn bulunup bulunmadığını kestirmek de imkânsızdır. Çünkü, Politbüronun bu yıllardaki iç hayatı hakkında hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Ama halkın düşüncelerinde ve duygularında olduğu gibi, Stalin'in zihninde de, iki kamp sessiz bir şekilde varlığını sürdürmekten geri kalmamıştı. Bu kamplardan biri ihtilâlden, ötekisi gelenekten yanaydı. Stalin'in savaş nutuklarını dikkatle okuyan bir kimse, ideoloji konusunda gösterdiği eğilip bükülmeler ve önemsediği konulardaki değişmeler sayesinde, bu kamplardan birinin öteki aleyhine ağır bastığı, ya da denge halinde bulunduğu anları görüp izleyebilir. Meselâ 1943 yılında ihtilâlin yıldönümündeki davramşı, Stalin'in görüşündeki iki yanlılığı açıkça dile getiriyordu. Yıldönümünün arefesinde, Suvorov nişanı verilmişti kendisine. Her zamanki anma konuşmasını yapmak için Moskova Sovyetinin karşısına çıktı. Ama apoletleri altın ve kıymetli taşlarla işlenmiş yıldızlarla süslü mareşal üniformasıyla, Sovyetin karşısına ilk olarak çıkmıştı bu toplantıda.

Dışarda, topların uğultusu ve havaî fişekler, Kiev'in düşmandan kurtulduğunu ilân ederken, Sovyetin karşısında, Suvorov'ların ve Kutuzov'ların Rusyasının ete kemiğe bürünmüş bir misali gibi duruyordu Stalin. Ne var ki, konuşmasında, İmparatorluk Rusyasının göklere çıkarılmış sembollerine değinmemişti. Bunun yerine, "Büyük Lenin" in emirlerini hatırlatmış ve İhtilâlin Sosyalizm alanındaki başarıları üzerinde uzun uzadıya durmuştu. Son aylarda gittikçe daha güçlenen bir putlaştırma akımını yani Ordunun putlaştırılmasını sanki den-

gelemek ister gibi şöyle demişti Stalin: "Barış içinde geçen sosyalizmi kurma yıllarında olduğu gibi savaş yıllarında da, Sovyet halkının yönetici ve yol gösterici kuvveti, Lenin'in Partisi olmuştur." (*)

Stalin'in davranışı ve gerçekten de durumun tümü, Parti ile Ordu arasındaki gizli bir gerginliği yumuşatmaya çalıştığını gösterir gibiydi. Böyle bir gerginliği ortaya çıkaracak nedenler vardı. Millî heyecan Orduya yönelmiş ve onun üzerinde toplanmıştı. Ordu şan ve şerefle donanmıştı; Partiyi gölgeliyor gibiydi. Parti ve Ordu, iktidarı ele geçirmek için entrikaya ya da mücadeleye girişmek durumunda değildi. Çünkü aralarındaki ilintiler, böyle bir şeyin ortaya çıkmasını imkânsız kılacak kadar kuvvetliydi. Ordudaki subaylardan birçoğu Partinin üyesiydi. Bununla birlikte, belli ölçüde bir rekabetin ortaya çıkması da kaçınılmaz bir şeydi. Barış sırasında, bütün öteki teşkilâtlar karşısında üstünlüğünü elinde tutmuştu Parti. Ama savaş bu üstünlüğü zayıflatacak etkiler yapmış ve Ordunun ağır basmasına yol açmıştı. Olayların gücü, Genel Kurmayı, Politbüronun eşiti haline getirmiş ve subayları, Parti sekreterlerinin sivil silsileî meratibinden daha büyük bir otoriteye ulaştırmıştı. Parti bu duruma katlanmak zorundaydı ama huysuzluk belirtileri göstermekten de alamıyordu kendini.

Generalleri ile arasında anlaşmazlıklar çıktığı için öfkelenen Hitler, inatçı generallere karşı kendisinden çok daha sert davranan Stalin'e gıpta ettiğini dostlarına söylemişti (**). Bohemyalı onbaşı [Hitler]; Rusya hakkındaki birçok "sezgi" sinde olduğu gibi bu sezgisinde de yanılgıya düşüyordu. Bunu düşünürken Tukaçevski ve grupunun tasfiyesini gözönüne getiriyordu herhalde. As-

(*) J. Stalin, **War Speeches**, s. 78.
(**) B.H. Liddell Hart, **The Other Side o the Hill**, s. 207.

lında, Kızıl Ordu mensubu subaylar, Stalin'in, totaliter baskısı altında tutmadığı biricik gruptu. Silâhlı kuvvetler, Stalin'in kontrolu altındaydı şüphesiz. Ama bu kuvvetlerin, Partiyi ve devleti sarsan çeşitli tartışma ve çatışmaların dışında kalmasına da dikkat ediyordu. Siyasetle uğraşmayan ve işini en iyi şekilde yapmak isteyen herhangi bir general, hele, bir iki kere sadece sözde bile kalsa, Partiye bağlılığını belirtmişse, bu generali teşvik etmekten geri kalmıyordu Stalin. Daha önceleri, şu ya da bu muhalefet hareketine karşı eğilimli olan ama siyasî açıdan faaliyet göstermemiş bulunan bir general, aynı davranışları göstermiş sivil bir şahsiyetin başına gelen muameleye maruz kalmıyordu. Askerlik sanatı, Stalin'in, orijinal kavrayışı ve yeni gerçekleri arayıp tecrübeler yapmak eğilimini teşvik ettiği birkaç önemli siyasî alandan biriydi ve bu alanda, sözde-diyalektik kurallarının gereklerini zorla kabul ettirmemişti Stalin. 1937 yılına kadar, stratejik ve taktik meseleler ve anlayışlar konusunda olduğu gibi, ordunun modernleştirilmesi konusunda da, Tukaçevski'yi tamamen serbest bırakmıştı. Bundan ötürü, Kızıl Ordunun subayları, sivillerin üzerindeki baskıyı uzun yıllar duymamışlardı. 1937 tasfiyelerinin, kötü bir durum yarattığı doğruydu. Ama, itham edilen askerî liderlerden hiçbirinin, bu tasfiyelerde raslanan alışılagelmiş itiraflarda ve kendi-kendini ithamlarda bulunmak zorunda kalmayışları büyük bir anlam ve önem taşıyordu. Bu liderlerin hepsi de, kendilerini mahkûm edenlerin karşısına yiğitçe çıkmışlardı. Bu hal ve şartlar, subayların, kendilerine has bir zihniyet edinmiş olduklarını göstermeye yeter. Totaliter bir hava içinde, gerçekten istisnaî sayılabilecek bir düşünme ve maneviyat bağımsızlığıdır bu.

Savaşın birinci döneminde, ordu, tasfiyelerin sonucu olarak, kendine karşı duyduğu güveni kaybetmesinin ce-

remesini ağır bir şekilde ödemişti. Ama bu kötü durum, Stalin'in üzerine yıkılmamıştı. Stalin, generallerine serbestçe davranmak imkânının verilmesi gerektiğini anlamış, onları, düşündüklerini açıkça söylemeleri konusunda teşvik etmiş ve karşılaştıkları meseleleri, deneme ve yanılma yoluyla çözmeye çalışmalarına yardımcı olmuştu. Ayrıca, şeflerinden, yani Stalin'den korkmaları ihtimalini de ortadan kaldırmıştı. Oysa, Hitler'in generalleri, şeflerinin gazabından korkuyorlardı. Stalin, cesaret ya da uyanıklık göstermedikleri için subayları sert bir şekilde cezalandırıyordu; Voroşilov ve Budyeni'yi bile işin ehli olmadıklarını gösterdikleri zaman, görevlerinden alıyordu. Ama, girişkenlik ve başarı gösterenleri de daha yüksek görevlerin başına getiriyordu. Hitler'in generalleri, Stalin'in kullandığı metotları, Hitler'den çok daha iyi anlamışlardı. Nitekim şöyle diyorlardı: Rus ordusunun yüksek kademelerinde, "kendi düşüncelerini ve görüşlerini uygulamak serbestliğine sahip olan ve düşündükleri şeyleri rahatça uygulayabilen kimseler bulunmaktadır." (*)

Ne var ki, tıpkı Hitler gibi, Stalin'in de, bütün büyük askerî kararları ve birçok küçük askerî kararı bizzat kendi aldığı da kesindir. O zaman şöyle bir soru karşımıza çıkmaktadır: Stalin'in savaş kararlarına sürekli olarak müdahale etmesi ile, emrinde bulunan subaylara teşebbüs serbestliğini tanıması nasıl uzlaştırılabilir? Burada önemli olan nokta, Stalin'in, kararlarını özel bir şekilde alışıdır; başka bir deyişle, generallerini sıkmadığı gibi, kararlarını, onların kendi özel görüşlerini kullanmaya teşvik edecek şekilde alışıdır. Hitler'in her zaman daha önceden düşünülmüş bir kararı vardı (Bu karar kimi zaman parlak bir görüş kimi zaman da bir ham

(*) B.H. Liddell Hart, **The Other Side of the Hill**, s. 232.

hayaldi) ve Hitler bu kararını, Brauchitsch, Halder ya da Rundstedt gibi komutanlara zorla kabul ettirmeye çalışıyordu. Sözde geniş bilgisine ve anlayışına rağmen strateji meselelerinde katı bir nazariyatçıydı ve kendi inandığı görüşün ya da planın özel üstünlüklerini [mezi yetlerini] göremeyenlere karşı sabırsızlıkla davranıyordu. Oysa Stalin böyle değildi. Stalin'in, başkalarına zorla kabul ettireceği stratejik inançları yoktu. Generalleri nin karşısına, kendi kesin planlarıyla çıkmıyordu Stalin Belli bir konudaki genel fikirlerini ileri sürüyordu sadece. Ve bu fikirlerin temelinde, durumun bütün ekonomik siyasî ve askerî yanlarıyla [veçheleriyle] ilgili olağanüstü bir bilgi bulunuyordu. Bundan başka, generallerin kendi görüşlerini dinliyor ve planları işlemelerine imkân veriyordu. Kararlarını ise, bunlara dayanarak veriyordu. Generalleri arasında, soğukkanlı, taraf tutmaz ve tecrübeli bir hakem rolü oynuyor gibiydi. Generaller arasında anlaşmazlık olunca, anlaşmazlık konusunda fikirleri önemli olanların görüşlerini bir araya getiriyor; lehte ve aleyhte olanları tartıp biçiyor, özel görüşlerle genel mülâhazaları ilintili hale sokuyor ve sonunda kendi görüşünü ortaya koyuyordu. Verdiği kararlar, bundan ötürü, generallerini şaşkına çevirmiyor ve sadece, onların da üzerinde düşündükleri görüşleri kabul ettirmiş oluyordu. Bu liderlik metodu, Stalin için yeni bir şey değildi. 1920'lerde de, Politbüroyu aynı şekilde yönetmişti. Yani, çoğunluğun görüşünün ne olduğunu dikkatli bir şekilde tahkik ederek bu görüşleri kendi görüşleri olarak benimsemişti. Şimdi de, generalleri, onun düşünce ve görüşlerine dikkatle eğiliyorlardı. Çünkü Stalin de, onların fikirlerine ve ileri sürdükleri düşüncelere dikkatle eğiliyordu. Stalin'in anlayışı, Hitler'inki gibi göz kamaştırıcı stratejik havaî fişekler ortaya koymuyordu. Ama Stalin'in çalışma metodu, komutanlarının ortaklaşa ça-

lışma ve yaratmalarına çok daha fazla imkân sağlıyordu ve başkomutan ile astları arasında daha sağlam ilişkilerin kurulmasını mümkün kılıyordu. Oysa Nazi Alman Ordusunun yüksek komuta kademelerinde aynı durum yoktu (*).

Stalin, komutanlarının çoğunluğunun görüşünü kabbul ediyordu demek değildir bu. Bu çoğunluğu bir bakıma kendisi hazırlamış da olsa, bunu söyleyemeyiz. Stalin, yenilginin tam ortasında, komutanlar kadrosunu değiştirmiş ve gençleştirmişti. Kıdem iddialarına asla aldırmaksızın, sadece savaş alanındaki becerikliliği ve başarıyı gözönüne almıştı. Ünlü mareşallerinin hemen hepsi, savaş patladığı sırada, alt kademelerde bulunuyorlardı. Yeni askerî liderlerin ortaya çıkışı, Moskova savaşı sırasında olmuştu. Zukov, Vassilevski, Rokossovski ve ve Voronov gibi komutanlar, Moskova savaşı sırasında

(*) Aşağıdaki parça, Stalin'in, Vassilevski ve Rokossovski arasında, Stalingrad savaşı sırasında çıkan anlaşmazlığı, müdahalede bulunarak nasıl çözdüğünü, basit ve herkesçe anlaşılabilir bir şekilde olmakla birlikte aslına uygun olarak da açıklamaktadır (Bu anlaşmazlık, önce Von Paulus kuvvetlerine mi, yoksa Manstein kuvvetlerine mi hücum etmek gerektiği konusunda çıkmıştı):

Moskova. Genel Karargâh.

Stalin (Telefonda konuşur): Ne düşünüyorsunuz bu konuda? Manstein'a mı hücum edelim? Teşekkür ederim. (Telefonu kapatır ve yeniden başka bir numarayı açar). Alo... Vassilevski, Manstein'ı sonunda tepelememizi teklif ediyor. Malinovski'nin ordusunun bu amaç için kullanılması söyleniyor. Ne dilşünüyorsunuz bu konuda? Rokossovski'ye mi bırakalım? Teşekkür ederim. (Telefonu kapar ve başka bir numarayı açar) Vassilevski, Malinovski'nin ordusunun başka yere nakledilmesini ve Manstein'ı püskürtmeyi Yeremenko'ya bırakmayı teklif ediyor. Ne düşünüyorsunuz bu konuda? (Dinler). Ama bu cevap değil ki. Evet mi hayır mı? Üzerinde düşünecek misiniz? Peki.

Stalin, sonunda, Vassilevski'nin görüşünü tutar ve Manstein'a hücum edilmesi için emir verir. (N. Virta, **Stalingradskaya Bitva**, s. 230-1).

ön plana geçmişlerdi. Stalingrad savaşı sırasında da aynı durum devam etmiş ve bu savaşta, Vatutin, Yeremenko, Malinovski, Çuikov, Rotmistrov, Rodimtsev ve başka komutanlar ün kazanmışlardı. Yeni askerî liderlerin ortaya çıkışı Kursk savaşında sonuna ulaşmış gibiydi. Bu savaşta, genç Çerniakovski'nin meslekî hayatı büyük bir gelişme göstermiş ve genç komutan, üç yıl içinde, binbaşılıktan orgeneralliğe yükselmişti. Otuz ya da kırk yaşlarında bulunan bu komutanlar, alışılagelmiş ve durmadan tekrarlanan davranışların ve ödevlerin altında ezilmemişlerdi ve karşılarındaki düşmanlara eşit ve daha sonra da onlardan üstün kimseler olana kadar, savaşın o çetin okulunda bilgi edinmişlerdi.

Ordunun, maneviyatının ve komuta kadrosunun yenileştirilmesi, Rusya'nın gerçekleştirdiği en büyük başarılardan biriydi ve bunu gerçekleştirmenin şerefi, Stalin'e aitti. Ne var ki, bu durumun yarattığı siyasî sonuçlar, Stalin'in hoşuna gidecek cinsten değildi. Mareşalleri ve generalleri, bütün dikkati üzerlerine çekiyorlardı. Stalin, o güne kadar, Politbürodaki arkadaşları arasında daha öyle yüksek bir yer işgal etmişti ki, halkın gözünde, Politbüronun bu üyeleri, onun yönetiminin bir yardımcısı olarak bile belirmemişti. Bu üyelerden hiçbiri, halkın hayalgücünü ve sevgisini kendine çekememişti. İktidar piramidinin üzerinde tek başına duruyordu Stalin. Molotov'un, Kaganoviç'in, Mikoyan'ın, Jdanov'un ve Andreyev'in soyut kişilikleri, Stalin'in çok altında yer alıyordu. Ülkenin siyasî hayatı, gayrı şahsiliğin bulanık atmosferi içindeydi. Ne var ki, bu bulanıklık bir hayli ortadan kalkmıştı şimdi. Büyük ve şerefli zaferlerle birlikte anılan adlar, herkesin ağzındaydı artık. Bu adların sahipleri, Stalin'e hiçbir şekilde karşı olmadıkları halde, onun siyasî anlayışına ve üslûbuna uygun düşmüyorlardı. Daha İhtilâlin ilk günlerinden beri, Bonapart-

vâri bir yozlaşmanın, Bolşevikleri nasıl ürküttüğünü görmüştük. Stalin, bir çeşit Bonapart olmakla itham edilegelmiş olmasına rağmen, mareşalleri etrafında gelişen askerî efsaneye yan yan bakmaktan kendini alamazdı.

BÖLÜM XIII

TAHRAN - YALTA - POTSDAM

Stalin'in 1943 yılındaki diplomasisi. — Tahran Konferansının başlangıçları. — Stalin, Churchill ve Roosevelt'in kişilikleri arasında bir karşılaştırma. — "İkinci Cephe" üzerinde tartışma. — "Gerçekte, ruhta ve amaçta dost olarak." — 1944'ün "On Darbe"si. — Stalin'in, Rusya ile Polonya arasında Batının aracılık yapmasını reddetmesi. — Etki alanlarının sınırlarının çizilmesi (Haziran - Ekim 1944). — Stalin'in, doğu ve batı Avrupa'daki siyaseti. — 1944 yılı Ağustos ayında Varşova'da patlak veren ayaklanma karşısındaki davranışı. — Stalin, Yalta Konferansında (Şubat 1945). — Pasifik Savaşına karşı duyduğu ilgi. — Siyasetinin iki ana çizgisi. — 1815 ve 1945; Birinci Alcksander ve Stalin (benzerlikler ve farklar). — "Halk Demokrasileri" meselesi. — Stalin'in Alman Komünizmi konusundaki görüşü. — Büyük Devletlerin müşterek hâkimiyeti konusundaki umudunun boşa çıkması. — Stalin Potsdam'da (Temmuz 1945).

İşgal altındaki Sovyet topraklarının üçte ikisinin geri alınmasıyla sonuçlanan ve Kızıl Ordu tarafından 1943 Yazında yapılmış olan genel hücumdan sonra, savaşın sonucu konusunda, Stalin'in hiçbir şüphesi kalmamıştı artık. İlk olarak karakıştan yararlanmadan zafer kazanmıştı Stalin. Rus kuvvetleri, daha sonraları elde ettikleri ve Almanları iyice ezmelerini sağlayan sayı üstünlüğüne de henüz sahip değillerdi. Daha sonra Roosevelt ve Churchill'e bizzat söylediği gibi, Almanlardan sadece altmış tümen daha fazla askeri vardı Stalin'in ve bunları, gerekli zamanda ve yerde vurucu bir kuvvet olarak kullanmak için cephenin çeşitli kesimleri arasında süratle kaydırıyordu (*). Stalin'in kuvvetleri, düşmanlarının ellerinde bulunanlardan daha iyi silâhlarla çarpışmak üstünlüğüne de sahip değillerdi. Yavaş yavaş toparlanan Rus sanayii, 1942 yılında pek az üretim yapıyordu. Yeni kurulan fabrikalar ve ayrıca, Rusya'nın batısından Urallara ve daha arkalara taşınan fabrikalar, ancak 1943 yılında büyük miktarda tank, uçak, ve top yapmaya başladılar. Bu silâhlar, kötü yollardan ve pek fazla olmayan demiryollarından faydanılarak 1.000 ya da 2.000 mil uzaktaki savaş hatlarına ulaştırılıyordu. Bu silâhların tam etkisi, savaş alanında, 1944 yılından önce kendini göstermemişti. Nitekim Batı devletlerinin gönderdiği malzeme de en yüksek miktarına ancak 1944 yılında ulaşmıştı. Demek ki Stalin, büyük başarılarını, kısa bir süre sonra sahip olacağı kuvvetin sadece bir kısmını kullanarak elde etmiş bulunduğunu biliyordu. Halkı, yumuşak davranmanın tehlikeleri konusunda ikaz etmekten geri kalmamakla birlikte, duyduğu güvenin gittikçe fazlalaştığını, konuşmalarında belli ediyordu. "Kızıl Ordu, modern orduların

(*) John R. Deane, **The Strange Alliance**, s. 87.

en güçlüsü ve tecrübelisi haline gelmiştir" diyebiliyordu artık (*).

Almanya ile Batı devletleri arasında tek başına barış yapılması konusunda duyduğu korku, kendi gerçekleştirdiği antlaşma ve anlaşmalarla tamamen ortadan kalkmamışsa da, iyice azalmış olmalıydı. Hitler, kara kuvvetlerinin yüzde 80 ya da 90'ını Rus cephesine sürmüştü ve ne gibi bir durum ortaya çıkarsa çıksın, Rusya'yı yenilgiye uğratmak için bunlara başka kuvvetler ekleyemezdi (**). Hattâ Stalin'in, elverişli bir durum ortaya çıkarsa, Rusya'nın, Kıta Avrupasında bir Anglo-Amerikan askerî müdahalesi olmadan savaşı tek başına kazanabileceğini aklından geçirmiş olması mümkündü (***). Ve bu elverişli durumun ortaya çıkmasında, Hitler'in pot üzerine pot kıran stratejisi de önemli bir rol oynayabilirdi. Böyle bir şansı gözönünde tutarak talihini denemeye kalkmayacaktı Stalin, ama müttefiklerinin karşısında, pazarlık etme gücünün çok fazla artmış olduğunu, tek başına yapılacak bir barıştan şimdi onların daha fazla korkmaları için sebepler bulunduğunu ve bundan ötürü, Batılı devletlerin, ittifakı korumak için çırpınacaklarını biliyordu. Sonucu henüz karanlık olan ve Japonlara karşı açılmış bulunan savaşa Rusya'nın katılması için Anglo-Amerikanların büyük bir arzu duyduklarını da biliyordu Stalin. Bir devlet adamının elinde bu kadar çok

(*) J. Stalin, **War Speeches**, s. 85.

(**) Hitler, Atlantik kıyılarını, 59 tümenle tutuyordu ve bunlar Rus cephesindeki tümenler kadar kaliteli değildi. Aralarında en iyilerinin de bulunduğu 260 tümen ise Rus cephesinde savaşıyordu. Bu kuvvetler, Birinci Dünya Savaşında Rusya'yı yenilgiye uğratan kuvvetlerden iki misli fazlaydı. Stalin'in, bu konuda söylediklerini esası bakımından doğrulayan Alman generallerinin açıklamaları için bakınız: Liddell Hart, **The Other Side of the Hill**, s. 247.

(***) Bu, Rus askeri yazarlarının savaştan sonra ileri sürecekleri görüştü.

kozun bir araya toplanması, pek az görülmüştü.

Bütün bunlara rağmen, 1941'deki amaçlarına hâlâ ulaşmamıştı Stalin. Yani, İngilizler ve Amerikalılar Baltık ülkelerinin ve Polonya'nın doğu sınır bölgelerinin, Sovyet Rusya'ya ilhakını kabul etmemişlerdi. Roosevelt ve Churchill, Polonya ile yapılacak anlaşmayı savaş sonrasına bırakması için Stalin'i sıkıştırıyorlardı. Stalin, meseleyi alevlendirmeye karar vermişti. Londrada'daki mülteci Polonya hükümeti, 1939 yılından önce Polonya sınırları içinde bulunan bütün toprakları geri istediğine göre, bu hükümetin Polonya'da yerleşmesini önlemek Stalin için şüphesiz ki çok önemliydi. 1943 yılı Baharında ortaya çıkan karanlık bir olay, Stalin'e bu konuda yardım etti. Almanlar, Smolensk yakınında Katyn'de, savaş esiri Poloyalı subaylardan bir çoğunun içine atılmış olduğu büyük bir mezar bulduklarını söylediler ve bu subayları Ruslar'ın öldürdüğünü iddia ettiler. Almanların söylediklerine güvendiklerini îma eden Londra'daki Polonyalılar, bu mezar konusunda tarafsız bir araştırma yapılmasını istediler. Gerçekten de, bu subaylar konusunda daha önce tedirginlik duymuşlardı. General Skorski, 1941 yılında Stalin'i ziyaret ettiği zaman, bunlar hakkında sorular sormuş ama tatmin edici bir cevap alamamıştı. Ne var ki, Polonyalıların o sırada milyonlarca insanı ölüme yollayan Almanların bu işi bizzat yapmış olmalarından şüphe edecek yerde, Alman ithamlarını dolaylı olarak desteklemeleri, densiz bir hareketti. Stalin, Polonya Hükümetinin geçerliği olmadığını ileri sürmek için bir vesile arıyor idiyse (ki gerçekten arıyordu), böylece, iyi bir fırsat bulmuş oluyordu. Polonyalıların bu davranışını, Müttefiklerin hiçbiri savunmadı. Moskova, Londra'daki Polonya hükümeti ile ilişkilerini kesti ve Rusya'yı destekleyen bir Polonya yönetiminin kurulması için hazırlıklara girişti. Müttefikler sadece Polonya-

nın sınırları üzerinde değil, hükümeti hakkında da anlaşmazlığa düşmüşlerdi şimdi. Ama yaptığı herşeyi, Müttefiklerin sineye çekeceğine inanıyordu Stalin. Almanları Polonya'dan, İngiliz ya da Amerikan ordularının değil Rus ordularının çıkaracağından ve bunun sonucu olarak, Churchill'in ya da Roosevelt'in değil. kendisinin Vistül üzerinde söz sahibi olacağından emindi.

Zafer kesinleştikçe, Stalin'in isteği ve hırsı da artıyordu. Hitler'le yapmış olduğu ortaklıktan kazandığı şeyleri muhafaza etmekle yetinemiyordu artık. Hitler'in muhalefeti yüzünden elinden kaçırdığı kazançları yeniden sağlamak istiyordu. 1940 yılında, Romanya ve Bulgaristan üzerinde, Rusya'nın menfaatinin ağır basması gerektiğini ileri sürmüştü. Şimdi bu iddiayı yeniden ileri sürüyordu. Yapılacak barış, Stalin'in zihninde şekillenmişti bile. Barış hakkında düşündüğü, Sovyet diplomatlarını 1920 yıllarında cezbeden ve o zaman Stalin taradan sert bir şekilde eleştirilen "etki alanları" kavramıyla ilintiliydi (*). Bu gelişmenin çeşitli dönemlerini, daha net bir şekilde izlemek imkânsızdır. Avrupa'nın, "etki alanlarına" bölünmesi görüşü, Müttefik devletlerin dış işleri bakanlarının Moskova'da yaptıkları konferansta ortaya atılmıştı (**). Bu konuda yapılan tartışma pek açık değildi ve bir sonuca da bağlanmamıştı. Stalin'in, Molotov aracılığı ile Müttefiklerin fikirlerini öğrenmek istediği ama kendi adamlarıyla bu konuda kesin bir karara varmış bulunduğu kabul edilebilir.

Almanya'ya kabul ettirilecek barış ile de, bu sırada, yani 1943 yılının ikinci yarısında şiddetle ilgilenmeye başlamıştı Stalin. 1943 yılı Ocak ayında, Başkan Roosevelt, Kazablanka'da, yol gösterici bir ilke ileri sür-

(*) Bölüm X'da Stalin'in Sverdlov Üniversitesinde yaptığı konuşmaya bakınız.

(**) **The Memoirs of Cordell Hull**, c. II, 1298.

müştü. Bu ilkeye göre, Almanya'ya barış görüşmeleri yapmak imkânı tanınmamalıydı; Almanya "kayıtsız şartsız teslim" olmalıydı. Roosevelt bu formülü ileri sürerken, Kuzey Devletlerinin Güney ile teslim olmanın şartları hakkında müzakerede bulunmayı reddettikleri Amerika içsavaşının hatırasının etkisinde kalmıştı. Roosevelt, vahim sonuçlar taşıyan siyasetini, Stalin ve Churchill ile görüşmeden ortaya atmıştı. Stalin, bu formülü karışık duygular içinde kabul etti. Bu formülde, Batı devletlerinin, Rusya aleyhinde Almanlarla anlaşmaya çalışmadıklarının bir ek garantisini buldu. Roosevelt, kayıtsız şartsız teslim siyasetini ileri sürdüğü zaman, durum Stalin'in bu ek garantiyi küçümsemesine yol açacak ölçüde Rusya lehine dönmemişti. 1 Mayıs 1943 günü verdiği tâlimatta, kayıtsız şartsız teslimden söz etti ve bu formülü benimsedi. Ama Roosevelt'in bu siyasetinin Alman karşıkomasım sertleştirip uzattığı gibi, barış sorumluluğunu da sadece Müttefiklerin sırtına yüklediğini farketti. Başkan Roosevelt'i, teslim şartlarının genel bir tanımı yapılarak siyasetini değiştirmeye ya da hiç olmazsa yumuşatmaya razı etmeye çalıştı. Buna benzer teklifler, İngilizler tarafından da yapılmıştı Roosevelt'e. Ama Roosevelt, görüşünden vazgeçmemişti.

Kayıtsız şartsız teslim sloganı, bütün Müttefik ülkelerde millî heyecanı tatmin etti. Almanya ile cezalandırıcı bir barış; bir çeşit "Kartaca" barışı yapılması fikri, gittikçe yayılıyordu. Hattâ 1944 yılı Eylül ayında bile, hem Roosevelt hem de Churchill, Almanya'nın "köyleştirilmesi" konusundaki planları teşvik ediyorlardı. Bu planlar gereğince, Almanya, ağır sanayiinden yoksun bırakılacaktı. Stalin'in fikirleri de bunlara yakındı. 1920 yıllarında, Versailles barışının ekonomik maddelerini sert bir şekilde eleştirmiş olan ve 1943'de Stalin'in ekonomi müşavirliğinde bulunan Profesör Varga, Almanla-

nu Müttefik ülkelere ağır tazminatlar vermek zorunda bırakılmaları gerektiği görüşünü savundu. Rus orduları ilerledikçe ve Almanların, işgalleri altında bulunan toprakları, çılgınca tahrip ettiklerini ve çöl haline getirdiklerini gördükçe, bu görüş daha da yaygınlaştı. Alman sınırlarının yeniden belirlenmesi hakkında ne düşündüğünü de, bu sırada açıkladı Stalin. Temmuz 1943'de, o sırada Londra'da özel görevle bulunan Maisky'e, Rusya'nın; Doğu Prusya ve Danzig'in Polonya'ya katılmasını destekleyeceğini söylemesi konusunda tâlimat verdi. Bu plana Başkan Roosevelt razı olmuştu. Ama Stalin, Polonya sınırlarının daha da Batıya; Oder ve Neisse'ye kadar genişletmesini henüz teklif etmemişti (*). Alman topraklarının ilhakı, Polonyalıların Doğu sınır bölgelerini kaybetmelerinin karşılığı olarak düşünülmüştü; ayrıca, gelecekte Rus himayesine mutlak olarak muhtaç duruma girmelerine yol açacak bir Alman intikamıyla karşı karşıya kalmaları da hesaplanmıştı. Kasım 1943'de Tahran'da Roosevelt ve Churchill ile görüştüğü zaman, Stalin'in barış hakkındaki fikirleri ve istekleri aşağı yukarı bu noktaya kadar gelişmişti.

Tahran konferansının başlangıçları gerçekten garipti. Stalin, müttefikleriyle karşılaşmaktan mümkün olduğu kadar kaçınmıştı. Yılın başlarında, Kahire'de yapacakları konferansa katılmayı reddetmiş ve buna gerekçe olarak, Şan Kay-şek bu konferansta bulunacağı için, kendisinin de aynı konferansa katılmasının, ilişkilerini bozmaktan kaçındığı Japonya'yı tahrik edebileceğini ileri sürmüştü. Roosevelt ile tek başına görüşmesi ileri sürüldüğü zaman, bunu da reddetmişti Stalin (**).

(*) J. Ciechanowski, **Defeat in Victory**, s. 198, 213.

(**) Robert E. Sherwood, **Roosevelt and Hopkins**, s. 671, 733-4.

1943 Ekim ayında, Moskova'daki dışişleri bakanları konferansına katılan Cordell Hull, görüşme için Stalin'i zorlamıştı. Stalin en sonunda kabul etmiş ama konferansın, o sırada Rus ve İngiliz kuvvetlerinin işgalinde bulunan Tahran'da yapılması üzerinde ısrar etmişti. Rusya'dan daha uzakta herhangi bir yere gitmeyi kabul etmemiş ve ayak diremişti. Roosevelt bu konuda birçok kere ısrar ettiği için, cevap olarak, konferansı 1944 Baharına bırakmayı teklif etmiş ve o zaman, müttefikleriyle, Rusya'nın savaş zamanı üssü olan ve Alaska'da bulunan Fairbanks'da buluşacağını söylemişti (*). Mazeret olarak da, askerî harekâttan dolayı Moskova'da bulunması gerektiğini ve ancak, genel kurmayı ile doğrudan doğruya irtibat halinde bulunabileceği bir yere gidebileceğini söylemişti. Stalin, güvendiği muhafızları ve sekreterleriyle çevrili olduğu ve hem emniyetini hem de gücünü tam anlamıyla duyduğu Kremlin'i terketmek istememiş olabilirdi. Ya da, iyice yücelmiş bulunan durumuna bir pırıltı daha katması için, müttefiklerinin, kendisi ile Rusya içinde buluşmalarını sağlamak istemiş olabilirdi. Böylesine kaypak davranmasına yol açan siyasî nedenler de vardı Stalin'in. Müttefiklerin, Batı Avrupa'yı işgal etmeyi başarmaları karşısında kızdığını göstermiş ve güney İtalya'da harcadıkları çabanın, Rusya'da gerçekleştirdiği büyük askerî harekâta nisbetle önemsiz bir şey olduğunu göstermek için her fırsatı kullanmıştı. Müttefiklerine, askerî ve siyasî planlarını açıklamak istememiş de olabilirdi. Sonunda hem Roosevelt hem de Churchill, Stalin ile Tahran'da buluşmayı kabul ettiler.

En önemli ve ciddî bir meselenin sonucunu kararlaştırmak için, mizaç, yetişme ve menfaat bakımından birbirine bu kadar zıt insanların bir araya gelişinin bir başka örneğini bulmak hayli güçtür. Konferans masa-

(*) **The Memoirs of Cordell Hull** c. II, s. 1294.

sının başında karşılaşan bu üç adamın arasında; dünya kadar büyük farklar, görüş ayrılıkları ve istekler vardı. Bu üç kişinin arasında birbirine en aykırı düşen ve tam birbirinin karşısında yer alan kişiler, Churchill ile Stalin idi. Churchill, Marlborough'un torunuydu ve Blenheim Sarayında doğmuştu; Stalin ise bir toprak-kölesinin oğluydu ve tek odalı bir izbede doğmuştu. Churchill; mirasını, romantik bir mizacın bütün uyanıklığı ile korumaya çalıştığı Kral Edward ve Kraliçe Victoria İngilteresinin manevî havası içindeydi hâlâ. Ötekisi Çarlık Rusyasının ve Bolşevik Rusya'nın zorluklarını, ve tersliklerini içinde taşıyordu; soğukkanlılıkla ve kendine hâkimiyetle üstesinden gelmişti onların. Churchill'in ardında kırk yıllık bir parlamento tartışması ve tecrübesi vardı; Stalin de yeraltı gruplarında ve gizli Politbürolarda kırk yıl çalışmıştı. Churchill, şaşırtıcı özel davranışların adamıydı; kelimelerden ve renkten hoşlanıyordu; oysa Stalin renksizdi ve kelimelere güvenmiyordu. Kısacası, Churchill'in kaybedeceği bir imparatorluğu vardı; Stalin'in ise, kazanacağı bir imparatorluk diye adlandırılabilecek bir şey.

Roosevelt bu iki adamın arasında yer alıyordu, ama Churchill'e daha fazla yakındı. İçinde yetiştiği çevre, büyük toprak sahibi ve sanayiciler ailesi, kişiliğini şekillendiren etkiler siyasî geleneği, Bahriye Bakanlığı ve bütün öteki gerçekler, Stalin'in kişiliğini şekillendiren gerçeklerden çok farklıydı. Ama Amerikan orta sınıfı İngiliz aristokrasisinden ne kadar gençse, Roosevelt'in içinde bulunduğu gelenekler de, Churchill'in geleneklerinden o ölçüde genç ve yaygındı. Bu özellik, Roosevelt'i, Stalin'e daha fazla yaklaştırıyordu belki de. Kimi zaman, Churchill'in hitabet gösterileri yapması karşısında Stalin'in duyduğu sabırsızlığa o da katılıyordu. Ama, Churchill'in sözlerini bir tercüman aracılığıyla izleyen

Stalin, hiçbir tepki göstermediği ya da alaycı bir tavır takındığı zaman, bu hitabet gösterileri Roosevelt'in hoşuna gidiyordu çoğunlukla. Stalin ile Churchill, sınıf bilincinin birbirine tamamen zıt iki temsilcisiydiler. Her ikisi de, solcu burjuva ilericiliğinin peygamberi olan Roosevelt'i, mantığa aykırı düşen bir orta-yolcu olarak görmüş olmalıydılar. Stalin, geçirdiği bütün değişikliğe rağmen, kendi görüşünü *Komünist Manifestosu*'nun şu sözleriyle dile getirirdi: "Bugüne kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf mücadelesinin tarihidir." Churchill, kendi görüşünü, sanki bu Marksist ilkeye karşı çıkmak istiyormuş gibi, şu cümlede özetlemişti "İnsan ırkının tarihi, Savaştır" (*). Savaşın korkunç felaketlerinden uzak kalmış ve sınıf mücadelesinin kanlı şiddetini görmemiş bir milletin lideri olan Roosevelt'in ise bu genellemelerden herhangi birini kabul etmesi, hemen hemen imkânsızdı.

Stalin, müttefiklerinin her ikisini de, kapitalist sınıfın temsilcileri olarak görüyordu. Samimiyetlerinden şüphe etmese bile, onların demokrasi konusundaki inançlarına önem vermiyordu. Stalin'in gözünde, onların demokrasisi, bir hileden başka şey değildi. Çünkü, onların halk tarafından yönetim dedikleri göstermelik, sömürmenin devâsâ mekanizmasını ve artık-ürünü gözden kaybettirmekten başka hangi amaca hizmet edebilirdi? Stalin, yapılarını bildiğine ve belli şartlar içinde nasıl tepki göstereceklerini önceden kestirebileceğine inandığı tabiat varlıkları olarak seyrediyordu karşısındakileri. Yabancı toplumun iki canlı örneği; "öteki dünya"nın iki büyük lideri işte karşısındaydı. Tarihin bir paradoksu sonucu, bu "öteki dünya", garip bir şekilde bölüntüye uğramıştı şimdi. Bölümlerden biri, Sovyetlere karşı bir

(*) Winston Churchill, **The Aftermath**, s. 451.

ölüm kalını savaşına girişmişti, öteki bölümü ise, Sovyetlere, ittifak ilintileriyle bağlanmıştı. Müttefikler arasındaki uçurumun kıyıları birbirine bağlanmıştı ve bu bağlantı çok önemliydi ama uçurum ortadan kalkmamıştı. Dünya halklarına, ciddî dostluk havası içinde ve oybirliği ile yöneltilen bildirilerde ne söylenmiş olursa olsun, durum değişmiyordu. Bu çeşit düşüncelerin, Stalin'in aklından defalarca geçmiş olduğu muhakkak gibiydi.

Churchill'in aklından geçenler de, tamamen karşı uçtan gelmiş de olsalar, bunlardan pek fazla farklı olamazdı. 22 Haziran 1941'de, Churchill şöyle demişti: "Son yirmi beş yıl içinde benden daha inatçı bir komünizm düşmanı ortaya çıkmamıştır. Komünizm hakkında söylediklerimin tek kelimesini geri alacak değilim, ama önümüzde beliren manzara karşısında, bütün bunlar silinip gitmektedir." Churchill'in "geri almayı" reddettiği ve Bolşevik İhtilâli hakkında söylemiş olduğu kelimelerden birkaçını bilmek (bunlar korku, nefret ve küçümseme dile getiren kelimelerdir), "bütün bunlar" ın, onun zihninden silinip gidemeyeceğini kavramaya yeter. Ama Churchill'in, Stalin karşısındaki tutumunun, Stalin'in ona karşı gösterdiği tutumdan çok daha karmaşık olduğu tahmin edilebilir. Churchill'in, Stalin'i, politikacının gözüyle olduğu gibi tarihçinin ve sanatçının gözüyle de görmekten kaçınamaması bile açıklar bu karmaşıklığı. Politikacı, tehlikeli bir müttefik olarak gördüğü adamı, taktik açıdan ele almak zorundadır. Tarihçinin hayalgücü ise, Churchill'in "Büyük Reddedici" diye adlandırdığı Lenin'in halefi olan Stalin'in, Rusya'da gerçekleştirdiği acayip değişikliklerin etkisinde kalarak harekete gelmişti belki de. Rus gelenekçiliğinin canlanması, Churchill'in ilkesini Stalin'in de benimsemiş olduğunu (ihtilâlci bir topluma muhafazakâr bir ruh aşılamak konusunda) hissetmesine mutlaka yol açmış olmalıydı. Ortak askerî

menfaatin yanı sıra, bu gerçek de, Churchill'in Stalin hakkındaki sözlerinde kendini gösteren samimî yakınlık belirtilerini açıklayabilir. Churchill'in sanatçı yanı ise, karşısındaki adamın ve hayatının kasvetli dramına karşı ilgi duymuş olmalıydı.

Stalin'in öteki iki Batılı lidere karşı gösterdiği tavır, düşünceye dayanan ve belirlenmiş bir tavır olduğu ve Churchill'in Rus "savaş atı" na karşı duyduğu yakınlık duygusu nefretle karışık olduğu halde; Roosevelt, karşısında bulduğu garip gerçek dolayısıyla tamamen şaşkına dönmüş gibiydi. Roosevelt için, Rusya ve özellikle Stalinist Bolşevik Rusya, bilinmeyen bir ülkeydi. Bunu, alçakgönüllükle açıklamıştı yardımcılarına. "İyi bir Rus'u kötü bir Rus'tan ayırdetmesini bilmiyorum" demişti. "Oysa iyi Fransız ile kötü Fransız'ı, iyi İtalyan ile kötü İtalyan'ı birbirinden ayırdedebilirim; iyi bir Rum ile karşılaştığım zaman hemen farkederim onu. Ama Rusları anlamıyorum" (*). Stalin, Roosevelt'in bütün "iyi" ve "kötü" kavramlarının ötesindeydi şüphesiz.

Tahran'da bir fesat kurulduğunu söyleyerek, Roosevelt'i kendisiyle birlikte Rus sefaretinde kalmaya davet etmişti Stalin, ama buna görüşme denemezdi pek. Stalin, misafirini rahat ettirmek için, sefaretin arazisinde bulunan küçük bir evde kalmıştı. Bu ilgi dolu davranışına rağmen, daha sonra Roosevelt'in söylediği gibi, "vakur, katı, kibar ve asla gülümsemeyen" bir kimse gibi davranıyordu Stalin. Başkan Roosevelt, aradaki bu soğukluğu kaldırmak için çabalamıştı ve Churchill hakkında iğneleyici birkaç söz söyleyerek Stalin'i neşelendirdiği zaman, başarı elde ettiğini sanmıştı. Oysa, aslında, Roosevelt ile Churchill arasındaki en önemsiz anlaşmazlık belirtisi bile Stalin'i rahatlatıyordu. Stalin'in,

(*) Frances Perkins, **The Roosevelt I Knew**, s. 72.

Roosevelt'i davet etmesinin amacı, taktiklerini daha iyi yürütebilmek için, Başkanın Churchill ile yakın bir irtibat kurmasının önüne geçmek olmalıydı.

Ama, böyle bir oyuna ihtiyacı olmadığını ve üzerinde tartışacakları konuda, Roosevelt ile Churchill'in tamamen anlaşma halinde bulunmadıklarını kısa bir zaman sonra anlayıp şaşırmıştı Stalin. Üzerinde durulan mesele, dış görünüşü bakımından, askerî harekâtın daha sonraki dönemleriyle ilintiliydi. Ama aslında, daha geniş kapsamlı bir meseleydi bu. Çünkü, savaş-sonrası Avrupasının siyasî manzarası, belli bir ölçüye kadar, bu askerî harekâta bağlı olacaktı. Churchill, Balkanlar'da yapılacak bir Anglo-Amerikan işgal harekâtının planını sunmuştu kongreye. Bu harekât, Fransa'nın istilâ edilmesini daha da geciktirecekti şüphesiz. Stalin ile Churchill arasında, 1942 yılı Ağustos ayındaki karşılaşmalarından beri süregiden husumet ansızın yeniden alevlenmişti. Stalin, 1942'de, müttefiklerin, Ruslarla Almanların birbirini yiyip bitirmeleri amacını gözönünde tuttukları için, İkinci Cephenin açılmasını geciktirmiş olmalarından şüphelenmişti. İkinci Cephenin açılışı, 1943 yılında da gerçekleşmeyince, Stalin yine aynı şüpheye kapılmış olabilirdi. Ama şimdi, yani 1943 yılı sonlarında, böyle bir korkusu yoktu Stalin'in. Churchill'in böyle bir amacı gözönünde tuttuğunu da düşünemezdi. Stalin, Rusya'nın güçsüzlüğünü değil gücünü görmüş olan Churchill'in bu yeni planı ile, Rusların Balkan ülkelerini işgal etmelerinin önüne geçmek istemesinden şüpheleniyor olmalıydı şimdi. Aslında, Churchill, Akdeniz çevresinde girişilecek tehlikeli harekât hakkındaki planına ilişkin olarak, Balkanların; İngilizler, Amerikalılar ve Ruslar tarafından ortaklaşa işgali hakkında bir tasarı da ileri sürmüştü (*).

(*) John R. Deane, **The Strange Alliance**, s. 42-4.

Stalin, bu tasarıya sert bir şekilde muhalefet etti ve Fransa'ya asker çıkarılmasını istedi. Ne Churchill, ne Roosevelt ne de Stalin, bu tartışmanın altındaki siyasî meselelerin sözünü etmemişlerdi. Oysa hepsinin de bu meseleleri düşündüğü muhakkaktı. Konuşma sadece askerî konular üzerinde yapılan bir tartışmaydı. Churchill, müttefik kuvvetlerin Akdeniz kıyısında, seçilecek noktalara çıkarılmasını teklif etti. Bu noktalar, Kuzey İtalya'da (buradan, güneyde Almanların sıkıştırdığı müttefik kuvvetlere yardımcı olacaklardı) ve Adriyatik denizi kıyılarındaydı. Adriyatik kıyılarına çıkan kuvvetler, Tito'nun partizanlarının da yardımıyla Tuna vadisinde ve Ege bölgesinde ilerleyeceklerdi ve aynı bölgede, Türkiye kuzeye doğru hücum ederek bu harekâta katılacaktı. Stalin, bu harekâtın, kesin sonuç alınmasını sağlayamayacağını ve ayrıca, Müttefiklerin kuvvetini boşu boşuna harcıyacağını söyledi. Buna karşılık, Manş denizinden yapılacak bir istilâ hareketinde, Müttefikler, kısa ve iyi korunmuş bir ikmal yolundan yararlanmış olacaklardı, düşman üzerinde yoğun bir basınç yapabileceklerdi; Fransa'yı kurtararak, Almanya'ya amansız bir manevî darbe vurmuş olacaklardı ve nihayet, Alman sanayî kudretinin merkezi olan Ruhr'a götüren en kısa ve doğru yol, önlerine açılmış olacaktı. Stalin, iddialarını kısa ve sert bir şekilde açıklıyordu. Cümlelerine, iğneleyici ve acı sözler serpiştirmekten de geri kalmıyordu. Churchill'in homurdanmasına ve kızarınasına yol açıyordu bu sözler. Tartışma, konferansın üç genel oturumu ve Hükümet şeflerinin iki özel oturumu boyunca sürdü. Bütün bu süre içinde, Molotov'dan, Voroşilov'dan, kendisinden ve bir de tercümandan ibaret olan Rus delegasyonu adına sadece Stalin konuştu.

Stalin'in görüşleri ötekileri yenilgiye uğrattı. Amerikan Genel Kurmayı, Stalin'in tezlerini kabul etmişti.

Hattâ, İngiliz generalleri arasında Churchill'e muhalif olanlar bile vardı. Başlangıçta tereddüt eden Roosevelt de Stalin'in görüşünü kabul etti. Roosevelt'in asıl üzerinde durduğu husus, savaşı en kısa zamanda ve Müttefik kuvvetler için en az kayba yol açacak şekilde kazanmaktı. Bu açıdan ele alınınca, Manş'tan yapılacak istilâ, Akdeniz kıyıları harekâtından çok daha umut verici görünüyordu. Sınıf bilincinden yoksun ve pragmatik düşünceli Roosevelt için, hemen gerçekleştirilmesi gereken bu amaç, savaş-sonrasından ve savaş-sonrasında çıkabilecek çatışmalardan ve gerginliklerden çok daha önemliydi. Oysa, savaş-sonrası durum, Churchill'i daha şimdiden endişelendiriyordu. Konferansın başlangıcında, Stalin'in söylediği bir söz de, Roosevelt'in bu kararı almasında etki göstermiş olabilirdi. Stalin, Rusya'nın Avrupa'da savaşmak durumundan kurtulur kurtulmaz, Japonya'ya karşı yapılan savaşa katılacağını söylemişti. Aldığı kararın nedenleri ne olursa olsun, Roosevelt'in bu kararı meseleyi halletmişti. Fransa istilâsının gelecek Mayıs ayında yapılmasına karar verildi.

Stalin'in en yüce zaferi kazandığı andı bu. Bu zaferin taşıdığı sonuçları, belki de, sadece kendisi ve Churchill biliyordu. Avrupa, askerî bakımdan ikiye ayrılmıştı şimdi ve bu askerî bölüntünün ardında sosyal ve siyasî bir bölüntü de beliriyordu. Değişik bir sosyal zemin üzerinde, Rus diplomasisinin eski bir rüyası (Balkanları Rus etkisi altına sokmak konusundaki rüya), gerçekleşiyordu.

Bu başarıyı elde edince, yumuşamıştı Stalin. Manş'tan yapılacak istilânın tarzı hakkında daha sonra tartışma açılınca, bu tartışmaya hararetli bir şekilde katılmıştı. İyilik dolu bir üstünlükle, davranıyordu müttefiklerine. İlk önemli ve tehlikeli teşebbüslerine ancak şimdi başlayacak olan bu müttefiklerine, daha önce zafer kazanmış bir kimse olarak davranıyordu. Yararlı öğütler

vermekten ve tecrübelerinin birçoğunu açıklamaktan kaçınmamıştı. İngilizlerle Amerikalıların, komutada birliği sağlamaları gerektiği üzerinde ısrar etmiş ve müşterek başkomutanlarını hemen seçmeleri için onları sıkıştırmıştı. General Deane, Stalin'in bu ısrarlarının, "General Eisenhower'ın seçilmesini çabuklaştırdığının muhakkak" olduğunu söyler (*). Stalin, geç kalmanın ve ihmalcilik etmenin zararları konusunda tekrar tekrar ikaz etmişti onları. Ve Churchill; gizlilik, kamuflaj ve şaşırtma manevralarının ("Hakikati korumak için ileri sürülmüş ve yalandan yapılmış muhafızlardı bunlar"), gerekli olduğu üzerinde ısrar edince, Stalin, kendi savaş hilelerinden bazılarını açıklamıştı; 5.000 tane sahte tankı ve 2.000 sahte uçağı olduğunu söylemişti. En önemli husus ise, Batı devletleri orduları Kıta Avrupasına çıktığı zaman, şiddetli destekleme hücumlarına girişeceği konusunda söz vermesiydi Stalin'in.

Churchill'in askerî planının reddi, Stalin'in elde ettiği biricik başarı değildi. Elde ettiği öteki başarı, "Üç Büyükler" in, Rus-Polonya sınırı konusundaki anlaşmalarıydı. Moskova'da toplanmış olan dış işleri bakanları, bu konuda bir sonuca varmamışlardı. Churchill ve Roosevelt, daha önce yaptıkları gibi, Rus Polonya anlaşmasının çözülmesi için ilerde bir barış konferansı toplanması gerektiğini tavsiye etmenin şu anda anlamsız olduğunu hissetmişlerdi. Kızıl Ordu, Polonya'nın eski doğu sınırlarına süratle yaklaşıyordu ve bu bölgeleri Sovyet Rusya'ya yeniden katacaktı şüphesiz. Bu yeniden ele geçirme fiilini engelleyecek durumda bulunmayan Churchill, aynı fiili Müttefiklerin de doğru bulduğunu ileri sürmeyi tercih etmiş olmalıydı. "Üç Büyükler" in, Curzon Hattını, Rusya ile Polonya arasındaki yeni sınır olarak

(*) John R. Deane, **The Strange Alliance**, s. 43.

kabul etmeleri konusunda teklif yapan Churchill'di şimdi. Stalin hemen kabul etmişti bunu. Ufak tefek değişikliklerin dışında Curzon Hattı (1920'de İngiliz dış işleri bakanı Curzon adına ileri sürüldüğü için böyle amlıyordu) tartışma konusu olan toprakları Sovyetlere bırakıyordu. Roosevelt, teklifi kabul etmiş, ama Lvov şehrinin Polonyalıların elinde kalması için çalışmıştı.

Elde etmiş olduğu avantaj, Stalin'e istihza dolu bir tatmin sağlamıştı şüphesiz. Churchill'i bu şekilde davranmaya iten nedenleri merakla incelemeye çalışmış olmalıydı. Churchill'in karşısına, kolayca reddedilemeyecek bir durumda çıktığı inkâr edilemezdi. 1941 yılında, Batı devletleri, Sovyetleri, o tarihte bulunduğu sınırlar içinde bir müttefik devlet olarak istekle kabul etmişlerdi. Bundan ötürü, Batı devletleri, çok pahalıya mal olan bir zaferden sonra, Stalin'in, Sovyet topraklarının daraltılmasını kabul edeceğini bekleyemezlerdi. Ne var ki, Polonyalıların durumu da aynıydı. Polonyalılar, İngilizlerin, doğu sınır bölgelerine sahip bulunan bir Polonya devleti ile ittifak yapmış olduğunu ileri sürüyor ve bundan ötürü, Polonya'nın topraklarından yoksun kılınmasına yardım etmemelerini İngilizlerden istemekte hakları olduğunu söylüyorlardı. Ayrıca, Polonya'nın, Rusya'ya nisbetle daha eski bir müttefik olduğunu da belirtiyorlardı. Doğu cephesinde kendini göstermiş olan kuvvet dengesi kayması ile karşılaştırıldığı zaman, Polonyalıların iddiaları bu muazzam kayma yanında pek önemsiz kalıyordu. Ayrıca, Churchill, sadece kuvvet karşında boyun eğmiyordu. Churchill, komünizmin yayılmasını, Curzon Hattında tutmayı da düşünüyordu. Karşıt sosyal ve siyasî sistemler arasındaki yeni sınır olacaktı bu. Churchill, o sırada iyi bir savunma hattı olarak gördüğü şeyin ardına çekilmiş ve böylece, Stalin'i çok daha sağlam bir şekilde engelleyeceğini tahmin etmişti. Ayrıca, Cur-

zon Hattının batısında, komünizme karşı duracağı şüphesiz olan Polonya hükümetinin kurulacağını umuyordu Churchill ve artık, Batı devletleri Rusya'nın kazançları konusunda tartışmaya girmedikleri için, Stalin'i, bu Polonya hükümeti ile ilişki kurmak konusunda sıkıştırıyordu. Bundan başka, yeni sınırı kabul etmeleri konusunda, Londra'daki Polonyalılara ikna ve baskı yoluyla kendi fikrini kabul ettireceğini umuyordu Churchill. Zaten, başka bir durumda, Stalin, onlarla konuşmaya bile yanaşmazdı. Stalin ise, Chuchill'in bu konuda başarı elde edemeyeceğinden emindi. Ve o zaman kendisinin, yeni bir Polonya hükümetinin ortaya çıkmasını teşvik etmek konusunda serbest kalacağından ve Curzon Hattını kabul etmiş olan Batı devletlerinin, aynı sınırı kabul eden Polonya hükümetini tammak zorunda kalacaklarından emindi. Rusya'da bulunan Polonyalı komünistlere, Londra'daki mültecilerin Polonya adına konuşmak hakkını tanımayan ama tamamen rakip de olmayan bir başka Polonya siyasî teşekkülü kurmalarını, Tahran konferansından biraz önce söylemişti Stalin. Bu teşekkül, yani Polonya Millî Konseyi, Tahran konferansından bir ay sonra, Almanların işgali altındaki Polonya'da kurulmuş bulunuyordu. Polonya konusunda oynanan karmaşık oyun, henüz sona ermemişti.

İkinci Cephe ve Curzon Hattı konusunda anlaşmaya vardıktan sonra, "Üç Büyükler", Almanya'nın geleceği hakkında da görüşmüşlerdi. Bu konudaki fikir alışverişi, açık ve kesin değildi. Öyle ki, bu görüşmeye katılanlardan hiçbiri, daha sonra ortaya çıkacak büyük tartışmayı, önceden sezmiş gibi görünmüyordu. Üç hükümet başkanı da, "Kartacavâri" bir barış üzerinde iyice anlaşmış görünüyorlardı, ama Stalin'in bu görüşü, ötekilerden çok daha kesin bir şekilde savunduğu şüphesizdi.

İlk başta raslanan gerginlik ve husumet, konferan-

sın sonuna doğru ortadan kalkmış gibiydi. Churchill'in altmış dokuzuncu yaşdönümünün kutlanışında, Stalin, kadehini "büyük dostu" un şerefine kaldırmıştı. Bir başka törende, Kralın Stalingrad şehri için gönderdiği şeref kılıcını Churchill'in elinden almıştı. Roosevelt daha sonraları, kılıcı öpmek için garip bir şövalyelik romantizmi içinde eğilen Stalin'in gözlerinde yaşlar gördüğünü söylemişti (*). Gözyaşı onun karakterine uygun düşmezdi ama belki de o anda, büyük bir heyecana kapılmıştı Stalin. Gerçekten de Stalin'in hayatının garip bir dönemiydi bu. Bir Gürcü toprak-kölesinin oğlu olan, Bakû hapishanesinde mahpusluk çeken, Sibirya'da sürgünde bulunan ve Lenin'in öğrencisi olarak yetişen bir insanın adıyla anılan şehri, İngiltere İmparatorunun şereflendireceği kimin aklına gelirdi? Ve "Büyük Reddedici" nin sadık öğrencisinin [yani Stalin'in] böyle bir şerefi reddetmeyeceğini kim söyleyebilirdi?

Üç hükümet başkanı, 1 Aralıkta Tahran'dan ayrıldılar. Ayrılmadan önce, tam anlamıyla fikir birliğine vardıkları hakkında müşterek bir bildiri yayınladılar. Anlaşmadan önceki sert çatışma hakkında hiçbir şey açıklanmamıştı bu bildiride. Savaşın ortasında, böyle bir densizlik yapmak düşünülemezdi şüphesiz. "Üç Büyükler" şöyle diyorlardı: "Buraya, kararlı ve umutlu olarak geldik. Buradan, 'gerçekte, ruhta ve amaçta dost' olarak ayrılıyoruz."

1944 yılı, ardarda askerî başarılar getirmişti Stalin'e. Başlangıçta, Almanların Leningrad kuşatmasını yarmaktan korkuyorlardı Ruslar; yılın sonuna doğru, Budapeşte'deki Alman askerî kuvvetlerini kuşatmışlardı.

Yıl boyunca, Kızıl Ordu birçok hücum harekâtında bulunmuştu (Stalin bunları, "on darbe" diye adlandırı-

(*) Frances Perkins, **The Roosevelt I Knew**, s. 71.

yordu). Yılın ortasında ise, Müttefik kuvvetleri Fransa kıyılarına çıkmışlardı. Doğu cephesinde Avrupa'nın kuzey ucundan güney ucuna kadar, büyük kütleler savaşa girişmişti ve savaş hattı, önüne geçilmez bir şekilde Batıya doğru kayıyordu. Bellibaşlı hüeumları saymak, bu harekâtın genel çerçevesini belirtmeye yeter: Ocak ayında Leningrad kurtarılmıştı ve Ruslar, Novgorod yoluyla Baltık kıyılarına doğru ilerliyorlardı. Şubat ve Mart aylarında, Kiev'i daha önce ele geçirmiş olan Rus kuvvetleri, Dnieper'den Bug'a ve Dniester'e yönelmişlerdi. Bahar mevsiminin başlarında, savaş güneye doğru kaydı ve Almanlar, Kırım ile Odesa'dan atıldılar. Temmuz ayında, Fransa'ya çıkarma yapılmasıyla birlikte, çarpışma, güney uçtan kuzey uca doğru yeniden kaydı. Kızıl Ordu, Haziran ve Temmuzda, Vitebsk ve Minsk'i kurtararak, Niemen ve Vistül'e doğru ilerledi. Temmuz ve Ağustos aylarında, Karpatlar boyunca, Polonya'da ilerlemeye devam etti. Ağustos ayında Romanya'yı işgal etti ve bir iç ayaklanmanın da yardımıyla, Bulgaristan ve Macaristan'a doğru ileri harekâta devam etti. Eylül ve Ekim aylarında, çarpışmaların ağırlık noktası, yeniden kuzeye; Finlandiya'ya, Estonya'ya ve Lituanya'ya ve bundan sonra güneye; Karpatlara ve Macaristan ile Slovakya'ya kaydı.

Kızıl Ordu, yılın başlagıcında, sayı ve silâh bakımından üstünlük kazanmış durumdaydı ve bu üstünlük gittikçe büyüdü. Hitler'in daha önce yaptığı gibi, Stalin'in bu durumda bile, yıldırım savaşı hayaline kapılmaması, onun karakterini gösteren önemli bir özellikti. Stalin, düşmanı şaşırtan ve bozguna uğratan süratli ve korkutucu hücumlara geçmekten (bu hücumlar aynı zamanda, hücum edenin savaş hattını gereğinden fazla genişletiyor ve cenahlarını karşı-hücumlara açık bırakıyordu) kaçınmıştı. Zaferin artık kesin olduğu anda bile, Stalin, bü-

yük bir ihtiyatla davranıyordu. Bütün yıl boyunca, çarpışmanın ağırlık merkezini, şaşılacak bir düzen, kudret ve ihtiyatla, kuzeyden güneye, ileriden geriye kaydırmıştı Stalin. Karşısındakini, tek bir vuruşla bayıltacağını umut etmeyen ama ona ardarda etkili yumruklar atan bir boksöre benziyordu Stalin. Böylece, Hitler'i, sürekli olarak endişelenmek, yedek kuvvetlerini sürekli olarak gedikleri kapamak için oradan oraya koşturmak ve sürekli olarak yeni tehlikeleri karşılamak durumunda kalarak kuvvetlerini harcamak zorunda bırakıyordu. "On darbe" saniye şaşmadan uygulanıyordu. Bu, 1941'deki kargaşa ve etkisizlikle karşılaştırıldığı zaman, Stalin'in 1944 yılı genel kurmayının organizasyon ve sistemli çalışma konusunda ne kadar ilerlemiş olduğunu gösteriyordu. (*)

(*) Rusya'nın üstünlüğünün maddi veçhesini göz önüne sermek için birkaç açıklama yapmamız gerekiyor. Rusya, bu savaşta, Birinci Dünya savaşında karşısına çıkan ve kendisini yenilgiye uğratan Alman ordularından, sayı ve güç bakımından iki misli fazla kuvvetle karşılaşmıştı. Rusya'nın başarısı herşeyden önce, Doğu bölgelerindeki süratli sanayileşme ile mümkün olmuştu. Bu sanayileşmenin büyük bir kısmı, barışta hazırlanmış esaslar üzerinde ama savaş içinde gerçekleştirilmişti. Alman istilâsı dışındaki bölgelerin üretimi, toplam Sovyet üretiminin yüzde kırkı kadardı. Bu miktar, 1942 ile 1945 arasında iki misline çıktı. Doğudaki silâh ve mühimmat fabrikalarının imalatı ise, yüzde 500-600 arttı. 1943 ile 1945 arasında, yılda ortalama 30.000 tank ve savaş aracı ile aşağı yukarı 40.000 uçak imâl edildi. Birinci Dünya Savaşında ise, Rusya'da, bunların hiçbiri imâl edilmiyordu. Yıllık top imâli, 120.000'di. Oysa 1914-17'de her yıl 4000 top imâl ediliyordu. Her yıl, Rusya'da yapılmış 450.000 makinalı tüfek sağlanıyordu orduya. Çarlar zamanında ise bu miktar sadece 9.000'di. Yıllık silâh imâli beş milyondu ve Birinci Dünya Savaşı sırasındaki imalâtın beş misliydi. Kızıl Ordu, Volga'dan Elbe'ye kadar, kendi yurdunda yapılmış silâhlarla savaşarak ilerlemişti. Batı devletlerinin gönderdiği silâhlar, yararlı olmuştu ve kimi zamanda hayatî önem taşımıştı. Rus kuvvetlerini Almanya'ya taşıyan

Kızıl Ordunun kazandığı her büyük zafer, yeni bir siyasî meselenin ortaya çıkmasına yol açtı. Stalin, şimdi bu meselelerle meşgul oluyor ve askerî harekâtın yönetimini, gittikçe daha büyük bir güven duyarak, mareşallerine ve generallerine bırakıyordu. Ocak ayının ilk günlerinde, Kızıl Ordu Polonya sınırını geçti ve Polonya buhranı daha şiddetli hale geldi. Londra'daki Polonya hükümeti, Rusların ele geçirdiği toprakları yönetmeye kendisinin hakkı olduğunu söyleyerek sesini yüseltti. Moskova da, bu iddiayı, aynı şekilde gürültüyle reddetti. İki müttefik hükümet arasındaki anlaşmazlığı yatıştırmak isteyen Amerikan devlet bakanı Cordell Hull, Amerika'nın aracılık yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Bu teklif Stalin'i kızdırmıştı. Batı devletlerinin, Tahran konferansından sonra, Polonya'nın doğu sınırlarını Stalin'in kontrol etmeye hakkı olduğu konusunda şüphe edemeyecekleri gibi, Polonyalıların böyle bir konuyu ortaya atmalarma izin de veremeyeceklerini bildirdi. Aracılık yapılması gerektiren bir şey yoktu ortada.

Stalin, bu kızgınlığını dolaylı bir şekilde açığa vurdu. İngiltere'nin, Rusya'ya haber vermeksizin Almanya ile barış konuşmaları yaptığı hakkında ne idüğü belirsiz bir rapor yayınlandı Moskova'da (*). Tahran konferansından hemen sonra yapılmış olan bu itham, İngilizlere yöneltilmiş ağır bir hakaretti. Çünkü, İngilizler, daha bir

kamyonların çoğu Amerika'da Kanada'da ve İngiltere'de yapılmıştı ve anlaşma gereği verilmişti. Piyadelerin giydiği postalların çoğu da böyleydi. Ordunun giyeceği ve konserve yiyeceklerinden çoğu da, Batı devletleri tarafından ve anlaşma gereğince sağlanmıştı. Kısaca söylemek gerekirse, Kızıl Ordu'nun ateş gücü kendi yurdundan sağlanmıştı, ama hareket araçlarının çoğu dışarıdan gelmişti.

(*) Bu rapor Pravda'nın 17 Ocak 1944 tarihli nüshasında yayınlamıştır.

kaç hafta önce, Hitler'in polis şefi Himmler tarafından yapılan "barış îmaları" nı reddetmişlerdi ve Stalin'in bundan haberdar olmaması imkânsızdı. Bu itham, bizzat Rusların tek başlarına bir barış yapmayı düşünüp düşünmedikleri konusunda İngilizleri ve Amerikalıları kuşkuya sevketmek için ileri sürülmüş olabilirdi. Stalin, müttefiklerinin karşısına bir tehdit îmasıyla çıkıyordu. Pek gerçek gibi görünmemesine rağmen, Stalin'in böyle bir işe hiçbir zaman girişmeyeceğini söylemek de kolay değildi. Askerî kuvvetleri, 1941 yılı sınırlarına yaklaşırken, Stalin'in ya da çevresindeki herhangi bir kimsenin, artık bu katliamı durdurmak ve barış yapmak zamanının gelmiş olduğunu aklından şöyle bir geçirmiş olması normaldi. Kutuzov, su altında kalmalarını temenni ettiği "meşum İngiltere Adaları" nın yararına, savaşa devam etmek yerine, *Grande Armeé*'yi Rus sınırına kadar takip etmek hususunda Birinci Aleksander'i sıkıştırmamış mıydı? (*) Ama Stalin de tıpkı Aleksander gibi, ordularının düşman başkentine girdiklerini görmek için yanıp tutuşuyordu ve tıpkı onun gibi düşmanı rahat bırakmak istemiyordu. Genel Kurmayında ya da Politbüroda bulunan herhangi bir kimsenin, Stalin'in kulağına, Kutuzov'un öğüdünü fısıldamak cesaretini gösterip göstermediğini bilmiyoruz. Ama, Stalin, tek başına yapacağı bir barış sonunda, müttefiklerle kazanacağı müşterek zaferden daha avantajlı bir durum elde edeceğini düşünmesini sağlayacak nedenler bulsaydı; Üçüncü Reich'ı tahrip etmek konusunda verdiği kararın gevşemesi söz konusu olabilirdi. Ne var ki, müttefikler, böyle davranmasını gerektiren nedenler olmadığını birçok kere ispat etmişlerdi. Rusya ile Polonya arasındaki meselede aracılık yapılması teklifini, Polonya sınırı meselesinin Tah-

(*) E. Tarlé, **Napoleon**, s. 248.

ran'da çözülmüş olduğunu düşündüğü için reddetme: ti sadece. Stalin, kendi görüşü bakımından, Müttef rin. Rusya ile komşuları arasındaki meselelere karış ması gerektiği ilkesi üzerinde ısrar ettiği için de b davranmıştı. Doğu Avrupa, Rusya'nın etki alanı ol lıydı.

Avrupa'nın etki alanlarına bölünmesi hakkın planlar, işte bu dönemde, yani Tahran konferansır sonraki aylar boyunca daha açık hale gelmişti. Bu rüş, Tahran konferansından önce de belli belirsiz bir kilde ileri sürülüyordu. Savaşı kazanabilmek ve ba koruyabilmek için gerekli kuvvete sadece büyük de ler sahip olduğundan, Müttefik ülkelerin siyaset ad ları ve gazetecileri, üç büyük Müttefik devletin birl egemenlik kurmaları ve her birinin kendi alanı iç üstün bir etkiyi elinde tutması görüşü üzerinde tışmalara girişmişlerdi. Nitekim Roosevelt de, Tahı da, buna benzer bir tasarı sunmuştu Stalin'e. Dünya zenini koruyacak olan "Dört Polis" (Amerika Birl Devletleri, Rusya, İngiltere, Çin) tasarısıydı bu Müttefik diplomatlar, Napolyon savaşlarından so Avrupa'yı yönetmiş olan Kutsal İttifak'ı ve daha y bir örnek olan Versailles anlaşmasını hatırlamadan memişlerdi. Çünkü, bütün demokratik gösterişine men, son barış toplantısı da, büyük devletler toplulı nun egemenliği altında gerçekleşmişti. Stalin'in di matları, Rusya'nın ihtilâl-öncesi yöneticileri tarafır yapılmış ve Lenin tarafından yayınlanarak içyüzü bi dünyaya açıklanmış olan gizli anlaşmalar üzerinde maya başlamışlardı. Bunlar arasında, 1907 yılında y lan İngiliz-Rus anlaşması vardı. Bu anlaşma gereği iki devlet İran'ı etki alanlarına bölmüşlerdi. 1915 L

(*) Robert E. Sherwood, **Roosevelt an Hopkins**, s. 785.

ra anlaşması gereğince ise, İngilizler, Rusların, İstanbul'u, Boğazları ve Trakya'yı ilhak etmelerini ve Balkanlar üzerinde hâkimiyet kurmalarını kabul ediyorlardı. Stalin'in diplomatları, müşterek savaşta çok daha az yararı dokunmuş olan Çarlık Rusyasına bu imkânları tanıyan İngilizlerin, Stalin'in Rusyasına aynı imkânları tanımamaları için hiçbir sebep mevcut olmadığını düşünüyorlardı şimdi.

Zafer kazanmış devletlerin, geçmişte daha sağlam bir birlik teşkil etmeleri, bu devletleri yönetenlerin aynı sınıfa mensup olmalarından ya da birbirine paralel sosyal menfaatleri temsil etmelerinden ileri geliyordu. Bu yöneticiler, aynı ağızla konuşuyor gibiydiler ve bundan ötürü aralarında sağlam bir dayanışma vardı. Oysa Tahran konferansından sonraki denemede şaşırtıcı ve yeni olan husus, bu denemenin çatışan menfaatleri ve ilkeleri temsil eden kimseler tarafından yapılmış olmasıydı. İşin en garip yanı ise, bu tasarıyı en fazla destekleyen kimsenin, komünizmin can düşmanı Churchill olmasıydı.

Etki alanları hakkında ileri sürülen ve az çok resmî sayılabilecek olan ilk teklif, İngiliz Hükümeti tarafından 1944 yılı Haziran ayında yapılmıştı (*). İngilizler, Romanya ve Bulgaristan'ın Rus etki alanı olarak kabul edilmesini ve kendi etkilerinin ise Yunanistan'da ağır basmasını ileri sürdüler. Stalin, seve seve kabul etti bunu. Etki alanlarını belirlemek gibi kötü bir işi üzerine yüklenen 1939'da olduğu gibi, Stalin'in kendisi değil karşısındakiydi şimdi. Churchill'in sadece kendi teşebbüsü ve sorumluluğu içinde hareket edip etmediğini öğrenmek istiyordu Stalin. Roosevelt'in bu anlaşmayı desteklеyip desteklemeyeceğini sordu. Roosevelt bu işe karışmak istemiyordu. Roosevelt, Tahran'daki davranışı-

(*) **The Memoirs of Curdell Hull**, c. II, s. 1451.

nın doğurduğu sonuçları açıkça görmeyi ve kabul etmeyi reddediyordu. Bu davranış, Rus Ordusunun, Balkanlarda biricik hâkim durumuna girmesi sonucunu vermişti. Öte yandan, Churchill, Tahran'da uğradığı yenilginin sonucunu ölçüp biçiyor ve Yunanistan'ı, Rusya'nın etki alanı dışında bırakmak için elinden geleni yapıyordu. Ama Roosevelt, açıkça itiraz etmemişti bu anlaşmaya. Bunun üzerine, Stalin, Haziran 1944 anlaşması gereğince, Balkanların büyük bir kısmını, İngiltere ve Amerika'nın Rusya'ya bıraktığından şüphe etmemişti. 1944 yılı Ekim ayında, Churchill ve Eden, Moskova'ya geldikleri zaman, anlaşma pekiştirilmiş ve genişletilmişti. İki başbakan ve dışişleri bakanları, Balkanlardaki paylarının yüzdesi üzerinde tartışırlarken, yaptıkları konuşmalar gerçekten saçma bir havaya bürünmüştü. Moskova'daki Amerikan sefirinin Devlet Bakanına yazdığı gibi, Rusya'nın, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya'daki ağır basma yüzdesinin 75-80 ve İngiltere'nin ise yüzde 20-25 olması konusunda anlaşmaya varılmıştı. Yugoslavya üzerinde ise, her iki devlet de, yüzde 50-50 etki kuracaklardı. (*)

Haziran 1944'de, bu alanların bölüşülmesinin hiçbir siyasî anlam taşımadığı ve sadece bir askerî anlaşmadan ibaret olduğu iddia ediliyordu henüz. Ama Ekim ayında, bu anlaşmanın taşıdığı siyasî özellik hakkında iki taraf da şüphe etmiyordu. "Yunanistan'da çıkacak bir iç kargaşalığı bastırmak konusunda İngilizler askerî bir harekâtı gerekli gördükleri takdirde, Ruslar, müdahale etmeyeceklerdi. Buna karşılık, İngilizler, düzeni sürdürmek konusunda Rusların, Romanya'da hak sahibi olmasını kabul edecekti" (**). Bu konularda, gizlice anlaşmış bulunuyorlardı. Stalin, Churchill'in ne çeşit "iç kargaşa-

(*) **The Memoirs of Curdell Hull**, c. II, s. 1458.

(**) James F. Byrnes, **Speaking Frankly**, s. 53.

lar" beklediğini çok iyi biliyordu. İngilizler, Yunanistan'a henüz çıkmışlar ve Komünistlerin yönetiminde bulunan E.L.A.S. partizanlarının ülkeyi kontrolleri altında tuttuklarını görmüşlerdi. Churchill, bir iç savaşın çıkacağını tahmin ediyor ve bunun için hazırlanıyordu. Gerçekten de, Stalin, Yunan solunun akıbeti hakkında ilgi duymadığını belirtmişti zaten. Buna karşılık, İngilizlerin Romanya'ya müdahale etmeyeceği hakkında verilen söz, Churchill'in Romanya'daki sağcı kuvvetlere karşı ilgi duymaması sonucunu doğurmuştu.

Eğer mükemmel pazarlık diye bir şey varsa, bu, muhakkak ki çok mükemmel (hattâ, tam anlamıyla sinik) bir pazarlıktı ve başka ülkeleri de ilgilendiriyordu tabiî. Pazarlıkta uyuştuktan sonra, Churchill ile Stalin'in; birbirlerinin yaptığı işleri savunmada gösterdikleri gayret ve birbirlerinden büyük bir hayranlıkla söz etmeleri, bütün dünyayı şaşkına çevirdi. Churchill'in ziyaretinden kısa bir süre sonra şöyle diyordu Stalin: "Şaşırtıcı olan şey, müttefikler arasında görüş farklarının mevcut oluşu değil, bunların sayısının pek az oluşu ve hemen her durumda, birlik ve beraberlik anlayışı içinde çözülür hale gelmesidir." Sonra şunları ekliyordu: "Bunlara eklenen bir başka ilgi çekici husus, Mr. Churchill... ve Mr. Eden... ile Moskova'da, dostluk havası ve tam bir fikir birliği içinde yapılan son konuşmalardır". (*) Churchill bu iltifatlara karşılık vererek Avam Kamarasında şöyle demişti: "Mareşal Stalin ve Sovyet liderleri, Batı demokrasileri ile, şerefli bir dostluk ve eşitlik içinde yaşamak istiyorlar.. Verdikleri bu söze bağlı kalacaklarından eminim. Mükellefiyetlerini, Sovyet Hükümeti gibi sağlam şekilde yerine getiren bir başka hükümet daha bilmiyorum. Rusların iyi niyeti konusunda tartış-

(*) J. Stalin, **War Speeches**, s. 111.

maya girmeyi kesin olarak reddediyorum burada." Churchill, bu sözleri söylerken sağlam temellere dayanıyordu. Çünkü, 1944 yılı Aralık ayında, Yunanistan'da iç savaş patlayınca, Sovyet basını ve Radyosu, Yunan solcu partizanlarına karşı duyulan yakınlığı dile getiren tek kelime yazmamış ve söylememişti. Bu sürekli ve "esrarengiz" susuş, Stalin'in bu meseleyle ilgisi kalmadığını gösteriyordu. Churchill ile dostluğunun en parlak günlerini yaşıyordu o sırada.

Ne var ki, anlaşmanın hükümlerinin çok açık olduğunu ve Stalin'in Rusya'nın etki alanı dışında komünizmin ortadan kaldırılmasına göz yumacağını ya da bu alan içinde komünizmi kuracağım açıkça söylemiş olduğunu sanmak yanlıştır. Sonuç, ne Stalin'in ne de Churchill'in zihninde bu ölçüde açıklığa kavuşmuş olmayabilirdi. Ve herşeye rağmen, her iki taraf da, düşündüklerini açıkça birbirine söyleyemeyecek ölçüde az güveniyorlardı birbirlerine. Hattâ, "etki alanı" sözü bile pek geçmiyordu resmî kayıtlarda. Kullanılan dil, îma, teklif ve üstü kapalı belirtmeler ile doluydu. Siyasetleri hakkında yaptıkları her açıklamada, öteki ülkelerin "iç işlerine müdahale etmemek" sözü geçiyor ve bu söz bir dua gibi tekrarlanıyordu. Oysa, savaş boyunca, askerî bakımdan kendisi için önem taşıyan her ülkeye her devletin müdahale ettiği görülmüştü. İngilizler ve Ruslar, İran'a birlikte müdahale ederek, bu ülkenin Alman taraftarı hükümetini işbaşından uzaklaştırmışlardı. İngilizler, Mısır ve Irak'a müdahale etmişlerdi; Ruslar Polonya'ya ve müdahale etmeyeceklerini söyledikleri bütün öteki ülkelere müdahalede bulunmuşlardı. Amerikalılar, Fransa'da, Darlan, Giraud ve De Gaulle arasındaki çatışmaya; İtalya'da ise, Victor Emmanuel ve Badoglio ile muhalefet arasındaki anlaşmazlığa müdahalede bulunmuşlardı. Cordell Hull şöyle yazmıştı: "İşbirliği ve ade-

mi-müdahale siyasetini kabul etmesi konusunda, Rusya'yı ikna edeceğimi... ummuştum", ve bundan ötürü 1945 Mart ayı Chapultepec Anlaşmasına karşı gelmişti. Oysa bu anlaşma sonucu, Amerika Cumhuriyetleri, belli durumlarda, müdahalede bulunma konusunda anlaşmışlardı. Müdahale konusundaki bu yeni durum hakkında anlaşmaya varmamızla birlikte, Rusya'nın, komşu hükümetlere müdahalede bulunması hususunda ileri sürdüğü mazeret daha kuvvetlenmiş ve bizim, Rusya'nın müdahalede bulunmasına muhalefet etmek hakkımız azalmıştı" (*). Ne var ki, Cordell Hull'ın muhalefetine rağmen, Chapultepec Anlaşması, Amerikan siyasetiydi. "Hayal kurmayan" bir kimse olan Stalin, "Üç Büyükler" den her birinin kendi etki alanı içinde müdahalede bulunmalarının bir zorunluk olduğunu kabul etmişti. Bu müdahale, bir bakıma askerî bir zorunluğun sonucuydu ve bir bakıma da, askerî zorunluğu bir vesile olarak kullamyordu.

Stalin, İngiliz ve Amerikan etki alanlarına karışmadığını göstermek için can atıyordu. Ne var ki, bu alanlara tamamen karışmamak durumunda değildi Stalin. Batı Avrupa'da (özellikle Fransa ve İtalya'da), Komünist partileri, savaş boyunca muazzam bir prestij ve otorite kazanmışlardı. Karşıkoma hareketinde örnek şekilde davranmalarının, bu prestij ve otoritenin kazanılmasında büyük etkisi olmuştu. Komintern kaldırılmıştı ama, bu partilerin Mekke'si yine de Moskova'ydı. Böylece, Batı devletlerinin alam içinde, güçlü ve gittikçe genişleyen bir etkiyi elinde tutuyordu Stalin (**). Fransa'mn kurtuluşundan sonra, Stalin, bu etkiyi, muhafazakâr kamu

(*) **The Memoirs of Cordell Hull**, c. II, s. 1466-7.

(**) Stalin, Batı Avrupa'da komünizmin kazanmış olduğu bu etkiye şaşmış olmalıydı. Çünkü, Fransız halkının Pétain'i desteklediğini söylemişti savaş sırasında. Bkz. Robert E. Sherwood, **Roosevelt and Hopkins**, s. 777.

oyunu tatmin edecek ve Roosevelt ile Churchill'in kuşkulanmasına ya da korkmasına yol açamayacak şekilde kullanmıştı. Fransız ve İtalyan Komünist Partileri, şüphesiz ki Stalin'in etkisi altında çok ılımlı ve kişiliksiz bir şekilde davranmışlardı. Tarihlerinde ilk olarak, burjuva yönetimlerine katılmayı yasaklayan programlarını hiçe sayarak, geniş millî koalisyonlara dayanan hükümetlere katılmıştı bu partiler. O yıllarda ülkelerinin en güçlü partileri oldukları halde, bu hükümetlerde azınlık olarak görev almışlardı. Ayrıca, bu hükümetlerin elinden o anda ya da daha sonra iktidarı alacaklarını unmaları imkânsızdı ve yine bu hükümetlerden, öteki partilerin hemen hiç çaba harcaması gerekmeden atılacakları da bes-belliydi. Ordu ve polis, Muhafazakârların ya da hiç olmazsa anti-Komünistlerin elinde kalmıştı. Batı Avrupa, liberal kapitalizmin alanı olarak kalmaya mahkûmdu.

Stalin, kimi zaman, dış görünüşe o kadar önem vermeden hareket etti ki, en ılımlı sosyalistleri ve ılımlı liberalleri bile şaşkına çevirdî. Nitekim, etki bölgeleri konusundaki anlaşma daha yapılmadan önce, Mart 1944'de, Mareşal Badoglio'nun hükümetini tanıması bunun bir örneğiydi. Sol ve merkez İtalyan siyasî partileri, Habeşistan'ı ele geçirmiş olan ve Kral Victor Emmanuel'in sadık bendesi olan Badoglio'nun görevinden alınması konusunda kampanya açmışlardı. Oysa, Stalin'in tutumu, muhalifleri karşısında, Badoglio'nun durumunu güçlendirmişti. Kısa bir zaman sonra, *İzvestiya,* Kral'ın çekilmesi için baskı yapan İtalyan solcularına, hanedan ile çatışmaktan vazgeçmelerini tavsiye etti. Hattâ çok daha sonraları, İtalyan Kurucu Meclisindeki komünist milletvekilleri, Mussolini'nin, Vatikan ile yapmış olduğu antlaşmaların yenilenmesi için oy verdiler ve böylece, Sosyalist ve Liberal muhalefete karşı, Katolik din adamlarının İtalya'nın manevî hayatında ağır basan bir rol oynamaları-

na imkân sağladılar. Fransa'da ise, Komünist Partisi, pek sesini çıkarmadan, General De Gaulle'ün arkasında yer aldı. Oysa Generalin diktatörlük hülyaları, Marksist aleyhtarı davranışı ve din adamları ile olan ilişkileri, uzun zamandan beri açıkça biliniyordu.

Stalin, Rus alanı içindeki ülkelerde ihtilâli destekleyeceği konusunda açık bir davranışta da bulunmamıştı henüz. Komünist propagandacılar, bu ülkelerde millî ve hattâ dinî bir ağızla konuşuyorlardı. Romanya Kralı Michael, tahtından indirilmemişti. Hattâ, Romanya'nın Almanya'dan ayrılması sonucunu veren darbeye katılmış olduğu için kendisine en yüksek Rus askerî nişanlarından biri verilmişti. Sovyet generalleri ve mahallî komünistler, Balkan ülkelerindeki Rum Ortodoks din adamlarına saygılı davranmışlardı. Polonya'da ise, Katolik din adamlarına yanaşmaya çalışmışlardı. Sanayiin sosyalizasyonundan söz edilmiyordu henüz. Sadece, gecikmiş toprak reformları uygulanmaya başlanmıştı.

1944 yılı Baharında, Stalin, Papa ile barışmak için garip bir teşebbüste bulundu. Bu teşebbüsün gülünç bir hikâyesi de vardır. 28 Nisan 1944'de, Stalin, Kremlin'de acayip bir misafir kabul etti. Bu ziyaretçi, Polonya asıllı S. Orlemanski adında bir rahipti ve Amerikan Katolik Kilisesine bağlıydı. Massachussets'de, Springfield'de görevliydi. Büyük siyasetin tuzaklarından habersiz dindar bir kimse olan rahip, bağlı olduğu dinî teşkilâtın sâkin havasını bırakıp, bir ödev yerine getirme duygusuyla dolu olarak Moskova'ya gelmişti. İki "tarihî" uzlaşmaya şahsen katkıda bulunacaktı. Bunların biri Kremlin ile Vatikan, ötekisi Rusya ile Polonya arasında gerçekleşecekti. Adamcağız birkaç gün herkesin dikkatini üzerine çekti. Stalin'in bu adamı kabul etmekle kalmayıp iki kere de mahrem olarak uzun süre görüşmesi, herkesi şaşırttı. Kilise adına konuşma yetkisini hiç bir makamdan alma-

mış olan ve hattâ dinî teşkilâtını, piskoposunun izni olmadan terk etmiş bulunan Orlemanski'ye, Stalin'in kendi eliyle yazılmış bir bildiri verilmişti. Stalin, bildirisinde, Kremlin'in efendisi olarak, Vatikan'ın efendisine işbirliği yapma imkânı sunuyordu (*). Bu teklifin nasıl kullanılacağı meselesini, doğrudan doğruya Orlemanski'nin anlayışına bırakmıştı. Orlemanski de, elinde bu koskoca belge olduğu halde, bağlı bulunduğu dinî bölgeye dönmüştü. Ama psikoposu, Orlemanski'nin tepesine binmiş ve onu Kilise disiplinini bozmakla itham ettiği gibi afarozla da tehdit etmişti. Zavallı rahip, sinir krizleri geçirmeye başlamış ve saçma davranışları için kendine ceza verip nedamet çekmek üzere hücreye kapanmıştı. Kremlin ile Vatikan arasında uzlaşma sağlanması için girişilen büyük teşebbüs de, işte böyle sona ermişti. Bütün açıkgözlüğüne, kurnazlığına ve kimi zaman uzak görüşlülüğüne rağmen, Stalin'in kişiliğinin bir yanını teşkil eden çocuksu beceriksizlik, bu olayın ışığında gülünç bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Halkından uzaklarda bulunan ve başkentindeki önemli diplomatların bile kolayca göremediği bu diktatör; dünyanın geleceği hakkında hüküm veren üç kişiden biri olan bu önemli kimse, en büyük hücumları yaptığı sırada, önemli bir siyasî beyanını bütün dünyaya açıklamak için, kimsenin tanımadığı acayip fikirli bir adamla, mahrem bir şekilde görüşüyordu. Papa'ya yaklaşmak isteseydi, bu yaklaşmayı herhangi bir önemli Katolik siyaset adamının aracılığıyla yapabilirdi Stalin; Müttefik hükümetlerin yardımından yararlanabilirdi. Vatikan'la barış yapmaktan çok saygıdeğer ılımlılığını bütün dünyanın gözü önüne sermek istiyordu belki. Ama böyle bile olsaydı, kendisini birkaç gün boyunca bütün dünyanın maskarası ha-

(*) **Vneşniyaya Politika Sovietskovo Soyuza**, c. II. s. 129-32.

line getiren bir zavallıya başvurmak zorunda değildi. Ne var ki, bu olay, Stalin'in o günlerdeki siyasetinin sağcı ve oportünist eğilimini açıkça göstermektedir.

Ama Stalin, iki ilke üzerinde Müttefikleriyle anlaşmaktan geri kalmamıştı bu arada. Pek kesin olmayan bu iki ilke, Rus etki alanında siyasî hayatın yönetilmesiyle ilintili ilkelerdi. İlkelerin biri gereğince, Stalin; Nazi taraftarı ve faşist partilere karşı harekete geçmek ve Rusya'ya komşu olan ülkelerde demokratik bir düzen kurmak konusunda, serbest olacaktı. İkinci ilke gereğince ise, bu ülkelerin hükümetleri, "Rusya'ya karşı dost" olacaklardı (*). Savaşın son yılında Müttefiklerin diplomatik faaliyetinin merkezini teşkil eden Polonya meselesine, bu ilkeleri ilk olarak uyguladı Stalin. Batılı müttefiklerin, Londra'daki Polonya hükümetini desteklemekten vazgeçmelerini sağlamak istiyordu. Bu amaca, sözü geçen hükümetin demokratik ve Rusya ile dost olmadığını ileri sürerek varmayı düşünüyordu. Tam bir diktatör olan Stalin, öteki milletlerin gerçek bir demokratik davranış gösterdiklerini kabul etmek ya da reddetmek konusunda kaba ve garip bir şekilde davranıyordu. Büyük İttifak'ın ortak demokratik menfaatlerinin zevahirini kurtarmak için, Stalin'in müttefikleri de, bu garip oyuna, ciddî yüz ifadeleri ve heybetli hareketlerle katılıyorlardı ve bunlar da kaba ve garipti. Ne var ki, içindeki hilekârlık dozu ağır basmasına rağmen, Stalin'in davranışlarını sadece hileden ibaret sanmak yanlıştır. Yaptığı işin, tam anlamıyla demokra-

(*) Moskova'ya Ekim ayında yaptığı ziyaretten dönen Churchill, Avam Kamarasında şunları söylemişti: "Polonya'nın toparlanıp yeniden kurulması ve.. kendi sosyal kurumlarını yeniden ortaya koyması konusundaki kararımız hiç bir şekilde zayıflamış değildir. Yeter ki, bu işler faşist bir doğrultuda yapılmasın ve Polonya, Rusya'nın sınır komşusu ve dostu olarak kalsın..."

tik bir amaca hizmet ettiğine inanmasından başka, ileri sürdüğü iddianın gücü, Londra'daki Polonya hükümetinin bizzat yapısından ileri geliyordu. Gerçekten de, bu hükümet, yarı-muhafazakâr köylülerin, ılımlı sosyalistlerin ve ne "Batı" ne de "Doğu" ölçülerine göre demokrat sayılamayacak kimselerin teşkil ettiği yamalı bohça bir koalisyondan ibaretti. Bu hükümetin yönetiminin çekirdeğini, Polonyalı diktatör Pilsudski'nin ve Rydz-Smigly'nin taraftarları teşkil ediyordu. Daha önemli olan bir nokta, bu hükümetin hem demokrat hem de anti-demokrat üyelerinin, pek az istisna dışında, Rusya-korkusuna tutulmuş olmalarıydı. Bu korku, Polonya siyasetinin ırsî bir eğilimiydi ve 1939'dan sonra Polonyalıların Ruslardan çektikleri acıların sonucu olarak daha kuvvetlenmişti. Gerçekten de, Rus siyasî partileri arasında yalnız Komünistler "Rusya'ya karşı dost" tu (*). Stalin, bu Rus-korkusunu, Kızıl Ordu, merkezî Polonya'ya girdiği zaman, Polonya Millî Kurtuluş Komitesi'ni desteklemesini haklı çıkarmak için kullandı. Bu Komitede, Komünistler ve sol Sosyalistler kesin olarak ağır basıyordu. O sırada bile, Stalin'in Polonyalılarla olan ilişkilerinin anormalliklerle dolu olduğunu şu hikâye dile getirmektedir. Stalin'in koruduğu ve desteklediği Polonyalılar arasında, Rus hapishanelerinden ve toplama kamplarından ancak 1941'den sonra kurtulmuş olan kimseler vardı. Kurtuluş Komitesi için yaptığı bir dâvette, Stalin, Komite liderlerinden birine dönerek, "Hapiste ne kadar kaldınız, yoldaş?" diye sormuştu. Eski bir siyasî mahkûmun bir başka siyasî mahkûma soracağı tipik soruydu bu. Polon-

(*) Londra'daki Polonya Hükümetinin, Rus Ordularının Romanya, Macaristan ve Slovakya'ya yürüyüşünü Müttefikler nezdinde protesto etmesi, bu Hükümetin davranışını ve milletlerarası dengede ortaya çıkan değişiklikten haberdar olmadığını gösteren bir örnekti. Bkz. J. Ciechanovski, **Defeat in Victory**, s. 227.

yalı "Hangi hapishaneleri kastediyorsunuz? Polonya hapishaneleri mi yoksa Sovyet hapishaneleri mi?" demişti. Bunun üzerine şöyle cevap vermişti Stalin: "Rus hapishanelerini ne kadar çabuk unutursak, milletlerimiz için o kadar iyi olacaktır."

Stalin'in bu Komiteyi desteklemesi Roosevelt ile Churchill'i güç bir seçim karşısında bırakmıştı. Çünkü, Polonya'da, ancak Rusya'ya dost olan bir hükümetin bulunabileceği ilkesine bağlı kalıp bu Komiteyi tanımaları ya da bu ilkeyi hiçe sayıp, uzun süredir destekledikleri Polonyalıları desteklemeye devam etmeleri gerekiyordu. Roosevelt ile Churchill, Stalin'i, Stanislaw Mikolajczyk ile konuşmalar yapmaya zorlayarak, bu açmazdan kurtulmaya çalışmışlardı başlangıçta. Muhafazakâr bir köylü olan Stanislaw, Sikorski'nin ölümünden sonra, Londra'daki Polonya Hükümetinin başına geçmiş bulunuyordu ve Curzon Hattım kabul etmeyecek de olsa bu Hat üzerinde pazarlık etmeye eğilimli olan birkaç Polonyalı mülteci politikacıdan biriydi. Gerçekten de, 1944 yılı Temmuz ayının sonunda, Stanislaw, Moskova'ya gitmiş ama oraya vardığı zaman, Rus hükümetinin, Lublin Komitesi diye adlandırılan bu kuruluşu resmen tanıdığını görmüştü. Kesin bir müdahale hareketi ile, kendi istediği hükümeti Polonya'da işbaşına getiren Stalin, bu ülkenin iç işlerine karışmak konusunda ileri sürülen iddiaların hiçbirini kabul etmiyordu artık. Ve bundan ötürü, Stanislaw'a, "Lublin Polonyalıları" ile anlaşmasını tavsiye etti.

Bu çekişmenin tam ortasında trajik bir olay ortaya çıktı. Stalin'in bu olayda oynadığı rol aşırı ölçüde karışık ve hattâ meşum görünmektedir. 1 Ağustos 1944'de, Varşova'da Almanlara karşı silâhlı ayaklanma başladı. Ayaklananlar, Londra'daki Polonya hükümetinin işaretini bekleyen subaylar tarafından yönetiliyorlardı. Kızıl Or-

du Varşova'ya süratli bir şekilde yaklaşmış ve ayaklanmayı yönetenler, Alman kuvvetlerinin, şehri terketmek üzere olduğunu sanmışlardı. Ayaklananlar, başkentlerini kendi gayretleri ile kurtarmak için can atıyorlardı. Ne var ki, ayaklanmayı yöneten komutan büyük bir siyasî hata yapmıştı. Yani, ilerlemekte olan Rus ordusunun komuta heyeti ile ilinti kurmadan ve ayaklanmayı bu ilerleyiş ile koordine hale getirmeden çarpışmaya başlanması için emir vermişti. Yaklaşmakta olan Rus ordusunun komutam, bir tesadüf eseri olarak, Polonya asıllı Mareşal Rokossovski'ydi. Yapılan hata, siyasî durumdan doğmuştu şüphesiz. Ayaklanmayı yönetenler, Rus kuvvetleri girmeden önce, başkentin kontrolünü ellerine geçirmiş olacaklarını ya da bu konuda başarısızlığa uğrarlarsa, Almanları püskürtmek hususunda kendilerine yardım etmiş olanların siyasî isteklerini kabul etmeleri için Ruslar üzerinde manevî bir baskı yapabileceklerini umuyorlardı.

Ayaklanma için seçilen zamanın korkunç derecede yanlış olduğu çok geçmeden anlaşıldı. Almanlar, Rokossovski'nin ordusunu Vistül ırmağında durdurmuşlar ve geriye atmışlardı. Varşova içindeki Alman kuvvetleri ise, şehri terk etmeyip, bütün hınçlarını ayaklananlardan çıkarmaya koyuldular. Böylece, umutsuz ve karanhk bir savaş başladı Varşova'da. Polonyalılar, romantizm dolu eşsiz bir kahramanlıkla savaştılar; Almanlar ise, ortada Varşova şehri kalmayıncaya kadar sokakları ve evleri bir bir tahrip ederek intikam aldılar. Polonyalılar yardım yapılması için yalvarıyorlardı. Stanislaw, Stalin'e başvurdu. Stalin'in davramşı, en azından garipti. Ayaklanma hakkındaki raporlara inanmamış ve bunun bir aldatmaca olmasından şüphelenmişti başlangıçta. Daha sonra, yardım edeceği konusunda söz vermiş ama sözünü tutmamıştı. Bu noktaya kadar, Stalin'in davranışını

mazur görecek şekilde yorumlamak mümkündür. Çünkü, Almanların püskürttüğü Rokossovski kuvvetlerinin, Varşova'yı kurtarmak için yardıma koşamayacak halde bulunması kuvvetle muhtemeldi ve asıl büyük hücumlara, güneyde yani Karpatlarda ve Romanya'da girişmiş olan Stalin'in, bu beklenmeyen ayaklanmaya yardım etmek için stratejik düzenini değiştirmesi beklenemezdi. Ne var ki bu noktadan sonra, Stalin, bütün müttefik ülkeleri dehşete düşüren bir şey yaptı. Ayaklananlara silâh ve yiyecek atmak için, kendi üslerinden kalkan İngiliz uçaklarının, savaş hatları gerisindeki Rus hava alanlarına inmelerine izin vermedi. Böylece, İngilizlerin ayaklananlara yaptığı yardımı asgariye indirmişti. Yanmış ve yıkılmış olan şehrin üzerinde, yardım getiren Rus uçakları görülmüştü daha sonra, ama artık vakit geçti. Stalin'in bu duygusuzluk gösterisinden ne beklediğini tahmin etmek kolay değildir. Varşova trajedisi, Polonya'daki Rus-düşmanı duyguları daha şiddetlendirmiş ve hattâ, Stalin'in Batıdaki hayranlarını bile şaşkına çevirmişti. Bu davranışın altında ne gibi siyasî bir hesabın bulunduğunu (en sinik hesap da olsa), kestirmek kolay değildir. Stalin, büyük tasfiyeler sırasında bir çok örneğini verdiği taş yürekli kindarlığının ve duygusuz garazkârlığının etkisinde kalarak davranmıştı.

Stalin, Churchill ve Roosevelt, 1945 yılı Şubat ayında Yalta'da toplandıkları zaman, zafer artık avuçlarının içinde gibiydi. Her üçü de, ancak anlaşmazlığa düştükleri takdirde zaferi ellerinden kaçıracaklarını biliyorlardı. Yedi Yıl Savaşlarında, düşmanlarının birbirine düşmesiyle, mucizevî bir şekilde yenilgiden kurtulan Büyük Frederik'in hikâyesini tekrar tekrar okuyan Hitler'in biricik umudu da buydu zaten. Düşmana son darbelerini vurmak isteğiyle yanıp tutuşan üç müttefik lider, bundan ötürü,

aralarını açabilecek meseleleri bir an önce halletmek istiyorlardı.

Stalin, Tahran'da olduğu gibi, aralarında biricik zafer kazanmış kimse değildi. İngilizler ve Amerikalılar, Ren Irmağına dayanmışlardı. Ama Rusların askerî bakımdan ağır basmaları, hâlâ kendini hissettiriyordu. Oder Irmağından, Berlin'e yapacağı hücuma hazırlanıyordu Kızıl Ordu. Yalta konferansından iki hafta kadar önce cereyan eden bir olay, Rusların askerî bakımdan daha ağır bastıklarını açıkça ortaya çıkarmıştı. Almanlar, Arden'lerde son karşı hücumlarına geçmişler ve İngiliz-Amerikan savaş hattını yaracak gibi olmuşlardı. 14 Ocakta, General Eisenhower'ın temsilcisi Tedder, Moskova'ya giderek, Batı'daki Alman askerî baskısını hafifletmek için Rus kuvvetlerinin hücuma geçmelerini rica etmişti Stalin'den. Rica kabul olunmuş ve üç gün sonra Kızıl Ordu Varşova'ya girerek Vistül'den Oder'e kadar ilerlemişti. Son savaşların yıkıntıları ve kasveti içinde, Yalta yakınında Çarların sayfiyesi olan Livadia'da misafirlerini karşıladığı zaman, zaferin sağlanmasına Rusya'nın yapmış olduğu önemli katkıyı çok iyi biliyordu Stalin. Ve misafirleri, ona karşı, minnettarlıktan başka şey gösteremezlerdi.

"Üç Büyükler" aralarındaki o günkü birliğin barışta da süreceğini düşünmeye ve geleceği, müşterek hâkimiyet ve etki alanları ilkeleri açısından görmeye eğilimliydiler hâlâ. Ama savaşın sonu yaklaştıkça arddüşünceleri, korkuları ve şüpheleri de çoğalmaya başlamıştı. Tarafların her biri, ötekine taviz veriyor ama kendisi için garantiler sağlamaya da çalışıyordu. Her anlaşma hükmüne, bir istisna şerhi eklemek istiyordu her biri. Atılan her adımda, askerî mülâhazalar, sosyal meseleler ve ideolojik ilkeler ile çatışıyor ya da onları aşıyordu. "Üç Büyükler", sanki kaçınılmaz bir şekilde, ardarda askerî

tedbirler kabul etmek zorunda kalmışlardı; ve her tedbir, müstakbel anlaşmazlığın ve çatışmanın tohumlarını içinde taşıyordu.

Bu ruhî durum, Yalta'da Stalin ile Churchill arasında Birleşmiş Milletler Teşkilâtının (U.N.O.) statüsü konusunda yapılan bir konuşmada açıkça dile gelmektedir. Tartışmanın merkezi, bu Teşkilâtın Güvenlik Konseyinde kullanılacak olan, ve büyük devletlerin sadece kendilerine tanınmasını istedikleri veto hakkıydı. Bu konuda ötekilerden daha kesin davranan Stalin, veto hakkını çok sağlam ve hiçbir etkiyle zayıflatılamayacak kadar güçlü bir şey haline getirmek istiyordu. Churchill, teşkilâtın, dünya hâkimiyetine yönelmek isteyen bir devleti engellemeye muktedir olacağını belirtti. Stalin şöyle cevap verdi: "Mr. Churchill'in, dünya hâkimiyetini elde etmeye kalkışacak devletin adını söylemesini rica ederim. İngiltere'nin, dünya hâkimiyetini elde etmek istemediğinden eminim. Böylece bir devlet şüpheden kurtulmuş oluyor. Amerika'nın da böyle bir şey yapmak istemediğinden eminim; böylece, dünya hâkimiyetine yönelmiş devletler arasından birisi daha çıkmış oluyor." Churchill, "Cevap verebilir miyim?" diye sözünü kesmişti Stalin'in. Ama iddiasını sonuna kadar açıklamak için sabırsızlanıyordu Stalin. "Gelecekteki tehlike, aramızda çatışma çıkması imkânıdır." Churchill'in davranışının taşıdığı sonuçları ortaya koymuştu Stalin. Churchill, Rusya'dan şüphe etmiş ve Birleşmiş Milletler statüsünü, Rusya için elden geldiğinde kısıtlayıcı hale getirmeye çalışmıştı. Stalin'in herşeyi bu kadar açıkça ortaya koyması karşısında zor duruma düşen Churchill, bu büyük savaşı birlikte yürütmüş olan kimseler yani kendileri hayatta oldukça, çatışma tehlikesinin söz konusu edilemeyeceğini söyleyerek cevap vermişti. Ama, yerlerine geçen kimselerin birlik halinde bulunup bulunmayacak-

larından şüphe ettiğini de belirtmişti. Stalin'in içi rahatlamayacaktı. Misafirine, Rusların içine işlemiş olan kötü bir olayı hatırlattı: 1939 yılında, birinci Rus-Finlandiya savaşı sırasında, Milletler Cemiyetinin Rusya'yı teşhir ettiğini ve ihraçtan da kaçınmadığını söyledi. Oysa bu Milletler Cemiyeti, Hitler aleyhine parmağını bile kaldırmamış ve tecavüz fiillerine karşı hiçbir şey yapmamıştı... Hayır, Rusya, gelecekte kendisine böyle muamele edilmesine izin vermeyecekti. (*)

Savaşın bu döneminde, Stalin'in, bir yandan, bütün gücüyle, "Üç Büyükler" in müşterek dünya hâkimiyetini nasıl desteklediğini ve öte yandan Rusya'nın bu hâkimiyette ortakları olacak devletlere karşı duyduğu şüphe ve korkuyu nasıl belli ettiğini seyretmek ilgi çekicidir. Roosevelt ve Churchill, Almanya'nın kontrolünde, Fransa'ya da pay verilmesini teklif ettikleri zaman, Stalin, "Fransa'nın düşmana kapılarını açmış olduğunu" söyleyerek itiraz etmişti. Bir millete, barışta muhafaza etmesi için verilecek yerlerin, savaşta gösterdiği güce ve fedakârlıklara uygun düşmesi gerektiğini her zaman ileri sürüyordu Stalin. Bu ilkenin, bütün öteki ülkelerden fazla Rusya'nın yararına olduğu besbellidir. Çünkü hiçbir millet, Rusya'daki halklar kadar fedakârlık yüklenmek zorunda kalmamıştı. Churchill, "Üç Büyükler" in, "Giriş üreti olarak en az beş milyon asker ya da eşdeğerinin verilmesi gereken çok pahalı bir kulüp" olduğunu alaycı bir şekilde söylediği zaman, Stalin, Rusya'nın ödediği giriş ücretinin, beş milyon *ölü* askerden çok daha fazla olduğunu acı bir şekilde düşünmüş olmalıydı. Müstakbel milletler cemiyetinde, küçük milletlerin, büyük devletler aleyhinde konuşmasına imkân vermek için yapılan tekliflere karşı ısrarla direniyordu Stalin. Büyük dev-

(*) James F. Byrnes, **Speaking Frankly**, s. 36-37.

letlerin, küçük milletleri, Rusya aleyhine kışkırtmalarından korkuyor gibiydi. Bir aralık, Birleşmiş Milletlerin, kendi silâhlı kuvveti olması ve özellikle çeşitli küçük ülkelerde üsleri bulunan bir milletlerarası hava kuvvetine sahip olması gerektiği üzerinde ısrar etmişti (*). Birleşik Devletler tarafından reddedilmesine rağmen, bu teklif, Stalin'in "Üç Büyükler" arasındaki dayanışmaya karşı güven duyduğunu gösterir gibidir. Ama Rusya'nın Birleşmiş Milletlerde oyla yenilgiye uğrayabileceğinden korktuğu zaman da, Ukrayna ve Biyelorusya'nın oy sahibi üyeler olarak Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmesini istemişti. Bu isteğini temellendirmek için, 1944 yılı Şubat ayında bir anayasa reformu yapmıştı Stalin. Bu reform sonucunda, hiç olmazsa ismen, 1924 yılı Anayasasının temel ilkesini lağvetmiş ve Sovyet Cumhuriyetleri *Birliği*'nin yerini bir çeşit Federasyon almıştı. Federasyona katılan cumhuriyetlerin her biri kendi dış işleri bakanlığına ve ordusuna sahip oluyordu. (**)

Temeldeki meselelerin ve uzlaşmazlıkların önemi ile bunların yol açtığı pazarlıkların beyhudeliği ve küçüklüğü arasındaki karşıtlık üzerinde düşünmeden edemez insan. Hükümet başkanları, bakanlar ve sefirler, sanki barışın geleceği, Ukrayna'nın ve Biyelorusya'nın oylarına bağ-

(*) J. Stalin, **War Speeches**, s. 114; ve **The Memoirs of Cordell Hull**, c. II, s. 1682.

(**) Stalin'in bu reformu yapmasının bir başka nedeni, Ukrayna gibi merkezden uzak cumhiriyetlerde kendini gösteren milliyetçi havayı yatıştırmak istemesiydi belki de. Kızıl Ordu bu ülkelere doğru ilerledikçe, özel Rus yurtseverliği propagandasının dozu azaltılıyor ve onun yerini, Sovyet Rusya'nın bütün halklarını kapsıyan daha geniş bir Sovyet yurtseverliği propagandası alıyordu. Ne var ki, Rus gelenekçiliğinin kuvvetlenmesi, Sovyet Rusya'nın öteki küçük halkları arasında da ona benzer milliyetçi geleneklerin doğmasına ön ayak olmuştu.

lıymış gibi, bu konuda aylarca çekişip durmuşlardı. Yalta'da, istediğini elde etmişti Stalin. Ama kendi açısından bile, bir kaprisinin tatmin edilmesinden başka hemen hiçbir şey kazanmamıştı. Çünkü bu kazancına karşılık, Amerika'nın da, Birleşmiş Milletlerde üç oyu olmasını kabul etmişti; oysa Amerika bu oylardan yararlanmayacaktı. Ve nihayet "Üç Büyükler", acayip bir ciddiyet içinde, Yalta'dan, dünyadaki bütün tarafsız devletlere, Birleşmiş Milletlerin San Fransisko'da toplanacak konferansına kabul edilebilmeleri için, 1 Mart 1945'den önce Almanya'ya savaş açmaları için çağrıda bulundular. 1 Marttan sonra gişe kapanıyordu!

Yalta ve Potsdam'da yapılan bütün anlaşmaların ve pazarlıkların ve girişilen tartışmalarla kavgaların şaşırtıcı ve karmaşık hikâyesini burada anlatamayacağımız gibi özetlememiz de mümkün değildir. "Üç Büyükler" in arasındaki dayanışmanın mahiyeti, hemen göz önüne alınması gereken önemli bir askerî menfaat söz konusu olunca, birlikte karar almalarını ve uygulamalarını kolaylaştıracak gibiydi. Ama böyle bir menfaatten uzaklaştıkları ölçüde, altlarında gittikçe daralan bir müşterek zemin bulmaya başladılar. Yalta'da, ordularının ileri harekâtının planlarını yaptılar ve Almanya'da her birinin işgal edeceği kısmın sınırlarını çizdiler. Ama Almanya'mn dört bölgeye ayrılmasının doğuracağı sonuçları hesap etmeye bile çalışmadılar ve sadece ekonomik yanlarından söz açtılar. Ayrıca, aralarındaki dayamşma, Avrupa'daki müşterek askerî menfaatlerinden çok, Japonya'ya karşı yapacaklarını planladıkları yeni savaştaki yardımlaşma ilişkilerine dayanıyordu. Stalin, daha 1943'de, bu savaşa katılacağı hususunda söz vermişti. Roosevelt ile Churchill, müttefikleri olan Rusya'dan bile sakladıkları atom silâhı denemelerinin sonucundan emin değillerdi henüz. Rusya'nın yardımı olmadan, Japonya'yı

kolayca yeneceklerinden de emin değillerdi. Stalin'e, sadece Asya'da değil Avrupa'da da haklar tanımaları ve bazı şeyler vermeyi kabul etmeleri işte bundan ötürüydü. Yoksa bunları kolayca bırakmazlardı Rusya'ya.

Stalin'in Pasifik savaşındaki menfaati ve ilgisi neydi? İngiltere ile kurmuş olduğu ittifaklar ve Amerika ile yapmış olduğu anlaşmalar gereğince, Rusya, Asya'da da, onların müttefiki olarak ortaya çıkmak zorunda değildi. Japonlarla savaşmak düşüncesi de yaygın ve benimsenmiş değildi Rus halkı arasında. Savaştan, bir ikincisini istemeyecek kadar bezmiş olan Rus halkının gözünde, Japonlar, düşmanlarımn müttefikiydi ama kendi öz düşmanları değildi. Ne var ki, Stalin, bu yeni maceraya atılıyorsa, bunun nedeni, karşılaşacağı tehlikenin pek önemsiz olduğundan şüphe etmemesiydi. Roosevelt ve Churchill, Uzak Doğuda uzun ve pahalıya mal olan bir savaş vermek zorunda kalabileceklerini hesap ettikleri halde, Stalin, askerî kuvvetlerinin en fazla üç ay savaşmak zorunda kalacağım ileri sürüyordu (*). Stalin'in amacı, 1904-5 savaşından sonra yapılan Portsmouth Anlaşması sonucunda, Rusya'nın Japonya'ya bıraktığı bütün toprakları yeniden ele geçirmekti. Yalta'da Roosevelt ile gizli bir pazarlık yapmıştı. Bu pazarlık gereğince, Rusya, on yıl kadar önce Japonya'ya bırakılmış olan Doğu Çin Demiryolunu geri almakla kalmıyor, Sahalin'in güney kısmını, Kuril Adalarını, ve Port Arthur'ü de elde ediyordu (**). Kendi halkına ve bütün dünyaya, bu savaşı, Rusya'nın 1904-5 yenilgisinin intikamını alması olarak gösteriyordu Stalin. Japonya'nın

(*) John R. Deane, **The Strange Alliance**, s. 264.

(**) Böylece, Franklin D. Roosevelt'in kaderi, Theodore Roosevelt'in yaptıklarını bozmak oluyordu. Çünkü, Portsmouth anlaşmasının müzakereleri, 1905 yılında Theodore Roosevelt'in himayesinde yapılmıştı.

teslim oluşuyla ilgili bildirisinde "...Rus kuvvetlerinin 1904'de yenilgiye uğramaları, halkın zihninde acı hatıralar bırakmıştı. Ülkemize kara bir leke çalınmıştı sanki" demişti Stalin. "Halkımız, bir gün Japonya'nın ezileceğini ve bu lekenin silineceğini ummuş ve buna inanmıştı. Biz eskiler, kırk yıldır bu gün için bekledik." (*). Stalin'in bu sözleri, tarihî gerçeklere tamamen aykırıydı. Çünkü eski Bolşevikler, Menşevikler ve hattâ Liberaller, Çarlığın 1904'de yenilgiye uğramasına sevinmişlerdi. Rusya'nın Port Arthur'deki yenilgisi üzerinde yorum yapan Lenin, "Avrupa burjuvazisinin bundan korkması için nedenler var. Proletaryanın da, buna sevinmesi için nedenler var." demişti. Ayrıca şunları da söylemişti: "En korkunç düşmanımızın tepesine çöken bu felâket, Rusya'da hürriyetin ortaya çıkışının yaklaşmış olduğunu göstermekle kalmıyor, bu Avrupa proletaryasının yeni bir ihtilâlini de önceden haberini veriyor" (**). Aynı günlerde, Stalin, Tiflis işçileri karşısında, daha kapalı bir şekilde olmakla birlikte aynı hava içinde konuşmuştu (***). "Kafkasya işçileri, intikam zamanı geldi." demişti. Ne var ki, Rusya'nın geçmişteki acıları konusunda duyduğu bu yeni ıstırap ve tarih hakkındaki bu yeni görüşü, siyasetinin çerçevesini teşkil eden geleneksel anlayışa uygun düşüyordu şimdi. Daha önce Baltık kıyılarında yaptığı gibi, şimdi de, Pasifik kıyılarında, eski Rusya'nın sahip olduğu varlıkların toplayıcısı ve Çarlık mirasının vârisi olarak ortaya çıkıyordu.

Özlemlerini, bu tarzda açıklayarak çıkıyordu Roosevelt'in ve Churchill'in karşısına. Birleşik Devletlerin, Japonya'yı tek başına kontrolü altında tutmasını sineye

(*) **Bolşevik**, no. 16, Ağustos 1945.

(**) Lenin, **Soçinenya**, c. VIII, s. 74-83.

(***) Stalin, **Soçinenya**, c. I, s. 74-83.

çekmekle kalmamıştı sadece. Şan Kay-şek'e karşı duran Çin Komünistlerini de bir başına bırakmış ve Çin'i yönetebilecek biricik siyasî kuvvetin Komintang olduğunu bile söylemişti Potsdam'da. (*)

Stalin'in hem Asya hem de Avrupa siyasetinde, müttefiklerini olduğu gibi, düşmanlarını da şaşırtan iki ayrı eğilimin yani gelenekçi ve ihtilâlci eğilimlerin garip bir şekilde etkili olduğunu görürüz. Aslında Stalin nedir? Amaçları için, kimi zaman, ihtilâlci vesileleri kullanan ve imparatorluğu yeniden kurmak isteyen bir kimse mi? Yoksa, Rus imparatorluk geleneği örtüsü altında amacını saklayarak komünist ihtilâlini gerçekleştirmek isteyen bir kimse mi? Stalin'i harekete getiren nedenleri anlamaya çalıştıkları zaman, İngiliz ve Amerikalı devlet adamları bu soru üzerinde uzun uzadıya düşünmüşlerdi. Bu soru, sözü geçen özelliklerden yalnız birisinin Stalin'in gerçek karakteri olduğunu; ötekinin ise sadece bir göstermelik olarak ele alınması gerektiğini önceden farzeden bir düşüncenin ortaya koyduğu bir soruydu. Oysa, her iki karakter de, aynı ölçüde gerçek gibi görünmektedir. Hem öyle ki, kimi zaman, Stalin'in kendisinden bile, bunlardan sadece biriyle özdeşleşmeyi [aynileşmeyi] başaramadığı ileri sürülebilir. Bu ikilik çok yaygındı. Rus halkının duygularında, Gelenek ve İhtilâl sessiz bir şekilde yanyana yaşamıştı. Ve yine bu ikilik, Stalin'in iç ve dış faaliyetlerinde, sadece sunî bir davranış ya da bir hile olarak görülemeyecek ölçüde sürekli ve

(*) James F. Byrnes, **Speaking Frankly**, s. 228. Uzak Doğuda amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan Stalin, Çinliler'in özlemleri ile çatışma haline düşmüştü. Potsdam konferansından pek az zaman önce, Çin dışişleri bakanı T.V. Soong ile görüşmeler yapmıştı. Rus ve Amerikan etkisi altında kalan ve Komünist muhalefet karşısında daha güçlü bir duruma gireceğini de umut eden Şan Kay-şek, Stalin'in isteklerini kabul etmişti.

sağlam şekilde kendini ortaya koymuştu. Stalin'in düşmanlarını aldatmak için davranışlarını kimi zaman başka şekilde göstermesine rağmen, doğruydu bu.

Savaşın sonuna doğru, Stalin'in siyasetindeki bu iki eğilimi birbirinden ayırdetmek âdeta imkânsız hale gelmişti. Gelenekçi eğilim, çoğunlukla öyle belirgin hale gelmişti ki, Stalin'in davranışı, amaçları, aksiyon metotları; hattâ jestleri ve kaprisleri, Napolyon Savaşlarının sonunda Birinci Aleksander'in gösterdiği davranışlara, jestlere ve güttüğü amaçlara tıpatıp benzemişti. Bu benzerlik büyük ölçüde kendiliğindendi ama içinde düşünülerek benimsenmiş taklitçi davranışının da rol oynadığı belliydi. 1812 yılı destanının tarihe geçmiş olan adını yani "Baba yurdu için savaş" adım Stalin resmî olarak kullandığı zaman, bile bile yapılan bu taklit kendini açıkça göstermişti. *Grande Armée*'nin yenilgiye uğramasından sonra, Çar Aleksander, Rusya'mn ve İngiltere'nin müttefiki olan ve Polonya'daki topraklarım kendi Polonya Krallığına katmak istediği Avusturya ve Prusya'nın aleyhine olarak, İmparatorluğunu genişletmek istemişti. Buna karşılık Prusya'ya Saksonya verilecekti. Bu hikâyede, Prusya'mn yerine Polonya'yı koyarsak, Stalin'in siyasetini tasvir etmiş oluruz. İngiliz ve Amerikan diplomatlarının, Stalin ile yaptıkları görüşmeler hakkındaki raporlarında, Castlereagh'ın Aleksander ile yaptığı görüşmelerle ilglli raporlarındaki sözleri hatırlatan bir çok benzerlik vardır. İngilizlerin 1815 yılındaki dışişleri bakanı şöyle yazıyordu:

"İmparator, kendi elinde olduğuna göre, [Polonya ile ilintili] meselenin sadece bir tek hal şekline bağlanabileceğini îma etti. Bunun çok doğru olduğunu belirttim. Majestelerinin elindeydi burası ve buna karşı çıkacak değildim şüphesiz ama, kendilerinin; ileri sürdükleri ididaları, Avrupa'nın genel duygularına karşıt

olarak, sadece bu ülkeyi fethetmiş olmaktan doğan hakları üzerinde temellendirmekten memnun kalmayacaklarından emindim."

Aleksander de, Stalin de, Rusya'mn Balkanlardaki etkisi üzerinde duruyorlardı. İkisi de, Boğazları, kendi kontrolleri altına almaya çalışıyorlardı. Rusya ile Batılı müttefikleri arasındaki gerginlik, 1945 yılında, 1915'de olduğu kadar şiddetliydi (*). Her iki yöneticinin de diplomasisindeki gizlilik; müttefiklerini gafil avlama taktikleri ve uzlaşıcı bir tavır gösterdikten sonra hemen ardından sert ve zorbaca davranışları; müttefikleri arasında aynı şaşkınlığı yaratıyordu. Her ikisinin dışişleri bakanları da, tek başlarına karar vermekten aynı derecede kaçınıyorlar; efendilerinin vereceği tâlimatı bekliyorlar ve uzun uzadıya görüşmeler yaparak müttefiklerinin sab-

(*) "...bu yıllar boyunca, İngiltere ile Rusya'nın siyaseti, hemen her yerde çatıştı. Çar ya da hiç olmazsa, adamlarından bazıları, hemen her durumda, İngilizlere karşıt olan çeşitli faaliyetler gösteriyorlardı. İki ülke arasında, geniş bir alanda cereyan eden siyasi bir düello yapılıyor gibiydi. Paris'te, XVIII. Louis'nin yakınlığını kazanmak için rekabet ediyorlardı; Madrid'de, sonuçları çok önemli bir çatışmaya girişmişlerdi; İtalya ve Almanya'da, Ruslara karşı Avusturya etkisini destekliyordu İngiltere; İstanbul'da, açıkça kabul edilmiş görüş ayrılıkları söz konusuydu; bu çatışma Asya'ya kadar uzanmıştı ve İran konusundaki mücadele başlanuş bulunuyordu. Rusya'nın oynadığı bu rolün, tamamen yeni bir rol olduğunu unutmamak gerekir. Fransız İhtilâlinden önce, Batı Avrupa ile hiç bir ilişkisi olmayan yarı-barbar bir devlet olarak görünüyordu Rusya... Oysa şimdi, etkisi büyüktü ve gittikçe artıyordu. Ajanları, Batının dört bucağında çatışma çıkarmakla meşguldüler. Çarın, birçok kimse tarafından iki yüzlülük ve hilekârlık ile itham edilmesine şaşmamak gerekir. Hıristiyan ilkelerini benimsediği hakkında söyledikleri, Avrupa'yı hâkimiyeti altına almak için yaptığı geniş planları gözden kaybettirmek için başvurduğu bir oyun olarak telâkki ediliyordu." C.K. Webster, 1815-18 yıllarındaki Rus-İngiliz ilişkilerini işte böyle tasvir etmektedir. Bkz. **The Foreign Policy of Castlereagh**, c. II, s. 88.

rını aynı şekilde taşırıyorlardı. Stalin'in gösterdiği kaprisli davranıştan İngiliz ve Amerikalı diplomatların nasıl yaka silktikleri, ünlü şair Byron'ın, Aleksander hakkındaki şu mısralarında mükemmel bir şekilde dile getirilmiş gibidir:

> Yarı liberal bir buz çözülmesi gibidir bir ara
> Ama sabah ayazını yiyince döner kaskatı taşlara
>
> Yüce bir soylulukla geri verdi Polonyalılara
> Meclislerini
> Sonra dönüp, hırçın Polonya'ya, sesini kesmesini
> öğütledi.

Önemli hususlardan ayrıntılara kadar, Stalin ile Aleksander arasında büyük bir benzerlik olduğunu görmek gerçekten şaşırtıcıdır. Rusya'nın prestijini yüceltmek isteyen Aleksander, Paris'te biricik muzaffer hükümdar olarak karşılanmak istemişti. Alman temsilcileri, Rheims'deki İngiliz ve Amerikan karargâhınında teslim anlaşmasını imzaladıktan sonra, Rus işgali altındaki Berlin'de teslimle ilgili özel bir tören hazırlaması için Mareşal Zukov'a emir verirken, Stalin de aynı nedenlerle hareket ediyordu. Potsdam konferansında cereyan eden bir başka olay da, bu benzerliğin bir başka örneğiydi. Stalin, Potsdam'a gelince, Hitler'in hayatta olduğunu ve Almanya dışında bir yerde saklandığını tahmin ettiğini söylemişti. Daha sonraları da bu görüşünü tekrarlamış ve İngilizler ile Amerikalıları şaşırtmaya devam etmişti (*). Stalin, Napolyon'un Elba'dan dönüşünü ve Yüz Günü düşünmüştü sanki. Hitler de, tesadüfen, aynı şekilde geri döner miydi acaba? Napolyon'un yeniden ortaya çıkışı, Viyana Kongresinde zafer kazanmış devlet-

(*) James F. Byrnes, Speaking Frankly, s. 68.

ler arasında birlik kurulmasını sağladığı için; Stalin de, Hitler'in yaşadığı sırada kurulmuş birliği yeniden canlandırmak için Hitler'in hayaletini Potsdam'da ileri sürüyor gibiydi.

Ne var ki, bütün bu benzerliklere rağmen, Stalin, bir Aleksander değildi ve olamazdı. Dünya durumu, bu rol içinde kalmasına elvermezdi. Kıta Avrupası üzerindeki en güçlü ordu olmasına rağmen, Aleksander'in ordusu, Stalin'in ordularının girdiği ölçüde parçalanımş ve karışmış bir Avrupa'ya girmemişti. Aleksander, Viyana kongresinde, sadece İngiltere'nin değil, hepsi de merkezî doğu ve batı Avrupa'da bulunan Avusturya İmparatorluğunun, Prusya'nın ve Osmanlı İmparatorluğunun muhalefeti ile karşılaşmıştı. Hattâ, yenilmiş Fransa'nın sesi bile, milletler konseylerinde önemli bir ağırlık teşkil ediyordu. 1945 yılında ise, yenilgiye uğramış olan millet, yani Almanlar, siyasî bakımdan ufalanıp gitmişlerdi ve Kıta Avrupasındaki bütün öteki milletler (zafer kazanmış ya da yenilmiş olsun), âdeta cansız haldeydiler. Bu güçsüzlük ve boşluk ile Rusya'nın yeni ortaya çıkmış gücü arasındaki karşıtlık, Avrupa ufuklarında, Stalin'in görüntüsünü Aleksander'inkinden çok daha büyük bir şekilde yansıtıyordu; bazı kimseler için çok daha büyük bir tehdit söz konusuydu, bazı kimseler için ise çok daha büyük bir vaad.

Öte yandan, siyasî ufuk, Avrupa'ya inhisar etmiyordu artık. Bütün dünya, Birleşik Devletler ile Rusya arasındaki şaşırtıcı kuvvet kutuplaşmasının tanığı olmuştu. Soyut istatistik veriler bakımından, Rusya'mn ekonomik gücü, Amerika'nınkinden çok daha azdı. Ama yaptığı basınç, Avrupa'mn yakınında olmasından dolayı, ekonomik gücünün ifade ettiğinden çok daha etkiliydi. Savaşın sonunda, Amerika'nın, hızlı ya da ağır ağır, Kıta Avrupasından çekileceğini ve bunun sonucu olarak

Rusya'nın gittikçe ağır basacağını düşünmüş olabilirdi Stalin. Ama kesin değildi bu. Rusya'nın gittikçe artan gücüne karşılık, savaş yüzünden uğradığı korkunç kayıplardan doğan zayıflığını da gözden kaçırmamak gerekiyordu ve bu, Rus etkisinin genişlemesini sınırlayıcı nitelikteydi.

1945 ile 1815 arasındaki bütün bu farklara, Stalin'in diplomasisindeki ihtilâlci unsuru da eklemek gerekir. Stalin'in kişiliğindeki Bolşeviklik, Aleksander'e benzerliğini ortadan kaldıracak ölçüde güçlü bir şekilde ancak savaştan sonra kendini göstermişti. Ama bu Bolşevikliğin mevcudiyeti, daha önceleri yani Yalta ve Potsdam döneminde hissedilmişti. Rus alanı içindeki ülkelerin hemen hepsini kapsayacak olan ihtilâl örneği, savaşın son aylarında gelişmeye başlamıştı.

Bütün bu ülkelerde, çeşitli partiler arasındaki koalisyonları temsil ediyormuş gibi görünen hükümetler kurulmuştu. Bu koalisyonlara, Komünistler, Sosyalistler, Köylüler, Din adamlarını Tutanlar ve hattâ yarı- Faşistler giriyordu. Ama bu hükümetlerin her birinde, en az iki önemli bölüm Komünistlerin elindeydi. Bu bölümler, polis ile orduydu. Komünistler, bu iki bölümü, bütün ülke üzerinde kontrol kurmak için kullandılar önce. Daha sonra, hükümete katılmış olan öteki grupları kontrol etmek için kullandılar. Ve öteki grupları ya dışarda bırakana ya da onları ihtilâle katkıda bulunmaya zorlayana kadar sürdürdüler bu kontrolü. Komünistler amaçlarını gerçekleştirirken, bu hükümetlerin mütareke anlaşmaları ya da özel beyanlar gereğince yüklendikleri bir mükellefiyetten yararlandılar. Bu hükümetler, sivil idarelerini ve siyasî kurumlarını, Rusya aleyhine çalışmış olanlardan; Nazilerden, Faşistlerden ve militaristlerden temizlemek mükellefiyetini yüklenmişlerdi. Bundan başka, Rus ordusunun bu ülkelerin hepsindeki ulaşım hatlarının em-

niyetini de sağlamakla mükelleftiler. Batılı müttefiklerin desteklediği bu maddeler, Stalin'in müttefikler arası uzlaşmaları açıkça bozmaksızın, Batı Avrupa ülkelerinin eski hâkim sınıflarını, organizasyondan yoksun kılıp siyasî bakımdan güçsüz hale getirerek tam bir kargaşalığa düşürmesini sağlayacak bir süreci [vetireyi] başlatmasına ve yönetmesine kâfi geldi. Gerçekten de, bu sınıfların büyük bir kısmı, anti-demokratik unsurlardan teşekkül etmiş ve savaş sırasında Alman taraftarı ya da hiç olmazsa Rus aleyhtarı olduklarını göstermişlerdi. Eski hâkim sınıfların tasfiyesi, Komünist Partilerinin ilerlemesine zemin hazırladı. Parlâmento yönetimini savunabilecek olan ara gruplar sağlam bir geleneğe dayanmıyorlardı ve çok güçsüz ya da etkisizdiler. Bu gruplar, eski hâkim grupların ve partilerin katılmasıyla genişleyince, tasfiye edilmek sırası bu sefer onlara geldi. Stalin ve mahallî komünistlerin, Batılı müttefiklerin desteklediği maddelere dayanarak ne zaman harekete geçtiklerini ve ortadan kaldırmak için can attıkları parti ve gruplarla hesaplaşırken bu maddeleri mazaret olarak ne zaman kullandıklarını söylemek pek mümkün değildir. Ama gerçekte, her ikisini de yapmışlardı.

Bu ardarda gelen tasfiyeler sonunda (bunlar 1940'ların sonlarına kadar uzamıştır), Rusya'nın dikkati çeken bir müdahalesi olmadan, komünist partilerinin tekeli kurulmuştu. Stalin, sadece gerçek engeller ortaya çıktığı zaman (özellikle başlangıçta görülmüştü bunlar), Rusya'nın doğrudan doğruya ve şiddetli bir şekilde müdahale etmesine izin vermişti. Nitekim, 1945 yılı Baharında, Romanya Kralı Michael, General Radescu'yu başbakanlık görevinden uzaklaştırmayı reddedince, o zamanki Sovyet dışişleri bakanı yardımcısı Vişinski, saraya gidip, Krala, hükümeti iki saat içinde değiştirmesini söylemiş ve red cevabı verilecek olursa, bu cevabın, Rusya tara-

fından, mütarekenin bozulması olarak telâkki edileceğini ileri sürerek tehditte bulunmuştu. Bunun üzerine, Komünist taraftarı bir politikacı olan Grozea, Redescu'nun yerine geçmiş ve Stalin, Hitler'in Macaristan'a bağışladığı Transilvanya'nın Romanya'ya geri verileceğini söyleyerek yeni başbakanı desteklemek için tedbir almıştı. Rusların böyle bir müdahalesinden sonra, mahallî Komünist partisi, hükümetin içten içe değişikliğe uğratılması işine girişebilirdi artık.

Böylece, daha önceki hiçbir ihtilâle benzemeyen büyük bir sosyal değişiklik seyretmeye başladı dünya. Rus ihtilâlinin başlangıcında söz [kelâm] vardı. İhtilâl, güçlü bir halk hareketinden başlamıştı. Daha sonra, kendisini koruyabilmek için kendi polisini yaratmış ve polise büyük bir güç ve yetki vermişti. Ortaya çıkan yeni devlet, kendi yarattığı âletin boyunduruğuna girmişti daha sonra; bir polis devleti haline gelmişti. Stalin'in, şimdi yarım düzine kadar ülkede gerçekleştirdiği ihtilâlde ise, bu süreç [vetire] tersine çevrilmiş gibiydi. İhtilâlin ilk kazancı ve ilk temeli polisti. Komünist partisinin ele geçirdiği ya da düzenlediği polis, sosyal dönüşümün yaratıcısı gibi ortaya çıkıyordu. Kütleler de sahneye çıkıyor ve bir rol oynuyordu şüphesiz. Ama onların ne düşündüğü ve ne duyduğu belli değildi kesin olarak. Kendi rızaları ile mi; yoksa arkada duran yönetici kuvvetin [polisin] zoruyla mı bu şekilde hareket ettiklerini kestirmek mümkün değildi.

Bu ihtilâl, ilkelerini açıklamak ve amaçlalarını belirtmek konusunda tereddüt ediyordu. Bu ihtilâlin hikâyesi, sonunda bir ihtilâl kalıbına uyan manevraların, hilelerin ve aldatmacaların ardarda gelişinden ibaretti. Ama bunlar kendi başlarına ele alındığında ucuz ve kötü şeylerdi. Bu hilelerin en kötüsü, halk oyunun değiştirilmesiydi; yani tahrif edilmesiydi. Oy verenlerin yüzde

99'u, eninde sonunda, iktidardaki kuvvetler için oy verecekti. Bolşevikler, Rusya'da, yönetimlerini proletarya diktatörlüğü olarak ilân etmişlerdi başlangıçta; mülk sahibi ve hâkim eski sınıfları, oy hakkından yoksun kılınışlardı; köylü çoğunluğun üzerinde sanayi işçilerinin ağır basmasını sağlayacak bir seçim kanunu yapmışlardı. Ama açıkça ortaya konan bu sınırlar içinde, oyların tahrif edilmesi diye bir şey söz konusu olmuyordu. Bolşevik ihtitilâlinin düşmanları ve dostları kendi yerlerini biliyorlardı; ihtilâlin dayandığı sınıf ilkesinin dobra dobra açıklanışı karşısında saygı duyuyorlardı. Rus ihtilâlinin doğu Avrupa'da ortaya koyduğu bu yeni ihtilâl ise, diktatörlükle ilgisi olmadığını iddia ediyor. evrensel ve gizli oyla başarılı ve önemli bir sonuç elde edilmiş olduğunu ileri sürüyordu. Bu iddialarındaki iki yüzlülük bu ihtilâllerden yana olanları bile tedirgin ediyordu.

Ama bu acayip ihtilâli teşvik etmekle, Stalin; Macaulay'in bir İngiliz devlet adamı için söylediği gibi, "ya kötülüğünü ya da yararını önemsememenin pek güç olduğu hizmetler" yapmıştı. İki Dünya savaşı arasında, bu halkların hemen hepsi, bir çıkınaza düşmüşlerdi; korkunç bir yoksulluk ve karanlık içinde yaşıyorlardı; siyasî hayatları, kendi imtiyazları emniyet altında oldukça, vatandaşlarının maddî ve kültürel gerileyişine aldırış etmeyen eski grupların ve zümrelerin hâkimiyeti altındaydı. Avrupa'nın bütün bu bölümü, İkinci Dünya Savaşından ve Nazizmin "iğrenç" okulundan daha zavallı, yabani ve yoksul olarak çıkmıştı. Bu halklar için biricik çıkış yolu, Stalin'in kendilerini yönettiği zoraki değişikliklerdi belki de. Polonya ve Macaristan'da, Komünistlerin ileri sürdüğü toprak reformu, bir çok köylü ve aydın nesillerinin rüyasını gerçekleştirmişti. Belki mükemmel olarak gerçekleştirmemişti ama yine de gerçekleştirmişti bu rüyayı. Doğu Avrupa'nın her köşesinde, ana sanayi

kollarını millileştiren Komünistler, sanayileşme ve tam istihdam konularında planlar ortaya koyup gerçekleştirmişlerdi. Oysa bunlar, sermaye, ustalık ve iş bakımından zayıf olan yerli "özel teşebbüsün" maddî kaynakları ve anlayışı ile gerçekleştirilemezdi. Eski hâkim sınıfların ihmalinden doğan kötülükleri ortadan kaldırmak için eğitim işlerine istek ve şevkle sarılmışlardı. Halkları arasındaki eski kan dâvalarını yatıştırarak işbirliği kurulmasını sağlamak için uğraşmışlardı. Kısacası, doğu Avrupa'nın önünde, reform ve ilerleme perspektivleri açmışlardı. Rusya, ortak çalışma ve sosyal organizasyon konusunda yeni yollar ve metotlar bulmak amacıyla harcadığı çabanın ve duyduğu zorunluğun bir kısmını komşularına aktarnuştı sanki. Ayrıca, bu değişikliği genişliği ve radikal karakteri bakımından ele alınca; Stalin'in ve adamlarının, tedhişe ve birçok zorlamara başvurmakla birlikte, Rusya'nın etki alanı içindeki ülkelerde, meselâ Yunanistan'da olduğu gibi bir gerçek iç savaş çıkarmadan bu işleri yürütmelerinin bir başarı olduğunu unutmamak gerekir.

Stalin'in, kendi etki alanı için pazarlığa giriştiği sırada, bu alanı, tamamen Komünist kontrolü altına sokmayı düşünüp düşünmediğini sormak gerekir. Tahran ya da Yalta sırasında, ihtilâl şeması, acaba Stalin'in zihninde miydi? Yoksa, bu fikir, Potadam'da mı şekillenmişti? Stalin'in savunucuları da onu gözden düşürmek isteyenler de, bu konuda birleşmektedirler; çünkü her iki taraf da, Stalin'in yaptığı işlerin ardında, uzun görüşlü ve kurnazlık dolu bir niyetin bulunduğuna inanmamızı istemektedir. Ne var ki, Stalin'in yaptığı işler, acayip ve göze batan çelişmelerle yüklüdür; İhtilâlle ilgili bir anaplanı olmadığını göstermektedir bunlar. Hattâ böyle bir planı olmadığını göstermektedir. Bu en belirgin çelişmelerden bir kaçım açıklayalım. Stalin, Varşova'da, bir ko-

münist hükümet kurmaya daha önceden iyice hazırlıklı olsaydı, doğu sınırları konusunda Polonyalılara taviz vermek hususunda ısrarla diretir miydi? Bir Polonya-Ukrayna şehri olan Lvov'un, komünist Kiev'den ya da komünist Varşova'dan yönetilmesi arasında Stalin için bir fark mevcut olabilir miydi? Öte yandan, böyle bir taviz, Polonya solcularının durumunu iyice güçlendirmiş de olacaktı. Aynı şekilde, eğer Almanya'da bir ihtilâl gerçekleştirmeyi daha önceden planlamış olsaydı, Neisse ve Oder doğusundaki *bütün* Alman eyaletlerini, Almanya'dan ayırıp Polonya'ya ilhak eder miydi? Bu eyaletleri ele geçirmeyi, Polonyalıların kendileri bile hayal etmemişlerdi. Stalin, bu eyaletlerden, bütün Alman nüfusunun çıkarılması konusunda niçin ısrar etmişti? Bu davranış, Alman halkının sadece Polonyalılara karşı değil Rusya'ya ve Komünizme karşı da hınç duymasından başka sonuç veremezdi. Stalin'in Ukrayna'nın ve öteki Sovyet topraklarının yakılıp yıkılması bakımından makul görünebilecek olan bir isteği, yani Almanya'nın, Avusturya'nın, Macaristan'ın, Romanya'nın, Bulgaristan'ın ve Finlandiya'nın tazminat vermesi konusundaki isteği, bu ülkelerdeki komünizm davası üzerinde aynı kötü etkiyi yapmaktan geri kalamazdı. Alman sanayiinin büyük bir kısmının tasfiye edilmesi hakkındaki isteği için, bu durum, daha da geçerliydi. Eğer daha önce değilse, en geç Tahran Konferansında, bu istekte bulunacağını belli etmişti. Yalta'da, ateş-kesten sonraki iki yıl içinde, Alman sanayi tesislerinin yüzde 80'inin sökülmesini teklif etmiş ve Potsdam'da bu isteğinden vazgeçmemişti (*). Kaba olduğu kadar da hayalî olan bu tasarı gerçekleştirilmiş olsaydı, komünizmin başvuracağı ve yardım umabileceği biricik kuvvet olmasa da başlıca kuvvet olan Alman işçi sınıfının dağılması sonucu ortaya çıkacaktı.

(*) James F. Byrnes, **Speaking Frankly**, s. 26-7.

Stalin, bunu bilirdi şüphesiz. Stalin'in bu siyasî davranışlarından hiçbiri, ne kadar mübalağalı bir şekilde ele alınırsa alınsın, ihtilâle götüren atlama taşları olarak gösterilemez. Tam tersine, bu adımlarının her birinde, ihtilâlin önüne engeller dikiyordu Stalin. Bunlar, savaşın sonlarına doğru bile, Stalin'in niyetlerinin, çelişmelerden kurtulmamış olduğunu söylememizi mümkün kılmaktadır.

Stanislaw Mikolajczyk, Ağustos 1944'de, Stalin ile yaptığı garip bir konuşmadan söz etmektedir. Bir köylü utangaçlığıyla, Stalin'in Almanya hakkındaki planlarını öğrenmeye çalışmıştı Stanislaw. Polonyalılara esir düşen Almanların, savaştan sonra Almanya'nın komünizmi benimseyeceğini umut ettiklerini ve en önemli komünist devlet olarak dünyayı yöneteceğini düşündüklerini söylemişti. Stanislaw'ın açıkladığına göre, Stalin öfkelenerek, "Bir eyer, bir ineğe ne kadar uygun düşerse, komünizm de Almanya'ya o kadar uygun düşer" demişti. Bu küçültücü söz, Stalin'in ruhî halini yansıtıyordu şüphesiz. Bu söz, Almanya'ya karşı izlediği siyasete çok uygun düşüyordu. Ayrıca, Batı Avrupa komünizmine karşı duyduğu inançsızlık konusunda daha önce öğrendiğimiz gerçeklere de tıpatıp uyuyordu. Üstelik, o günlerde yaptığı ve söylediği şeylerle de tam bir uygunluk halindeydi. Bütün bu nedenlerden ötürü, sadece taktik bir blöf olamazdı bu söz.

Gerçekten de, Stalin'in milliyetçiliği ile ihtilâlciliği arasındaki çatışma, en keskin şekliyle, Almanya'ya karşı takındığı tavırda dile geliyordu ve bu tavırda, milliyetçi (hattâ, ihtilâl aleyhtarı denebilir) unsur ağır basıyordu. Yalta'dan hemen önce şöyle demişti Stalin: "Almanya'nın gücüne yeniden kavuşmaya çalışıp yeni tecavüzlere girişmeyeceğini düşünmek çocukluktur... Yenilgiden sonra kendini toparlayıp gücünü yeni baştan kurabilmesi için

yirmi ya da otuz yılın Almanya'ya kâfi geldiğini tarih bize göstermektedir" (*). Tahran'da da aynı iddiayı ileri sürmüştü Stalin, ama bu sefer, Almanya'nın yeniden toparlanma süresini daha kısa tutmuştu. (**). Kremlin'e gelip kendisini ziyaret edenlerin hemen hepsine de aynı şeyi tekrarlamıştı. Müstakbel Alman intikamı fikrini zihninden kovamıyordu sanki. Büyük müttefik devletlerin barış zamanında birlik halinde bulunmaları ihtiyacından söz ettiği zaman, bu tehlikeyi gözönüne seriyordu. Alman sanayiini sakatlamayı, Alman sınırlarını değiştirmeyi, Avusturya'yı Almanya'dan ayırmayı ve "Almanların içinden geçerek Rusya'ya yürüdükleri bir geçit olan" Polonya'da Rusya taraftarı bir hükümet kurmayı teklif ettiği zaman da aynı tehlike üzerinde duruyordu. Almanya karşısında Rusya'nın emniyetini sağlamak meselesiyle uğraşırken, Foch'un, Clemenceau'nun ve Poincaré'nin Birinci Dünya Savaşından sonra kullandığı dili kullanıyordu Stalin. Geçmişi geleceğe yansıtan ve bu geleceği milletler arasındaki rekabet, mücadele ve savaş açısından gören muhafazakârların diliydi bu. Almanların "yirmi ya da otuz" yıl içinde intikam almaya kalkışacağı hakkındaki ikazları ile, Almanya'nın "yirmi otuz yıl" daha kapitalist bir ülke olarak kalacağı hakkındaki sağlam inancı, Stalin'in ağzında bir ve aynı şey haline geliyordu. Stalin, Almanya'nın kapitalist olarak kalacağına inanıyordu; çünkü "Bir eyer bir ineğe ne kadar uygun düşerse, Komünizm de Almanya'ya o kadar uygun" düşünüyordu. Stalin, Almanya'da bir Komünist ihtilâli gerçekleşmesi şansının olduğunu kabul etseydi, büyük ceza ve tazminatlarla yüklü bir barış yapılması gerektiğini savunmak zorunda kalmazdı.

Stalin, bu şekilde konuştuğu zaman, Rusya'yı dile

(*) J. Stalin, **War Speeches**, s. 113.

(**) Robert E. Sherwood, **Roosevelt and Hopkins**, s. 786-7.

getiriyordu şüphesiz. Zafer gününün Almanya hakkında verilecek son karar günü olduğunu umuyordu bütün Rusya ve bu hükmün, Almanya'nın gadrına uğramış olanlar tarafından verileceğini de umuyordu. Enternasyonal fikirler ve dayanışma duyguları (eğer, milliyetçi akımın etkisiyle ortadan kalkmamışlarsa), düşman milletin karşısında hiçbir önem ve etki taşımıyorlardı; geçerlikleri yoktu. Çünkü, Alman işçi sınıfı, Hitler'in yaptığı tecavüzü engellemek ya da bu tecavüze karşı başkaldırmak konusunda hiç bir şey yapmamış bir sınıf olarak görünüyordu. Stalin'in her gün tekrarlanan hınç dolu "Alman istilâcılarına ölüm!" sözüyle ve propagandacıların faaliyetiyle, milliyetçi duyguların alevlendirildiği bir gerçekti. Bu olmasaydı, milliyetçi duygusallık sonunda eriştiği o yüksek noktaya asla varamazdı. Ama nedenler ile etkiler, birbirine iyice karışmış durumdaydı. Hattâ hiç bir milliyetçi propaganda olmasaydı bile, Almanların yaptıkları gaddarlıklar, kadınların ve çocukların kütle halinde öldürülmesi, cebrî çalıştırma ve kasabalarla şehirlerin soğukkanlılıkla ve sistemli bir şekilde tahrip edilmesi, herhangi bir propagandacının yapacağından çok daha fazla etki yapmıştı. Stalingrad'dan Berlin'e yürüyen askerler, bütün bunları görmüşlerdi; yani Almanların bir çöle çevirdiği toprakları görmüşlerdi. Zafer kazanmış kimseler olarak, bütün öfkelerini, yenilgiye uğramış olanlara yöneltmişlerdi. Kendi hükümetlerinin, Alman sanayiinin ve emeğinin yardımıyla Rusya'yı yeniden ayağa kaldırmasını temenni etmişler ve ummuşlardı. Almanların savaşabilmek gücünü ortadan kaldırmasını da temenni etmişlerdi. Sonunda, kızıl bayrağı, Reichstag'ın yıkıntıları üzerine çektikleri zaman, bu, Almanya'da ihtilâlin zafer kazanmış olduğunu değil, ihtilâlci Rusya'nın Almanya'ya karşı zafer kazanmış olduğunu sembolleştirecekti.

Rusların Almanlara karşı duyduğu korkunç nefret, savaş sonuna yaklaştıkça, büyük bir siyasî dezavantaj olmaktan da geri kalmıyordu. Almanya'da, şaşkınlık dolu bir korkunun yaygınlaşmasına yol açmış ve Alman karşıkomasının uzamasına sebep olmuştu. Sonunda, Hitler'in birlikleri, doğu cephesinde, batıda olduğundan çok daha inatçı bir şekilde savaşmaya başlamışlardı. 1945 yılının Mart ayında, İtalya'daki Alman orduları başkomutam Mareşal Kesselring, kuvvetlerinin tümünü İngilizlere ve Amerikalılara teslim etmek hususunda ilk teklifini yapınca, Stalin bu gerçeğinin apaçık bir deliline şahit olmuştu. İngilizlerin ve Amerikalıların, Kesselring ile görüşmelerde bulunduklarını öğrenince, tedirgin olmuştu Stalin. Bu, Stalin'in, Batılı müttefikleri ile Almanya arasında tek başına yapılacak bir barış hakkında duyduğu eski korkunun gecikmiş bir etkisiydi (*). Kısa bir zaman sonra, yani Nisan ayında, milliyetçi propagandayı durdurarak, propagandacılarına, hemen hemen unutulmuş bir eski sözünü ele almaları hususunda emir verdi Stalin. Bu söz şuydu: "Hitlerler gelip geçer ama Alman milleti ve Alman devleti kalır" (**). Almanların Ruslara karşı duydukları korkuyu hafifletmek için girişilen bu teşebbüs, etkili olamayacak kadar gecikmişti. Savaşın son günlerinde, kabahatlilik ve şaşkınlık duygularına kapılmış olan Alman askerleri, Ruslardan kurtulmak için İngilizlere ve Amerikalılara kütleler halinde

(*) John R. Deane, **The Strange Alliance**, s. 164; James F. Byrnes, **Speaking Frankly**, s. 56.

(**) O sırada Partinin propaganda bölümünün başkanı olan George Aleksandrov, yazdığı makalelerde, Nazi Almanlar ile Nazi olmayan Almanlar arasında fark gözetmediği için, ünlü yazar İlya Ehrenburg'u işte bu açıdan eleştirmişti. Ehrenburg, askerlerin çok sevdiği bir yazardı ve makaleleri, Kızıl Ordunun organı olan **Krasnaya Zvezda**'da her gün yayınlanıyordu.

teslim olmuşlardı. Bu arada, Alman temsilcileri, Rusya ile değil, Batı devletleri ile mütareke yapmanın yollarını arıyorlardı. Şüpheye kapılmış olan Stalin, bütün bu davranışları ve manevraları dikkatle izliyordu. Ve sonunda, Almanların teslim olduğunu ilân edecek duruma gelince, Alman silâhlı kuvvetlerinin Rusya'ya da teslim olmalarından duyduğu şaşkınlık ve iç rahatlığına zarzor hâkim olabilmişti. Savaşın son haftaları, Almanya ile Rusya arasında açılmış olan korkunç uçurumu ortaya çıkarmıştı. Hitler ve Stalin'in her ikisi de, kendi üslûbunca ve değişik derecelerde bu uçurumun açılmasına sebep olmuşlardı. Bu savaştan sonra uzun yıllar geçmeden ne sıradan diplomasiyle ne de ihtilâlci siyaset yoluyla bu uçurum ortadan kaldırılamayacaktı (*).

Böylece, Stalin'in dış siyaseti, önceden düşünülmüş herhangi bir planın sonucu olarak değil, çelişken iç ve dış baskıların bir sonucu olarak görünmektedir. Geçmişte de çoğunlukla görüldüğü gibi, olayların Stalin üzerindeki kontrolü, Stalin'in olaylar üzerindeki kontrolünden daha kuvvetliydi şimdi. İç şartların doğurduğu bazı basınçların ne gibi sonuçlar verdiğini daha önce görmüştük. Dış etkiler ise, Yalta ile Potsdam arasındaki süre boyunca, Müttefiklerin arasında patlak veren çatışma ve

(*) Stalingrad savaşından sonra, Moskova'da kurulan Hür Alman Komitesi, bu nedenden ötürü, etkili propaganda yapamamıştı. Başlangıçta General Seydlitz'in ve daha sonra Mareşal Von Paulus'un başında bulunduğu bu Komiteye, Stalin'in yüklemiş olduğu rol, Batılı müttefikler arasında endişe dolu bir tartışmanın konusu oluyordu. Bu komitenin, Ruslar tarafından teşvik edilen bir hükümetin çekirdeğini teşkil ettiği düşünülüyordu. Oysa, aslında, sonuç vermeyen bir propaganda teşebbüsüydü bu. Komite, herşeyden önce Alman muhafazakâr kamuoyunu etkilemek istiyor ve bundan ötürü, sadece ihtilâlci-olmayan bir ağız kullanmakla yetinmeyip, Hohenzollern İmparatorluğunun eski bayrağını da kendi bayrağı gibi kullanıyordu.

kavgalarda ve ayrıca Potsdam'da ortaya çıkan sert çekişmelerde kendini göstermişti. Etki alanları üzerinde anlaşmaya varılmış olmasına ve Stalin'in, Yunanistan'daki iç savaş hakkında bir şey söylememesine rağmen, Batılı devletler, Stalin'in Romanya'ya müdahalede bulunmasını ve Polonya ile Yugoslavya'daki gelişmeleri protesto etmişlerdi. Yalta'da geçiştirilmiş olan ve Birleşmiş Milletlerle ilgili bulunan anlaşmazlık da yeniden su yüzüne çıkmıştı. Stalin, Birleşmiş Milletlerin San Fransisko'daki kuruluş toplantısına Molotov'un da katılması konusunda Roosevelt'in ricada bulunmasını hiçe sayarak, hoşnutsuzluğunu açığa vurmuştu. (Ancak Roosevelt'in ölümünden sonra, yeni Amerika Başkanına karşı dostça bir jest yapmak isteyen Stalin, Molotov'un bizzat giderek, San Fransisko Konferansına şaşaa katmasına razı oldu.) Stalin, bu günlerde, Müttefiklerinin, kendisini aldatmaya ve daha önce Rusya'ya verilmiş olanları geri almaya çalıştıklarından şüpheleniyordu şüphesiz. Nitekim, Harry L. Hopkins, son olarak kendisini görmeye geldiğinde, Stalin gerçek bir kızgınlıkla şöyle demişti ona: "Ruslar basit bir halk olsalar bile, Batılılar, çoğunlukla, bu halkı budala yerine koymak hatasım işliyorlar." (*)

"Üç Büyükler" in müşterek hâkimiyeti, henüz sağlam bir şekil almadan önce, sarsılmaya başlamıştı. Müttefiklerden hangisinin bu birlikten, ilk olarak kesin bir ayrılma teşebbüsünde bulunduğunu tesbit etmeye kalkışmak beyhudedir. Birbiriyle çatışan açıklamaların ve suçlamaların karışıklığı içinde, "ilk sözden dönmenin" izini bulmaya çalışmak imkânsız gibidir. Öte yandan, Müttefiklerin verdikleri sözler, öyle belirsiz ve eksikti ki, anlaşmanın metnine dayanarak, her iki tarafın da kendini haklı çıkarması mümkündü. Önemli olan, Müttefikler ara-

(*) James F. Byrnes, **Speaking Frankly**, s. 62; Robert E. Sherwood, **Roosevelt and Hopkins**, s. 894.

sındaki temel anlaşmazlığın, taraflardan birini ya da ikisini birden, girdikleri karşılıklı taahhütlerden dönmeye mutlaka zorlayacak mahiyette olmasıydı. Bu zoraki evlilikte, boşanmanın kaçınılmazlığını her iki taraf da aklından çıkarıp atamamıştı. Ve bundan ötürü, hemen ilk günden itibaren, her iki taraf da, boşanma sırasında ele geçireceği avantajları ve karşılaşacağı dezavantajları düşünüp duruyordu.

Etki alanlarının düzenlenmesi (bazı özellikleri, bu düzeni ortaya koyanların gözüne çok cazip görünse de), esef duygusunu ve arddüşünceleri ortaya çıkaracak ölçüde gayri tabiî bir düzendi. Sovyetlere bu kadar geniş yerler bırakmak, Liberal kapitalizmin liderleri için gayri tabiî bir şeydi. Churchill ve Roosevelt kendi kuşkularını tamamen yenseler bile, ülkelerindeki kamuoyunun önem taşıyan bazı kesimlerini görmezlikten gelemezlerdi. Bu muhafazakâr kesimler, Doğu Avrupa'daki sosyal ihtilâle karşı duydukları düşmanlıktan dolayı, ya da bu ihtilâlden farksız bir şey olarak görülen polis devletine karşı besledikleri nefretten ötürü, Stalin'le pazarlığa girişilmesine şiddetle itiraz ediyordu. Bu pazarlık ve anlaşmalar, kendini açıkça dile getiremediği halde, etkisini çeşitli yollardan duyuran Sovyet kamuoyunun bazı önemli kesimlerine de gayri tabiî görünmüş olmalıydı. Moskova basınında, Yunan iç savaşı hakkında başmakale yayınlanmaması ve Fransız Komünistleri ile İtalyan Komünistlerinin olağanüstü bir ılımlık göstermeleri, Bolşeviklerin birçoğunu şaşırtmış olmalıydı; ama bunlar yine de uzakta cereyan eden olaylardı. Rusların işgali altında bulunan ve Rusya'ya yakın olan topraklarda olup bitenler ise çok daha büyük bir hayatî önem taşıyordu. İşgal birlikleri, siyasî bilince sahip subayların ve askerlerin çoğu ve Parti ile Komsomol'un faal üyeleri; Kızıl Ordu büyük kayıplar karşılığı tek başına Nazilerden kur-

tardığı ülkelerde kapitalist düzenin yaşamaya devam edeceği düşüncesini, kabul edilmesi imkânsız bir şey olarak düşünmüş olmalıydılar. Bütün gelenekçiliğe rağmen, sosyalizm içinde ve sosyalizm için yetiştirilmiş kimseler olarak, bu ülkelerde, kapitalizmin koruyucuları haline nasıl geleceklerini bizzat kendilerine sormuş olmalıydılar.

Avrupa'yı Nazilerin kucağına atan ve yeniden canlanma imkânı kendisine tanındığı zaman, buna benzer başka bir kötü durum yaratacak olan bu kapitalizm değil miydi? Çünkü, Nazizm ve Faşizm Avrupa tarihinde tesadüfen ortaya çıkmış olan rastlantılar ve sapmalar değildi; bunlar, kapitalist toplumun gerçek mahiyetini dile getiriyordu. Zafer kazanmış olanların, düşmanlıktan başka şey görmedikleri ve düşmanlıktan başka şey de beklemeleri mümkün olmayan bir düzeni korumak durumunda kalmaları, onlara sadece gayri tabiî gelmiyordu; bu aynı zamanda, "Kurtuluş Savaşları" nın da büyük bir düşüşü ve alçalışı olmuştu.

Stalin, bu duygu ve düşünceleri görmezlikten gelemezdi. Nitekim, "Halk Demokrasisi" fikrini ortaya atmakta gecikmemişti. Rusya'nın komşusu olan ülkelerde kurulacak düzen, ne kapitalist ne de sosyalist olacaktı; ikisinin ortasında bir düzen olacaktı bu. Daha sonraki olayların ışığında, bu sloganın, burjuvaları aldatmak için ortaya atıldığı ve Stalin'in daha başlangıçtan beri sovyetleştirmeyi gözönünde tuttuğu düşünüldü çoğunlukla. Ne var ki, Sovyet sisteminden ve proletarya diktatörlüğünden farklı olarak "Halk Demokrasisi" kavramı, ciddî bir şekilde, bir süre ele alınmış ve belli başlı Rus siyaset nazariyatçıları tarafından ciddî bir şekilde tartışılmıştı. Stalin'in kendisinin de, gençliğinde, ne tamamen kapitalist ne de tamamen sosyalist olan bir sistem fikri ile yetişmiş olduğunu biliyoruz. Stalin'in 1917'ye kadar benimsemiş bulunduğu "proletaryanın ve köylü-

lerin demokratik diktatörlüğü" formülünün temelinde yatan fikir bu olmuştu. 1925-7 yıllarında, Çin İhtilâli konusundaki tartışma sırasında, Stalin, bu fikri yeniden ileri sürdü. Savaş sonuna doğru ve daha sonra, bu fikir üzerinde yeniden duruyordu Stalin.

Deneyini yaptığı bu orta sistem, "Üç Büyükler" ile müşterek hâkimiyet yürütmesi sağlamak konusunda işe yararsa, Stalin'in gözünde haklı çıkacaktı. Ama bu umut gerçekleşmeyecekti. Çünkü "Halk Demokrasi" sinin ihtilâlci yanı ağır basıyordu ve bu demokrasi, kendisini ortaya atmış olan kimsenin damgasını açıkça taşıyordu. Bundan ötürü, Batı devletleri, halk demokrasisini doğru bulmuyorlardı. "Halk Demokrasisi", Stalin'in kaçınmak istediği bütün gerginliği ve sürtüşmeyi doğurmuştu. Stalin, bu durum karşısında, Batı devletlerinin, Rusya sınırlarında eski Rus-aleyhtarı grupları ve partileri yeniden ortaya çıkarmak ve Rusya'yı Avrupa'dan çıkarmak istediklerini düşündü. Batılıların beslediği niyetin bu olduğuna, gelenekçilerin ve Bolşeviklerin de aynı ölçüde aklı yatıyordu. Batı devletleri, yeni kazandığı durumu Rusya'nın elinden almak için Napolyon savaşlarından sonra da canlarını dişlerine takmışlardı. Ayastafonos antlaşmasından sonra da, Rusya aleyhinde aynı şekilde birleşerek, Berlin Kongresinde, Rusya'nın Balkanlara hâkim olmasının önüne geçmişlerdi. Rusya'mn aynı durumlara, bir kere daha düşmesini engellemek, Stalin'in amacıydı. Geçmişte, Rusya'nın Avrupa'daki etkisi sürekli olmamıştı; Balkanlardaki etkisi ise siyasî olaylarla birlikte genişlemiş ya da azalmıştı. Çünkü Çarların yönetimi altında, bu etki, Rusya'mn hâkim olmak istediği ülkelerin sosyal yapısına kök salmıyordu ve salamazdı. Slav-severlik ve Rum Ortodoksluğu, sürekli bağlar yaratmaya kâfi gelmiyordu. Ama bu sefer, ihtilâl üzerine temellenecek olursa, Rusya'nın nüfuz ve iti-

barı sürekli olabilirdi. Yani, hiçbir siyasî basıncın ya da entrikanın değişikliğe uğratamayacağı bir sosyal yapı dönüşümüne yani Doğu Avrupa'da gerçekleşen bir sosyal yapı değişikliğine dayanacak olursa sürekli olabilirdi bu etki. Rusya ile Müttefikleri arasındaki çekişmeler genişleyip şiddetlendikçe, Stalin, ne kapitalist ne de sosyalist olan orta rejimler konusundaki deneylerini bir yana bırakmaya ve "Halk Demokrasisi" ni, iktidarın Komünist tekelinde bulunmasının bir paravanası haline getirmeye koyuldu. Bu yönde attığı her adım ise, Rusya ile Batılı Müttefikleri arasındaki gerginliği biraz daha şiddetlendirmekten başka sonuç vermedi.

Stalin, Yalta'da, dünya hâkimiyetini ele geçirmek isteyecek devlet hakkındaki îmalarını açıklaması için Churchill'i sıkıştırmıştı. Churchill de, savaşı yönetmiş olan üç liderden yani Stalin, Roosevelt ve kendisinden sonra, onların yerine geçecek kimselerin arasında çıkabilecek çatışmadan söz etmişti. Potsdam'da ise, taraflar, daha açık bir dil kullanmışlardı. Churchill, Bükreş'teki İngiliz temsilcilerinin durumundan yakınarak, Stalin'e şu sözleri, Potsdam'da söylemişti: "Etrafları bir demir parmaklıkla çevrilmiş durumda." "Demir parmaklık" ilerde "demir perde" diye ün kazanacak olan ve daha çetin tartışmaların konusu haline gelecek olan şeydi. "Bunların hepsi masal" diye cevap vermişti Stalin. Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya'daki siyaseti konusunda kendisine hücum edildiği zaman da, o güne kadar ağzına almadığı Yunanistan konusuna değinerek, İngilizleri, bu ülkede, Kral-taraftarı bir siyaset güttükleri için şiddetle eleştirmişti. Ama İngilizler, Rus siyasetine hücum etmekten vazgeçtikleri zaman, Stalin de, onlar hakkındaki ithamlarından vazgeçmişti. Ne var ki, tartışmanın ve çekişmenin alanı yine de genişlemişti. Potsdam'dan biraz önce Stalin, Boğazlarda bir üssün Rusya'ya verilmesini

istemişti. Çarların asla gerçekleşmemiş olan bir rüyasıydı bu. Potsdam'da ise, müttefikleri tarafından ve özellikle Çarların amaçlarını boşa çıkarmış olan İngilizler tarafından bu isteğinin engellendiğini görüyordu. Daha sonra, Mussolini'nin Afrika İmparatorluğu üzerindeki Müttefik mutemetliği ile ilgili tartışmada, Stalin, İtalyan sömürgelerinden birinin Rus mutemetliğine verilmesini isteyerek karşısındakileri şaşırtmıştı. Bu yeni istek karşısında ne yapacağını bilemeyen Churchill, Rusya'nın, "Geniş bir Afrika sahiline sahip olmak" isteyeceğini aklına bile getirmediğini söylemişti. Bu, İngilizlerin Akdeniz'i kontrol altında tutmalarını tehdit eden bir şey gibi görünüyordu şüphesiz. Stalin, bu özel isteğinin yerine getirileceğini pek fazla umut etmemiş gibi görünmektedir. Çünkü, iyi şartlar içinde pazarlık edebileceği durum artık ortadan kalkmış bulunuyordu. Ne var ki, ileri sürdüğü isteklerin tümü, on dokuzuncu yüzyılda Rusya'nın İngiltere ile olan ilişkilerini bozan o eski Doğu [Şark] meselesinde bulıran yaratmaya yol açacak özellikteydi.

Bununla birlikte, Müttefikler arasındaki çatışmanın merkezi, Doğu Meselesinin bu yeni şekli değildi. Müttefiklerin üzerinde bir türlü uzlaşmaya varamadıkları biricik ve en önemli mesele, Almanya meselesiydi. Aralarındaki şiddetli anlaşmazlığın tümü olmasa da çoğu, üzerinde fikir birliğine vardıkları bir noktadan çıkıyordu. Yani, Almanya'yı uzun bir süre askerî işgal altında tutmak konusunda birlikte verdikleri karardan çıkıyordu. İşgalin kesin süresi hiçbir zaman belirtilmemişti. On, yirmi, otuz hattâ kırk yıl sürecek bir işgal üzerinde tartışılmıştı. Müttefiklerin siyasetini, birbirine taban tabana karşıt yönlere sürüklemeye yetiyor da artıyordu bu. Her işgalci devlet, Alman hükümeti mevcut olmadığı için bu hükümetin fonksiyonlarını yerine getirmek zorunda olduğundan, işgal süresi uzadıkça, kendi bölgesinin ekono-

mik ve siyasî hayatını kendisine benzetmeye yöneliyordu. Doğu Almanya'da, Sovyet askerî idaresinde görevli bulunan subayların kapitalist bir ekonominin yürütülmesine önayak olmaları ne kadar gayri tabiîyse; Amerikan askerî hükümetinin Batı Almanya'nın ekonomik hayatını sosyalist ilkelere dayanarak düzenlemeye kalkışması da o kadar gayri tabiîydi. Böylece, Müttefik ordularının Almanya'da kalış süresi uzadıkça, Almanya'nın ekonomik ve siyasî bakımdan olduğu gibi, askerî bakımdan bölüntüye uğraması da o ölçüde şiddetlendi.

Ama, muzaffer devletler, Almanya'nın birliğini korumak ve bu amaçla, müşterek bir kontrol gerçekleştirmek konusunda söz vermişlerdi. Bu sözlerini, Potsdamda önemle belirtmişler ve bir Müttefik Kontrol Konsey'i kurmuşlardı. Almanya'nın bütün bölümleri üzerinde yönetimde bulunmak hakkı, teorik olarak bu Konseye verilmişti. Ama bu kontrolü müşterek olarak yürütecek taraflar, yaptıkları işin bir sonuç vermeyeceğini anlamışlardı. Ne Doğu ne de Batı, öteki tarafın, kendi bölgesi hakkında söz söylemesini istemiyordu aslında. Neisse ile Oder'in doğusundaki toprakları Polonyalılara verdiği zaman, müttefiklerinin karşısına bir oldu-bitti ile çıkmıştı Stalin. Polonyalılar, bu toprakları sadece yönetecekleri ve Stalin, Batılı Müttefiklerine, durumu böyle göstermişti. Ama, o günkü hal ve şartlar içinde, bu bölgelerin yönetimi, Polonya'ya ilhak edilmelerinden başka şey ifade etmiyordu. Alman nüfusun tümünün bu topraklardan çıkarılması konusunda Stalin'in yaptığı teklife "evet" dedikleri zaman, Müttefikler, bu gerçeği hiç olmazsa zımnî bir şekilde kabul etmiş bulunuyorlardı. Batı devletlerinin, bu oldu-bittiyi, ancak bir şartla, yani Almanya ile Polonya arasındaki kesin sınırı bir barış konferansının çizmesi şartıyla kabul ettikleri doğruydu. Ama, Niesse ve Oder'in doğusunda yaşıyan bütün Alman

halkın buradan çıkarılmasını önceden kabul ettikleri için, bu şart, hayalî bir şey olarak kalıyordu. Stalin, Müttefiklerin davranışından şu sonucu çıkarmış olmalıydı: Müttefikler, Doğu Almanya'nın işlerine karışmamaya razı oluyorlardı. Ruhr havzası ekonomisinin kontrolüne, Rusya'nın da katılması için Stalin ve Molotov tarafından ardarda yapılan tekliflerin Batı devletleri tarafından kesin bir şekilde reddedilmesi, Rusya'mn, Batı Almanya üzerinde hiçbir etkisi olamayacağını açıkça göstermişti.

Almanya'nın bölünmesi, tazminat konusundaki belirsiz bir uyuşma yüzünden daha da kesin hale gelmişti. Stalin, Yalta'da, İngilizlerin ve Amerikalıların on milyarlık bir tazminatın Rusya'ya verilmesini desteklemelerini sağlamak istemişti. Roosevelt, bunun, ilerde tartışılacağını söyleyerek, pek kesin olmayan bir söz vermişti Stalin'e. Potsdam'da ise, Batı devletleri, bu meseleyi ele almayı reddettiler. Böyle davranmalarının nedeni, Rusların, Doğu Almanya'daki tesisleri söküp Rusya'ya götürmeye başlamış olmaları ve İngilizler ile Amerikalıların bu hususta kontrol yapma imkânından yoksun bulunmalarıydı bir bakıma. Ama, bu yeni anlaşmazlığın altında çok daha derin bir sebep vardı. Stalin, "Kartacavâri" bir barış yapmak konusundaki plânlarından hâlâ vazgeçmemişti. Buna karşılık, İngilizler ve onlardan daha az ölçüde olmakla birlikte Amerikalılar, Almanya'nın sanayi gücünün ortadan kaldırılması fikrinden vazgeçiyorlardı. Bu görüş ayrılığı, Potsdam'da yapılan bir anlaşma ile yatıştırılmıştı. Anlaşma gereğince, her işgalci devlete, kendi bölgesindeki tesisleri sökmek ve isteklerini tatmin etmek hakkı tanınmıştı. Bu anlaşma, her devletin, kendi bölgesindeki sosyal ve ekonomik işleri yürütme tarzının sorumluğunu ismen olmasa da fiilen yalnız başına yüklenmesi sonucunu doğurdu. Doğu Almanya'yı, Stalin'in "tepeden inme ihtilâl" inin uygulandığı bir alan

haline getirdi. Bu ihtilâl, Potsdam'dan biraz sonra başladı. İhtilâlin yaptığı ilk iş, Alman bürokrasisinin belkemiğini ve militarizminin temelini teşkil eden Prusyalı Junker'leri yani büyük toprak sahiplerini mülksüzleştirmekti. Stalin, bir cümleyle ya da bir göz kırpışıyla, Alman solcularının yüzyıl boyunca başarısız bir şekilde mücadele ettiği güçlü ve gerici bir sosyal kuvveti ortadan kaldırmıştı. İhtilâlin yaptığı ikinci iş ise, Doğu Almanya'daki bazı sanayi kollarının millîleştirilmesiydi. Üçüncü olarak da Sosyal Demokrat partisinin ortadan kaldırılmasıydı. Bu olay, Komünist ve Sosyalist organizasyonların, Sosyalist Birlik Partisi içinde birleştirilmesiyle gözden kaybettirilmişti.

Sosyal ihtilâlin alanı, böylece, Oder'den Elbe'ye kadar genişletildi. Farklı sosyal ve siyasî sistemler arasındaki sınırı, Alman tarihinde ilk olarak gösteriniyordu Elbe. Geçmişte, Alman muhafazakârlığının dayanakları, Elbe'nin doğusunda bulunuyor ve reform ya da ihtilâl istekleri ise, çoğunlukla batısından geliyordu. Fransız İhtilâlinin ve Napolyon'un reformlarının etkisi, bu ırmağın öte yanma geçmemişti. Sanki bu mahzuru ortadan kaldırmak istiyor gibi, güçlü bir ihtilâl doğudan geliyordu şimdi ve bütün ülkeyi Elbe'ye kadar kaplıyordu. Ne var ki, bu ırmak, sadece iki Almanya'yı birbirinden ayırmıyordu artık; "iki dünya" yı birbirinden ayırıyordu. Bu iki dünyanın temsilcileri, sınırın iki yanında birbirlerini silâhlı kuvvetleri ile karşılamaya yöneldikçe, bu sınır da müstakbel bir ateş hattı niteliğini kazanır gibi oluyordu.

Potsdam konferansında cereyan eden bir olay, muzaffer devletlerin koalisyonunda ortaya çıkacak yeni gerginlikleri önceden göstermişti. 24 Temmuzda, "Üç Büyükler" in bir toplantısından sonra, Başkan Truman, atom silâhının bulunmuş olduğunu Stalin'e söyleyiver-

mişti. James Byrnes'in yazdığına göre, "Stalin, buna memnun olduğunu ve Truman'ın bombayı kullanacağını umduğunu söylemişti sadece" (*). Daha fazla ilgilenmemiş ve başka bir şey sormamıştı Stalin. Amerikan Devlet Başkanı, bu durum karşısında, Stalin'in, sözü geçen icadın önemini kavramadığı ya da çok gizli olan bu konuda fazla soru sormayı doğru bulmadığı sonucuna varmıştı. Rus gizli haber alma servisleri, belki de bu konuda, Truman ve Byrnes'in zannettiğinden daha fazla bilgi edinmişlerdi ve Stalin, çok fazla şaşırmadığı için ilgisizce davranabilmişti. Atom silâhının icadının önemini Stalin'in anlamamış olması, imkânsız görünmektedir. Çünkü Stalin, teknik silâhlara karşı büyük ve derin bir ilgi duyuyordu. Ayrıca, Sovyet bilginleri de, öteki ülkelerdeki meslekdaşları gibi, atomun parçalanması konusuna uzun zamandan beri ilgi gösteriyorlardı. Bu olayın anlamını birdenbire kavramamış da olsa, kuvvet dengesini Amerika lehine şiddetli bir şekilde bozan bu yeni silâhın, Müttefikler arasındaki çatışmayı çok büyük ölçüde şiddetlendireceğinden, konferansın sonuna doğru haberdar olması gerekirdi.

Churchill, Yalta'da, kendilerinin yani savaş zamanı liderlerinin değil de, yerlerine geçen kimselerin, birbirlerine düşmanca davranmalarının mümkün olduğunu belirtmişti. Bu tahmin, Potsdam'da, hiç olmazsa kısmen, gerçekleşmeye başladı. Konferansın ilk yarısına, savaş zamanı üçlüsünün sadece ikisi yani Churchill ile Stalin katılmışlardı. İkinci yarısında ise, İngiliz genel seçimleri İşçi Partisinin iktidara geçmesi sonucunu verdiği için, Churchill ve Eden'in yerini, Attlee ve Bevin almıştı. Chruchill, Roosevelt ve Stalin üçlüsü olduğu gibi kalsaydı, dramın daha sonraki gelişmesi bambaşka olacaktı

(*) James F. Byrnes, Speaking Frankly, s. 263.

demek değildir bu. Nitekim, aradan çok geçmeden, Stalin'in en şiddetli muhalifi olarak Churchill ortaya çıkacaktı. Ve eğer Roosevelt yaşasaydı, bazı kimselerin kendisini gördüğü şekilde, yani Rus-Amerikan dostluğunun koruyucu meleği olarak davranamayacaktı belki de. Bununla birlikte, eski liderlerin değişmesi, Potsdam Konferansı üzerinde ters bir etki yapmış olmalıydı. Yeni liderlerin ortaya çıkışının nedenleri, Müttefikler-arası siyasetin alanı dışında kalıyordu ama, savaş zamanı liderlerinden yalnız Stalin'in, Hitler'e başkentlik etmiş şehrin yıkıntıları arasında ve Büyük Frederik'in ikâmetgâhında, barış yapmak için bulunması, sembolik bir anlam taşıyordu. Büyük İttifak çözülüyordu artık.

BÖLÜM XIV

ZAFERİN DİYALEKTİĞİ

Rus zaferinin büyüklüğü ve sefaleti. — Stalin'in siyasetinde milliyetçilik ve ihtilâl. — "Tek ülkede sosyalizm" den, "Tek bölgede sosyalizm" e. — Tepeden inme ihtilâl'in destekleyicisi olarak Stalin. — "Demir Perde"; hikâyesi ve anlamı. — Batının Rusya üzerindeki etkisi. — Stalin ve Zukov. — Leninist yeniden-canlanış. — Atom çağında, "İki dünya mı tek dünya mı?" açmazı. — Stalin'in oynadığı rolün genel bir değerlendirilmesi.

24 Haziran 1945'de, Lenin Anıt-kabirinin üstünde duran Stalin, Hitler'in Rusya'ya hücumunun dördüncü yıldönümü dolayısıyla yapılan büyük bir zafer resmi geçidini teftiş ediyordu. Yanında, Moskova, Stalingrad ve Berlin savaşlarının muzaffer komutanı Mareşal Zukov

yer almıştı. Önünden geçen birliklerin başında, Mareşal Rokossovski bulunuyordu. Ardarda geçen piyade, süvari ve tank birlikleri, Kızıl meydanın çamurlu zeminini (o gün bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu), Hitler'in askerî kuvvetlerine ait sayısız sancak ve bayrağı yerde sürükleyerek temizliyorlardı sanki. Anıt-kabrin önüne gelince, sancak ve bayrakları Stalin'in ayağının altına atıyorlardı. Bu sembolik manzara, hayalgücünü harekete getiriyordu insanın, ama benzeri olmayan bir manzara değildi bu. Bir zamanlar Kutuzov'un askerleri de, Fransız sancak ve bayraklarını, Aleksander'in ayağının altına bu şekilde atmışlardı. Ertesi gün, 1941'de savunduğu şehrin yani Moskova'nın teşekkür ve minnetlerini kabul ediyordu Stalin. Daha ertesi gün "Sovyetler Birliği Kahramanı" ilân edilmiş ve başkomutanlık unvanını almıştı.

İhtişam ve zafer günleriydi bunlar. Ama, zafer ile umut kırıklığı 1945 yılında Rusya'da olduğu kadar başka hiçbir yerde içiçe geçmiş değildi; hiçbir zafer, büyüklük ve sefaleti bu ölçüde içinde taşımıyordu belki de.

Halk, Stalin'e karşı büyük bir minnettarlık duyuyordu; takdir ediyordu onu. Resmî propagandanın doğurduğu duygular değildi bunlar; gerçek ve samimî duygulardı. "Stalin çağının başarıları" hakkında durmadan tekrarlanmış olan sözler, sadece gençlerin değil eski neslin şüphecilerinin ve gayrı memnunlarının gözünde de yeni bir anlam kazanmıştı. Millet, Stalin'in kötü işlerini bile unutmak ve sadece iyi davranışlarını hatırlamak istiyordu. 1939-41 yıllarındaki hataları ve yanlış hesapları bile birçok kimseye, basiretli bir devlet adamının davranışları gibi görünüyordu şimdi. 1930 yıllarında işlenmiş zülumlar, Sovyet halklarının yaşamasını sağlayan kurtarıcı müdahaleler gibi görünüyordu.

Stalin'in oynadığı rol hakkındaki bu yeni değerlen-

dirine ve takdir, sadece zafer sarhoşluğundan doğan düşüncelerden gelmiyordu. Rusya'mn ve özellikle doğu bölgelerinin kesif bir şekilde sanayileştirilmesi gerçekleştirilmemiş olsaydı, zafer kazanılamazdı. Çok sayıda çiftliğin kollektifleştirilmesi gerçekleştirilmemiş olsaydı da kazanılamazdı. Bir traktöre ya da herhangi bir makinaya elini bile sürmemiş olan 1930 yıllarının müjiği, modern bir savaşta pek işe yaramazdı. Makina-traktör merkezlerinin yardımıyla yürütülen kollektifleştirilmiş çiftçilik [tarım] köylüyü, motorlu savaşa hazırlayan bir okul olmuştu (*). Eğitim seviyesinin hızla yükselmesi, Kızıl Ordunun büyük miktarda becerikli subay ve asker yedeği yapabilmesini sağladı. Hitler'in Rusya'yı işgale hazırlamasından tam on yıl önce şöyle demişti Stalin: "İlerlemiş ülkelerden elli ya da yüz yıl gerideyiz. On yıl içinde arayı kapamalıyız. Ya bunu yaparız ya da onlar bizi ezer." Bu sözleri hatırlayan halk, Stalin'in peygamberce tahminlerde bulunduğunu ve talıminlerinin gerçekleştiğini düşünüyordu. Gerçekten de, Rusya'nın modernleştirilmesinde bir iki yıl geç kalınmış olsaydı, zaferin kazanılmaması ve yenilgiye uğranılması çok muhtemeldi.

Bunlara karşılık, zaferin neye malolduğunu da unutmamak gerekir. Rusya, resmen sayılmış olan yedi milyon insan kaybetmişti. Gerçek kayıplar bundan çok daha fazla olabilirdi. Sayısı bilinmeyen milyonlarca kişi sakat kalmıştı; Avrupa Rusya'sındaki şehir kasaba ve köylerin çoğu yıkılmıştı; sanayi de tahrip edilmişti. (Donetz havzası kömür ocaklarının hepsinin su altında bırakılması bunun bir örneğiydi); mağaralarda, çukur-

(*) Kollektifleştirme, hükümetin, yiyecek ve hammadde stoku yapmasını da kolaylaştırmıştı. Zahire anbarları ile ülke arasındaki irtibat kesildiği ve ulaşım aksadığı zaman, şehirlerde yaşayanları kıtlıktan ve sanayii felce uğratmaktan kurtarmak da bu sayede mümkün olmuştu.

larda ve çamurdan yapılmış kulübelerde yaşayan yirmi beş milyon insan evsiz kalmıştı: Urallara ve daha ötelere nakledilen milyonlarca insanın da evi-barkı kalmamış sayılırdı. Ayrıca, sanayileşme ve silâhlanma amacıyla yıllarca en temel ihtiyaçlarının tatmininden bile yoksun kılınmış olan halk, bu savaştan sonra derin bir bezginliğe düşmüştü.

Millet, sakatlanmıştı ve açtı. Kazandığı zaferden ve başındaki hükümetten mucizeler bekliyor olmalıydı. Şehirlerinin yeniden yapıldığını ve sanayii ile tarımının, en kısa zamanda, yeniden kurulduğunu görmek istiyordu. Daha fazla yiyecek, giyecek, okul ve boş zaman için şiddetli bir istek duyuyordu. Ama Rusya'nın kendi tükenmiş ve düzensiz hale gelmiş kaynaklarından bunları süratle sağlamak mümkün değildi. Zaferin çoşkunluğunu da içinde taşıyan sefalet, bir kat daha sabırsızdı ve Stalin bu duyguları tatmin etmemek gibi bir tehlikeyi göze alamazdı. Hayat standardını yükseltmek ve yeni baştan inşa hareketini süratlendirmek için öteki milletlerin ekonomik kaynaklarına başvurmak zorundaydı.

Teorik bakımdan, bu işi üç ayrı şekilde yapabilirdi Stalin. Batılı Müttefiklerinden (özellikle Amerika'dan) yardım isteyebilirdi. İttifakın en parlak günlerinde, Amerika'nın Rusya'ya yapacağı istikrazlardan ve Rus-Amerikan ticaretinden söz edilmişti. Ama daha sonra gelişen çatışmalar ve gerginlikler içinde, ekonomik işbirliği perspektivi ortadan kalkar gibi oldu. Stalin, ülkesini, bir borçlu durumuna düşürmek istememiş olmalıydı. Stalin'in bu konudaki seçimi, temel bakımından, iki yol ve yordamdan; iki metottan ibaret kalmıştı. Bunların biri, milliyetçi yoldu; ötekisi ise ihtilâlci metottu. Milliyetçi yol, yenilgiye uğramış olan milletlerden tazminat alınmasını, onların tesis ve fabrikalarının sökülerek Rusya'ya götürülmesini ve iş güçlerinin kullanılmasını gerektiriyor-

du. Ağır ama sağlam bir şekilde sonuç alınmasını sağlayacak olan ihtilâlci metot ise planlı ekonominin temelinin genişletilmesinden ve Rusya ile etki alanı içindeki ülkelerin ekonomik bakımdan ilinti haline getirilmelerinden ibaretti. 1930'lardan önce, sanayi bakımından Rusya'dan daha ilerlemiş olan küçük ve orta büyüklükte birçok ülkenin planlı ekonomi sistemi içine yavaş yavaş sokulması, hem Rusya'nın hem de bu ülkelerin, temposunu süratlendirecek gibiydi. Sisteme sokulmanın ilk şartı, bu ülkelerde komünizmin iktidarı ele geçirmiş olmasıydı. Stalin, bu yolu seçmekle, Sovyetler Birliğinin üretim kuvvetlerinin, millî sınırlara baş kaldırdıklarını (bu Troçki'nin kullandığı bir deyiştir), zımnen kabul ediyordu. Rusya'nın ekonomik organizması öyle bir durumdaydı ki, toparlanmasını ve gelişmesini sadece iç kuvvetlerine dayanarak sağlayamazdı. Sadece iç kuvvetlere dayanınağa kalkışılsaydı, bu toparlanmanın, çok yavaş ve çok zor olması gerekirdi. Oysa, zafer kazanmış olan millet, bu zorluğu sineye çekecek durumda değildi.

Milliyetçi ve ihtilâlci siyaset anlayışının, önemli konularda birbiriyle çatıştığım görmüştük. Ama Stalin, bu iki eğilim arasında kesin bir ayırma yapmamıştı. Her ikisini de aynı zamanda kullanmıştı. Ne var ki, savaş sırasında, millî eğilim ağır bastığı halde, savaştan sonra, ihtilâlci eğilim ağır basacaktı.

Bu gelişme, Stalin'in zaten paradokslarla dolu olan siyasî gelişmesinin en göze çarpan paradoksudur. Stalin, yirmi yıldan uzun bir süre içinde, tek ülkede sosyalizm inancını yaymış ve Rus sosyalizminin kendi kendine yeteceğini kesin bir şekilde dile getirmişti. Bir kural olarak ileri sürmese bile, pratik hayatta, Rusya'nın, dünya ihtilâline sırt çevirmesine önayak olmuştu. Belki de, Rusya, Stalin'in, dünya ihtilâline sırt çevirmesine önayak olmuştu. Ve şimdi, yine kural olarak ileri sürmese de,

pratik hayatta, kendi inancından dönüyordu Stalin. Rusya'nın kendi kendine yeterliği hakkında ileri sürdüğü öğretiyi bizzat yalanlıyor ve bu ülkenin, milletlerarası [enternasyonal] ihtilâle karşı duyduğu ilgiyi yeniden canlandırıyordu. Bolşeviklik, yeniden çıkış noktasına dönmüş gibiydi. Stalin'in kazandığı zaferin diyalektiğindeki garabet işte böyleydi; ve zafer, Troçki'nin ölümden sonra kazandığı bir galibiyete benziyordu. Stalin, bütün çabalarını ve zorlanmalarını, bütün mücadelelerini ve tasfiyelerini, hayatta olmayan rakibinin haklı olduğunu kabul ederek taçlandırmıştı sanki.

Ne var ki, böyle bir görüş, gerçeğin sadece bir bölümünü dile getirmekten ileri gidemez. 1945-6 yıllarının Stalin'i, 1925 ve 1935 yıllarında gördüğümüz Stalin'le bir değildi şüphesiz. Olayların akışı onu başka yerlere ve durumlara sürüklemişti; hem de, kendisinin gerçekten benimsemiş olduğu bir durumdan başka yerlere götürmüştü. Ama, çıkış noktasına geri döndürmemişti onu; bir zamanlar Lenin ve Troçki ile birlikte benimsemiş olduğu dünya ihtilâli görüşüne geri götürmemişti. Stalin, "tek ülkede sosyalizm" görüşünün yerine, "tek bölgede sosyalizm" diye adlandırabileceğimiz bir anlayışı koymuştu şimdi. Lenin ve Troçki'ye göre, Sosyalist İhtilâl, temeli bakımından sürekli ve kapsayıcı bir süreçti [vetireydi] ve kapitalizm ile sosyalizmin çatışan güçleri arasında herhangi bir sürekli uzlaşmaya imkân vermeyen bir süreçti. Düşünüp taşınarak, iki sistem arasında etki bölgeleri paylaşmak, böyle bir anlayışla uzlaşamazdı. Büyük devletlerin etki alanlarına dayananan müşterek hâkimiyeti, eski Bolşevik görüşü açısından, her çeşit Sosyalist ilkenin inkâr edilmesi anlamına gelirdi. Güttüğü siyaset gözönünde tutulacak olursa, Stalin'in gözünde de, dünya ihtilâli süreci, kapsayıcı ve tüm bir süreçti. Çünkü tıpkı, kapitalizm ile derebeylik [feodalite] arasında

görülen eski uzlaşmazlık gibi, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki uzlaşmazlık da, her modern uygarlığın özünde bulunan bir şeydi. Ama bunların arasındaki mücadele, sadece geniş bir tarihî ve felsefî anlamda sürekliydi. Bu mücadele, birçok insan neslinin hayatını aşacak ölçüde uzun olacaktı. Pratik siyaset bakımından, ihtilâlci sürecin kesikli oluşu, sürekli oluşu kadar önemliydi en azından. İki karşıt sistem arasında ortaya çıkan ve savaşı andıran çatışmaların ardından sürekli bir mütareke gelirdi ya da gelebilirdi. Bir kaç on yıl sürmesi muhtemel olan bu mütareke sırasında, iki sistem arasındaki uzlaşmazlık, barış içinde rekabet şekline bürünebilirdi. Sürecin mahiyeti, Sosyalist ve kapitalist devletler arasında, anlaşma ve alış-verişi mümkün hale getirmekle kalmaz, aynı zamanda, gerekli kılardı. Hattâ, Sosyalist devletin, etki alanları gibi pratik faydası olan durumları kabul etmesine yol açardı. Ve bu kabuller, Sosyalist devletin, kendi içinde güçlenmesini ve dünyanın bir bölümünde etkisini yaymasını sağladığı için, buna karşılık, dünyanın bir başka bölgesine, aym devletin, kapitalizmin durumunu sağlamlaştırmasına da önayak olurlardı.

Bununla ilintili bir başka görüş daha vardı. Ve 1940 yıllarının olayları, bu görüşü, belirgin hale getirmişti. Eski Bolşevik görüşü, sosyalizmin gerçek toprağının "iyice sanayileşmiş Batı" olduğunu ileri sürüyordu. Rusya, ihtilâli *başlatmıştı,* ama Batı, bu ihtilâli *devam ettirmek* ve gerçekleştirmek zorundaydı ve "geri kalmış Rusya" ya, sosyalist bir etkide bulunması gerekliydi. Stalin, bu görüşün modası geçmiş ve işe yaramaz bir görüş olduğunu düşünüyordu. Çünkü, onun gözünde Batı, kendi ihtilâlini hâlâ yapamayacak durumdaydı. Ayrıca, Rusya çok ilerlediği için, Batının sosyalizm açısından taşıdığı önem çok azalmıştı ve etki bölgelerinin paylaşılması söz konusu olunca, Batıyı, kapitalizme bırakmak

işten bile değildi. Lenin ile Troçki, yirminci yüzyıl ihtilâlini gerçekleştirecek kuvvet olarak Alman, Fransız ve İngiliz işçi sınıflarını görüyorlardı. Oysa, Stalin'in dikkati, herşeyden önce, Varşova'ya, Bükreş'e, Belgrad'a ve Prag'a çevrilmişti. Bir etki alanında yani Rusya'nın etki alanında sosyalizmin gerçekleşmesi bütün bir tarihî dönem için geçerli siyasî stratejinin en yüce amacı olmuştu onun gözünde.

Bununla birlikte, aradaki en önemli fark, ihtilâlin metodu ile ilintili olan farktı. Genel bir şekilde konuşmak gerekirse şunu söyleyebiliriz: Eski Bolşevik anlayışı, ihtilâl hareketinin şansını, milletlerarası [enternasyonal] işçi hareketine bağlıyordu. Bu görüş sosyalist düzenin, yabancı ülkelerdeki işçi sınıflarının kendilerine has yaşantılarından ve mücadelelerinden doğacağına inanıyordu. Ve bu düzenin, yabancı işçi sınıflarının kendi kendilerini belirlemelerinin en yüce sosyal ve siyasî davranışı [fiili] olacağına inanıyordu eski Bolşevikler. Başka bir deyişle, eski Bolşevikler, *aşağıdan gelen* bir ihtilâle inanıyorlardı. Nitekim 1917'de böyle olmuştu. Oysa Stalin'in şimdi, doğu ve merkezî Avrupa'daki gerçekleştirdiği ihtilâl, herşeyden önce, *tepeden inme* bir ihtilâldi. Söz konusu olan bu ihtilâl, o bölgede ağır basan devlet [Sovyetler] tarafından kararlaştırılmış ileri sürülmüş ve düzenlenmişti. Mahallî Komünist partileri bu ihtilâlin yürütülmesini sağlayan araçlardı ama ihtilâlin asıl gücü, arka planda duran Kızıl Orduydu. Bunu ileri sürerken, söz konusu ülkelerdeki mahallî işçi sınıflarının bu değişikliğe [ihtilâle] katılmadığını söylemiyoruz. Çünkü, mahallî işçi sınıfları bu harekete [ihtilâle] katılmamış olsaydı herhangi gerçek bir sonuç alınamazdı. Bir milletin önemli sınıf ve zümreleri katılmaksızın, bir ihtilâli sadece tepeden inme olarak yürütmek ve gerçekleştirmek kabil değildir. Demek ki, Rusların kendi etki ala-

nında gerçekleşen değişiklikler, yarı-istilâ ve yarı-ihtilâl hareketleriydi. Olayın değerlendirilmesini çok güç kılan özellik de bu durumdan doğmaktadır zaten. Sadece istilâ söz konusu olsaydı, Rusların emperyalizminden söz etmek ve bu hareketi eleştirmek kolay olurdu. Sadece ihtilâl söz konusu olsaydı, bir milletin kendi ihtilâlini yapmak hakkına sahip olduğunu kabul etmeyenlerin (oysa bu hakkı her büyük millet kullanmıştır) dışında kalan herkes, bu hareketi kolayca alkışlardı. Ne var ki, "tek bölgede sosyalizm" in özünü teşkil eden şey, istilâ ile ihtilâlin birbirine karışmış halde bulunmasıdır.

Tepeden inme ihtilâle önayak olması bakımından, modern Avrupa tarihinde Stalin'e benzeyen başka şahsiyetler de vardır. Bu açıdan ele alınınca, Stalin, Napolyon'un ve Bismarck'ın yanında yer alır. Stalin'in oynadığı bu rol, burjuva ve sosyalist ihtilâllerin arasındaki bir benzerlikten doğmaktadır ve bu benzerlik ancak İkinci Dünya Savaşından sonra görülebilmiştir. Ondokuzuncu yüzyılın Avrupası, Fransa dışındaki derebeylik düzeninin nasıl yıkıldığım ve bu düzenin yerine burjuvazi egemenliğinin nasıl geçtiğini görmüştü. Ne var ki, Ren ırmağının doğusundaki derebeylik düzeni, Fransız ihtilâlinin kalıplarına uygun düşen değişikliklerle ortadan kalkmamıştı. Yani, halk kütlelerinin duyduğu umutsuzluğun ve kızgınlığın doğurduğu hareketler sonunda ve aşağıdan gelen bir ihtilâlle yıkılmamıştı. Fransız Jacobin'lerinin bir kısmı, 1749 yılında, aşağıdan gelen böyle bir ihtilâlin yabancı ülkelerde gerçekleşeceğini ummuşlardı. Oysa, Avrupa derebeylik düzeni, tepeden inme bir takım ihtilâllerle hırpalanmış ya da yıkılmıştı. Fransa'da Jacobin'ciliği ehlileştirmiş olan Napolyon, ihtilâli yabancı ülkelere; İtalya'ya Renanya'ya ve Polonya'ya götürerek bu ülkelerde toprak-köleliğini kısmen ya da ta-

mamen ortadan kaldırmıştı. Napolyon'un Kanunnamesi, bu ülkelerdeki derebeylik imtiyazlarının çoğunu yıkmıştı. Kendi istek ve davranışlarına karşıt olarak, Jacobinciliğin siyasî vasiyetinin hükümlerini kısmen yerine getirmişti Napolyon. Bundan daha şaşırtıcı bir olay da, muhafazakâr Bismarck'ın, Almanya'nın burjuva düzeni doğrultusunda gelişmesine engel olan derebeylik kalıntılarından çoğunu ortadan kaldırarak Napolyon'a benzer şekilde davranmasıdır. Fransız ihtilâlinden sonraki ikinci nesil, daha da garip bir olayın tanığı oldu. Bu olay, Rus Çarının, Rusya'da ve Polonya'da, toprak-köleliğini bizzat ortadan kaldırmasıydı. Daha pek az zaman önce, sadece "Jacobin" lerin hayal ettiği bir şeydi bu. Derebeylik düzeni yaşayamayacak kadar eskimişti. Ama, bu düzene karşı gelen halk kuvvetleri (Fransa müstesna), derebeyliği "aşağıdan" yıkamayacak kadar zayıftı; bundan ötürü, bu ülkelerdeki derebeylik "tepeden inme" ortadan kaldırılmıştı. Stalin'in doğu ve merkezî Avrupa'ya yapmış olduğu etkinin bir benzerini, Napolyon'un Fransa'ya komşu olan ülkeler üzerinde yaptığı etkide bulabiliriz. Her iki tarihî durumu teşkil eden temel unsurlar birbirine benzemektedir. Stalin zamanında, doğu Avrupa'nın sosyal düzeni, Napolyon zamanında Renanya'da bulunan derebeylik düzeni kadar yaşama şansına sahipti. Bu battal düzene karşı gelen kuvvetler ise, düzeni ortadan kaldırabilecek kadar güçlü değillerdi. Böylece, istilâ ile ihtilâl, toplumun yapısını değişikliğe uğratmaya yol açan hem ilerici hem de geriletici bir hareket içinde birbiriyle kaynaşmıştı.

Zafere ulaşmış olan Stalinizmin bir başka "diyalektik çelişmesi" de, "demir perde" ile ilintili olandır. Yani, Stalin'in bütün bir Sovyet neslini, dış dünyadan tamamen uzakta tutuşu ile ilintilidir. Gerçekten de, bu ayrı

tutuş, Stalinist Rusya'nın siyasî ve kültürel havasının özünde bulunan bir şeydi. Ve bu açıdan, Stalin'i, "demir perde" nin gerçek kurucusu olarak göstermek mümkündür. Ne var ki, Rusya'nın dış dünyadan uzak ve ayrı kalışının nedenleri ve buna yol açan etkiler, çok çeşitliydi. "Demir perde" yi bu ölçüde sağlam ve aşılmaz bir şey haline getiren, bu nedenlerin ve etkilerin bir araya gelmiş olmasıydı.

Nedenlerin biricisi, dünya ihtilâli konusunda umut kırıklığına uğradıktan sonra, Bolşevikliğin kendisini koruma durumuna geçmiş olmasıydı. Düşmanlık dolu bir dünyaya kendini kapamış ve ondan uzak durmuştu Bolşevik Rusya. Bu açıdan, Cromwell'in İngiltere'sinden ve Jacobin'lerin Fransa'sından farksızdı. Püritan İngiltere, "Fransızların çevirdiği dolapların" ve "Fransız parası" nın kendisine zarar vermeğe çalıştığından kuşkulanmıştı. Jacobin'lerin Fransa'sı ise, "İngilizlerin çevirdiği dolaplar" dan ve "İngiliz parası" ndan korkmuş ve çekinmişti. İhtilâlci milletin, her iki durumda da, kuşkuya düşmekte hakkı vardı. Yabancıların "dolap çevirmeleri" ya da "para gücünü kullanmaları" sadece bir kuruntudan ibaret değildi. Ayrıca, her iki durumda da, dış dünyaya karşı duyulan şüphe ve gösterilen tepki, olağanüstü bir dereceye ulaşmıştı. Herhangi bir ihtilâl çağında, halkın duyguları bu ölçüde aşırı ve şiddetli oluyordu.

Bolşevik Rusya'daki manevî hava ve düşünce tarzı, bu ülkenin kendi öz geleneklerinin büyük çapta etkisinde kalmıştı. Başka konularda olduğu gibi, bu konuda da, millî âdetler ve alışkanlıklar kolaylıkla ve güçlü bir şekilde kendilerini göstermişlerdi. Çünkü, bunlar, ihtilâlin gerçek ve zahirî ihtiyaçları ile uyuşmuşlardı. Rusya'nın, yüzyıllardan beri Batı dünyasına uzak duruşunun askerî nedenleri vardı. Çünkü, Rus ovalarında, istilâcıların ilerlemesini zorlaştıracak tabiî engeller yoktu. Rusya'nın

Batıya uzak kahşında, Rum Ortodoks Kilisesinin Katolik Kilisesine düşman olmasının da etkisi vardı. Bu durumun bir başka nedeni de otokratik Çarlık idaresinin, daha sonraları, Batıdan gelen liberal ve sosyalist fikirlere karşı kendisini savunmak konusunda gösterdiği endişeydi. Ondokuzuncu yüzyılda, Rus aydınlarının, ülkelerini Batıdan ayıran duvarda gedikler açtıkları doğruydu. Ama çetin bir mücadele sonunda elde edilen bu başarı bile, Rusya'nın tek başına kalışını daha da belirgin hale getirmişti. Gedikler açılmıştı, ama duvar yine de yıkılmamıştı. Rusya'nın Bolşevik yöneticileri, başlangıçta, bu duvarı yıkmak istemişlerdi. Ne var ki, daha sonra, duvarı sadece olduğu gibi bırakmanın değil gediklerini kapamanın da yararlı olduğunu farkettiler.

Başka bir açıdan ele alınca, "demir perde", bir çeşit ekonomik himayecilik siyaseti olarak görünür. İngilizler müstesna, hiçbir modern ve büyük millet, yüksek gümrük resimleri koymaksızın ve daha önceden sanayileşmiş milletlerin rekabetinden korunmasını sağlayacak çeşitli tedbirler almaksızın kendi sanayiini geliştirememiştir. Almanya ve Amerika, himayecilik siyaseti sayesinde sanayilerini geliştirmiş ve olgunlaştırmışlardı. Tek ülkede sosyalizm de, bu tedbire başvurmadan edemezdi. Öteki milletler, sanayi gelişmelerini tamamlarken, yabancı sermayeden ya da Amerika Birleşik Devletlerinde görüldüğü gibi, iki okyanusun coğrafî alanda sağladığı "himayecilik" ten yararlanmışlardı. Oysa, Bolşevik Rusya'nın bu çeşit avantajları yoktu. Yabancı sermayenin yardımı olmamıştı Sovyetlere. Sanayileşme konusunda ciddî çalışmalara girmesinden pek kısa zaman sonra da, bu ülke, büyük bir savaş tehlikesiyle karşılaşmış ve ekonomik gücünün büyük kısmını, silâhlanmaya yöneltmek zorunda kalmıştı. Bundan ötürü, Sovyetlerin sanayi ihtilâli, başka türlü olabileceğinden çok daha güçlükle ve

acıyla gerçekleşmişti. Himayeciliğinin, çok daha sert ve şiddetli olmasının nedeni de yine buydu.

Bu sertlik ve şiddet, herkesten önce emekçiler tarafından hissedilmişti. Hükümet ve planlama kurulları, millî kaynakları; sanayiin ve ulaşımın gelişmesi, tarımın makinalaştırılması silâhlanma ve özel tüketim arasında paylaştırıyordu. Sanayi ve silâhlanmaya ayrılan pay büyüdükçe, özel tüketime ayrılan pay nisbî ve hattâ mutlak olarak azalıyordu. Bu durumun ekonomik mantığının açıkça ortaya koyduğu bir sonuçtu. Nitekim, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, bu savaşa katılmış olan milletlerin hepsi, sözü geçen mantığı öğrenmiş ya da yeniden kabullenmişlerdi. Oysa, Rusya, çoktan beri ve acı duyarak tanımıştı bu gerçeği. Halk kütlelerinin zaten çok düşük olan hayat standardı, millî siyasetin yüksek amaçları uğrunda harcanmıştı. Bütün bunlara rağmen, 1930'ların sonlarına doğru, Sovyet Rusya'daki hayat standardı yükselmeye başlamış bulunuyordu. Ama uzun sürmemişti bu yükseliş. Savaş, hayat standardını, en düşük seviyeye bir kere daha indirmişti.

Rus halk kütleleri, millet hızlı bir şekilde gittikçe zenginleşirken, millete mensup kimselerin çoğunluğunun fert olarak yoksul bir halde kaldığını ve hattâ gittikçe daha yoksullaştığını gördü. İktisatçılar, sanayi ihtilâlini gerçekleştirmeye yönelmiş olan her milletin aşağı yukarı aynı duruma düştüğünü söylerler ve bu bir gerçektir. Nitekim, on dokuzuncu yüzyıl himayeciliğinin özü, milletin sanayi gücünü geliştirmek ve korumak amacıyla ucuz yabancı malları, tüketici kütlelerden uzak tutmaktı. Ama, millî servetin birikmesi ile ferdî yoksulluk arasındaki karşıtlık, hiçbir ülkede, Stalin Rusya'sındaki kadar sert ve keskin olmamıştı. Ne var ki, bundan daha da önemli sayabileceğimiz bir başka gerçek de söz konusuydu: Öteki ülkelerin hiçbirinde, bu karşıtlık, sosya-

lizm ve sınıfsız toplumla bir ve aynı şey olarak ortaya atılmamıştı. Stalin, emekçi sınıfların harcadıkları çabaları ve çektikleri sıkıntıları harcamalarını ve çeknıelerini istemekle kalmamış, kapitalist ülkelerdekinden daha rahat bir hayatları olduğuna inanmalarını da istemişti. Ama bu gerçek değildi ve olamazdı. Ayrıca, sosyalizmın bir kusuru değildi bu. Stalin'in ve Hükümetinin işlediği hatalar bu durumun daha kötüleşmesine yol açmıştı. Ama Stalin ve Hükümetinin de kusuru söz konusu değildi. Stalin'in kusuru (burada, bu kelimeyi kullanmak yerindeyse) düşük hayat standardını, Rus halkına, Sosyalist başarının en yüce sonucu olarak göstermeye çalışmasıydı.

Bu yanlış yorumlama, akıl almaz bir iki yüzlü aldatma sisteminin kaynağını teşkil etmişti. Aldatma sisteminin verdiği ilk sonuç, halkın, Rus hayat standardı ile yabancı ülkelerdeki hayat standardı arasında gerçek bir karşılaştırma yapmasına izin verilmeyişiydi. İkinci sonuç ise, propagandacıların, uzun yıllar boyunca, Rusya'daki hayat şartlarını olduğundan daha iyi göstermekle yetinmeyip, yabancı ülkelerdeki emekçi sınıfların sefaletini, gerçeğe uymayan mübalağalı bir şekilde tasvir etmeleriydi. Üçüncü sonuç ise, şahsî gözlemlerle ya da yabancı gazete ve kitapları okuyarak, Rusya dışındaki ülkelerin sosyal hayatım inceleme imkânının mümkün olduğu kadar az sayıda Sovyet vatandaşına tanınmış olmasıydı. "Demir perde" yi muhafaza etmek ve sürdürmek, Stalin'in üzerinde önemle durduğu ekonomik ve siyasî bir mesele olmuştu.

Rusya'nın dünya ile ilintilerini kesmesi, büyük tasfiyeler sırasında iyice şiddetlenmiş ve marazî bir hale gelmişti. Genel savcı Vişinski'nin, meşum ve her yeri kaplayan bir yabancı komplonun mevcut olduğunu ileri sürmesi ve itham edilenlerin yaptıkları itiraflarla bu komplonun daha korkunç bir görünüş kazanması; komplocu-

ların bütün devlet kademelerine sızmış olduklarının iddia edilmesi ve "suçluların" korkunç cezalara çarpılmaları; evet bütün bunlar, yabancı olan herşeye karşı sinir hastalıklarını andıran bir korku ve tiksintinin duyulmasına yol açmıştı. Yabancılarla ve yabancı olan şeylerle kurulan en önemsiz ilişki bile bulaşıcı bir tehlike olarak görülüyordu. Eskiler, bütün bunların çevrilen bir dolaptan başka şey olmamasından kuşkulanıyorlardı ama korktukları için tek başlarına kalıyorlardı. Buna karşılık, gençler, her şeyi olduğu gibi kabul etmişlerdi. Yabancı olan herşey karşısında duydukları dehşet ve bu dehşetle bir arada kendini gösteren ve iç siyasî hayatta ortaya çıkan sapmalara karşı duyulan tiksinti, onların samimî duygularıydı. Düşüncelerinin ve duygularının tabiî bir yanıydı bu; onların karakteri haline gelmişti artık. Küçük yaştan itibaren, yekpare bir devletin etikleri tarafından şekillendirilmişlerdi. Aslında, marksizmle değil, marksizmin Bizansvâri ve kaba bir açıklanışı ile yetiştirilmişler ve bunu benimsemişlerdi. Kabullenilmiş olan hakikat konusunda soru sormak alışkanlığına izin verilmemişti; çatışan fikirlerin ve ilkelerin gerçek bir şekilde karşı karşıya gelişini ve kanıların bağımsız bir şekilde teşekkül edisini görmemişti bu nesil. Tasfiyeler, genç neslin herhangi bir rahatsız edici dış etki altında kalabilmesi imkânını da ortadan kaldırmıştı sonunda.

Bu kadar çeşitli unsurlardan teşekkül etmiş olan "demir perde", aslında iki yanlı bir etki göstermişti. Bu etkilerin biri "ilerici" öteki ise "gerici" ydi. İhtilâl, bu perdenin arkasında, belli ölçüde bir emniyete kavuşmuş ve hükümet, sanayileşme ve modernleşme çabalarını yürütebilmişti. ("Demir perde" nin askerî değeri, Rusya'yı istilâ eden Hitler generallerinin, düşmanları hakkında hemen hiçbir şey bilmediklerini anladıkları zaman or-

taya çıkmıştı.) "Demir perde", aynı zamanda, Stalin'in otokrasisini, despotluğunu efsanelerini ve aldatmacalarını da korumak görevini yerine getirmişti. Her iki fonksiyonu bakımından da, "demir perde", varolması için gerekli şartı sağlamıştı Stalinizme.

Ama, kazanılan zafer, Stalinizmi, varolabilmesinin en gerekli ve vazgeçilmez şartı olan bu durumdan yoksun kılıyor gibiydi şimdi. Çünkü, Rusya, yabancı ülkelerin hayatı ve işleri ile binlerce ilinti içinde buluvermişti kendini. Milyonlarca Rus askeri, bir düzine yabancı ülkeye girmişti. Napolyon'un, yabancı bir ülkeye yürüyen bir orduyu anlatmak için söylediği gibi, bu askerler, bir bakıma, *seyahat eden bir devlet* gibiydiler. Daha önce cebrî çalışma yapmış olan milyonlarca emekçi, Almanya'da uzun bir süre kaldıktan sonra dönmüştü yurduna. Birçok Rus subayı, müttefikler-arası komisyonlarda görev almıştı ve yabancı bir dünya ile günlük ilişki halindeydi. "Demir perde" çatlamış ve delinmişti; neredeyse yıkılacaktı.

Kapitalist Batı dünyasının Ruslar üzerinde yaptığı etki, Batıda bulunan kendini beğenmiş bazı kimselerin sandığı gibi tamamen olumlu bir etki değildi. Ruslar, yıkıntı halinde bir Avrupa görmüşlerdi. Milyonlarca erkek ve kadın, Alman toplama kamplarının dikenli telleri ardında ve gaz odalarının korkusu içinde uzun yıllar geçirmişti. Avrupa uygarlığının eski ve asil yüzünü değil, yanıp yıkılmış çirkin gövdesini görmüşlerdi. Bunların birçoğu, yabancı ülkelerdeki hayatı, Rusya'daki propagandacıların canlandırdığından daha karanlık ve korkunç bulmuş olmalıydılar. Bu çeşit acı tecrübeleri geçirmeyenler bile, kapitalist hayat tarzını benimsememişlerdi. Çünkü çoğunun gözünde, üretim araçlarının kamu mülkiyeti haline gelmemiş olduğu herhangi bir toplum, sosyal adaletsizliğin ta kendisiydi; gülünç ve aldatıcı bir

gerilikten başka şey değildi. Bununla birlikte, yabancı dünya ile kurulan bu ilişki sonunda, Rusya'nın tek başına yaşadığı yıllarda teşekkül etmiş olan düşünce alışkanlıkları yıkılmasa bile bir hayli zayıflamıştı. Ruslar, savaşın yıkıntısı içinde bile, yabancıların kendilerinden daha yüksek bir hayat standardı olduğunu farketmişlerdi. Yenilgiye uğrayanların bile hayat şartlarının ve imkânlarının yüksekliği, Rusların gözünü kamaştırmıştı (*). Polonyalıların, Macarların, Çeklerin ve Yugoslavların, kendilerinden daha az kısıtlı bir durumda olduklarını ve düşündüklerini açıklamak konusunda daha serbest davrandıklarını yani belli bir ölçüde hür olduklarını gıpta ederek görmüşlerdi.

Yabancı ülkelerle ilinti kurulmuş olması, manevî bir kaynaşmaya yol açtı. Yurtlarına döndükleri zaman, dışarda edindikleri tecrübenin bir kısmını dostlarına ve yakınlarına açıklayan milyonlarca insanı etkilemiş olmasına bakarak bu kaynaşmanın genişliğini tahmin edebiliriz. Bu durum, göze çarpan bir siyasî gelişmeye yol açamazdı hemen. Kaynaşma, belli birtakım siyasî fikir ve görüşler halinde de dile gelemezdi. Çünkü, bu çeşit fikirleri ortaya koyabilecek bağımsız gruplar ve teşkilâtlar kalmamıştı ortada. Millet, uzun süredir zorla vazgeçirildiği bir alışkanlığı yani kendi kanısını bizzat kendisinin yaratması alışkanlığını çabucak öğrenemezdi. Halkın zihninde kendini göstermeye başlayan şey, değerlerin değişikliğe uğratılması sonucunu verecek olan belli

(*) Troçki, 1920'lerde, kapitalist ülkelerin ortaya koyduğu "ucuz mal baskısı" nın, tek ülkede sosyalizmi yenilgiye uğratacağını ileri sürmüştü. Stalin'in hlmayeci siyaseti, bu baskıyı etkisiz hale getirmesini bildi. "Ucuz yabancı mallar seli" nin Rusya'ya girmesinin önüne geçilmişti. Ama, Avrupa içlerine doğru ilerledikçe, kapitalizmin yaratmış olduğu yüksek hayat standardmm yani "ucuz malların" manevi baskısını duymuştu Rusya. L. Trotsky, **The Real Situation in Russia**, s. 83.

belirsiz bir süreçti [vetireydi]. Bu sürecin ne kadar süreceği ve en sonunda ortaya ne koyacağı hakkında kimse tahminde bulunamazdı. Son görgü ve tecrübeler, maddî hayat şartlarının daha iyi hale getirilmesi konusunda halkın duyduğu isteği ön plana geçirmişti. Stalin'in hükümeti, bu isteği yenilgiye uğrayanlardan tazminat almak ve yerli ekonomiyi enerjik bir şekilde yeniden canlandırmak yoluyla karşılamaya çalışmış olmalıydı. Maddî konulara duyulan ilginin yanı sıra, iyice kesinleşmemiş bir hürriyet özlemi ve yabancı ülkelere karşı duyulan yeni bir merak da kendini hissettirmeye başlamıştı. Bu özlem ve merakı, karşılamaya pek hazır değildi Hükümet (*). Milletin kavrayışlı ve ileri görüşlü grup ve zümreleri, Rusya'nın en büyük imtihandan geçtiğini, olgunlaştığını ve kendisine hem çok şeyler borçlu olduğu hem de çok acısını çektiği baskı ve yol göstermeye artık ihtiyacı kalmadığını hissetmiş olmalıydılar. Zafer çoşkunluğu içinde olan milletin, Stalin tarafından işlenmiş eski hataları affetmek eğiliminde olduğu doğruydu. Ama bu hataların yeniden tekrarlandığını görmek istemediği bundan daha doğruydu belki de.

Ortaya çıkmış olan bu yeni kaynaşmayı, siyasî fikirler halinde dile getirebilecek hiçbir grupun ya da teşkilâtın bulunmadığını söylemiştik. Bu konu üzerinde biraz daha durmamız gerekiyor. Savaşın sonuna doğru, Kızıl Ordu subayları, böyle bir teşkilâtın çekirdeğini teşkil eden bir topluluktu. Subayların totaliter baskıdan kısmen kurtulmuş olmasını ve kendine has bir kişilik kazanabilmesini sağlayan hal ve şartları daha önceki bir bölümde incelemiştik. Savaşın sonuna doğru, subaylar, manevî açıdan milletin en yüksek kademesinde yer alı-

(*) Ölüm cezasının kaldırılması, ceza kanununun hemen hemen liberal bir anlayışla değişikliğe uğratılması ve buna benzer başka bir takım savaş-sonrası reformları bu bakımdan açıklanabilir belki.

yorlardı. Subayların başında, Moskova savunucusu ve Berlin fatihi Mareşal Zukov bulunuyordu. Zukov, ün bakımından, Stalin'den hemen sonra geliyordu. Hattâ bu ünün daha gerçek olduğu söylenebilirdi; çünkü resmî propaganda, bu ünün kazanılmasında daha az etkili olmuştu. Ne var ki, Stalin'in şahsî yerinin tehlikede olduğunu ya da Zukov'un Stalin'in yerine geçmeye kalkışabileceğini söylemek demek değildir bu. Herhangi bir siyasî muhalefetin teşekkül edebilmesi için çok daha fazla zamana ihtiyaç olmalıydı ve böyle bir muhalefet hareketinin Stalin hayattayken ortaya çıkabileceği de şüpheliydi. Kendi durumu tehlikede olmamakla birlikte, Stalin, 1930'larda olduğu gibi, şimdi de, başka bir hükümetin kurulması imkânını ya da kendisinin seçmediği bir kimsenin iktidarı ele alması imkânını bir kere daha kaldırmak hususunda (çok daha yumuşak şekilde de olsa) telâş ediyordu. Birinci Aleksander'in ordusunda, Avrupa ile ilinti kurduktan sonra ortaya çıkan kaynaşmayı hatırlamış olmalıydı Stalin. Napolyon yenilgiye uğratıldıktan ancak birkaç hafta sonra, Çarın subayları, dışarda gördüklerinin etkisi altında kalarak kendi yurtlarında reformlar yapılması için mücadeleye girişen kimseler tarafından kurulan gizli topluluklara katılmışlardı. Aleksander'in ölümünden sonra, bu gizli topluluklar, ardarda gelen ve uzun süren ihtilâlci hareketlerin öncüsü olan Decembrist ayaklanmasını (1825) hazırlamış ve uygulamışlardı.

Demek ki, Stalin'in başlıca gayreti, Partiyi, bir başka kuruluşla aynı hizada bulunamayacağı kadar yüksek bir düzeye yeniden ulaştırmaktı. Adları yüceltilmiş mareşaller ve generaller yavaş yavaş göze çarpmaz olmuşlardı. Ateş kesilmesinden birkaç ay sonra, propagandacılar onların adlarından ve yaptıkları işlerden söz etmez oldular. Bunun normal bir şey olduğu ve askerî dikta-

törlüğün boyunduruğu altında bulunmayan her ülkede görülebileceği ileri sürülebilir. Ama iş bununla bitmemektedir. Subayların arka plana atılması siyasî bir anlam taşıyordu. İyice düşünüp taşınılarak ortaya konmuş ve uygulanmıştı bu plan. 1946 yılında, Mareşal Zukov kamu hayatından tamamen uzaklaşınca, bu gerçek apaçık bir şekilde ortaya çıktı. Bu tarihten sonra, Zukov'un Stalingrad ve hattâ Moskova savunmalarında oynadığı rol, savaşla ilgili resmî açıklamalarda gittikçe daha bulanık bir şekilde gösterilmeye başlanmış ve nihayet, Berlin savaşının üçüncü yıldönümünde, *Pravda* bu zaferden, Zukov'un adım bir kere bile anmaksızın söz etmişti (*). İhtilâlin tarihinden birçok insanın adı çıkarıldığı gibi, savaşın tarihinden de Zukov'un adı çıkarılmıştı.

Stalin, Partinin manevî üstünlüğünü gerçekleştirmeye çalışırken, daha önceki yılların milliyetçilik düşmanı anlayış ve havasını da yeniden kurmak için de uğraşıyordu. İhtilâl ile Geleneğin çekişmesinde, birinci, ikinciyi tamamen ortadan kaldıramamış olmasına rağmen, iyice ağır basmıştı. Barış, tıpkı kendisinden önceki savaş süresi gibi, kamu hayatının bir çok kesiminde, siyasette, ekonomide, felsefe ve tarih kitaplarında ve güzel sanatlarda, yeni ideolojik eğilimlerin ve intibakların ortaya çıkmasına yol açmıştı. Ana Rusya'nın yerli tanrıları, daha pek az zaman önce büyük törenlerle yerleştirildikleri yerlerden alınarak tavan aralarına kaldırılıyorlardı. Kutuzov'un, Suvorov'un, Minin'in ve Pozharski'nin adlarını anmak, gerçek yurtseverliğin alâmeti olarak görülmüyordu artık. Tarihçilerin, pek az zaman ön-

(*) Pravda, 9.5.1948 tarihli nüshasında Berlin'e yapılan hücumun planını Stalin'in hazırlanmış olduğunu ileri sürüyordu. Olayla ilgili makalelerin yazarları, savaşa katılan generallerden çoğunun adını andıkları halde, Zukov'dan söz etmiyorlardı.

ce, titizlikten çok saygıyla, Stalin'in manevî ataları olarak ele aldıkları Korkunç İvan ve Büyük Petro gibi çarları yüceltmek de iyi bir şey olarak görülmüyordu artık. Slav-severlik propagandası bile azaltılmıştı. Genel olarak söylemek gerekirse, halkın düşüncelerinin geçmişe çok fazla yöneltilmesi tasvip edilmiyordu (*). Yapılması gereken yeni iş, "Bolşeviklik bilincini" canlandırmaktı. Gençler, yeni Rusya'nın, eski Rusya'ya benzeyen yanlarına değer verecek şekilde değil, farklı olan yanlarına değer verecek şekilde yetiştirilmeliydiler. Sovyetler Birliğinin, sosyalizme, sınıf mücadelesine ve Stalin'in yorumlamış olduğu şekliyle Marksizm-Leninizme ne kadar çok şey borçlu olduğunun farkına vardırılmalıydılar. Leninist yeniden-canlanma hareketine benzeyen bir akım desteklenmeye ve teşvik edilmeye başlanmıştı şimdi.

Bu yeni akım, bir bakıma, savaş zamanı milliyetçiliğine karşı duyulan bıkkınlıktan doğan gerçek bir tepkiydi. Bir bakıma da, Stalin'in kendi özel düşüncelerinin sonucu olabilirdi. 1941-3 yıllarında, Stalin, kendisi ile Büyük Petro arasında yapılan bir karşılaştırmadan hoşlanabilir ve 1812 ile 1941 Babayurt savaşlarının benzerlikleri ortaya kondukça, bunlardan gurur duyabilirdi. Es-

(*) 1945 yılı başlarında, Merkez Komitesi, Rus tarihçilerinin dergisi **Istoriçeski Journal**'ı kapamaya ve onun yerine **Voprosy Istorii**'yi yayınlamaya karar verdi. Bu derginin ilk sayısında şöyle deniyordu: "Son birkaç yılda yapılan tarih araştırmalarımızda, büyük devlet şovenliğine yönelen kusur ve eksiklikler vardı. Çarlığın sömürgeci ve ilhakçı siyasetini yeniden değerlendirmek, Rusya devletinin gelişmesinin açıklanmasına burjuva kavramlarını yeniden sokmak, köylü hareketinin ihtilâlci önemini inkâr etmek, otokratik düzenin ileri gelenlerini idealize etmek ve tarihî olayların incelenmesinde sınıf analizini bir yana bırakmak gibi eğilimler ortaya çıkmıştı." (**Voprosy Istorii**, no. 1, 1945.)

ki kahramanlara dayanarak kendi görüntüsünü daha da büyütmüştü Stalin. Ama zafer kazanmış, bir kimse olarak bunlara ihtiyacı kalmamıştı artık. Petrolar, Kutuzov'lar, Aleksander'ler, onun yanında cüce gibi kalıyorlardı. Kendisini, bir kere daha Lenin'in halefi olarak ortaya koyması ise bambaşka bir şeydi. Çünkü Lenin, ne kadar büyükse yine o kadar büyük olarak kalmıştı. Ama hakkında ancak tahmin yürütebilecek bu mülâhazaların dışında, Stalin'i, Leninist ruhu yeniden canlandırmaya iten daha önemli bir neden vardı. Stalin bu sayede, kapitalist Batının Rusya üzerindeki etkisini engelleyeceğini umut ediyordu. Milliyetçi propaganda, halkı ölüm kalım savaşına hazırlamak bakımından yararlı olmuştu. Ama aynı halkı yabancı ülkelerin "bozucu" etkisi karşısında dayanıklı hale getirmek yeni umutlar aşılamak için yararlı değildi bu propaganda. Bu amaç, Kapitalizmin çökmeye mahkûm olduğunu ve sosyalizmin er geç zafer kazanacağını ileri süren bolşevik doktrininin ışığında sağlanabilirdi. Batı dünyasının Rus halkı üzerinde etki yapan taraflarının yine bu halk tarafından birer hayal ve göstermelik olarak görülmesini sağlamak, ancak Bolşeviklik öğretisi sayesinde mümkün olabilirdi. Stalin, sadece Rusya'nın dışında değil içinde de, Batıya karşı sağlam bir savunmaya geçmek için, komünizmin bir hayli zayıflamış olan ideolojik şevk ve gayretini yeniden körüklemeye çalıştı. Bunu yaparken, özel olarak, aydınların maneviyatını yeniden yükselteceğini ve kendi yönetiminin sertliklerini yeniden benimseyeceklerini umdu. Tarihin sayısız cilvelerinden birinin sonucu olarak, Stalin'in "demir perde" sindeki gedikleri kapatmak için Leninizme başvuruluyordu şimdi.

Stalin'in iç ve dış siyaseti arasındaki apaçık bir çelişmenin doğurduğu bu çabalar, her seferinde yeniden başlıyor ve durmadan tekrarlanıyordu. Stalin'in dış si-

yasetinin amacı, Rusya'yı Avrupa'da tutmaktı. İç siyasetinin amacı ise, Rusya'nın zihnini [düşüncelerini], Avrupa'dan uzakta tutmaktı. Stalin, Rusya'yı, Amerika ve İngiltere'nin etkisinde kalan Avrupa'dan uzakta tutmak istemekle yetinmiyordu. Aynı zamanda, Rusya'nın etkisi altında kalan bölgeden de uzakta tutmak istiyordu. Çünkü, "Halk Demokrasileri" ndeki hayat tarzı ve manevî hava, Rusya'dakinden çok farklıydı. Bu bir bakıma, Rus, Polonyalı, Çek, Macar ve Sırp millî geleneklerinin birbirine benzemeyişinden ileri geliyordu. Hattâ Rusya'da bile, Stalinizmin şekillendirici süreçleri, yıllar sürmüş ve ekonomik alt-üstoluşları, siyasî şokları ve ağır değişmeleri gerekli kılmıştı. Bu uzun ve acı dolu gelişmenin verdiği ürün, Rus etki alanındaki ülkelere hazırlop bir şekilde aktarılamazdı. Bu arada, tarım alanında özel mülkiyetin hâlâ ağır bastığı; çeşitli sanayi metotlarını çeşitli etkinlik dereceleri ile uygulayan bu ülkelerin ekonomik sistemi ile Rusya'nın sistemi arasında fark olacaktı. Hayat standartları, Ruslarınkinden eskiden beri yüksek olan Çekler ve Polonyalılar, sanayileşme uğruna, Rusya'da yapıldığı kadar zor altına sokulamazlardı. Bütün bunlar, ortodoks düşünceden bir takım "sapmaların" ortaya çıkmasına yol açacaktı. Rusya ile "Halk Demokrasileri" arasında kurulacak gerçek bir ilişki (serbest seyahat ve serbest fikir alışverişi), Rusya içinde yeni bir kaynaşmaya kolayca yol açabilirdi. Bundan ötürü Stalin iki "demir perde" kullanmak zorundaydı. Bunlardan birincisi, Rusya'yı kendi etki alanından ayırıyordu. İkincisi ise, bu etki alanını Batıdan ayırıyordu. Batıdaki kamuoyu, bu ikincisi ile daha fazla meşguldu. Oysa, aşılması en güç olan "demir perde" birincisiydi. Ne var ki, bu çifte duvarın bile, Rusya'yı Avrupa'nın hem içinde hem de dışında tutmak amacını güden bir siyasete yararlı olduğu kesin olarak söylenemez.

Bununla birlikte, zafer kazanmış Stalinizmin asıl dramı daha geniş ve çok daha tehlikeli bir açmazda aranmalıdır. Stalin, Rus etki bölgesinin tümünde köklü değişiklikler yaparak herşeyi tehlikeye atmıştı. Bunu başarınca, büyük mütarekeyi de gerçekleştireceğini yani kendisinin dediği gibi kapitalist batı ile komünist doğu arasında "barış içinde yanyana yaşamayı" garanti altına alacağına inanmış olmalıydı. Bu iki amaç, yani Rus alanı içinde ihtilâlin gerçekleşmesi ile iki sistemin barış içinde yanyana yaşaması, birbirleriyle çatışmaya yöneldiler. Kapitalizm ve komünizm arasında 1920'ler ve 1930'lar boyunca sürmüş olan mütareke, yeniden kurulması imkânsız zayıf bir kuvvetler dengesi üzerinde temellenmişti. Bu durumda, Rusya'mn zayıflığı ve Amerika'nın Avrupa işlerine karışmayışı önemli rol oynamıştı. Oysa şimdi, yeni bir dengenin kurulması için Rusya'nın Doğuda elde ettiği üstünlüğü Birleşik Devletlerin; ve Birleşik Devletlerin Batıda elde ettiği üstünlüğü de Rusların kabullenmesi gerekecekti. Dünyanın, etki bölgelerine bölünmesini, devletlerin sürdürmesi de gerekecekti. Bunu yapsaydılar bile, kurulmuş olan yeni denge pek sağlam olmayacaktı. Kuvvetlerin aşırı derecede kutuplaşmış olması ve iki sistemin sınırlarındaki sürtüşmeler, dengeyi tehlikeye düşürecekti. Daha önemli bir nokta da şuydu: İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte, dünyanın, birbiriyle çatıyan iki sisteme aynı zamanda yer veremeyecek kadar küçük olup olmadığı sorusu ortaya çıkmıştı. Tamamen yeni bir soru sayılamazdı bu. Sınaî tekniğin ilerlemesi, millet - devletleri ve imparatorlukları uzun zamandan beri battal hale getirecek yönde etki göstermişti. Ama hem Amerikan etkisinin hem de Sovyet sisteminin, sınaî teknikte ortaya çıkan büyük değişiklik ile aynı zamanda ve birdenbire genişlemesi, bu soruyu, şaşırtıcı bir ısrar ve keskinlikle yeniden ortaya koy-

muştu. Bu soru karşısında, dünyanın geri kalan kısmı gibi, muzaffer Stalinizm de, yenilgiye uğramış gibi durmaktadır.

Stalin'in hayatı ve eseri hakkındaki hikâyeyi burada kesiyoruz. Bu hikâyeden, nihaî sonuçları çıkarabileceğimiz ya da bu hikâyeye dayanarak Stalin'in kendisi, başarıları ve başarısızlıkları hakkında kesin bir yargı ortaya koyabileceğimiz hayaline kapılmış değiliz. Bunca yükseliş ve düşüşten sonra, Stalin'in dramı ancak şimdi en yüksek noktasına yaklaşıyor gibi görünmektedir ve bu dramın son perdesinin, daha önceki perdeleri ne gibi yeni açılardan aydınlatacağını bilmiyoruz.

Ortaya konmuş gibi görünen bir gerçek, Stalin'in de, Cromwell, Robespierre ve Napolyon gibi büyük ihtilâlci despotların soyundan olduğudur. Bu tanımlamanın bölümlerine eşit olarak önem vermek doğrudur sadece. Gösterdiği çabalara, aksiyonlarının ve etkilediği alanın genişliğine nisbetle büyüktür Stalin. İhtilâlin bütün orijinal fikirlerine sadık kalması bakımından değil, kendisine ve kendi ismiyle anılan rejimin başına ne gelirse gelsin mutlaka yaşayacak ve insan tecrübesini besleyerek yeni yönlere çevrilmesine yol açacak yepyeni bir sosyal organizasyon ilkesi ortaya koyması ve uygulaması bakımından ihtilâlcidir Stalin. Gerçekten de, planlı ekonomiyi kendilerinin de benimsediğini iddia ederek onun fikirlerini kendilerinin fikirleri gibi satmaya birçok devletin kalkışmış olduğunu görmek, Stalin'in kazandığı zaferlerden biri olmuştur. Nihayet, gayri insanî despotluğu, başarısına gölge düşürmekle kalmadı sadece; hâlâ şiddetli bir tepkiye yol açabilir bu. Ve bu tepki sırasında, insanlar, bir süre, neye karşı tepki gösterdiklerini, yani Stalinizmin despotluğuna karşı mı yoksa ilerleyici sosyal eserlerine karşı mı tepki gösterdiklerini unutabilirler.

Hitler ile karşılaştırıldığı zaman, Stalin'in karakterinin ve oynadığı rolün karmaşıklığı daha açıkça ortaya çıkar. Aralarındaki benzerlikler göze batmaktadır ve çok sayıdadır. Her ikisi de, karşılarındaki muhalefeti merhametsizce ve hiç aldırış etmeden ortadan kaldırmıştı. Her ikisi de, totaliter bir devlet makinesi kurmuş ve halkını, bu makinenin sürekli ve amansız baskısına tâbi tutmuştu. Her ikisi de, milletinin düşüncelerini, "istenmeyen" bir itkiden ya da etkiden sıyırarak, tek bir kalıba dökmek istemişti. Her ikisi de, ülkesini bir *Führerprinzip*'e (yol gösterici ilkeye) göre yöneten mutlak bir hâkim durumuna getirmişti kendini. (*)

Benzerlikler burada bitmekte ve bundan sonra farklar başlamaktadır. Hitler, Alman milletini, iktidarı ele geçirdiği zaman bulunduğu çizgiden bir adım daha ileriye götürememişti; hem de hiçbir noktada götürememişti. Bir çok alanda ise, korkunç derecede gerilere atmıştı. 1933'de yönetimini eline aldığı Almanya, ekonomik buhrana ve sosyal gerilimlere rağmen, gelişmekte olan zengin bir ülkeydi. Sanayii, Kıta Avrupa'sında bulunan en etkin sanayi idi. Sosyal hizmetler bakımından, Avrupa'nın bütün öteki ülkelerinden daha moderndi. Üniversiteleri, büyük bilim adamlarıyla iftihar eden önemli eğitim merkezleriydi. Alman gençliğinin seçkin kısmı, ciddî

(*) Bununla birlikte, Nazi ve Stalinist **Führerprinzip** anlayışı arasında bir fark. Hitler taraftarları, Hitler'i bir yarı-tanrı olarak görüyor ve apaçık bir şekilde yüceltiyorlardı. Çünkü, kahramana tapınma, Nazizm gibi ırkçı bir mitosa [efsaneye] çok uygun düşüyordu. Buna karşılık, Stalin'in putlaştırılması, Marksizm-Leninizmin gerçekçiliği ile hiç bir zaman tamamiyle bağdaştırılamamıştı. Stalin'e, bir efsane kahramanı olarak değil, ihtilâlin koruyucusu, öğretinin savunucusu ve otoritenin sembolü olarak tapılmıştı. Marksizmin önleyici etkisi, kendi şahsi otoritesini Politbüronun ya da Merkez Komitesinin kollektif otoritesi ile örterek gözden kaybettirmek zorunda bırakmıştı Stalin'i.

dikkatli ve idealistti. Alman tiyatrosu büyük hayranlık uyandırıyordu ve taklit ediliyordu. Kaliteli Alman gazeteleri, Kıta Avrupa'sının en iyi haber alan ve en iyi yorum yapan gazeteleriydi.

Hitler'in arkasında bıraktığı Almanya ise, yoksullaşarak vahşi bir hayata mahkûm edilmiş bir ülkeydi. Almanya'nın yenilgiye uğrayışının sonuçlarından söz etmiyoruz; yenilgi bir yana, milletin durumundan söz ediyoruz. Hitler yönetimi sırasında ülkenin üretiminin maddî cihazı, özel silâhlanma tesisleri istisna edilecek olursa, önceki devirdekinden pek daha fazla gelişmiş değildi. Sosyal hizmetler açısından ise iyice gerilemişti Almanya. Üniversiteleri, birtakım yabani heriflerin yetiştirildiği kamplar haline gelmişti. Bu üniversitelerdeki ünlü bilginler, ya yabancı ülkelere gitmek ya da S.S.'lere boyun eğerek, ırkçılık konusunda saçma sapan şeyler öğretmek zorunda kalmışlardı. Tıp alanında çalışanlar ise, saf ırk kanı konusunda uzmanlık göstermeye kalkışmışlar ve kanlarında karışıklık olduğu sanılanların katili haline gelmişlerdi. Alman geleneksel felsefesinin mihrabında, Kant'ın yerini şimdi Alfred Rosenberg zorla ele geçirmiş bulunuyordu. Nazi basının, radyosunun, sinemasının ve tiyatrosunun on iki yıl boyunca yaptığı sözüm ona "eğitim", Alman kollektif düşüncesini ve manevî dünyasını aptallaştırmış ve yıkmıştı. Bütün bu korkunç kayıplara karşı, olumlu herhangi bir şey ortaya konulmamıştı. Olumlu bir şey ortaya konulduğunu iddia edebilmek için, bir milletin ya da bir ırkın ötekilerini baskı altına almak ve ortadan kaldırmak hakkına sahip olduğunu ileri sürenlerin bu "görüşünü", yeni bir fikir olarak kabul etmek gerekir. Nasyonal sosyalizm, Alman halkının sosyal yapısını da köklü bir değişikliğe uğratamamıştı. Nazi dünyasının dış görünüşü yıkılıp gidince, arkasından Hitler'den önceki Al-

man toplumunun sosyal yapısı aynen ortaya çıkmıştı. Büyük sanayiciler; yani Krupp'lar ve Thyssen'ler, eski aristokratlar, orta sınıflar, *Grossbauer*'ler (Büyük toprak sahipleri) tarım işçileri ve sanayi işçileri olduğu gibi duruyordu. Siyasî bakımdan olmasa da, sosyolojik bakımdan, 1945 yılının Almanya'sı, Hohenzollern'lerin Almanya'sından farksızdı. Biricik fark, 1945 Almanya'sının, amaçsız bir kargaşanın yarattığı korkunç bir düzensizlik içine itilmiş bulunmasıydı. (*)

Stalin'in Rusya'sının durumu ile Almanya'mn bu durumu arasında büyük bir karşıtlık vardı. Stalin'in yönetimini ele geçirdiği millet, sayıları pek az olan okumuş kimseler ile ileri fikirli işçiler istisna edilecek olursa, ilkel insanların teşkil ettiği bir milletti. Bunu söylerken, Rus millî karakterinin değişmez bir özelliğini ortaya koymaya kalkışmak gibi bir hataya düşmüyoruz. Çünkü, Rusya'mn "geri kalmış ve Asyaî" durumu, kendi eksikliklerinin ve kusurunun bir sonucu değildi, içine itilmiş olduğu bir trajediydi. Ünlü bir deyişi yeniden kullanmak gerekirse şunu söyleyebiliriz. Stalin, barbar insanlara dayanarak barbarlığı Rusya'dan kovmak işini üzerine almıştı. Kullandığı araçların mahiyetinden ötürü, Rusya'nın dışına atılmış olan barbarlığın çoğu, yeniden gizlice geriye dönmüştü. Ne var ki, Rus halkı, bir çok alanlarda ilerlemekten de geri kalmamıştı. Üre-

(*) "Hitler'den sonraki ekonomik durum, manevi durumdan daha da korkunçtu. Herhangi bir sosyalist ya da komünist düzen, Almanya'ya zorla ve gaddar bir şekilde kabul ettirilseydi bile, Hitler'in ekonomi politik konusundaki kara cehaletinin yarattığı sonuçlardan daha kötü sonuçlar veremezdi... Hitler'in dört yıllık planının, Rusların uyguladığı geliştirici ve olumlu beş yıllık planlarla hiç bir ilgisi yoktu." Bunları yazan kimse, komünizmin ve sosyalizmin can düşmanlarından biri olan ve bir zamanlar Hitler'in "ekonomi sihirbazı" diye tanınmış bulunan Dr. Hjalmar Schachttır. **Abrechung mit Hitler**, s. 41.

timinin maddî cihazı (bu cihaz, 1930'larda, Avrupa'daki orta-büyüklükte herhangi bir milletinkine nisbetle hâlâ çok zayıftı) öylesine süratle genişlemiş ve güçlenmişti ki, Rusta, Avrupa'nın en önde gelen sanayi gücüne sahipti şimdi ve dünyada ikinci geliyordu. On yıldan pek az fazla bir süre içinde, şehirlerinin ve kasabalarımn sayısı iki misline ulaşmıştı. Her dereceden okulların sayısı büyük çapta artmıştı. Halkın tümü eğitim görmüştü ve zihni öylesine uyanmıştı ki, onu yeniden uyutmak imkânsızdı. Halkın bilgi, bilim ve sanat öğrenmek konusundaki açlığı ve isteği, Stalin hükümeti tarafından o ölçüde uyarılmıştı ki, tatmin edilemeyecek ve tedirginlik veren bir duruma gelmişti. Şunu da belirtmek gerekir ki, Stalin, Rusya'yı, Batımn o günkü etkilerinden uzak tutmakla birlikte, Batının "kültür mirası" diye adlandırdığı şeye karşı duyulan her çeşit ilgiyi desteklemiş ve teşvik etmişti. elki de başka biç bir ülkede, genç insanlar, öteki milletlerin klasik sanatına ve edebiyatına karşı, Rusya'da olduğu kadar büyük bir sevgi ve saygı duymamışlardı (*). Nazizm ile Stalinizmin eğitim metotları arasındaki önemli farklardan biriydi bu. Farklı olan bir başka nokta da, Stalin'in, kendi dünya görüşüne uymayan Rus klasiklerini okuyup incelemekten genç nesli mahrum etmemesiydi. Oysa Hitler, bunun tam tersine davranmıştı. Çağında yaşıyan şairlere, romancılara, tarihçilere, ressamlara ve hattâ bestecilere karşı zorbaca davrandığı halde, ölmüş olan büyük sanatçılara karşı sımrsız bir saygı göstermişti Stalin. Hicivleri ve eleştirmeleri günün şartlarıyla doğrudan doğruya ilintili olan

(*) Savaşa kadar, Sovyet rejimi süresince yabancı klasik eserlerin tüm baskıları şu miktarlara ulaşnuştı: Byron'ın eserleri yarım milyon nüsha, Balzac'mkiler aşağı yukarı iki milyon, Dickens, iki milyon; Goethe yarım milyon, Helne, iki milyon; Victor Hügo üç milyon; Maupassant, üç milyondan fazla; Shakespeare bir milyon ikl yüz bin; Zola üç milyon, v.b.

Puşkin'in, Gogol'ün, Tolstoy'un, Çehov'un ve Bielinski'nin ve daha bir çok yazarın eserleri, milyonlarca basılarak gençlerin eline adeta zorla verilmişti. Herhangi bir Rus Lessing'inin ya da Heine'sinin eserleri ateşlere atılarak yakılmamıştı Rusya'da. Stalinizmin özünde bulunan idealin (bu ideale kaba bir şekil vermişti Stalin), insanın insanı, milletin milleti ya da ırkın ırkı hâkimiyet altına alması değil, bunlar arasındaki temel eşitlik olduğunu da görmezlikten gelemeyiz. Proleter diktatoryası bile, sınıfsız bir topluma geçiş dönemi olarak ortaya konmuş ve diktatörlük değil eşit ve hür insanların kurduğu topluluk amaç olarak ileri sürülmüştü. Böylece, Stalinizmin eğitim alanında gösterdiği etkide, bir çok değerli ve olumlu unsur ortaya çıkmıştı ve bunların uzun bir vadede, yine Stalinizmin kötü yanlarına karşı çıkması muhtemeldir.

Bütün bunlardan başka, Rus toplumunun yapısı öylesine köklü ve çok yanlı bir değişikliğe uğramıştı ki, tersine çevrilmesi artık imkânsızdı. Rus halkının, içinde uzun zamandır yaşadığı sıkı yönetime bizzat karşı çıkacağını tasavvur etmek mümkündür. Ama böyle bir olayın bile, Rus toplumunun sadece yüzeyini etkilemekle kalacağı ve ihtilâlin yaptığı işler karşısında, Stuart ya da Bourbon restorasyon hareketinden bile daha güçsüz kalacağı ve hiç bir şey yapamayacağı kesindir. Çünkü, "yirmi yıl içinde yirmi neslin yapacağı işin gerçekleştirilmiş olduğu", Stalinist Rusya için, herhangi bir ihtilâlci millet için olduğundan daha kolaylıkla söylenebilir.

Bütün bu nedenlerden ötürü, Stalin, sadece değersiz ve gelip geçici işler yapmış olan zorba yöneticilerin arasına ve Hitler'in yanına konulamaz. Hitler, kısır bir karşı-ihtilâlin lideriydi. Stalin ise, trajik ve çelişmeli ama yaratıcı bir ihtilâlin hem lideri hem de bundan yararlanan bir kimseydi. Cromwell, Robespierre ve Napol-

yon gibi, Stalin de, ayaklanmış bir milletin hizmetkârı olarak işe başlamış ve onun efendisi haline getirmişti kendini. Birinci dönemde oynadığı rol daha az göze batmasına rağmen, tıpkı Cromwell gibi, Stalin de, ihtilâlin geçirdiği bütün değişiklikleri ve dönemleri tüm sürekliliği içinde kişiliğinde yaşamış ve yaşatmış bir kimsedir. Robespierre gibi, kendi Partisini güçsüz hale sokmuştu. Ve tıpkı Napolyon gibi yarı-muhafazakâr ve yarı-ihtilâlci imparatorluğunu kurmuş ve ihtilâli, ülkesinin dışındaki yerlere götürmüştü. Cromwell ile Napolyon'un yaptıkları işlerin olumlu yanları nasıl onlar göçüp gittikten sonra da kalnuşsa, Stalin'in yaptığı işlerin olumlu yanı da, o göçüp gittikten sonra kalacaktır şüphesiz. Ama bu işleri gelecek için muhafaza etmek ve onlara gerçek ve tam değerlerini verebilmek için, tarihin; bir zamanlar, İngiliz ihtilâlinin yaptığı işleri Cromwell'den sonra; Fransız ihtilâlinin yaptığı işleri de Napolyon'dan sonra nasıl haşin bir şekilde, temizleyip yeniden şekillendirmişse, Stalin'in yaptığı işleri de aynı şekilde, temizleyip şekillendirmesi gerekebilir.

— S O N —

BİBLİYOGRAFYA

Bu listede yazarın adını belirttiği ya da doğrudan doğruya atıf yaptığı kaynaklar yer almaktadır sadece.

ALLILUYEVA, S., **Proidennyi Put,** Moskova, 1946

ALLILUYEVA, A.S., **Vospominanya.** Moskova, 1946. (Stalin'in baldızının yazdığı bu kitap 1946'da, Rus basını tarafından hararetle karşılanmış ama 1948'de **Pravda** tarafından şiddetle eleştirilmiş ve Alliluyeva'nın, kayınbiraderini ve Parti liderlerini "bağışlanmaz bir yakınlıkla" ele aldığı gerekçesiyle toplatılmış olmalıydı...)

ARKOMED, S.T., **Raboçeye Divizhenie i Sotsial-Demokratya na Kavkaze,** G. Plehanov'un önsözüyle. Moskova-Petrograd, 1923.

BADAYEV, A.E., **Bolşevikl v Gosudartsvennoi Dumie,** Moskova-Leningrad, 1930.

BARMİNE, A., **One who Survived,** New York, 1945.

Batumskaya Demonstratsya 1902 goda (hatıra ve izlenimler derlemesi), Moskova (?), 1937.

BAZHANOV, (BAJANOV), B., **Stalin der Rate Diktator,** Berlin. Tarihi yok.

BERYA (BERİA), L., **On the History of Bolshevik Organisation in Transcaneasia** (Dördüncü baskısından İngilizce çeviri.) Londra, Tarihi oyk.

BONNET, G., **Défense de la Paix, de Washington au Qual d'Orsay,** Cenevre, 1946.

BUHARİN, N., **Kritika Ekonomiçeskoi Platformi Oppozitsli,** Leningrad. Tarih yok; **Dengi w Epokhe Proletarskoi Diktaturi,** Moskova, 1920 (?); **Historical Materialism,** Londra 1926; Preobrajenski ile birlikte, **The ABC of Communism,** Londra, 1923.

BYRNES, J.F., **Speaking Frankly,** Londra, 1948.

CHURCHİLL, W.S., **The Aftermath,** Londra, 1944; **The Second World War,** c. 1, Londra, 1948.

CHİECHANOVSKİ, J., **Defeat in Victory,** Londra, 1948.

DAN, F., **Prolskhozhdenie Bolşevizma,** New York, 1946.

DAVİES, J.E. **Mission to Moscow,** Londra, 1942.

DEANE, J. R., **The Strange Alliance,** Londra, 1947,

EASTMAN, M.,**Since Lenin Died,** Londra, 1925.

FALLS, C., **The Second World War,** Londra, 1948.

FİSCHER, L., **The Soviets in Worl Affairs,** Londra, 1930.

LENİN ve STALİN, **Sbornik Proizvedenii k İzuçenlu İstorii VKP** (b),c. II, Moskova, 1936.
Leninskii Sbornik, c. II ve XVIII. Moskova, 1931.
LİDDELL HART, B.H., **The Other Side of the Hill**, Londra, 1948.
LİAŞÇENKO, P. I.,, **İstorya Narodnova Khozyalstva SSSR**, c, I-II. Moskova, 1948.
MAKHARADZE, F., ve KHAÇAPURİDZE, G. V., **Oçerki po İstorii Raboçevo I Krestyanskovo Dvizhenya v Gruzii**. Moskova (?), 1938.
MARTEL, SİR GİFFARD, **The Russian Outlook**, Londra, 1947.
MARX, K. **Capital**, S. Moore ve E. Aveling çevirisi, c. I. Londra, 1938.
MARX ve ENGELS, V.F., **Prepiska K. Marxa i F. Engelsa s Russkimi Politiçeskimi Deyatelami**, Moskova, 1947.
MAURİN, J., **Révolution et Contre-révolution en Espagne**. Paris, 1937.
NAMİER, L.B., **Diplomatic Prelude**, Londra, 1948.
Nazi-Soviet Relations, 1939-41. R.J. Sontag ve J.S. Beddie tarafından, Alman Dışişleri Bakanlığı arşivlerinden alınarak yayınlanan belgeler. Department of State, Washington, 1948.
NOKTİN, A.I., **Oçerki Teorii Sotsialistiçeskovo Vosproizvodstva** Moskova, 1948.
PERKİNS, F., **The Roosevelt I Knew**. Londra, 1948.
PİLSUDSKİ, F., **Rok 1920** (Pilsudski'nin Tukaçevski ile tartışması), Varşova 1931.
POKROVSKİ, M. N., **Outline History of the Communist Party of the Soviet Union**, c. I-II. On altıncı Rus baskısından İngilizce çeviri. Londra, Tarih yok.
Prazhskaya Konfrentsya RSDRP (Hatırat ve belge derlemesi. Yayınlayan. O. Pyatniski). Moskova (?), 1937.
Razkazi o Velikom Stalin (Stalin'in Gürcistan'daki tanıdıklarının ve okul arkadaşlarının hatıraları), c. II, Tiflis, 1941.
REED JOHN. Ten Days that Shook the World (3. baskı), Londra, 1934. Türkçesi: **Dünyayı Sarsan On Gün**, Çev. R. Güran, Ağaoğlu Yayınevi.
SCHACHT, Dr. HJALMAR, **Abrechung mit Hitler**. Hamburg-Stuttgart, 1948.
SCOTT, JOHN, **Behind the Urals**, Londra, 1942.
SERGE VİCTOR **Portrait de Staline**. Paris, 1940.
SHERWOOD, ROBERT E., **Roosevelt and Hopkins**. New York, 1948.
ŞLYAPNİKOV, A., **Semnadtsatyi God**. Moskova-Leningrad, 1925.

SİKORSKİ, W., **Nad Wista i Wkra,** Lvov (?), 1928.
Smirnea Vekh (N.N. Ustrlalov'un, V.V. Kliuçnikov'un ve başkalarının denemeleri). Prag, 1922.
SOUVARİNE, B., **Stalin.** Londra, Tarih yok.
Soviet Foreign Policy During the Patriotic War, c. I Londra, Tarih yok. (İkinci cilde yapılan atıflar Rusça baskıdadır: **Vneşyaya Politika Sovietskovo Soyuza v Period Oteçestvennoi Voiny,** c. II. Moskova, 1946).
Soviet Union 1936 (Stalin, Tukaçevski, Molotov ve başkaları tarafından yapılan açıklamalar.) Resmî İngilizce çeviri. Londra, tarih yok.
STALİN J.V., **Soçinenya,** c. I-VIII. Moskova, 1946-8; **Problem of Leninism.** On birinci Rusça baskıdan yapılan İngilizce resmî çeviri, Moskova, 1945; **Leninism,** c. II, Londra, 1936; **The October Revolution,** Londra, 1936; **War Speeches, Orders of the Day.** Londra, 1945 (?); **An İnterview with the German Anthor Emil Ludwig,** Moskova, 1932; STALİN ve LENİN, **Sbornik Proizvedenii k İzuçeniu İstoril VKP (b)** c. II. Moskova, 1936. (Stalin'in açıklamalarından söz ederken kullandığımız öteki kaynaklar, Komünist Partisinin kongre ve konferanslarının raporları, zabıtları ve çeşitli gazete ve dergilerdir.)
J. Stalin, (Altmışıncı yaş günü dolayısıyla yayınlanmış çeşitli makaleler derlemesi). Voronej, 1940.
Stalin i Khashim (Stalin ve Haşim), N. Lakoba'nın önsözüyle. Sukhum, 1934.
Stalin, Karatkaya Biografya (Marx-Engels-Lenin enstitüsü tarafından yayınlanan resmî biyografi). Moskova, 1944.
SUKHANOV, N., **Zapiski o Revolutsii,** c.III-IV, Berlin, 1922.
Sverdlov, Y.M., **Sbornik, Vospominanya,** Leningrad, 1926.
TARLE, E., Napoleon. Moskova, 1942.
TROTSKY (TROÇKİ) L., Soçinenya, c. III. Moskova, 1924; **Europa und Amerika,** Berlin, 1926; **Germany, the key to the İnternational Situation.** Londra, 1931; **Kak Vooruzhalas Revolutsya,** c. III. Moskova, 1924-5;**Mein Leben.** Berlin, 1930; **Permanentnaya Revolutsya,** Berlin, 1930; Stalin (ikinci baskı) New York, 1946; **The History of the Russian Revolution,** c. I-III. Londra, 1932-3; **The Real Situation in Russia.** Londra, tarih yok; **The Revolution Betrayed.** Londra, 1937; **The Stalin School of Falsification,** New York, 1937; **The Third İnternational after Lenin.** New York, 1936.
The Errors of Trotskyism (Krupskaya'nın, Kamanev'in, Stalin'in Troçki'nin Zinoviev'in ve başkalarının fikirleri). Londra, 1925.

(Troçkl'den yapılan öteki alıntıların kaynakları, Komünist Partisinin kongre ve konferanslarının raporlarını ve zabıtları çeşitli dergi ve gazeteler, **The Case of Leon Trotsky**, v.b.'dır).

TROTSKY, N., **Naşi Politiçeskiye Zadaçi**, Cenevre, 1904.
Trudy Pervoi Vsesoyuznoi Konferentsii İstorikov - Marksistov, c. I-II. Moskova, 1930.
TUKAÇEVSKİ, M., **Voina Klassov**, Moskova, 1921.
U Velikoi Mogily (Lenin hakkındaki makalelerden, hatıralardan ve ölümüyle ilgili yazılardan derleme). **Moskova**, 1924.
VARGA, E., **İzmenanya v Ekonomike Kapitalizma**. Moskova, 1946.
VİRTA, N., **Stalingradskaya Bitva**. **Moskova**, 1947.
VOROŞİLOV, K., **Lenin, Stalin i Krasnaya Armya**. Moskova, 1934.
VOZNESESNSKİ, N., **Voennaya Ekonomika SSSR**. Moskova, 1948.
WEBSTER, C.K., **The Foreign Policy of Castlereagh**, c. II. Londra, 1934.
WELLES SUMNER, **The Time for Decision**, Londra, 1944.
WOLLENBERG, E., **The Red Army**. **Londra**, 1940.
YAROSLAVSKİ, E., **Landmarks in the Life of Stalin**. Londra, 1942.
ZETKİN, KLARA, **Reminiscences of Lenin**. Londra, 1929.
ZİNOVİEV, G., **Soçinenya**, c. XV. **Moskova**, 1926.

(Bunların dışında, Parti kongrelerinin ve konferanslarının raporları ve zabıtlarından; tasfiyelerle ilgili resmî açıklamalardan, çeşitli resmî yayınlardan ve gazeteler ile dergilerden yararlanılmış ve alıntılar yapılmıştır.)